

HÁLÓ

Válogatás Heltai Gáspár műveiből

**Sajtó alá rendezte és a szöveget gondozta
KÓSZEGHY PÉTER**

TARTALOM

**A RÉSZEGSÉGNEK ÉS TOBZÓDÁSNAK VESZEDELME
VOLTÁRÓL VALÓ DIALÓGUS.**

SZÁZ FABULA

HÁLÓ

KRÓNIKA AZ MAGYAROKNAK DOLGAIRÓL.

SZÓMAGYARÁZAT

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

**A RÉSZEGSÉGNEK ÉS TOBZÓDÁSNAK
VESZEDELME VOLTÁRÓL VALÓ DIALÓGUS.**

AZ ISZONYÓSÁGOS GONOSZSÁGRÓL, A RÉSZEGSÉGRŐL ÉS TOBZÓDÁSRÓL.

I. RÉSZ.

A RÉSZEGSÉGRŐL ÉS TOBZÓDÁSRÓL AZ EMBEREKNEK LELKE NAGY KÁRT VALL. MERT EZEK AZ EMBERT MINDENFÉLE ONDOK BŰNBE ÉS GONOSZSÁGBA EJTİK; A LELKET ELVESZTIK, ÉS AZ ISTENTŐL ELSZAKASZTVÁN ÖREK KÁRHOZATRA VISZIK.

DEMETER: Láss láss, hol ballag az én régi pajtársom: bezzeg sok ideje annak, hogy nem láttalak. Isten adjon jó napot!

ANTAL: Fogadj Isten, jó Demeter! Mint vagy? Jobban vala dolgod, mikor az elmúlt időbe szembe valánk egymással; mert akkor szép színed vala, jó ruháid valának. Igen rontcos is vagy, valamint vagyon dolgod.

DEMETER: Tudja veszel, hol jártam mind. Pokol társaságba elegyültem vala, azok között megszokám a borítalt, és amiatt mind egészségemet, mind pénzemet, mind ruhámat elköltém és elvesztém. Immár a szokás természetté vált bennem, nehezen hagyhatom el immár.

ANTAL: Mi dolgod, jó Demeter, hogy a gonosz társaságnak annyéra engedtel? Hiszem inkább kellett volna engedned az Úristen parancsolatjának, hogy nem mint a te társaságodnak. (...) Mert, jó Demeter, ím látod, hogy egészségem vagyon, jó ruháim vadnak, pénzem is vagyon; ezt senkinek nem köszönném, hanem csak az Úristen ígéjének és a mostani prédikátoroknak.

(...)

DEMETER: Mint én hallom, jó Antal, nagy észre fogtad magadat. Nám, ezelőtt ugyan jó pajtársom valál, és a bort kedveléd vala, miképpen, hogy én is igen szeretém. Mi oka ezokaért annak, hogy most oly nagy mértékletességre fogtad magadat?

ANTAL: Bezzeg nagy oka vagyon ennek. Mert az Istennek az ígéjéből hallottam és tanultam, mely igen nagy gonoszság legyen a részegség és tobzódás, és mely igen gyűlölje az Úristen. (...) Mikor az ördög az embert borral, avagy egyéb erős itallal megfoghatja, osztán megdúlja a fejét, és elvész minden értelmet és okosságot belőle, és az embert tiszta bolonddá teszi. Annakutána csúfolja, játszódtatja, és egyik fajtalanságból másikba keveri. Mert efféle megrészegedett ember az ördeg rabja és tulajdona. És mivelhogy az Úristen immár nem ő Istene, gondot sem visel reá, az ördeg minden kívánsága szerint cselekedik véle.

DEMETER: Antal, atyámfia, nagy dolgokat beszélsz! (...)

ANTAL: Jó Demeter, nyilván nagy dolog, kit beszélek. És nyilván higgyed, hogy nincs különben mint mondom. (...)

DEMETER: E rettenetes dolgokat ezelőtt való időkben nem tudtad, jó atyámfia Antal: mert semmit nem hallottam effélékről, hogy beszélettél volna. Mert igaz, így szereted vala a bort, mint én és az egyéb társaság.

ANTAL: Szánja az Isten, én is a tü ledér céhetekbe valék. (...) Az emberi okosságnak ítéleti ezt mondja: bódogok azok, kik vigadnak, és kedvek szerint élnek. Inkább siet ezokaért a korcsomaházhoz, hogynem mint a gyászlásnak házához. Ez ellen kedig Krisztus Urunk Salamonnal ezt mondja: hogy azok bódogok, kik keserűséget szenvednek etc. Vedd eszedbe ezokaért, mely igen veszedelmes dolog az Úristennek Igéjét az emberi okosság szerint

mértékleni, mivelhogy ekképpen egymással ellenkednek. A korcsomán és egyéb lakodalmakba elfelejti az ember minden szegénységét és nyavalyáját. Aki kedig nyavalyáját és minden gyötrelmét elfelejti, ez nem kiált az Istenhöz, segítségül sem hívja az Istent. (...)

DEMETER: Tehát az Istennek nagy gondja vagyon reánk. Én kedig mint azt tartottam, hogy mindenek csak egy terténetből¹ lesznek rajtunk.

ANTAL: Olyan nagy vakságba éltek mindnyájan, mert nem hallgatjátok a mennyei tudománt, az Úristennek szent ígését. (...) Az embernek teste és természete, mely még meg nem másolatott, és a szent Lélek által meg nem újult, nem csak dölyfes és kevély, hanem igen gyarló is. Ezokaért nem szükség, hogy a tetűt beoltsák a ködmenbe, mert anélkül is csak könnyen megterem benne. Azonképpen aki az ő testét borral megtölti, nem művel egyebet, hanem az oltatlan mészre vizet tölt, és a tűzbe olajt, hogy inkább meggerjedjen és égjen. Mivelhogy tudjuk ezokaért a mi testünknek és természetünknek gonoszságát, tartozunk véle, hogy megzabolázzuk, és ostor alatt tartjuk, meg is sarkantyúzzuk, eledelébe is elvonjunk és elszakasszuk, hogy ne emelkedjék, a lélek ellen se támadjon fel. Mert minél erősb a test, annyéval erőtlenebb a lélek. Mikor a test meggerjed, és az ő kívánságos szabadságba szaladhat, akkor a lélek alányomattatik és meggyőzöttetik. Viszontag, mikor a test megenyhítés által megaláztatik: akkor jól vagyon a léleknek dolga, győzedelmet és diadalmot veszen. (...)

DEMETER: De jó atyámfia, Antal, mi oka ennek, hogy oly kevesen vadnak, kik így szólnának a bűjtről, mint te? Mert egy nyíhányat hallottam immár, ki keresztyénnek mondotta magát, olyanokat is hallottam, kik igen kérkesznek vala, hogy ők az Evangéliomot mindennap hallják, majd ezt is merik vala mondani, hogy ugyan jól értik. De azok nem így szólnak vala a jóllakásról, a boritalról, a keresztről és a bűjtről. Mert amint én beszédekből megértém, gyűlölik vala a bűjtet, és a józonságot majd bűnnek ítélik vala. Ezt is látám, hogy azokat, kik józanol és mértékletesen kezdnek vala élni, megcsúfolák, és nevetik vala őket. (...)

ANTAL: Én édes Demeterem, ezt e drága dolgot nem hallották a kuaszok és az ördegnek kolbászi, kik a bűjtet, azaz a józan és mértékletes életet csúfolják és megutálják. (...) Mely igen elfelejtették a kötést, melyet tettek az Istennel a keresztségbe! Mert lakodalmokba esnek, tobzódnak, duskát isznak, és mindenképpen megtöltik magokat, mintha a világiakkal egy cégbe avagy társaságba volnának: mintha e világnak soha ellene nem mondotta volna, mintha az Isten a keresztyéneket e világtól soha el nem választotta volna: jaj, jaj, e nagy vakságnak! (...)

DEMETER: Bezzeg mint én hallom, másképpen kell a jámbor keresztyénnek élni, mint én az én társaságommal eddig éltem. Mi nem a kereszt alatt akartuk őtet követni, hanem lágy párnákon ülven, nagy palaszkokkal, jó piros borral, jó sült kappanokkal. De a mint én látom: nem oda Buda, nem. (...)

ANTAL: Csodaképpen vagyon kedig e mostani ondok időbe a keresztyéneknek dolga. Mert nagy bátorságba járván azt vélik, és azt tartják, hogy mindkét vállakon terhet viselhetnek, azaz, hogy mind Istennek, mind ördegnek s mind e világnak szolgálhatnak, mely nyilván lehetetlen dolog. Mert az Isten nem duplászűvet, hanem ép szűvet kíván. (...) Afféle kétfelősántaló keresztyéneknek nyilván még végre azt mondják, mely írva vagyon Apokalip. 3.: tudom a te cselekedeted, hogy sem hideg, sem hev nem vagy. Vajha hideg avagy hev volnál! Miért kedig, hogy sem hideg, sem hev nem vagy, hanem csak meleg, kivetlek és kipöklek az én szájamból.

¹ véletlenből

Eszedbe vedd azokaért, atyámfia, Demeter magadat, és jól meglásd, mint éled e világba életedet, mint elegyülsz e világiakkal, kik nem ismerik az Istent; mint enyhítet a te testednek gonosz indulatját! Mert ha azt nem enyhítet, hanem borral és minden felötte valósággal meghizlalod és gyöngéltetöd, nyilván higgyed, hogy úgy hordoz, hogy soha a menyországnak kapuját meg nem találhatod. (...)

DEMETER: Én édes Antalom, ezelőtt való időbe, mikor együtt voltunk, gyakorta meg csúfoltalak, és mind azt véltem, hogy igen antal a fejed. De kérlek megbocsáss: ennekutána nyilván nagyobbak böcsüllek, és nem Antal pajtársom, hanem Antal uram léssen neved nálam mert látom, hogy igen nagyra mentél immár. Bezzeg bolondul cselekedtem én, hogy eddig e ledérség után jártam, a pokol társaság között.

ANTAL: Jó atyámfia, Demeter, szinte azon bolondságba ejtett vala engemet is az ördeg; de hála legyen az Úristennek, ki engemet az ő szent ígje által megvilágosított. (...)

DEMETER: Mint én beszédedből értem, ondok állatnak kell a bűnnek lenni az Úristennek előtte, jó volna ezokaért, jó Antal uram, megérteni az embernek, honnan támadjon főképpen ez ondok állat.

ANTAL: A bűn főképpen a tobzódásból és felöttevalóságból, mint egy kútfőből támad; és egyik bűn a másikat követi, és a sok bűnek egymásból függnék, mint a láncba egymásból a szömek, és soha egy bűn sincs egyedül. (...)

DEMETER: Hála legyen az örek Úristennek, hogy e mai szent vasárnapon hozzád találkoztam. Tudom, hogy a társaság eddig tízszer is megkeresett. Ők nyilván most a boron vadnak, ott déselnek. De miérthogy immár hallottam a te édes beszédedből, szerető Antal uram, mely igen iszonyóságos gonoszság legyen a részegség és tobzódás, bizony én a borra nem megyek, hanem haza megyek és lefekszem. Holnap az Isten akaratjából felkelek, és veled a prédikációra megyek. A prédikáció után ismét hozzád megyek, ha meg nem bántatnál véle, és tanulnék tőled. Mert nyilván eszembe vöttem, hogy a szent lélek Úristen szól ki belőled.

ANTAL: Úgy, úgy, szerető atyámfia, Demeter, jó útba vagy immár. (...) E héten mindennap jöjj hozzám, és jobban adom elődbe, az Úristennek ajándékából, mely igen nagy gonoszság legyen a részegség és tobzódás, és minemű károk származzanak belőle. (...)

DEMETER: AZ Úristen fizesse kegyelmednek, szerető Antal uram, és tartsa meg kegyelmedet minden jóba. Ajánlom szolgálatomat kegyelmednek.

II. RÉSZ.

HOGY A TOBZÓDÁS ÉS A RÉSZEGSÉG AZ EMBERNEK LELKÉT ELVESZTVÉN, TESTÉT IS ELVESZTI, ÉS KÜLENB-KÜLENBFÉLE BETEGSÉGEKNEK ÉS IDŐTLEN HALÁLNAK OKA.

ANTAL: Isten adjon jó napot, atyámfia, Demeter. Ott valál-e a prédikáción?

DEMETER: Isten fogadja kegyelmednek, jó Antal uram. Azt kérde kegyelmed, ha a prédikáción voltam? Hogy nem voltam volna? Csak alég győzém várni, hogy megvirradjon, hogy odamenjek. (...)

Kérlek tégedet, jó Antal uram, tégy eleget ígíretednek: mert tudod, hogy tegnap megígírted, hogy ma is tanítasz.

ANTAL: Örömet megművelem. (...) Mert e nyilván való dolog, hogy a tobzódással és a részegséggel az egész természet megrontatik. Abból jó a nyavalyás és időtlen vénség; abból jó a főnek eszeveszése és szédelgése; abból lesznek a könyvező és pecsenés szömek, a büdes lehellek és fekete fogak, a fájó és nem emésztő gyomor, a reszkető kezek, a vízkórság, a köszvén minden testébe, a kólika és bélnek poklossága, az olajjal származó és túros² lábak; revideden: minden betegségek a fölette való ételből és italból származnak. (...) Honnan vagy az, hogy mikor most egy hatvan esztendő ember látunk, hogy úgy törédett, úgy fonyodott meg, mintha egy hónapig az akasztófán függett volna; nincsen semmi erője, teljességgel meggörbedett. Lám, mely cinterem színű vagy te, jó atyámfia, Demeter, mely igen ráncos az orcád, ugyan discantot írhatnának reá! Lá, mint esett be mind a két szömed, maga alég vagy huszonkét eszendős ember. Vajon honnét vagy az? Nemde innét vagy-é, hogy ifjúság-tokba mindenitek az ő természetit a nagy tobzódással megtörte és megfojtotta? Mert tekints csak a korcsoma avagy egyéb lakodalomnak házához, lásd meg csak, mit művelnek az emberek: nám, úgy isznak, mintha átokkal parancsolták volna nekik: meg kell halniok!

DEMETER: Nyilván igen igazat beszélsz! Én nyilván minden erőmet, s mind egészségemet elvesztém e hitván tobzódás miatt. Szánja az élő Úristen! De jó Antal uram, vadnak azért most is szép vén emberek.

ANTAL: Valahol egy magabíró szép vén embert látsz, kérd meg tőle, miképpen jutott olyan nemes vénséghez. Nyilván azt feleli, hogy alkoholmas munkával és mértékletes étellel és itallal jutott ahhoz, nem tobzódással. Most kedig csak étel és italba és jó lakásba vagy az minden mesterség és minden igyekezet, elannyéra, hogy az embereknek zúg a fülek belé, hogy könyvez a szömek, hogy dedereg az ajakok, és hogy teljességgel elbolondulnak. Bezzeg nyavalyáságos emberek ezek, kik az ondok szertelenségbe estenek. Mert nyilván nyavalyás dolog ez, és annak, aki eszébe veheti elég rettenetes, hogy efféle részegeseknek nincsen nagyobb ellenségek, mint tulajdon őmagok - mert őmagok magokat megölik. Ha egyéb volna valaki, ki őket meg akarnája ölni, vaj mint kergetnéjek azt? Talám sok országot megjárják azért. Ó nagy bolondság!

DEMETER: Én is vallom, hogy ennél nagyobb bolondság nincsen.

ANTAL: Nyilván hiszem, hogy effélékbe tíz között sem hal egy meg igaz és természet szerént való halállal. Mert ha igaz meg nem hálnak akkor, mikor részegek és mikor a bortól megdühödtek, azért ugyan a természetet megrontották, elvesztették, és a borral készen bényelték a pókot, mellyel meg kell halniok. Mikor azután meghálnak, nem különb, mintha fegyverrel ölték volna meg magokat - mint adhatnak számot az Isten előtt? (...) Innen vagy az ama közmondás is, hogy többen hálnak az iverbe és kupába, hogy nem mint a folyó vízbe. (...) Ne nézd a bornak verességét és hogy a pohárba olyan szépen fénlik; könnyen megyen bé, de végre megmar, mint a kégyó, és mérge meghat, mint a jáspis kígyóé. A te szömeid nézik az idegen asszonyállatot, és a te szüved visszafordultakat beszél. (...)

DEMETER: Minden ember erről bizonságot veszen, hogy így vagy az, amint te beszélsz! (...)

ANTAL: (...) Mert látjuk, hogy sokan vadnak, kik úgy isznak, hogy ugyan megreszket a lélek testekbe, és testek felfuvalkodik, és csak meg nem szakadnak belé - ezt kedig vitézségnek tartják. Itt sokan vitézséget nyernek, kik azelőtt soha semmi ellenséggel szömbbe nem voltak, és úgy haragosznak a borra, hogy az ellen minden vitézségeket meg akarják mutatni. (...) És akik az itkezetbe vitézül víttanak, és ellenségek meggyőzték: azok a bortól meggyőztetnek nagy részegséggel. Mikor immár a bortól megbolondultak, egy igen kicsin okból össze-

² feltört

vesznek, és egymást húzák, vonszák, vagdolják, nem különben, mint a fene és kegyetlen vadállatok. (...) Ingyen sem említem a több károkat, hogy egynyíhányan csonkák-bonkák és bénák lesznek miatta, és kuldulásra jutnak; de nem csak ömagok, hanem mind feleségek s mind gyermekek. Ugyan néked is, atyámfia, Demeter, elég marha³ marada atyádtól: de hol vagyon immár? Lá mely igen rontcos vagy: tizenkét macska alég foghatna egy egeret dolmányodba!

DEMETER: Mind oda vagyon. De mit tehetek nékie, szüvem szerént bánom. Rút élet ugyan, amint most beszédedből eszembe vészem, a részegeseknek életek.

ANTAL: De hogy nem rút? Nyelvekkel gyakran ez is történik, hogy a borital után megszalad a nyelvek, és olyant pottyantnak ki, hogy mind magokat s mind egyébekeket, vélek egyetembe nagy nyavalyába és keserűségbe hoznak. És olyant csacsognak olykor, kit józankorába nagy önkézzással sem vallották volna meg. Mert a borban szertelenség vagyon, semmit rejtekbe és titkon nem hagy, hanem az önne gonoszságát is megjelenti a boros, kérkeszik és dicsőkedik is véle. Ebből támadott ama közbeszéd, hogy a részegők, a bolondok és a gyermekeskék örömet igazat mondanak. (...) Hol még az egyéb rútság, hogy a részegősek a disznókkal egy társaságba vadnak, sárba hevernek, az önne nadrágokat megtöltik, és a fogokon, mint a kányák, által focskandnak etc. (...) Mert ezt jól látjuk, hogy ez oktalan állatok, mikor eleget ittak, elhagyják, és ismét a gazda házához térnek. De e teremtett állatoknak szidalmazói és megvesztegetői többet isznak szomjúság és szükség nélkül, hogynem mint szomjúságokba. És ekképpen több bort veszítnek el, hogynem mint szükség volna. (...) Kérlek mit felelnek az utolsó napon, mikor a bor, minden teremtett állatokkal⁴ ott lészen, és vádolja őket ebből, hogy szidalmazóképpen éltenek véle, s mind a több teremtett állatokkal? Mert jól látjuk, hogy sokan, mikor részegek, medve természetűek, nekik disznó természetűek, némelyek kedig eb természetűek, és teljességgel ördegekké lesznek, hogy a jámbor, józan és szelíd erkölcsű ember inkább kívánna a farkasokkal együtt lakni, hogynem mint effélékkel.

Efféle csapok nem sok idő múlva, miérthogy a nagy tobzódással természeteket megrontották és a nagy itallal egészségeket elvesztették, előkullognak, és ha megtekinted őket, tehát orcájuk felpuffadt, mint egy felfútt hógyag, és revid lehelet miatt fűnak, mint a vidrák. (...)

DEMETER: De hála legyen az Istennek, ki engemet megszabadított e sok rútságból. Isten tartsa meg kegyelmedet, jó Antal uram!

ANTAL: Véled egyetembe, jó atyámfia, Demeter.

III. RÉSZ.

HOGY NEM CSAK A LÉLEK ÉS A TEST VÉSZ EL A RÉSZEGSÉG ÉS TOBZÓDÁS MIATT, HANEM MIND A JÓ HÍRNÉV, MIND A JÓ ERKÖLCS S MIND A SZEMÉRMESSÉG ETC.

DEMETER: Isten adjon jó napot, szerető Antal uram! Megbocsássa kegyelmed, majd késtem egy keveset, hogy nem szinte a prédikációnak eleire jutottam.

³ vagyon, kincs; a régi nyelvben igen gyakran ebben a jelentésben

⁴ élőlény

ANTAL: Én azt hiszem, hogy ez estve a gonosz társasághoz találkoztál volt, és azokkal dőzsöltél, és azért volt nehéz a fejed, hogy ma fel nem kelhettél. Nem így vala az elmúlt két nap a beszéd köztünk.

DEMETER: Azt nem műveltem, nyilván higgyed, Antal uram; mert e gonoszságnak véget vetettem. Vaj ki jól jut a tegnapi beszéd eszembe, hogy azt mondad, hogy a részegesek megvakulnak és megbolondulnak, hogy penitenciát nem tarthatnak és nem imádkozhatnak - hogy ittam volna tehát a gonosz társasággal?

ANTAL: Miért késtél tehát, hogy idején fel nem jöttél?

DEMETER: Igazán megmondom, jó Antal uram. Íme azóta fogva, hogy az Úristen adta, hogy szömbe löttem véled, és hogy értettem oly drága dolgokat tőled, mely igen rettenetes gonoszság legyen a részegség, oly igen irtózom a boritaltól. Ezokaért is e két nap csak egyszer-egyszer öttem ebédet. Reggel kedig, hogy felköttem, oly igen jól voltam, oly igen könnyen, hogy én magam is csodálkoztam. Annakelőtte való időkben, mikor a gonosz társasággal estve duskát ittam, reggel oly igen gonoszul voltam, és a fejem olyan volt, mint egy fa bot. Most kedig, Úristennek hála, oly igen könnyen voltam, mintha új ember volnék. Annakelőtte sem estve, sem reggel nem jutott az imádság eszembe, most kedig szüvem szerént imádkozhatom. És ez ennek oka, hogy ma is idein fel nem jöttem. Mert felkelvén mindjárást térdre esém, és miérthogy oly nagy buzgósággal imádkozám, elvitettem volt a harangszót. De jó Antal uram, azt mondad tegnap, hogy ezt az egész hetet szenteljük és illejük az Úristennek. Kérlek ezokaért, meg ne bántassál véle, számláld előttem a több károkat, kik lesznek a részegségből.

ANTAL: Dicsértessék az Úristen örekken-örekké, ki adta ezt az ő szent lelke által a te szüvedbe, hogy engödnél az ő szent igazságának. Kérem az ő szent felségét, az ő szent fiának, a mi Urunk Krisztus Jézusnak általa, hogy erősítsen tégedet az ő megismert igazságába, és tartson tiszta, józan és szent életbe, ámen. Én kedig öremest mindenkor minden jóra tanítlak. (...) A pogánoknak írásiba olvassuk, hogy a filozófusok maga azok pogánok voltak, és csak a természet okosságának intését követték. Ezt végezték: hogy nem alkoholmas, sem illik, hogy egy jámbor ember felötte való borral megterhelje magát és megrészegüljön. És efféléket ők minden tisztességtől megfosztották, soha semmi tisztességet reájok nem bíztak. Mert jól látták, hogy abba, aki részeges, semmi szemérem nincsen, minden ok nélkül szól, ingyen sem gondolkodott a dologról, melyet végezni kell; sem eleit, sem kezepit, sem végét meg nem forgatta, de mégis neki károg. És amit egy tikmony sült előtt megmondott, arról ingyen sem emlékezik, mert a bortól megveszett a feje, eltompult az elméje; nincsen semmi válogatás avagy ítélet fejébe. Mit mondjunk? Csak egy darab hús, két szöme, töke s törzsek.

DEMETER: Mint én eszembe vehetem, igen jámborok voltak a pogán bölcsek: kevés héja, hogy azokat el nem haladták, kik most igen kérkesznek, hogy keresztyének volnának.

ANTAL: Ugyan elhaladták. Mert mit művelnek most az emberek, mind nemes, mind városbéli s mind falubéli, mindnyájan, mondom, mit művelnek? Sokkal különben cselekednek, mint a pogánok. Mert ha valami tisztre fejedelmet választani kell, ottan a nemes uraim ezt mondják: Jer, válasszuk ezt, mert igen jó, nyájas ember. Ha kérdik: Miből tudjátok? Ottan ezt felelik: Mert minap odamentünk vala házához, bezzeg ember módra tarta. Királi módra fészett vala. Úgy hordatta a bort, mint a vizet, elannyéra, hogy éjfélkoron mentünk volt haza. Bezzeg a társaság között nekik nem jól tötték volt fel az okulárt, mert a sárba estek egynehányan. (...)

DEMETER: Mely igen jól tudod a nemeseknek szokását. Én szolgáltam őket; igaz, így beszélnek, mint kegyelmed mondja.

ANTAL: Nemcsak a nemes uraim művelik ezt, hanem szinte azonképpen vagyon a városbélieknek is dolgok. Mert ha együtt vadnak a választott emberek, jelesen a borháznál (mert ott kell először mind bírót s mind polgárt tenni), ismet mondják: No, kit tegyünk bíróvá, polgárrá etc? Ha mégis valamely józan köztek vagyon, kinek még lángaz az Istennek szent lelke valami keveset szüvébe, az ezt mondja: Jó uraim! Jertek, tegyük ezt bíróvá, polgárrá etc., mert jámbor ember, igazságszerető, jó esze is vagyon, nem felötte haragos, nem akaratos, józan, gondviselő, gyakorta jár az egyházhoz, és mindenkor házánál találják etc.

DEMETER: Vajon mit felel a többi e jó tanácsra?

ANTAL: Mit felelnének? Megnevetik és megcsúfolják, mondván: Kuc Lovrentel!⁵ Bezzeg szépen találja... Eb volna, ki azt bíróvá, avagy polgárrá tennéje; mert soha egy pohár borát sem láttuk. Osztán felötte igen eszes, soha senkihöz nem megyen, senkivel nem nyájaskodik, olyan, mint a passer solitarius⁶ etc. De inkább ezt tegyük bíróvá! Mert e jó ember, nyájas ember; soha nem maradhat házánál, mindéltig barátihoz megyen. Tegnap is azt értötte volt, hogy együtt vagyunk, oda jöve hozzánk, maga immár vacsorált volt otthon; és majd tíz óráig mind velünk mulata. De még hazamenet is soha el nem bocsát vala, hanem bévün házához, liktáriomot hozata, jó piros bort hozzája - úgy ereszte haza. Ma reggel ugyan ráncos vala az orcája, és bojtos a feje beléje, mikor a piacra jöve. Ezt tegyük ezokaért bíróvá! (...)

DEMETER: Mit művelnek tehát a falubéliek?

ANTAL: Ugyanezenképpen vagyon a falubélieknek is dolgok. Azok, ha lelkipásztort kell választani: először egybegyűlnek, és mikor jóllaktak immár, hogy a sok kolbásznak büze, a fokhagyma és a bornak szaga általverte fejeket, akkor elkezdik nagy móddal a plébános-választást: Jó komáim, kit válasszunk plébánossá? Ha oly vagyon közettek, kinek valaha szüvébe fért az igazság, az ezt mondja: Jó uraim! Minap itt a szomszéd faluba valék, és történék reggel odajönem. Igaz, hogy harangoznak vala. Bemenék én is a templomba; tehát nagy csendesség vala a templomba, maga sok jámbor vala benne. Kevés idő múlva elkezdte a plébános nagy szép lassan egy lelki éneket, és az egész község mind mondá véle, oly igen szép egyenesen, mintha csak egy ember mondanája. Mert mint értém, megtanította volt őket annakelőtte reája. Azután felméne a prédikációszékre; bezzeg szépen prédikála, oly dolgokat hallék ott tőle, kiket soha annakelőtte nem hallottam. Jó volna ezokaért, hogy azt hoznójok ide; avagy más jámbort, ki olyan volna, mint az.

DEMETER: Fogadja-e a többi ezt a jó intést és jó tanácsot?

ANTAL: Patvart fogadják! Inkább ellene állván, megcsúfolják! Minap ideki egy faluba mentem vala, tehát szinte az én gazdámhoz gyűltek volt, ott kezdék ezt e dolgot. De rúttság, mint pirongatnak vala egy jámbort, ki olyan jó tanácsot ad vala nékik.

DEMETER: Kérlek, mit mondanak?

ANTAL: Nám mondám: csúfolják vala, ezt mondván: Jó, bátor! Igen tudod te! Minap mi is betértünk vala ott egy kevéssé az egyházba: tehát szinte akkor prédikál. Nagy dolgokat művele a bírakon! Nagy keménységgel ezt mondá, hogy az Isten haragja vagyon fejeken, és hogy az Isten a poklot készítötte efféléknek, ha meg nem térnek... Oly haragos szömmel néz vala, mintha reggel mind tormát ött volna, és ecetet ijutt volna reája. Maga nem igen nagy bünt

⁵ talán cigányul van, szó szerinti jelentése: drága pénzen (cigányul: kucs lovende), átvitt értelemben: sokba kerül, nem éri meg, butaság. (Köszönöm *Vekerdi Józsefnek* és *Szörényi Lászlónak* a kifejezés értelmezéséhez nyújtott segítségét.)

⁶ magányos veréb

töttek volt, csak hogy nem büntették volt meg az ifjakat, kik éjjel tizenkét óráig valami fonóháznál a leányokkal tomboltak volt, és egyéb aprólékot műveltek volt etc. Ki hozna ilyen papot ide?

DEMETER: De kérlek tégedet, micsoda tanácsot adnak vala ők?

ANTAL: Ők ezt mondák: E napokba mi is mentünk vala egy szomszéd faluba, és ott a torba jól lakozánk. Tahát tisztos jámbor volt a plébános, szép fodorhajú, víg. Nem volt egy is köztünk, kire hat avagy hét pohár bort nem köszönt volna. Végre csaknem táncra költ vala a dolog; házához is vün azután bennünk; még a pincébe is bévitt vala. Vala még egy hordó borocskája, talám volt hetven csaphely benne! Mert nem kíméli az övét; úgy tarta, úgy, hogy alég láttunk volt hazamenni. Ezt hozzuk ezokaért, mert ez nem szid, sem dorgál minket: mert alég prédikál vagy háromszor esztendeig!

DEMETER: Ugyan: e tanácsot követték-é?

ANTAL: Ugyan csak ebbe marada a dolog. Mert elmenének a bolondok, és ismet nagyobb bolondot hozának közikbe, mint őmagok valának. Immár egy bolond vezérli a másikat, és mindnyájan együtt az ördegnek kürtőjébe esnek etc.

(...) Ott állunk, látjuk a részegét, mosolgunk néki, és hallgatunk: maga keservesen kellene sírnunk... (...)

DEMETER: Láss dolgot, mely igen vak világ! (...) De honnan leszen ez?

ANTAL: Az Úristennek haragjából! Mert ez az Úristennek haragjának nagy ostora, mivelhogy önéki hálaadatlanok vagyunk, és tetetéskeppen kérkeszünk az ő nevével; és keresztyéneknek híjuk magunkat, azért ostoroz bünt bűnnel, ondokságot ondoksággal. És oly setétségbe hágy esnünk, hogy kevésb világosság vagyon bennünk, hogynem mint Ciceróba, Szókratészbe, avagy egyéb pogánokba; és mind hitünkkel, szentírásunkkal, bölcsességünkkel oda nem érhattünk, hová a pogánok értek, az ő természet szerént való okosságokkal!

DEMETER: Bezzeg nagy visszafordultság és nagy vakság vagyon most a keresztyéneknél! (...)

ANTAL: Bezzeg nagy vagyon. Mert miérthogy a pogánok tudták, hogy minden emberség és tisztesség elvesz efféle disznó élet miatt - ezért a rómagabéliek, mint Valerius⁷ írja, megtiltották a bort az iffiúságtól és az asszonyállatoktól.

DEMETER: Vajon miért?

ANTAL: Bezzeg azért, hogy az asszonyállatok és az iffiak efféle szertelenség miatt vaddá és szemérmetlenné ne lennének, hanem jámborságba és tisztaságba maradnának. Mert nyilvánvaló dolog ez, hogy a borba semmi szemérmesség nincsen: és valamit a boros meg mér gondolni, azt meg is méri művelni, akár férfiú s akár asszonyállat legyen; főképpen, ha asszonyállat lezend. És Bakhus⁸ után mindenkor a másik grádics a szemérmetlenség. És valamely asszonyállat a bort kezdi szeretni, annál minden jószág, jámborság, tisztaság etc. meghal. Azok helyébe kedig jó minden fajtalanság. Mert valahol Ceres⁹ és Bakhus öszvegyül, odajő a Vénus¹⁰ is a menyeközére! Mennyi sok kurvát, paráznát, csácsagót, ondoklót etc.

⁷ Valerius Maximus római történetíró; *Factorum et dictorum memorabilium libri IX.* című könyve a középkorban igen népszerű volt

⁸ Bacchus; a görög Bakkhosz, azaz Dionüszosz latin alakja, a bor és a mámor istene, átvitt értelemben maga a bor

⁹ a görög Démétér latin neve, a föld istennője átvitt értelemben a gabona

¹⁰ a görög Aphrodité latin neve, a szerelem istennője, átvitt értelemben a szerelem, itt: a nemi aktus

teszen a bor! Sok az asszonyállatok közül a bor miatt csácsogni kezdnek, nyakokat felemelik, téstova szömlélnék etc. Kik józankorukba nagy emberséggel, tisztességgel és csendességgel veszteg ültek volna, és nagy ajándokért egy férfiúval bátran nem szóltak volna! (...) Mít beszéljek sokat? Aki józan s jámbor, az jól látja a rúttságot és az ondokságot, kit művelnek a részegesek. (...) Minden lakásnak mind kezdete, mind vége ondokság. Egyik köszöni a másikra a bort nagy kupával; a másik (tisztességgel mondva) az alfelével fogadja! Egyik elkezd a kábálkodást, és olyant hazud, hogy csaknem meghajolnak a gerendák beléje. Egyik kérkeszik marhájával - maga szalmazsákon hál mind feleségestől, gyermekestől. A másik dicsőkedik gazdagságával, nagy házával - maga ha tekinted, tehát alól üres, felül nincsen semmi benne. Harmadik oly igen tudós, oly igen magyaráz - maga tiszta kába és bolond. Vagyon oly benne, ki még szeméremtestét sem fedezi be. Úgy iszik egynehány benne, hogy még az ebeknek is elég jut benne. Revideden: effélék megszűntek az emberségtől, elannyéra, hogy az ebek megutálják őket és a legyek megcsúfolják.

DEMETER: Jaj, Úristen, sok ideig éltem az ondokságos életbe! De jó Antal uram, a te beszédedből eszembe vöttem magamat, és amint annakelőtte szerettem ezt az életet, oly igen gyűlölem immár.

ANTAL: Istennek hála. Isten adjon jó éjet!

DEMETER: Ámen.

IV. RÉSZ.

HOGY NEMCSAK A LÉLEK, A TEST, A JÓ HÍRNÉV, A JÓ ERKÖLCS ÉS SZEMÉRMESSÉG VÉSZ EL A TOBZÓDÁS ÉS RÉSZEGSÉG MIATT: HANEM ELVÉSZ A MARHA IS, ÉS AZ EMBEREK EL-SZEGÉNYEDNEK MIATTA, KULDUSSÁGRA ÉS EGYÉB NYAVALYÁKRA JUTNAK.

DEMETER: Isten adjon jó napot, szerető Antal uram!

ANTAL: Isten fogadja, atyámfia, Demeter.

(...)

Nagy panaszkodás vagyon mindenütt a mostani időről, mivelhogy szükség vagyon, és minden drága. (...) De vajon honnan vagyon ez? Ki ismer, ki amarra vet. De igazán mondom, nem kellene senkire vetnünk, hanem csak a nagy torkosságra és a nagy tobzódásra. (...) Mert a gyermekeskéket még idején szoktatják a borra, meg a bölcsőbe azt adják innya, mert félnek, ha felnevekednek, nem tanulhatják meg azt innya - ezokaért idején hozzákezdnek! Nem csoda, hogy a zsidók és törekők oly igen gazdagok. Mert munkálkosznak azok, és amellet mértékletesen élnek. De minálunk minden ember hivolkodni akar, és amellet ugyan jól lakni, és a borba ugyan feredni. Erre kedig költség kell. Ezek mellett mindennap új ékesség támad, mindenféle ruházatba, mind férfiúnál s mind asszonyállatnál, főképpen az asszonyállatoknál - és a sok fraktúrának és sokféle öltözetnek csinálásának nincsen vége. Evvel kedig egyik ugyan űzi a másikat, a pór a városbélit, a városbéli a nemest, a nemes a zászlós urat etc. Soholt semmi szertartás nincsen: ennyit sem kereshetnek minden munkájokkal is az emberek, mennyét ruházatjokra és ételekre s italokra elköltnek. (...) Ez előtt való időkbe egy asszony-ember-sarut ötvenkét pénzen vesznek vala; most kedig hatvan pénzen. Immár nem jó az országbéli bőr hozzája, hanem idegen országból kell bőrt hozzája hozni. Ezelőtt való időkbe egy jeles menyeközébe alég láttál két selemruhát, de most minden tölcsérgyártóné selem-

ruhába mórál! A sok gyűrőket, boglárokat, kapcsokat, kesentyűket etc. ki számlálhatja meg? Bezzeg, efféle szertelenségre pénz kell.

DEMETER: Jól látom, Antal uram, hogy kiváltképpen az asszonépek efféle cifrálásra és hejába való költségre igyekeznek; de nyilván a férfiak is nagy szertelenségben élnek, mind ruházatjukba, mind ételbe s mind italba.

ANTAL: Úgy vagyon. Mert ezelőtt való időkbe polgáruram eljárhat vala a fekete báránbőrrel bélelt hacokába nagy urak előtt is; de most szégyennek tartja, ha hát subába megyen oda is. Ha távol látod, ahogy nest-subájába előballag: királi kancelláriusnak véled, maga kezel sincs hozzája. Ha a műves legényeket tekinted: tahát mindenik felvarrotta a róka farkat a nyakára, mert szégyenli ott viselni az engedelmes báránnak bőrét. Immár teljességgel elfelejtették a régi posztókat, melyekbe a mi atyáink nagy együgyűséggel¹¹ és tisztességgel öltöztenek. Mind új posztók vadnak: ki gránát, ki félskárját, ki egyéb skárját, ki selem etc. - tudja veszél! Egy egész hólnapig csak a neveket sem tanulhatnám meg. Minden hitván nyílfoldozó most abba öltözik. Nem szólok most a nemesrendről, mely teljességgel a mértéktelenségnek célját meghágta mind öltözetbe s mind ételbe-italba. Mert a bokorból-támadott látja a nagyságosnak fénességét: mindjárást ő is arra igyekezik! Mindent keres, mindent elád, mindent nyúz, csakhamar talál okot, hogy a szegénytől elhajtsa a csörcökret. Hazud alá-fel: marta varjú, csakhogy ő is Dorottyával estve skárjátba és hajtott nusztsüvegébe mehessen a komaságra avagy a menyeközére! Maga ha házához mégy: ott semmit nem találsz, hanem a hulló háznak nagy hitvánul tapasztott falát és egy macskát a hideg tűzhelyen... Ha a lakodalomban az étkeket nézed, tahát a sok bors miatt feketék és a sok sáfrán miatt ugyan veresek. Ott költik a bort, mint a vizet. Efféle szertelenséghez bezzeg pénz kell és költség. Nem csoda ezokaért, jó atyámfia Demeter, hogy oly igen elszegényednek az emberek e mostani időben. (...) Eképpen bünteti meg az Úristen a részegeseket, hogy természetek megfordul, és az ital tulajdonságát elhagyja. Mert ez volna az itálnak tulajdonsága, hogy a szomjúságot megoltaná. De a részegesekbe nem műveli azt, hanem inkább gerjeszti őket: mint látjuk, hogy az oltatlan mész inkább ég, mennyével inkább töltnek vizet reá (...) Nagy kénba vadnak ezokaért az ördegnek mártíromi, a részegesek, még e világon is. Mi legyen kedig e világ után? Jaj azoknak!

DEMETER: (...) Nem heába vagyok oly beteges, oly arcol vágott, oly rontcos... De az Úristennek hála, ki engemet kisegített belőle, a te jó beszéded és tanításod által!

ANTAL: (...) Így vagyon megírva Jób:34: „Az Isten a népnek bűnéjért képmutatót ad fejedelmül.” Képmutatónak nevezi itt az írás azt, aki viseli ugyan a fejedelemnek szömélyét, de ésszel gyermek. Mert a bor kitolta fejéből mind az okosságot s mind az észet. Olyan fejedelmet mond, hogy vet a népre a népnek bűneiért. Ez ilyen részeges és tobzódó fejedelmek és bírák, miérthogy az ételbe és italba mind reggel s mind estve foglalatosok, elfelejtik a szegény népnek nyavalyáját. Gondjokat sem viselik, pereket elhalasztják és vontatják eszten-dőről-esztendőre. És miérthogy ők az tobzódásba foglalatosok, másnak engedik tiszteket, hogy ítéljenek és törvényt tegyenek. Akinek vagyon osztán, az keni meg az ítélőmestereknek markokat. És kinek értéke vagyon reá, hogy többet adhat: annak jobban foly pere. De aki nem adhat, annak nincsen helye a törvénybe, nincs annak biztonsága; elveszti ezokaért a pert. Honnan következik kedig ez a szegény emberre? Innen: hogy az igaz pásztor, az igaz úr nem jámbor, nem vigyáz, nem gondol a szegény ember nyomorúságával, hanem észik, iszik, tobzódik - marta ördeg! - és minden gondviselést a tisztartókra hárít. A tisztartók kedig nem gondolnak a szegény ember nyomorúságával, nem fáj önékiek, mert a jobbágy nem övé.

¹¹ egyszerűséggel

Hanem marasztják szegényeket, elejtik különb-különb fortállal, bírságot adják, ijesztik, vadásszák az ajándékokat. Meg sem szűnnek addig, míg erszényeket meg nem töltik. Az úrnak ő magának is kell; az is ró, vonson, nyúz, kóborl; ha tekinted: tehát a szegénynek csak mezítelen teste, gyermeke és felesége marad. Egyéb semmi. Jaj e visszafordult világnak! (...) Lássad ezokaért, ha illik-e a fejedelmeknek, nemeseknek, bírának etc. tobzódni és szünetlen lakásban¹² forgani? Nyilván nem. Mert ezek mindnyájan itt e földön az Úristennek heltartói. Illik ezokaért, hogy józanok, tisztességbe élők és a jóságnak szeretői legyenek, hogy mindenkor készek legyenek, mind éjjel s mind nappal az ő alattak valóknak igyeket tiszta ésszel és jótanáccsal forgatni, és szegényeket kártól megmenteni. Micsoda a nemes ember, ha e jóságok benne nem találhatók? Goromba pór, nem nemes! Noha e nevet viseli, hogy nemes. Igaz: mint a pispok a Biblia nélkül nem pispok, hanem reves tőke; mint a Szent Miklós faképe. Nem használ a név semmit! (...) Sok pórt találhatni, kiknek vajdanevek vagyon, de azért nem nemesek, se vajdák. Titulus sine re!¹³

DEMETER: Én édes Antal uram, amint én hallom, nemcsak ez a nemesség, ha valaki nest-subájába öltözzék és a festett lóra¹⁴ felhágjan, és úgy móráljon, hanem más dolog kell hozzá. De vaj ki kevesen vadnak, kik ezt értik!

ANTAL: Így vagyon. Kevesen értik. De ki büne, hogy nem értik? Érthetnéjk: de nem akarják érteni. Mert a tudós emberek ököztek semmi böcsületbe nincsenek. Ők semmit nem tanultak gyermekkorukba; most sem taníttatják fiaikat, egy skólára sem viselnek semmi gondot. Mikor fiók annyét tanulhat, hogy egy levélkét tud magyarázni - elég azután. Maga ezt is nyavalyásul tudja: egynéhányszor szövétnekét magyaráz szőnyeg helyébe. Azután mindjárást lóra ültetik hosszú sarkantyúval; lakásról-lakásra megyen, észik, iszik, tobzódik. Ezt sem említi, ha vagyon-é isten, avagy nincsen? Vagyon-é tisztesség, nincsen-é? Ezért közbe meghal az atya: - a fiú kiúzi az anyát a házból. Törvényt kellene tenni a jobbágyoknak: - tehát ennyét tud hozzá mint a bagoly a Páter Nosterhoz!¹⁵ Nem tudja, ha vagyon-é dekrétum avagy nincs. Azonközbe a nagy tobzódás miatt elvész a gyomra, megcsomószik a nyaka, meggörböd a háta, megteke-nesül a hasa, és megtántorodik a lába... Ha látod távol, nem tudod megítélni, ha ördeg, avagy ember. (...)

DEMETER: Hadd el ezt, jó Antal uram; ne szólj. Mert ha valaki e nemesek közül ezt hallaná: vaj mint haragudnéjk érötte! Talám a székbe¹⁶ idézne érötte!

ANTAL: Hadd haragudjék csak, hadd idézzon! Majd mind elidézék őket az Úristen elejbe. Ott nagyobb harag lészen, és nem használ ott a patvaria.

DEMETER: Kicsoda mondja ott a sentenciát?

ANTAL: A Jézus Nazaréus:¹⁷ aki mindent tud, és mindent lát. (...) Oly vagyon, ki józonkorába oly szelíd, mint egy bárány; ha ihatik, tehát olyan, mintha mind az egész héten puskaot ött volna! Forog, kap mindenfelé, itt is öszvevész, amott is háborúságot támaszt! (...)

¹² lakomában

¹³ tartalmatlan cím, üres rang

¹⁴ feldíszített ló, azonban egyes ünnepélyes alkalmakkor régen valóban befestették a lovakat

¹⁵ Miatyánkhoz

¹⁶ úriszékbe, azaz nemesi bíróság elé, ahol a földesúr ítélkezett a jobbágyai fölött

¹⁷ Názáreti Jézus

DEMETER: A te beszéded, jó Antal uram, mindenbe igaz, mert én bizonságot vöttem róla. Ezokaért is mindéltig e pofámon kell viselnem a Bakhus címerét - mint ím látod. De nem gondolok immár véle! Ez elég énnékem, hogy az Úristen az ő szent lelkével, a te jó tanításod által kíségett belőle: Őnéki legyen hála! Az Úristen tartson meg, jó Antal uram!

ANTAL: Téged is, atyámfia, Demeter.

V. RÉSZ.

HOGY A RÉSZEGSÉGBŐL ÉS TOBZÓDÁSBÓL JÓ AZ ÚRISTENNEK MEGUTÁLÁSA, AZ Ő JÓTÉTÉRŐL VALÓ ELFELETKÖZÉS ÉS AZ Ő CSELÖKEDETINEK NEM BÖCSÜLÉSE.

ANTAL: Talám csak keveset aludtál ez éjjel, hogy ilyen reggel feljöttél?

DEMETER: Nem-igen sokat aludtam.

ANTAL: Miért? Talám valami bántásod vagyon valakitől?

DEMETER: Ezelőtt való időkbé, mikor még a gonosz részeges társaság között valék, éjjel oly igen nehezen aludtam, hogyha ugyan megráztak volna is, azért ugyan fel nem serkentem volna. De most oly édesdén aloszom éjjel, miérthogy csak egyszer észem napjába, hogy semmi édesb és nyugodalmasb nem lehet. De igen hamar felszerkenek. Ma kedig, miérthogy csötertek és vásár vagyon, igen reggel kezdének az utcán marhát a piacra hajtani; ebbe szerkenek fel.

ANTAL: Nekem is kellene ugyan valamit a vásáron vennem; de szóljunk előszer valamit a mi szokásunk szerint az iszonyóságos gonosszagról, a részegségről és tobzódásról. (...)

(...) Akik a tobzódásba és a testi gyönyörűségbe bemerültek, és csak ez életnek keresésébe foglalatosok, sem az Istenről, sem az ő csodatételiről meg nem emlékeznek, hanem csak az önnek hasokról, mely is ő istenek. (...) Hogy efféle megutálásba és vakságba ne esnének a keresztyének, és teljességgel Isteneke el ne felejténék: ezért szerzötte az Úristen a kereszttet. És külenb-külenbféle nyomorúságával gyötri őket, hogy a keresztyének eszekbe vegyék magokat, hogy e világhoz teljességgel ne ragaszkodjanak. (...) Ha az Úristen csak jóval volna minekünk, hamar tiszta gonosszá lennénk. (...)

DEMETER: Úristen! Mint én hallom, jobb embernek külenb-külenb nyavalyába lenni, hogynem mint testi bátorságba és minden elégségbe.

ANTAL: Nyilván jobb. Mert a nyavalyába emlékezik az Isten felől, de a jó szerencsébe elfelejti az Istent; még csak felebarátjáról sem emlékezik. (...)

(...)

Mert a vaknak még az előtte való világosság is setétség, mint a póknak az édes méz méreg. Ezenképpen a tisztátalanoknak semmi nem tiszta. (...)

(...)

DEMETER: Ah, jó Antal uram, könnyű minékünk immár erről szólnunk, Úristennek legyen hála; de az ördeg igen keményien megkötezi az embereket, mikor az ő hálójába békerítheti - hogy sem látnak, sem hallnak; és azt vélik, hogy e világba jobb élet ne legyen, mint ez ondokságos élet.

ANTAL: Úgy vagyon. De az emberek nem hiszik, hogy légyen ördeg. De akinek szöme vagyon, az jól hiszi, hogy vagyon, noha az ördeget szömével nem látja. Mert az istenteleneknek cselekedetibe ugyan formára megmutatja magát.

Jó Demeter atyámfia, igen reggel légy itt, akkor szóljunk e dologról, mert ma vásárra is kell mennem, miérthogy csötertek vagyon.

DEMETER: Keszenem, tiszta szüből, minden énhozzám való jóakarodat. Isten tartson meg!

ANTAL: Veled egyetembe, jó atyámfia, Demeter!

VI. RÉSZ.

HOGY A RÉSZEGSÉGBŐL ÉS TOBZÓDÁSBÓL FELEDÉKENYSÉG ÉS BOLONDSÁG TÁMAD; ÉS HOGY AZ EMBER CSÚFFÁ ÉS TELJESSÉGGEL ESZTELENNÉ LÉSZEN MIATTA.

DEMETER: Isten adjon jó napot, jó Antal uram!

ANTAL: Isten adjon neked is, jó atyámfia, Demeter! Talám az én tegnapi ígíretemről emlékeztél, azért jöttél oly igen idein fel?

DEMETER: Bezzeg arról. Mert tudod, mint vagyon a közbeszédbe: adós fizet. A te tegnapi ígíreted ezokaért adóssággá lött: tartozol tehát megfizetni.

ANTAL: Úgy vagyon. Öremest is megművelem. Mert tudom, hogy tartozom véle. Isten hírvél kezdjünk hozzá!

(...)

(...) Aki józan és betér a korcsomaházhoz, csoda dolgot lát ott. Nyilván ott eszébe veheti, hogy több ész vagyon egy ökerbe, hogy nem mint egy részeg emberbe. Mert az öker a vízbe eleget iszik, és mindjára hazatér. A borháznál kedig úgy isznak az emberek, hogy megvakulnak belé, annyéra, hogy eltekintvén egy ludat egy sulyaknak vélék etc. (...) És noha az emberek mind ezeket e nagy károkat látják, de mindezáltal nem gondolnak semmit véle... Bezzeg nagy bolondság ez!

DEMETER: Nyilván utánad vallom, hogy nagy bolondság, mert kárommal is megtanultam.

ANTAL: (...) A borital után kedig mindjára elvész eszek. Ott nincs azután tanács, ott nincs okoskodás, tudomány etc., hanem zűr-zavar. Egyik elkezd és énekel; a másik sír; a harmadik mindkét kezével hársol; a negyedik pénzt számlál, maga egy-sincs erszényébe; az ötödik nagyon magyaráz, maga egy betűt sem tanult soha; hatodik kérkedik vitézségével, maga soha egy ellenséget nem látott; hetedik nagyot kacag, ha kérde, nem tudja, miért; nyolcadik félrehajtván a nyakát, ott aluszik. Ki győzi mind előszámlálni?

Ugyan jól mondotta egy bölcs férfiú, mikor kérdették volna tőle, minek mondanája a korcsomaházot: „A korcsomaház - úgymond - nem egyéb, hanem sok eszeveszettnek és bolondnak ketrece.” (...) Mert azt látjuk, hogy a borosok minden embert meggugolnak és megcsúfolnak. Viszontag őket is megcsúfolják. Csúfolja őket az Isten, az angyalok és minden teremtett állatok; még az ebek is meghudozzák őket, mikor a falhoz támaszkodtak, avagy a ganéra dőltek.

DEMETER: Még ondokabb dolgot mondhatnék én erről, de irtózom tőle. (...)

ANTAL: (...) A tobzódás tunyává teszi az embert. Így cselekszenek a részegek: megtekintik a mívét, de nem nyúlnak hozzá; mert nem kell, mint a holt ebnek a csontrágás. Előbb-előbb ballagnak, mint a falon való árnyék. Elhagyják ottan feleségeket, és a tűzhelyen a mezítelen gyermekeskéket. A marhát kedig kihordják lassan-lassan a házból, mindaddig, míg semmi meg nem marad benne. Mikor azután a szükség megkezdí őket gyötreni (mert nincsen immár mit a borra vinni), a kapálást meg nem tanulták, a kuldulást kedig szégyenlik. Mi következik azután?!

DEMETER: Lopás, avagy tolvajlás!

ANTAL: Ha igaz: nem lopnak, avagy tolvajolanak. De azért ugyan egyéb latorságra vetik magokat: drabanttá lesznek, és életeket két forintért eladják. Ha kedig egy faluba bemennek, ott hallanál parancsolást a szegény pór házánál; valamit erővel el nem vihetnek, avagy meg nem emészthetnek, azt ellopják és elenyésztik. Ha kedig ütközetre kellnek, tehát ott állnak, mint a törzsekek. Mert azelőtt a bor eldúlta a fejeket, megötte szüveket, és megfőzte inokat; nem víhatnak, mert nincsenek szüvek, sem erejek. Nincsen annak felette Istenek, nincsen angyalok is; hanem az ördeg ott szekdécsel a pázsiton előttük, úgy lesi lelkeket. Azonközbe - puff! - úgy ütik agyon, hogy midjárást ledőlnek az ebeknek. Hopp-haja - mint vötték hasznát az ő tobzódó életeknek?

DEMETER: Én édes Antal uram, én azt mondom, hogy nincsen jobb, hogy az ember az ő hivatalja szerint vigyázzon és dolgot tegyen. És azután egyék és igyék nem gyönyörűsége, hanem szükségre, hogy testét avval táplálja.

ANTAL: Úgy, úgy, atyámfia, Demeter. Mert mikor az ember dolgozik, úgy ehetik, úgy esik jóízűen. Nem hallottad-é valaha a nemesektől és az egyéb hivolkodóktól, mint panaszkodnak, akármely jó étel legyen előttük, mondván: „Kár, hogy nem ehetem e jó étékbe; tudja veszel, mi lelt, hogy nem kell ennem” etc.

DEMETER: Gyakorta hallottam. De látod-é, nem tudtam akkor az okát, miért nem ehetnek.

ANTAL: Az az oka, kit mondtam. Miérthogy semmi munkát nem tesznek, nem éheznek. Az éhség kedig, az igen jó szakács: mert az éh gyomornak a legalábbvaló kenyér is mézes pogácsa. És úgy örül a víznek, mint a bornak.

DEMETER: Én édes Antal uram, illetük immár a pénteket is. (...) Holnap immár szombat vagyon: eljöjjenek-é holnap is?

ANTAL: Valamit veled műveltem, nem én dolgom, hanem az Istené. Eljöjj kedig holnap is, hogy az egész hetet szentelhessük az Úrnak.

DEMETER: Ámen. Isten tartson meg!

ANTAL: Téged is.

VII. RÉSZ.

ANTAL: Ha, ha, jó atyámfia, Demeter: te vagy-é?

DEMETER: Bezzeg én vagyok. Isten adjon jó napot!

ANTAL: Fogadj Isten, jó atyámfia, Demeter. Mint öltetnél?

DEMETER: Bezzeg én is reámvöttem dolmányomat: mit mondanál hozzá? Úgy tetszik, hogy én sem vagyok immár kaka legény!

ANTAL: Látom, hogy új dolmányod vagy. Osztan - nem tudom, mi dolog - nem olyan cinterem-színű vagy mint minap, mikor hozzám találoztál vala; hanem ugyan piros szabású vagy! De kérlek, mondd meg énnékem: hol vetted ez új dolmányt?

DEMETER: Te adtad énnékem, én édes Antal uram!

ANTAL: Nem voltam e héten részeg, nyilván higgyed, hogy nem emlékezném róla, ha én adtam volna a dolmánt tenéked!

DEMETER: Még mostan is azt mondom, hogy te adtad énnékem. Mert én azelőtt oly igen részeges lator valék, szinte mint az én társaságom, a több latrok. Valami kedig jutott apámtól, anyámtól: azt mind megittam. Valamit azután kereshettem: azt is mind megittam. Elannyéra, hogy mezítelen maradtam vala teljességgel, mint az elmúlt napokban látád. Nagy nehezen tartottam vala kedig útiköltségre három forintot, hogy ide hazajöhessek véle. Ez e három forint bizony nem tartott volna három napig, mind elkölt volna. De a kegyelmes Atya Úristen az ő nagy irgalmasságából művelé ezt, hogy szömbe juttata véled. Mert mihelt az Úristennek ígését és jóra való oktatásodat kezdém tőled hallanom: ottan az Úristen az ő szent lelkét adá hozzá, hogy foga rajtam. Azóta fogva csak egyszer öttem napjába, és egy-pénz-ára borral megértem. Íme: a három forintból megruháztam magamat, mint ím látod. Egészségem is vagy, Úristennek hála, így adtad énnékem, én édes Antal uram, mind ruhámat s mind egészségemet, kit az Úristen tenéked mind itt, e világon, s mind a másvilágon megfizessen!

ANTAL: Úristennek hála, hogy ez ondokságos életből megszabadultál. De még több ondokság vagy hátra, mely a részegségből és tobzódásból származik.

DEMETER: Több? Nám, minden ondokságnak kútfeje volt a részegség. Kérlek, számláld elő a több ondokságokat is!

ANTAL: Megművelem revideden; mert szombat vagy ma, a barbélyhoz is kell mennünk.
(...)

(...)

DEMETER: Mi jó egyéb a részegségből?

ANTAL: Harag és összeveszés. Mert mivelhogy a részek megbolondulnak, mint tova-fel meghallók, nem értnek semmi emberséget, hanem minden kicsin dolgon ottan meggerjednek, ottan összevesznek; még csak azért is készek üstekbe menni társokkal, ha a pohárból mind meg nem isszák a bort. Rút és ondok szitokkal szidják egymást, hogyha valamelyik jámbor meghallja: megborzad a haja belé. Vagyon akkor oly benne, ki minden ok nélkül haragra indul, morog ömagába, mint az eb - maga senki nem nyúlt hozzá, senki nem bántotta. Mert miképpen a víz elindítja a molnot, és a sarkantyú a lovat: így indítja a bor a természetet minden vakmerőségre, és felgyújtja az emberbe a gonoszra való indulatot. (...) Ha valamely jámbor, aki józan, történet szerént melléje ül: inkább látna egy ördeget mellette, hogy nem mint azt a józan embert. Ha kedig megszólítja és megfeddi valamiről, mindjárt megbolondul, mind ő s mind a több részegesek; ugyan megdühösznek beléje, és mindjárt kitaszigálják az ajtón. (...)

DEMETER: Meghiggyed, jó Antal uram, hogyha kezikbe mennél, és ezt a drágalátos dolgokat megbeszelnéd előttük, kiket ez napokba énelöttem beszélettél, annyára koposztaná, hogy oly sima lenne a fejed, mint egy tök.

ANTAL: Tudom, jó atyámfia, Demeter, micsoda lélek hordozza őket; tudom annak természetét is. (...) Miért kedig, hogy e gonosz lélek hordozza őket, nem öremest szorulok egy házba vélek.

DEMETER: Netalámtán ha valaki hozzájok adná magát, és lassan-lassan kezdene e drágalátos dolgokról beszélni, ők is eszekbe vennék magokat.

ANTAL: Semmiképpen nem művelnék. Ezért mondja Krisztus Urunk (Mat. 7.): „Ne adjátok a szentségest az ebeknek. És a gyöngyeket ne vessétek a disznóknak: netalámtán reátok roannának, és megszaggatnának.” Vészed-é eszedbe, mit mond itt az Isten fia?

DEMETER: Vaj ki jól! Nem heába mondtam tova-fel, hogy koposztanáják a fejedet! (...)

ANTAL: Rettenetes dolog kedig a gonosz példa, melyet adnak a több embereknek botránkoztatására. Mert mikor az iffiak látják a részegesekről, hogy így isznak és tombolnak, ők is mindjárást hozzákezdenek, mint a majmok; mert azt vélik, hogy ugyanígy kell lenni, és ők is így isznak, mint az öregök. Ekképpen száll azután ez iszonyóságos gonoszság egyikről a másikra, hogy végre közélet leszen belőle. És senki sem bűnnek, sem gonoszságnak nem ítéli, hanem szép és nyájas életnek. Jaj e világnak e gonoszságért!

DEMETER: Adná az Úristen, én édes Antal uram, hogy e széles világ megértenéje, oly formán, mint te érted, e nagy bűnnek a részegségnek, és a tobzódásnak nagy voltát. Bizony jobb életbe volna e világ mind lélek szerént s mind test szerént. Én igen köszönném tekegyelmednek, hogy az igazságnak útjára hoztál, a te jó oktatásod és tanításod által. Immár józanon akarok élni az Úristennek kegyelméből. És imádkozom szüntelen.

ANTAL: Hála legyen az Úristennek, mert ő művelte ezt, az ő nagy kegyelmességéből, hogy szent lelket adott az én oktatásom- és tanításomhoz. (...)

DEMETER: Nyilván értöttem, hogy ez e tudomány az Úristentől vagyon, és bizonyos vagyok immár szüvemben. De igen kívánnám, ugyan igen kívánnám hallani tőled a megigazulásnak módját, és miképpen kell az Úristennek vacsorájával¹⁸ élni. Mert hallom, hogy igen vetekekednek egynéhányan ezekről.

ANTAL: Megszenteltük ez egész hetet az Úristennek: elégedjél meg most véle. Másszor, ha az Úristen megtart, ugyan bőven tanítlak arról.

DEMETER: AZ Úristen tartson meg, és adja az ő szent országát tenéked!

ANTAL: Ámen. Adja neked is!

FINIS.

¹⁸ úrvacsora: az oltáriszentség szokásos elnevezése a protestáns egyházakban

SZÁZ FABULA

HELTAI GÁSPÁR

MINDEN JÁMBOR OLVASÓKNAK KÉVÁN ISTENTŐL

MIND LELKI S MIND TESTI JÓKAT.

Szerető uraim és szerelmes atyámfia! Ím, gyűjtöttem és egybeszedtem száz fabulát, régieket és újakat. Mi okból műveltem legyen ezt, minden jámbor olvasó megértheti az értelmekből, melyeket minden fabula mellé szerzőttem és utánna vetöttem. Senkinek e munkámmal nem akartam ártani, senkit nem akartam bosszontani, senkit is megküssebbíteni: és vélem, hogy ha valaki e fabulákat jó szível meg akarja olvasni, hogy sok jó hasznót vehet belőle. Mert noha e fabulák embertől talált és meggondolt dolgok, de azért ugyan velejeseek, és külön-külön szép és hasznos tanóságok vadnak benne.

De noha ídes és igen jó akaratból felvöttem ezt a munkát (mely bizony nem igen kicsiny és alávaló), és noha nem kevés haszon jó a jámbor olvasóknak belőle: de mindazáltal tudom, hogy sokan lesznek, kik az én jó szándékomat és nehéz munkámat mind vissza és gonoszra magyarázzák. Mert a szájaveszetteknek akármit adj eleikbe, azért ugyan nem kedvelik: mert a szájoknak íze elveszett. Olyan az irigységnek természete is. Ezeknek ezokaért semmit nem mondok, hanem ezt: hogyha az én munkám nekik nem tetszik: ottan üljenek le, és csináljanak jobbat. Én bizon nem irillem.

Ha ezokaért én is úgy járok, mint a szegény ember fiával és szamarával járt volt: nincs mit tennem. Mert mikoron a szegény vén ember hozzávötte volna az ő gyermek fiát, és elejbe vötte volna az ő egyetlen egy szamarát, hogy a városba hajtáná eladnyi, megláták őket az út mellett cselekedő és munkálkodó emberek, és megneveték a szegény vén embert, mondván:

- Bezzeg, bolond ageb ez! Lá, mint hajtja előtte a számárt! Nem tud az ageb reájaülni, avagy a gyermeket reá ültötni. Mely nehezen járhat ő maga is csak alég ballaghatik.

Hallván azt a szegény ember, felültöte a gyermeket a számárra, és őmaga utána ballaga. Látván azt az út mellett való dolgozók, mondának:

- Bezzeg, bolond vén ember ez, mert csak alég ballaghat, mégis nem ült fel a számárra, hanem a gyermeket ültötte fel reája: maga a gyermek könnyebb volna és könnyebben járhatna, hogynem őmaga.

Hallván ezt a szegény vén ember, ismeg megmásolá tanácsát, és leszállítá a gyermeket, és őmaga üle fel a számárra. Látván azt az út mellett munkáló emberek, mondának:

- Micsoda hitván, kegyetlen vén ember ez! Ím, őmaga felült a számárra, és utánna kell gyalogalni a szegény gyermeknek. Lám, ugyan rabbá tötte az önnen fiát, és semmibe nem kíméli a szegény gyermeket.

A vén ember, hallván e beszédöket megharagvék, és felvoná a gyermeket, és hátamegé ültötte azt a számárra, és elindula a város felé. Mikoron ezt látták volna az út mellett való dolgozó emberek, mondának:

- Micsoda bolond és kegyetlen vén ember ez! Lám, a természet dolgát sem érti meg. Mert azért vagyon a számárnak oly rövid háta, hogy csak egy ember üljön reá; ez kedig másodmagával hágott a szegény számárra. Kár, hogy olyan vén ember és bolond.

Hallván ezt a szegény vén ember, mondá:

- E nagy dolog, hogy semmiképpen nem találhatom a módot, hogy cselekdhessem, hogy az embereknek tessék.

És megharagván, mind a négy lábát egybeköté a számárnak, és egy rudat nyújta által, és mondá a fiának:

- Jer, vigyük el: netalám e mód tetszik nékik.

És ketten vinni kezdék a rúdon a számárt.

Látván ezt az út mellett való emberek, kacagni kezdének, és mondának:

- Ó, bolond vén ember, mind fiastól, ím mint viszik a számárt! Ki látott soha olyan dolgot? Maga mindketten ülhetnének a számár hátára, és szépen elhordozná őket a számár. De látod-é, mint bolondultanak meg mindketten!

Hallván ezt a szegény vén ember, igen megbúsula, és mondá a fiának:

- Ördeg győzi ezeknek kedvekre cselekedni! Ha imezt műveljük, nem jó; ha amaszt műveljük, az sem jó; ha imígy cseleköszünk, nem tetszik nékik, ha amúgy cseleköszünk, az sem jó. Sem ekképpen, sem amakképpen nem jó. Jer, vessük a vizsla számárt a vízbe, hogy megmeneködjünk tőle!

És bevetek oda a vízbe, és meghala a szegény számár a vízbe. És ekképpen a szegény vén ember az ő fiacskájával pénz nélkül és számár nélkül hazatére.

Ha ezokaért énfelelem és az én munkám felől így kezdnek ítélni, nincs mit tőnnem: el kell azt is túrnem. Miérthogy tudom, és bizonságot vöttem róla, hogy az emberek olyanok, hogy senki kedvekre nem cselekedhetik semmit: de mindazáltal nem szinte olyan kába leszek, mint a szegény vén ember, hogy munkámat efféle harapásokért és mérges ítéletekért a tűzbe vessem, avagy a vízbe hányjam. Vaj nem. Hanem megérem avval, hogy jószándékból és jó lelkiismeretből cseleköszem; és afféle irigy lángú irigyöknek mondom: dicatis meliora.¹⁹

De mindazáltal hiszem, hogy vadnak jámborok, kiknek fog tetszeni e munkám, és kik jó hasznot vesznek belőle, miérthogy nemcsak a puszta fabulákat szörzettem egybe, hanem minden fabulának az értelmét is melléje töttem, melyet megspékölttem és megékesítöttem szentírásokkal és egyéb szép bölcs mondásokkal és közbeszédökkel.

Ajánlom magamat a jámboroknak minden munkáimmal egyetembe, kiknek mindnyájan kívánok Istentől mind lelki s mind testi jókat.

Kolozsvárott

HELTAI GÁSPÁR

¹⁹ mondjatok jobbat

A BÖLCS EZÓPUSNAK FABULÁI ÉS BÖLCS OKTATÓ-BESZÉDI.

I. FABULA

A KAKASRÓL ÉS A GYÖNGYRŐL.

Egy kakas a szeméten vakargatván, keres valamit ennyi. És találta egy szép gyöngyöt. Látván kedig, azt mondá:

- Bezzeg szép fénes állatot találtam! De meccek vele? Nem adnék egy árpaszömet rajta! etc.

ÉRTELME.

A bölcs Ezópus e fabulával megcsúfolja a tudatlan és goromba népeket, kik semmi írást avagy egyéb szép mesteri és bölcs dolgokat nem tanoltanak, és miérthogy ítélet nélkül valók, nem tudják azokat megböcsüllen; avval kedig megelégsznek, hogy valami foldozással ételt-italt és a mindennapi életre valót találhatnak. Mint a szebeni szöcs mondja volt, midőn a szép török lovat dicsírik volt előtte:

- Bizony szép és kellemes marha volna, ha ködment tudna csinálni! De nem tud. Mire való ezokaért?!

II. FABULA

A FARKASRÓL ÉS A BÁRÁNYRÓL.

Egy farkas igen szomjú, elméne innya a patakra. Midőn ijutt volna, alátekénte a patakon nagy messze, és láta ott egy báránt, hogy innék a patakból. Alásiete ezokaért a bárányhoz, és mondá annak:

- Miért zavarod fel a vizet énnékem? Miért nem hagysz innom?

Mondá a nyavalyás bárány:

- Hogy zavaríhattam volna fel a vizet tenéked, holott ide alá ittam légyen, te kedig tova fel, honnég aláfolly ide a víz!

Mondá a farkas:

- Micsoda? Lám szömbe mersz szökni velem? Miért szidogatsz?

Mondá a bárány:

- Jaj, nem szidlak, jó uram.

Mondá a farkas:

- Mind te, mind szüleid és minden nemzeted ellenségim voltak énnékem. Az apád is ugyanezen bosszúságot művelé rajtam hat hólnappal ezelőtt!

Mondá a bárány:

- E világon sem voltam én akkor!

Mondá tovább a farkas:

- Mindenütt kárt téssz! Vetésemet sem tarthatom meg miattad, mert mindenütt elrágod!

Felelé a bárány:

- Hogy-hogy rághatom el vetésedet, holott nincsen fogam?

Megbúsulván a farkas, mondá:

- Pokol érne okadásoddal! Bezzeg megfűzetsz!

És ottan megfojtá s megövé.

ÉRTELME.

E fabulával írta meg Ezópus e világi dúsoknak és kegyetleneknek hamisságát és kegyetlenségét, hogy nem gondolván sem az Istennel, sem annak igazságával: a szegény ártatlanokat minden ok nélkül megnyomorítják; dühös nevet költnék az ebnek, csak hogy megölhessék. Vagy ötte meg a hájat, avagy nem: de pálcát keresnek neki. Ugyan bűnes a csörc²⁰: vagy vétközött a szegény ember, avagy nem. Pauper ubique jacet.²¹ Jaj e nagy hamisságnak!

XLVI. FABULA A NYÚLRÓL ÉS A KÉKKÁPOSZTÁRÓL.

A nyúl előmenvén az úton, egy kert mellé jutta. És bekakocsola a kertbe, és igen szép kékkáposztát látta a kertbe. És mind elkörülé a kertet, de sem rést, sem hágcsót soholt nem talála, hol bemehetne. Előtalálá őtet a róka, és megkérde a nyulat, mondván:

- Miért nem mégy ím e kertbe? Lá, mely igen szép kékkáposzta vagyon benne!

Mondá a nyúl:

- Jól láttam, de nem éri meg. Nem jó őtet enni, mert megcsömerleném²² tőle.

Mondá a róka:

- Ezennel én is így jártam. Mert szép szőlőgerezdöket találtam vala. Azokban sem merék ennem, miérthogy érotlenek valának.

Maga a szegény róka eremest ött volna benne; de nem ére fel oda, ahol lefüggnek vala.

ÉRTELME.

E fabula azt jelenti, hogy az emberi természet igen kíváncsi, és sok dolgok után vágyódik. A bolondok, hogy az ő kívánságoknak eleget tehessenek és mindenekben kedvek megtöljék, nagy sok veszedelmekre vetik magokat. De e fabulák erre tanítják az embert, hogy eszébe vegye magát, és eszesen cselekedjék. És ne induljon mindenkoron kívánsága után, hanem amit lát, hogy tisztességgel és Isten szerént nem érhet, és meg nem találhat: annak ugyan békét hagyjon, és kivesse fejéből, és semmi számot ne tartson arra.

²⁰ a csörc (itt főnévként) az előző mondatokban szerepelt ebre vonatkozik

²¹ a szegény mindig alulmarad

²² elrontanám a gyomrom

LXVI. FABULA
EGY FARKASRÓL ÉS A PÓROKRÓL.

Egy farkas méne ki az erdőből a mezőre mulatni, és láta ott valami szántó embereket, kik között egy csorda disznó, járván, gyökeret túr vala. És egy varjút láta ott, hogy egy igen szép disznónak a hátára ült volna, és ott téregetné magát, és a disznó csendesen járdogálna alatta. És mondá a farkas:

- Bizony, szép dolog ez! Mely szépen hintózik a vizsla varjú a szép disznónak a hátán! Bizony, én is odamegyek és egyikre felülek. Lám, senki nem szól semmit érötte.

És igen lassan odaballaga ő is, és hertelen felugornék egy igen szép ártánra, hogy ő is azon járna, mint a varjú. De megijede az ártán, és futni és ríni kezdé. Megláták a pórok, hogy a farkas az ártánra hágott volna, és elhagyák a szántást, és körülvénék az farkast, és hurogatni kezdék őtet, és pálcákkal ütni, és szekercékkel és kövekkel hagyigálni, annyéra, hogy ugyan jól verve csak alég mehetne el. És elmenvén, találá egy rókára. Az kérdenyi kezdé, mondván:

- Mi dolog, farkas uram? Amint én eszembe veszem, nem jól költ kölesed. Bizony, igen megszakadozott a subád. Igen kidölyyedett a két szömed.

Felelé nyegéssel a farkas:

- Jó atyámfia, róka: nem jól jártam. Nem sok híja, hogy meg nem ölének. Bizony nincsen igazság ez világban.

Mondá a róka:

- Mint lön?

Felelé a farkas:

- Nagy dolog ez. Egy igen hegyes orrú varjú egynyíhány óráig egy szép ártányon üle, és az oly csendesen hordozá a varjút; és egyet sem ríva. A szántók is ugyan mindnyájan jól láták, de egyet sem szólának érötte. Én is kívánczozám oda, hogy egy szép ártánnak a hátán járhatnék. De mihelyt reájahágék, úgy kezdé az átkozott disznó ríni, mintha a kést beléverték volna. A szántók kedig mindnyájan hertelen egybefutának és környülvévénék, és pálcákkal igen kínálának, és szekercékkel és kövekkel igen meghagyigálának. Kelle az Istennek, hogy nem maradék oda! Lássad ezokaért, én ídes atyámfia róka, ha ez igazság! A varjú napestig mind rajta jár a disznókon, és senki egyet sem szól érötte, senki nem hurogatja, sem hagyigálja. Engemet kedig mindgyárást meg akarának ölni. Maga jól tudod, mely igen jámbor és ártatlan vagyok.

Mondá a róka:

- Bezzeg, igen magagondolatlan vagy. Nem hallottad-é közmondásba: agebet nem illeti a hintószekér! Ki ördeg vitt reá, hogy kívántad a hintót? - maga sem az apád, sem a jobbapád soha nem járt hintóba.

ÉRTELME.

E fabula azt jelenti, hogy különbség vagon az emberek között. Némely ember jó természetű, szép, csendes erkölcsű, kivel noha egybetársalkodol és egybebarátkozol, azért ugyan semmi kárát nem vallod; mert jó természetű és nincsen álnak és ártalmas szüve. De némely ember képmutató, színtartóbéllet. Kívül minden jót mutat, sima beszédű, de belől rakva álnoksággal, ártalmassággal és bosszúságra üző méreggel. Annak ha adod magadat és egybetársalkodol véle, nyilván kár nélkül meg nem meneködel tőle.

Ezokaért megoltalmazd magadat efféle farkas-természetűektől, és idején megvessed barátságokat. Ha morognak érötte, te ne gondold véle: te olyanokkal cimborálsz egybe, kiknek ismered természetöket, hogy jó és békösséges. Hadd járjon az, aki ördög hámába vonsszon: mert efféle nem tehet egyebet gonosznál, miérthogy olyan Káin-természet vagy benne.

Miért ölik meg a farkaskölyköket? Lám, egy báránt sem öttek meg. Há: benne a gonosz természet, annak kell eleit venni!

LXXI. FABULA EGY FARKASRÓL.

Vala egy farkas. Ez mikor reggel felkölt volna és huzakodnék az álmom után, nagyot szalasztá egyet, hazugnak valót. Ottan nagy örömmel mondá:

- Bizon, jót jövendöl a hasam. Immár jól tudom, hogy ma jóllakhatom. Nem félek semmit.

Mikoron ezokaért útra indult volna, találá az úton egy bevarrott hájat, melyet egy szekeres elejtett vala. És forgatni kezdé azt az úton, és mondá:

- Bezzeg, jó volnál megenni, de meg nem észlek, mert minap is igen elveszett vala és igen megyen vala a hasam efféle miatt.

És midőn tovább ment volna, találá az úton egy szalonnát. Látván azt, mondá:

- Ugyan jól tudom, hogy ma jól kell laknom, mert a hasam megjövendöletette. De e szalonnába sem észem, mert igen sós: egen megszomjúhoznám utána.

És elhagyá a szalonnát. És mikoron tovább ment volna, találá egy kabalát egy csitkóval, és mondá:

- Lám mondám, hogy jóllakhatom ma, mert a hasam megjövendöletette ennékem.

És megszólítván a kabalát [mondá]:

- Húgom, jó helyen találalak. Ma ugyan jóllakom veled, mert megészlek!

Felelé a kabala:

- Bátor, jó farkas uram. De énvelem nem igen jól lakhatol, mert én igen esztevér vagyok. De ím, a fiam elég kevé, azt adom oda. Minekelötte kedig megennéd, tedd ezt az irgalmatosságot velem az Istenért: ím tegnap egy utolsó lábommal egy tevisbe hágtam. Kérlek, vond ki a teviset a lábomból, és másszor ismeg hasznomat veheted.

Mondá a farkas:

- Tartsd fel tehát a labodat.

És midőn oda körült volna, hogy a teviset kivonnája, úgy rúgá a kabala a farkast homlokba, hogy ottan hátra esék és elájula. A kabala kedig elfuta a csitkóval egyetembe. Jó idő múlva, mikoron a farkas felébredett volna, látá: tahát sem a kabala, sem a csitkó. És mondá:

- Úgy kell, agebnek. Sem íred, sem szelencéd, azért ugyan barbéllyá tötted magadat! No, ez megvagyon. De azért ugyan jól tudom, hogy még ma jóllakhatom, mert a hasam megjövendöletette ennékem ma reggel.

Mikoron tovább ment volna, találá egy szép szénarétet, azon öklele két kos egymással. Látván azokat a farkas, igen örüle nekik, és mondá:

- Ugyan jól tudom, hogy még ma jóllakhatom. Ezeknek az egyikét megészem.

És hozzájuk menvén, mondá őnékik:

- Vagyon-é híretökkel, hogy az egyiket megéhszem közületek?

Mondának a kosok:

- Bátor, jó farkas uram. Csakhogy ne siess véle. Mert ketten egybevesztünk, és vívunk egymással e szénarétért. A mi elüenktől maradott reánk, és nem igazodhatunk rajta. Mert egyik is kívánja, a másik is kívánja. Te kedig, jó farkas uram, bölcs vagy, és sokat pörlettél.²³ Ezokaért légy bíránk, és tégy ítéletet köztünk; és aki vétkes köztünk, azt megbüntöessed. Ez tetszenék minékünk, hogy kezéparányt állanál a szénaréten, és egyik közülünk menne a szénarétnek az egyik szélére, a másik a másikra; és hozzád sietnénk egyszersmind; és aki előszer hozzád érközik, azé lönne a szénarét. A másikat kedig annakutána megbüntötnéd és megennéd.

Mondá a farkas:

- Jó leszen; tetszik énnékem is a tü végezéstek.

Elmenének ezokaért a kosok, egyik egyfelé, a másik másfelé; és a farkas megállta a kezepin, hogy igazlító és bíró lenne. Egybe kezdének ezokaért a kosok menni, és egyszersmind megöklelék nagy sebességgel a farkast, és a szarvak közibe szoríták, annyéra, hogy mind elhánna a hazugnak valót, és minden oldala csontjai porcognának belé, hogy ottan is mindjárást elájula. És a kosok békével elmenének. Sok idő múlva, mikoron ismeg felébredett volna, mondá:

- Úgy kell bolond agebnek, ki nem akar kárával is tanolni. Még az apám sem volt soha bíró, én kedig eszesb akarok lenni az apámnál; úgy kell esztelen latornak! No, ez is megvagyom. De mindezáltal jól tudom, hogy még a mai napon jóllakhatom, mert a hasam megjövendöllette énnékem.

És tovább menvén, találta egy réten egy emse disznót hét malaccal. És mondá:

- Ihol, megvagyom immár! Lám, mondám, hogy ugyan jól kell laknom ma, mert a hasam megjövendöllette énnékem.

És mondá a disznónak:

- Húgom, mint vagy? Bezzeg jó helyen találtalak. Vagy tégedet, vagy fiaidat meg kell ennem, mert jól kell még ma laknom.

Felelé a disznó:

- Én nem jó leszek arra. Mert látod, hogy koros vagyok immár. Hanem ihol vadnak a malacok, ezek jó kevérek, azokat megeheted igen jóízűn. De nem tiszták még, mert még nem avatták be őket. Kérlek ezokaért, hogy jövel, és avasd be őket, mert annakutána megtisztulnak, és meg nem fertelmeztetől átalok.

Mondá a farkas:

- Hol kell őket beavatni? Nem látok semmi vizet.

Felelé a disznó:

- Jere, megmutatom a vizet, igen szépet s tisztát.

²³ bíraskodtál

És egy malom félbe vivé a farkast, az őrszilip mellé, hol a víz igen sebesen alámegyen vala a malomkerékre. És mondá néki:

- Ez arravaló hely. Ez a szenteltvíz; nézzedsze, mely igen tiszta! Egy pénzt meglátnál a fenekén; és úgy tetszik, hogy látok amott egy pénzt a fenekén.

Midőn a farkas aláhajolna, hogy meglátná a pénzt, a disznó erősen megasztá a farkast, és az őrszilipbe esék be; és a sebes víz a kerék alá vivé, és a lapickák megnyomák őtet a deszkás fenékhöz, annyéra, hogy minden tetemi porcognának beléje, és holt-elevenen kiháná őtet a víz.

Mikoron annakutána a parton ismeg felébredett volna, mondá:

- Latrul jártál, ageb. Úgy kell bolondnak. Lám, soha nem akarsz eszesülni. Pappá tötted magadat, és be akarsz avatni, magad semmit nem tanoltál hozzá! No, ez is megvagyon. De azért jól tudom, hogy még ma jóllakhatom, mert a hasam reggel megjövendőlette énnékem.

Mikoron ezokaért igen megéhezett volna, méne egy falu felé. És az utcán betekéntvén, láta négy kecskét egy sütőkemencén állani. És mondá:

- Ihol immár: ugyan jól tudom vala, hogy még ma jóllakhatom. A pórok nincsenek honn, mind az aratóba vadnak; ezokaért bemegyek, és vagy kettőt elővonszok benne, és megeszem azokat, és ugyan jóllakom.

És a kemence felé kezde ballagni. De mihelyt a kecskék megláták a farkast, alászekellének a kemencéről, és a kemencébe bebúának, és félelemnek miatta béegni kezdenek. A farkas a sütőkemence elejbe jövén, mondá:

- Mi dolog, jó húgaim: mit éneköltek a kemencébe? Jöjjetek ki, mert megészlek benneteket.

Felelének a kecskék:

- Bátor úgy légyen, jó farkas uram. Szabad légy velünk, mert te vagy urunk. De ím, egy kis dologra kérünk. Minekelőtte megennél minket, hadd mondjunk egy dícsíretet; te is segítsed mondani a lélekváltságot a mi lelkünkért. Tödd ezt a jót mivelünk. Annakutána jól lakjál.

Mondá a farkas:

- Bátor.

Béegni kezdenek ezokaért a kecskék a kemencébe, és a farkas ordítani kezde a kemence előtt. Mikoron a pórok hallották volna a farkasnak ordítását, kitámadának mindnyájan a házából, pálcákkal, dorongokkal, fustélyokkal, és erősen megverék a farkast, és az ebek reájtámadának, és erősen mardossák vala, és a bőrét megszaggatták, és csak alég szalada el közülek. És midőn elszaladott volna, igen lassan kullaga a hegy oldalára fel; és felmenvén, egy nagy fa alá fekvék és erősen nyege. Annakutána valamennyére megújulván, panaszkodni és gyónni kezde, és mondá:

- Ó, én ídes istenem, mely igen sok nyavalyába és nyomorúságba estem ma! De ez mind reámjött az én gonoszságomért. Mert igen kövély voltam és igen kegyetlen. Mennyi báránt öttem mindéltig, de egyikre sem mondtam a Benedicéret; keresztet sem vetöttem rá, és addig megöttem. Mely szép bevarrott hájat és szalonnát találtam vala az úton, és megutálám, és nem akarék benne enni. Nemde, kevélység-e ez? Sem az apám, sem a jobbapám nem volt orvos, én sem tanoltam orvosságot, mégis én orvossá töttem magamat és a lovat akarám megorvosolni és a lábából a teviset kivonni. Bíró sem volt az apám soha: én is sem tanoltam soha a törvény dolgát, mégis bíróvá töttem magamat a kosok között. Egy sem volt pap minden

eseim között, én is paraszt és minden írás nélkül való vagyok.²⁴ Honnég ördegbe indítottam erre, hogy beavassam a malacokat? Deákol sem tanoltam soha, mégis a kecskékkal vecsernét és lélekváltságot akartam mondani és énekelni. Ám lásd, ha nem nagy akarat és kövélség ez! Ó, Jupiter Isten, nem bánám, ha fegyverrel megbüntötnél az égből, hogy ugyan itten meghalnék: jobb volna énnékem.

Egy pór kedig felhágott vala egy fejszével ugyanazon fára, hogy azt megnyesnéje. És midőn mind meghallotta volna a fáról a farkasnak panaszolkodását és gyónását: hertelen aláhagyítá a farkasnak a hátába a fejszét, oly erősen, hogy eltántorodék belé. És midőn felébredett volna, felkele és feltekénte a fára, és mondá:

- Ó, Jupiter Isten! Mely igen szentséges s búcsós hely²⁵ ez?! Ereklés ez a fa: mely igen hamar meghallgattatnak az imádságok e fa alatt!

És látván azonközbe az embert a fán, megijede, és elfutamék onnég igen alázatosan az erdőben, ki annakelőtte igen kövélyen kijött vala belőle, és - tisztességgel mondván - egy fingba vetötte vala reménségét.

ÉRTELME.

E fabula minden embert tanít, és erre int: hogy senki ne értsen feljebb ő maga felől, hanem amint illik. Mert az ördegnek vesztése által, melyet az emberi nemzeten művelt, a bűnnek általa vagy on az e visszafordultság az emberekben, hogy mindenik több gyönyörűséget keres és kíván, hogynem mint illenék avagy szükség volna önéki. És senki meg nem elégszik az ő hivataljának állapotjával, hanem kiki mind feljebb, nagyobb pompaságra és dücsőségre siet, és ezeknek nagy kívánságából oly dolgokhoz kezd, és oly cselekedetökbé avatja magát, melyek sem hivataljának állapotjához, sem szömélyéhez, sem erejéhez vagy tehetségéhez ingyen sem illenek. Ott nyer az ember annakutána olyan nagy előmentet, oly nagy tisztességet, mint ez a fingó farkas. Ennekokaért eszes és alázatos légy. Eszes: gondold meg, micsoda hivatalban vagy az Istennek akaratjából; abban megmaradj. Alázatos: mert menyével feljebb hágsz, annyival nagyobb esel. Ha Isten nagyobbra akar vinni: talál ő módot hozzá. Te ne kapjad, ne kergössed.

LXXXVI. FABULA

EGY FÉRFIÚRÓL ÉS ANNAK KÉT FELESÉGÉRŐL.

Vala egy férfiú, kinek felesége, kit igen megunt vala, télben meghala; kinek halálán a férfiú igen örüle. És mikoron a tavasz el kezdene érközni, tanácsot kezde kérdözni barátitól, kit volna jó házastársul választani és venni magának. Egyik barátja ezt mondja vala néki:

- Szerető barátom! Ha meg akarsz házasodni, tahát igen ifjat ne végy, hanem olyant, ki a te idődhöz hasonló. Mert te is immár koros szabásó vagy és lisztes immár a fejed. Ha ifjat véssz, az ottan kezd ész hajaidat megutálni, és nagy nyomorúságokban és bánatokban kezdesz miatta lenni. Tied leszen a bárány - akárcsoda volt a kos!

Másik barátjához menván, attól is tanácsot kezde érteni. Az eképpen szóla neki:

²⁴ írástudatlan világi ember

²⁵ búcsújáró, szent hely

- Szerető barátom! Koros asszonyállatot ne végy. Tudod-e, mint untad vala a másikat, mely jó szerencsédre meghala. Ha korost véssz, az bírt az elébeli urával; és amint avval bánt, szinte azonképpen véled is akar cselekedni. Soha nem győzéd kedvét keresni. Ha bejő a házba: morog veled. Ha kimegyen: posszogással vészen búcsút tőled. Ezokaért végy ifjat: azt kezdedre taníthatod, és gyönyörűséges lészen véle lakásod etc.

Elbúsula a férfiú a két tanács miatt, és mondá:

- Meggyek?²⁶ Elveszett eszem ezeknek tanácsok miatt... No, tudom, mit művelek!

És elméne, és két feleséget vén magának. Egy korost és egy igen ifjat. Mikoron immár együtt lagnának, mindenik a feleségek közül hízelkedni kezdé férjének. De a férfiú inkább kezdé szeretetét megmutatni a szép menyecskéhez, hogynem a koroshoz; melyen a koros igen bánkódni kezdé. De álnakságot gondola, és elméne a férfiú mellé, és hozzá kezdé magát törteni, és nagy szeretetet hozzá mutatni; és miérthogy untalan fejébe néz vala, gondolá ő magában:

- Bizony, az én férjemet énhozzám hasonlóvá teszem!

És midőn a térdén állanék a férje, ki kezdé lassan-lassan a fekete hajakat tépni, mondván:

- Énnekem is ész a fejem; de ez ezennel hozzám hasonlatos lészen, mert bizony mind kitépem a feketéket!

Látván azt a menyecske, gondolni kezdé:

- Bizony, ebből jó nem következik. Mert az uram meglátja a tükörben, hogy teljességgel ész haja vagyon; és ottan meg kezd tégödet - miérthogy igen ifjú vagy - utálni, és a vén vigyorhoz ragaszkodik. Ottan nem jól leszen dolgod!

És elméne, és hízelkedni kezdé a férjének; és midőn a térdén állanék, mind kitépé néki az ész hajakat, annyéra, hogy a feje megkopaszula és sima lön, mint egy vakart tök. És mikoron kijött volna a házból, megláták ötöt a szomszédok, és mondanak:

- Mi ördög lelte a szomszédot? Ím, mint fénlik a taréja! Azelőtt Fürtes Gál vala neve, de immár Kopasz Gálnak híják! Agebül járt!

ÉRTELME.

E fabula megjegyzi és megcsúfolja a vén embereket, kik eszeket hátrahagyván, és természeteknek fogatkozását nem mértékölvén, magagondolatlanul testi gyönyörűségeket és kívánságokat követik, és vén korokban megházasulnak. Ezek nagyobb bolondságot nem cselekedhetnek, és kárt nagyobbat magoknak soha nem tehetnek. Mert ha aggot vészen az ember: mi haszon jó abból? Nemhogy szolgálna néki, hanem szükségesb volna, hogy ő maga szolgálna annak. Aminémű erkölcsöt hozott az előbeli urától, azt soha el nem hagyja. Ez is nagy nyavalya! Ha ifjat vészen? az sem illik egybe; mert a tehén és borjúhús nem fő meg egyaránt. Onnég lészen, hogy övé lészen a bárány - de más volt a kos.

²⁶ mit tegyek?

LXXXVII. FABULA
EGY ASSZONYÁLLATRÓL ÉS FARKASRÓL.

Egy farkas, igen éh lévén, kijöve estvefelé az erdőből, hogy látná, ha valami ragadománt kaphatna, melyet hazavinnie az ő farkasnének és fiainak. És a falu felé tartván, kerengeni kezde egy házat. Midőn pedig egy gyermekeske a házban igen sírna, az anyja megbúsulván fenyegeti vala a gyermekeskét, mondván:

- Veszteg, gonosz gyermek! Hallgass és aludj el, mert ezennel kivetlek a farkasnak!

Hallván azt a farkas, hiszen vala az asszonyállatnak, és éppen-éjtszaka mind ott virrasztá az ablak alatt, várván, hogy az asszony kivetné a gyermeket őnéki. De mikoron a gyermek eleget sírt volna, elaludék mind anyástól. Midőn kedig megvirradott volna, kijövének a pórok a faluból, hogy kiki mind dolgához kezdene. És látván ott az ablak alatt a farkast, kiáltani kezdenék, és szekercékkel hagyigálni fogának, és pálcákkal a farkast jól megderecskölük, és csak alig szaladhata el. Mikoron kedig az erdőben ment volna az ő barlangjához, mondá a farkasné:

- Mint jössz, én ídes farkasom? Lám, nem hozsz semmi ragadománt. Mint jártál? Igen felborzadt a széréd a hátadon! Jaj, ki szomorú vagy! Mi lelt?

Felelé a farkas:

- Egy ebagné miatt csaknem elveszék. Kerengém egy házat: tehát igen sír ott benn egy gyermek. Az anya megfenyegeté a gyermeket, mondván: „Hallgass, mert ezennel kivetlek a farkasnak!” Ezt hallván, mind ott lestem az ablak alatt. És mikoron hertelen reám megvirradott volna, ott tapasztolának a pórok, és kelle az istennek, hogy oda nem ölénék. Így jártam a vizsla ebagné miatt!

Mondá a farkasné:

- Bolond vagy és bolondul cselekedtél. Nem hallottad-é, hogy valaki az asszonyi állat szavának hiszen, hogy az a gyégre fondálja házát?

ÉRTELME.

E fabula arra tanít, hogy az asszonyállat szavának nem kell mindenkor hinni. Mert valaki asszonember szava után indul, az gyakorta megcsalatkozik. Mert az asszonyi állatoknak hosszú a hajuk, de igen rövid az eszek. Igen hamar meggondolják magokat, és igen gyors lovok vagyon. És miképpen az ebek akkoron sántálnak, mikoron ők akarnak, azonképpen az asszonyállatok akkoron sírnak, mikoron ők akarnak. És mihelt sírnak, ottan megója magát a férfi: mert akkoron keres utat, miképpen megcsalhassa! De ő köztek is különbség vagyon. Mert a jámborát Salamon igen dicsíri. Proverb. 31.

XCIX. FABULA
EGY NEMES EMBERRŐL ÉS AZ ÖRDÖGRŐL.

Egy kegyetlen és szegényekre éhezett nemes ember vala, ki igen kegyetlenül nyomorgatja vala a szegény jobbágyokat, mind törvéntelen adóval, dolgoztatással és külön-külön színek alatt való saccoltatásokkal és bírságokkal, annyéra, hogy teljességgel megnyomorodtanak vala a szegény jobbágyok az ő kegyetlensége miatt. Ez egyszer a mezőre lovon kimenvén, meglátá a szegény jobbágyokat, hogy magoknak egy keveset szántanának. Morogván ő magában, mondá:

- Latrok az én szolgálaim: egy sem jár el benne, amibe bocsátom őket. Kedveznek a pesti póroknak²⁷. Magam meghagytam, hogy hetedszaka énnékem szántsanak, kapáljanak, arassanak, kaszáljanak. Szinte elég, ha a pestiek szombaton délután és vasárnapon magoknak szántnak, kapálnak, aratnak, kaszálnak. Ó, hogy nincsen egy jó ispánom, kire bízhatnám a dolgot, hogy ugyan valóba hajtáná a pestieket a mindennapi dologra! Ugyan jól megfűzetnék neki, ha olyant kaphatnék!

Azonközbe elejbe kezde jönni lovon egy emberszabásó, veres, nagy-agyarú, hasított süvegben, és egy igen széles, galléros mente vagyon rajta. Nagy a szöme, és azokra bartoson alá-vonta a süvegét. Megkérde azt a nemes ember:

- Hová mégy?

Felelé az:

- Szolgálatot keresni megyek.

Mondá a nemes ember:

- Honnég való vagy és kicsoda vagy? Mert énnékem kellene olyan szolgál.

Felelé azt:

- Én vagyok a pokolbéli ördeg. Ha ezokaért kell szolgálatom: meglátod, hogy híven szolgállok.

Mondá a nemes ember:

- Légy ispánom, hogy gyöterhessem e pesti pórokat. Mert nem találok igaz szolgát. Mindnyájan kímílik a pesti pórokat.

Mondá az ördeg:

- No, hadd reám. Sok időtől fogva forgottam efféle tisztbe. Meglátod, hogy esztendeig elég marhád leszen.

Mondá a nemes ember:

- Mit adjak tenéked esztendeig a te hívséges szolgálodért?

Felelé az ördeg:

- Semmit ne adj. Hanem esztendő múlva, amit a jobbágyok ingyen és jó szüvekből ajánlanak énnékem, a legyen jutalmam és bérem.

Mondá a nemes ember őmagában: „No, jó szolgál lesz ez: ingyen szolgál énnékem! Ám a pórok ha ajánlonak valamit néki avagy nem, mit gondolok én véle! Csak ő szolgáljon énnékem híven!”

És mondá az ördegnek:

- Ámbátor úgy légyen: az legyen béred.

És midőn a nemes az új ispánt ajánlotta volna a jobbágyoknak, ottan hozzájuk kezde a szegény jobbágyokhoz, és igen kegyetlenül bánik vala vélek. És naponként új-új fortélyokat találá ellenek. Megfogá a szegény jobbágyoktól a borárolást²⁸. Az önne szőlővizeket elvevé

²⁷ beste póroknak

²⁸ a korabeli jogszokás szerint a jobbágy a maga borát szabadon árulhatta

tőlek négy-négy forintért, és rajtok árolá három-három pénzért pintét! És midőn vízzel elegyítvén, megvesztötte volna a bort, reájok veté, és házonként osztogatta azt nekik fűzetésre. Hazajövé, ugyan tanisztrával hozá vala a pénzt az urának.

Annakutána elméne, és az özvegyasszonyokkal égetett bort égettete a borsöprőből, és azt is a szegény jobbágyoknak osztogató drága pénzért. Mennyi faggyú esik vala, mind ökerből, mind juhból, azt is mind az úrnak foglaltatá. És az özvegyasszonyokkal györtyát csináltata belőle, és azokat a jobbágyokra osztogató.

Kerteket is kapáltata a jobbágyokkal, és annakutána mind a hagymát s mind a petresolyomat a jobbágyokra veté. És midőn annak a pénzét felszedte volna, ugyan süveggel vivé be a nemes asszonyának, mondván:

- Ihol, tisztelendő asszonyom! Kegyelmed vegye jó néven. Kegyelmed más ruhákat vegyen. Mert kegyelmed nemes asszony! Nem illik kegyelmedhöz a braszlai²⁹ köntes és szoknya: hanem tabit legyen, és ugyan szép tafota inneplő ruha legyen, szép virágos kamoka, ötször való bársonyos perémmel. A fedél ne legyen fejr: hanem sárga-veres, allakos és slógos. Kezed legyen rakva villámló szép aranyos gyűrőkkel. Inged csinadoff, és legvékonyb gallér, gyolcsból. Lá, minemű sarúd vagy! Fekete, széles, mint egy sulyok. Szép karmazsin bőrből csináltat vegyenek, vereset, vékonyt, rakvát szép körek hegyes szegekkel. Ne hadd magadat, asszonyom! Mert ekképpen nemcsak uram teként gyönyörűségeképpen kegyelmedre, hanem még a szomszédságbeli nemes uraim is. Hadd csak, hadd: még uramat is felruházom és felékosítem!

És azonközbe megjuta a nemes ember, mikoron a hispán elment volna. És monda az asszony az urának:

- Bezzeg jámbor ispánra találtál, im ugyan süveggel hordja be a pénzt! Onnég is terempti a pénzt minékünk, honnég mi soha nem tudtunk volna várni. Bezzeg bé kell menned a városba, vásárlani. Mert én immár egyszer kiöltözem e jászruhából! Én is ugyan megmutatom, hogy nemes asszony vagyok!

Egynyíhány nap múlva ismét eljőve az ispán, és hozá egy turba pénzt, és monda:

- Ihol a bor ára: majd elég pénz esik. Ezennel elérköznek szép gyermek-lovokkal és kevér ökrökkel: ezeket patvarkodásból vöttem a jobbágyokon, mert megbírságotam őket. A gyermek-lovak közül válassz' ki a jóvát, és oszd el a kazdagokra a jobbágyok közül, hogy neveljék és kiteleljék őket. Ha megmaradnak, vedd őket udvarodba. Ha kedig meghalnak, avagy a farkas megeszen benne, mindenikért végy tizenhat forintot rajtok, és ezt mondjad, hogy: nem jól bántak vélek, és hogy éhhez ölték meg őket, és meg nem őrezték. Az kövér ökröket behajtasd a városba: azok kész pénzek. A hitványokat vágasd meg vélek, és a húst osztogasd reájok. A bőrekből bocskorokat metéltes, és nyolc-nyolc pénzen osztogasd nekik. Im előttünk a böjt; hozass sós halat, vizát, pontyot, veszett herénget. Azt is vedd reájok, azon is szép pénzt nyerhetünk. Mikoron a gabonát megaratják, megdézsmálom³⁰ előszer, annakutána az ötödét kiveszem, annakutána a földvámot; a bejövő köveket is lehányatom velek; asztalbúzáat is veszek rajtok. Emellett kántor-ludat³¹, kappant és tyúkot veszek rajtok.

²⁹ Breslau, ma Wrocław, régi magyar neve Boroszló

³⁰ dézsma: a földesúrnak járó adó, az úgynevezett tized, kb. a termés egytized része

³¹ kötelező beszolgáltatás kántorböjt idején. A kántorböjtöt vagy más szóval évnegyedes böjtöt már Rómában is ismerték; határnapjait VII. Gergely pápa tette a négy évszak kezdetére. Innen származik latin nevük, quaetor temporum, és ennek hangzását utánozta a magyar kántorböjt elnevezés

Szent Balázs malacát³² meg kell adniok, méglen szent György a barányokkal³³ elérközik. A nyomást³⁴ is, az erdővel egyetemben³⁵ tilalomban [vetem]: csak odatekintsen a csörc, bizony behajtom! Meglátod, ezennel meggazdagítlak. Te kedig ugyan úr-módra öltezzél, és szép ékösön felruházd magadat. Bár a szomszéd zászlósúr³⁶ legyen: te semmiből ne engedj neki etc.

A nemes ember örüle neki, és mondá szépen-felruházott, koppogó feleségének:

- Bizony, jó szerencse talált evvel az ispánnal! Immár elélhetünk, szép hölgyem. Már az Isten magának tartsa a mennyországot, csak én lehessek itt e földön olyan gyönyörűségben és uraságban. Ám sokat csácsognak a prédikátorok a mennyországnak boldogsága felől, de bár övék legyen! Én nem kívánczok oda!

És midőn ezek renddel mind meglennének, történek beteljesedni az esztendőnek. És midőn a nemes ember lovon menne, és az ispán utánna menne, és közelgöttek volna egy falujához, mondá az ispán az nemes embernek:

- Tisztelendő uram! Tudja kegyelmed, hogy az én időm bétölt, és esztendőm immár elmúlt, és mindeddig is semmi jutalmom nem volt. Jó volna ezokáért, ha énnékem is lenne valami fizetése ennyi munkámért. Mert tudja kegyelmed, hogy jámborul szolgáltam kegyelmedet. És sok dologra tanítottam tekegyelmedet s mind asszonyommal egyetembe, kiket tükegyelme-tek annakelőtte ingyen sem tudott vagy értett; annyéra, hogy immár kegyelmed alkalmas gazdaságban legyen.

Felelé a nemes ember:

- Jó szolgálom, jámbor vagy és jámborul cselekedtél. De jusson eszedbe, mint szegődtünk egymással, mikoron hozzám állottál ennekelőtte esztendővel. Azt mondád, hogy éntőlem semmit nem kérsz. Hanem ha az jobbágyok ingyen és jóakarattal néked valamit ajánlonak, hogy azt tiednek mondod, és azt veszed el, és tartod magadnak. Mit vársz ezokáért éntőlem? Én semmivel nem tartozom tenéked.

Felelé az ispán:

- Úgy legyen, jó uram. Ottan abban maradjon.

És azonközbe előbb-előbb menvén, jutának a faluba. És mikoron a faluba bementenek volna, kifutamék egy ökör egy udvarból, és egy ember utánna, ki szidja vala az ökrét, miérthogy nem hagyja magát befogni a járomba, mondván:

- Hők, vizslának jószága, el-hova mégy? Vigyen el az ördeg!

Hátranéze a nemes ember, és mondá:

- Ispán, hallod-e mit mond a pór? Neked ajánlá az ökrét: tied az!

³² Szent Balázs napján (február 3.) malaccal kellett adózni

³³ Szent György napján (április 24.) bárányt kellett beszoigáltatni

³⁴ legelőt

³⁵ itt faizásról, azaz az erdőből való fahordásról van szó; az erdő, a halászóhelyek, a legelő használata megillette volna a jobbágyokat

³⁶ a középkori Magyarország főméltóságai (pl.: az esztergomi érsek, a nádor, az országbíró stb.)

Felelé az:

- Nem engemet illet, mert nem jó kedvéből ajánlá nekem az ökret. Megbúsult szegény, búsultából műveli.

Tovább menvén, igen síra egy gyermek egy házban, és az anyja rengeti vala a bölcsében. És midőn nem akarna elaltonni, szidja vala a gyermeket, mondván:

- Vaj, síró, gonoszné fia, vigyen el az ördeg! Lám, semmit nem tehetek miattad!

Hallván azt a nemes ember, mondá:

- Ispán, hallád-e, mit monda az asszony? Néked ajánlá a gyermeket. Tijed ez!

Felelé az ispán:

- Vaj nem, mert nem jó akaratból ajánlja énnékem, hanem búsultából műveli szegény.

Mikoron a faluba tovább mentenek volna, vala egy ház előtt egy kis leánka. És az látván a nemes embert, megijede tőle, és befutamék az udvarba az anyjához, hol az ünőt fej vala, és kiáltván mondá:

- Anya, anya, ihol jó a nemes ember, a mi urunk!

Felelé az anyja:

- Ördög vigye el a vérszopó, kegyetlen árolót! Talám valami dögöt érzett valahol, és arra jó a bírságra!

Hallván azt az ispán, mondá a nemes embernek:

- Hallod-e, mit mond a szegény asszony?

Felelé a nemes ember:

- Hallom, de nem szüve szerént mondja, hanem csak pakocsából. Ki tudja, miért búsult meg, ebagné!

Felelé az ispán:

- Bizony nem pakocsából mondja, hanem szüve szerént ajánlá tégedet énnékem. Ezokáért enyim vagy, és elviszlek!

És megragadá az üstekét, és ki kezdé emelíteni a nyeregből.

Ez mondá:

- Mit csinálsz, ároló? Nem tudod-e, min maradsz a dekrétom szerint, miérthogy nemes embert mersz fogni?

Felelé az ispán:

- Nem gondolok a te dekrétomoddal és ítélő mesterreddel! Más dekrétoma vagyon annak, aki eleibe én viszlek, kinek én poroszlója vagyok.

Mondá a nemes ember:

- Jaj, ha még csak egyszer láthatnám az szép veres karmazsin-saruba koppogó nemes hölgyemet! Jaj, ha csak egyszer apolhatnám meg!

Felelé az ispán:

- Ne bánkódjál! Utána vagyon társom: majd melléd hozza! Együtt ültök a feredőben, a kénköves, tüzes tóban.

Mondá a nemes ember:

- Megelégedném feleségemmel egy feredőkáddal. Minek való egy egész tó?

Felelé az ispán:

- Minek a tó? Még az is kicsin immár! Mert ennyi sok urakat, nemeseket, kegyetleneket, hamisakat, vérszopókat, dúló-fosztókat hordottam társaimmal belé. Bizony, kik még hátravadnak a földön nemesek, minekünk nagy munkát szőreznek: mert a tót nagyobbban kell ásnunk, hogy azok is beleférjenek. Miérthogy a Nagymester³⁷ erősen prédikáltatja nekik a szent evangéliomot, de mint látjuk, egyik fülén bemegy, másikon ki. És senki ki nem tér a mi utunkból penitenciára, noha jól tudják, hogy a hamis, kegyetlen nagy urakat és több nemeseket mind elhordottuk. Ez a jele, hogy mind a többit is a kénköves tóba kell hordanunk.

Mondá a nemes ember:

- Vaj, bolondságom, mit műveltél! Ám hallám, hogy mondják vala a prédikátorok, hogy pokol vagy, és hogy az Isten megítéli a hamisságot és kegyetlenséget, de én nem hittem. Azt gondolám, hogy csak a szegény prédikátorok gondoltak volna afféle beszédőket.

És mondá az ispánnak:

- Hadd tekéntsek hátra, mert valaki jó utánunk.

Mondá az ispán:

- Bezzeg jönnek! Mert ez az út soha nem üres.

Mondá a nemes ember:

- Malomtaligát látok, és valami emberek vadnak rajta. De ondok, rettenetes lovat látok, aki vonssza. Lám, fekete, tüzes szájú és szömű sárkány - bezzeg rettenetes taligás ül rajta! Ám két férfiú is és egy asszonyi ember vagy a taligába.

Mondá az ispán:

- Ez a társom, kiről emlékezém ennekelőtte. Nem ismered-e ezeket a taligában?

Mondá a nemes ember:

- Ez mindenik szomszédom vala a világban; bezzeg sokáig pörlöttünk egymással!

És megszólítván őket, mondá:

- Hojsz ide, hojsz! Lám, egyszer vége lehetett a sok perpatvarnak.

Felelnek azok:

- Jaj, vége vagy, szánja az Isten. Nem látod-e, ki ül itt köztünk?

Mondá:

- Kicsoda? Nem ismerhetem, mert elrejtőzik előttem. Ah, te vagy-e, ídes Kata asszony, én ídes hölgyem?

Mondá az ispán:

³⁷ itt: az Isten

- Nemcsak a te hölgyed volt. Hanem mind ezek ketten éltek³⁸ [vele] ez világban. Azért ültötték őket közükbe a taligában.

Mondá a nemes ember:

- Bezzeg, ördegi dolog ez!

Felelé az ispán:

- Ugyan is nem angyali!

Mondá a nemes ember:

- Jaj, ki nagy, temérdek, fekete, sűrű, lángos füstöt látok amott messze! Lám, az égig ér fel! Micsoda az?

Felelé az ispán:

- Ott vagyon a kegyetlen nemeseknek föredőjek.

Mondá a nemes ember:

- Jaj, vesztünk! Oda vissz-é?

Mondá az ispán:

- Bezzeg oda! Mert a Nagymester kezdetben készítette ezt a feredőt minekünk és tünektek, hamisaknak és kegyetleneknek.

És mondá az ispán a taligásnak:

- Elfáradott a karom, eluntam hordozni e kegyetlen latort! Vedd fel a taligában!

És a taligában ültötte. És a taligás elrándula vélek. Mikoron még távoly volnának a rettenetes tüzes füsttől, meg kezdék hallani a nagy kiáltást, ordítást, panaszkodást, sírást, jajgatást mindazoknak, kiket feresztenek vala a kénköves, tüzes tóban. És mondá amaz ispános nemes ember:

- Uraim, bizony nem trufa! Bizony, erről a rettenetes feredőről szólt az Isten fia, mikoron az evangéliomban azt mondotta: „Vessétek ki a külső setéségbe; ottan léssen sírás, jajgatás és fogaknak csikorgatása.” Jaj minékünk, bolondoknak, hogy szót nem fogadtunk a jámbor prédikátoroknak! Ó, esztelen emberek: jobb volna, ha soha nem születünk volna!

És mondá az Kató asszony:

- Lám, oly álnakok és patvarosok valátok az világban; lám, mindjárást a sok perlődésben excepciót találtatok vala, és haladást a pörben. Ezt e rettenetes ügyünket vegyétek apellációra, és addig, míg kérdőre megyen a dolog, talám valami módot találhattok a megszabadulásunknak.

És szóla a nemes ember az ispánnak:

- Nagyságos urunk, kegyelmes urunk, légy kegyelmes hozzánk! Találj módot hozzá, hogy visszavihess: mindörökké te szolgálid leszünk. Minden jószágunkat és marhánkat neked adjuk. Bár ugyan örökké szánts rajtunk, csak ments meg e rettenetes föredőtől!

Felelé az ispán:

- Tarde fabulare!³⁹ Oda vagyon ez, elköltötek arról! Ahol jó urunk!

³⁸ szeretői voltak

Mondá a nemes ember:

- Ah, ah! Lám, nincsen ennyi légy a széles világban, mennyi rút és ondok szolgálai vadnak ennek! Kicsoda ez?

Felelé az ispán:

- Ez a sátán, kit Lucifernek neveznek. Ez a mi királyunk.

És elejbe mene az ispán, és térdet-főt hajtván, mondá:

- Felséges uram! Ihol vadnak te szolgálid. Ennél többet nem hozhatánk most, de majd többet hoznak a tefelséged szolgálai. A Nagymester váltig prédikáltatja az evangéliomot nékik, de semmit nem gondolnak vele, hanem eljárnak az ő dolgokban, és erősen készülnek ide, a feredében.

Mondá Lucifer a kegyetlen nemeseknek:

- Bene veneritis, domini!⁴⁰ Jó szerencsével, jámbor, hív szolgálaim! Igen szennyesek vattok, de kész a feredő!

És mondá:

- Bolondul cselekedtél, te ispán! Miért hoztad el az asszonyembert? Szép kurva volt ez; még sok hasznót tölt volna ez minékünk, és sokat csalt volna cifrázásával a feredőbe!

Felelé az ispán:

- Felséges uram! Megéri vele, mert sok latrai vadnak még hátra. És ugyan sok társai vadnak hátra az világban, szebbek és cifrásobbak ennél. Azok eleget ingerlenek felségödnék szolgálatjára. Sőt nemcsak a nemesek között, hanem minden városokban; holott efféle cifrázással - és felségödnék szolgálatjában - majd meggyőzik még a nemeseket is!

Felelé a Lucifer:

- Doborsa! Jól vagyon. No, vigyétek latrokat a főredőbe. Tü kedig kisiessetek ismeg az világba! Mert kétséges vagyok a Nagymesternek fiához. Mert müvelhogy igen sieti a széles világban megpredikáltatni az ő evangéliomát, félek, hogy véget teszen az világi dologban, és eljő ítílni az eleveneket és holtokat. Siessetek ezokáért vele. Mert mikor hámlik a hárs, akkor kell ötet hántani. Hordjatok ide bőven benne: ugyan ama kevérokben is hozzatok!

Felele az ispán:

- Felséges uram! Annyéra hordottuk immár őket, hogy a keverékben és nagyságosokban nem igen sok vagyon hátra. Hiszem felséged jó néven veszi az egregiusokat⁴¹ is, elegy csepkéssel.

Mondá Lucifer:

- Nem gondolok véle, csak hogy bőven hordjátok, és hogy a tó megtöljék!

³⁹ a mesének vége, azaz: már késő fecsegni

⁴⁰ jókor jöttek, uraim!

⁴¹ itt: méltóságos, tehát kisebb cím, mint a korábban említett nagyságos

ÉRTELME.

Ennek a fabulának semmi szükség igen hosszú értelmét megjegyezünk. Mert minden ember jól veheti eszébe, hogy inti e fabula az urakat, nemes népöket és kazdagokat, hogy kegyetlenek ne legyenek a szegényekhez, és semmi törvéntelenséget ne műveljenek rajtok. Mert a szegények megkeserödnek és megbúsulnak a nyomorúságokban, és fohászkodnak az Úristenhöz. És az Úristen meghallgatja fohászkodásokat, és megbüntöti a kegyetleneket az ő törvéntelenségökért és nyomorgatásokért. Mert ő maga azt mondja Mózes által: „Meg ne bántsátok és ne szomorítsátok az özvegyeket és árvákat! Mert ha megbántandjátok őket: ottan kiáltnak énhozzám. És én kegyelmes Isten vagyok, és hamar meghallgatom a szegényeknek kiáltását. Megverlek tüteket. A tü feleségtök özvegyé és gyermektök árvákká lesznek.”

De mindez kevés volna, ha a dolog csak ebben megmaradna. De szent Pál azt mondja, hogy „egy kegyetlen ragadozónak sincsen az Istennek országában része!”

HÁLÓ

MELLYEL A MEGTESTESÜLT ÖRDEG, A PÁPA ANTIKRISZTUS HISPÁNIÁBA AZ EGYÜGYŰ
JÁMBOR KERESZTYÉNEKET, AZ EVANGÉLIOMNAK KÖVETŐIT, HALHATLAN ÁLNAKSÁGOKKAL
ÉS MESTERSÉGÖKKEL MEGKÖRÜLI, KIKERESI, MEGFOGJA, ÉS MINDEN MARHÁJOKAT
ELVÉVÉN, KIMONDHATLAN KEGYETLEN KÉNYOKKAL MEGKÉNYOZÁ, ÉS RETTENETES
HALÁLOKKAL MEGÖLI, AZ Ő PILÉLES HÓHÉRI ÉS AZ Ő BOLOND SZOLGÁI, A MEGVAKÍTOTT
FEJEDELMEK ÁLTAL.

Egy jámbor keresztyén és tudós hispaniol által,
GONSALVIUS REGINALDUS által íratott és kiadatott
ANNO DOMINI 1570.

Az keresztény olvasónak Istennek kegyelmességét és békességét kívánjuk, az Istennek Fia, az
Jézus Krisztus, mű Urunk és Közbejárónk által.

Ezt e könyvet, atyámfia, Deák nyelven hozták urunknak, a mű felséges és kegyelmes
Királyunknak⁴². Azt elolvastván, mikoron őfelsége látta volna az iszonyú dolgokat, melyeket a
megtestesült ördeg, a Pápa Antikrisztus Hispániába és Olaszországba cselekedti az ő pilés
csimaszi és hóhéri által; minémű hallhatlan álnokságokkal megkönyéközik, kikeresik és
megfogják a szegény együgyű jámbor Keresztyéneket, kik Istennek kegyelmes akaratjából az
Evangéliomnak tiszta és üdvösséges tudományát megösmerték, és annak hittének és engöd-
tenek; és minémű külön-különféle rettenetes kényokkal megkényozzák és megszaggatják és
megölik őket: miképpen ennekutána ebben a könyvben megolvassod és meglátod.

Tetszett ezokaért urunknak, a mi felséges Királyunknak, hogy e könyvet magyar nyelvre
tolmácsolná és kinyomtatná: költséget is adott a nyomtatásra.

[MIÉRT ÉS MIVÉGRE ADTÁK EZT E KÖNYVET KI?] Ha kedig ennek e tanácsnak az ő végét meg
akarod érteni, tehát ennek értsed lönni: Őfelsége Urunk, az ő alatta valóinak és híveinek és az
egész Magyar nemzetnek⁴³ e könyvvel meg akarja mutatni a megtestesült ördeget, a Pápa
Antikrisztust, kit ez elmúlt időkben mindnyájan, tőle megvakíttatván, ájitatoson tiszteltünk,
követtünk, becsülletünk és imádtunk, és mindenbe engedelmesek voltunk önéki, és
mindeneket szenvedtünk nagy békességgel őtőle; miképpen mostan is ugyanazon ördeget
imádnak és tisztelnek Hispániába és Olaszországba és egynyihány Németországbeli
tartományokba az emberek, a Fejedelmekkel egyetembe, kiket elcsalt és megvakított külön-
különféle álnokságos mesterségökkel és fogásokkal; és kiknek az üdvösséges mennyei
tudomány, az szent Evangélium meg nem jelentőtett. [JOHAN.⁴⁴]

⁴² János Zsigmond (1540-1571), - Magyarország királya és Erdély első fejedelme volt; Szapolyai
János (János király) és Jagelló Izabella fia. Támogatta a protestantizmust.

⁴³ Heltai a három részre szakadt Magyarországon írta könyvét. Mivel János Zsigmond uralma csak az
ország keleti részére és Erdélyre korlátozódott, az egész magyar nemzeten a török uralom és
Habsburg Ferdinánd királysága alatt élő magyarokat is kell érteni.

⁴⁴ A hasonló marginális jegyzetek arra utalnak, hogy a Biblia melyik részéhez kapcsolható a főszöveg
gondolatmenete. (Heltai a Biblia latin nyelvű fordítására - az ún. Vulgátára - hivatkozik, amely a
IV-V. században keletkezett; legnagyobb része Szt. Jeromos munkája.) A számok az egyes bibliai
könyvek fejezeteire, ill. verseire vonatkoznak; a rövidítések feloldása - előfordulásuk sorrendjében
- a következő:

Mikoron az Isten fia, a mű Urunk Jézus Krisztus az Ördeget megírja, az ő tulajdonságiról okokat vévén, két tulajdonságot ad önéki főképpen. Azt mondja, hogy hazug és az hazugságnak atyja; annakutána, hogy gyolkos. Krisztus Urunk jól tudta, kicsoda legyen az ördeg és minémű tulajdonságú legyen. Ezért tulajdonítja néki ez undokságos rút bűneket, az hazugságot és a gyolkosságot; mert az hazugsággal csalta és ölte meg a mű nyavalyás szüleünket, Ádámot és Évát, és ezeknek minden pereputtyokat. De nemcsak test szerént ölte meg őket, hanem Istennek minden javaitól megfosztván, az lelki halálba és az örök veszedelembé ejtötte őket.

[MIBEN GYÖNYÖRKEDIK AZ ÖRDEG?] Mostan is ugyanazon latorságot és tolvajságot űzi. Mert nincsen ez mérges gyűlölséges léleknek semmi gyönyörűsége, hanem csak ezekben, mikoron valami nyavalyát szőrezhet, haragot, egybeveszést, irigységet, gyűlölséget, hadat, emberöldeklést; avagy, ha az embereket hamis tudománynak általa megcsalhatja, tévelygésbe ejtheti az ő hazugságának általa. És az Istennek és az ő áldott szent Fiának esmeretinek külön-külön színekkel, álnakságos mesterségökkel és dühös üldezésekkel eleit veheti, és azt⁴⁵ az emberek között megolthatja, avagy közülek kivetheti.

[ISTENNEK BÖLCS TANÁCSA.] Ennek az álnak Ördegnek gonosz tulajdonsági ellen, az öldeklés és a hazugság ellen szörzött volna a bölcs Isten az ő gyűleközetiben főképpen a két tisztet.

[A PRÉDIKÁTOROKNAK TISZTI.] Előszer a szentegyházi szolgálatot az ő Igéjével, hogy a szentegyházi szolgálak, a keresztyéni Piskek, Pásztorok,⁴⁶ Prédikátorok, Ministerek⁴⁷, Oskolamesterek etc. az Istennek Igéjével vínának az ördegnek hazugsága, csalárd tudománya és mindenféle veszedelmes szörzési ellen; és azokat megrontanák, hogy a szegény keresztyéni gyűleközet tévelgésbe ne esnék, és az ő áldott szent Fiának igaz esmeretitől meg ne fosztatnék

Johan. = János Evangéliuma

Matth. = Máté Evangéliuma

Mar. = Márk Evangéliuma

Luc. = Lukács Evangéliuma

2. Cor. = Szent Pál II. levele a korintusiakhoz

Eph. = Szent Pál levele az ephesusiakhoz

Amos = Ámos könyve

Zach = Zacariás könyve

Deut. = Mózes V. könyve

Isa. = Ézsaiás könyve

2. Tim. = Szent Pálnak Timótheushoz írott 2. levele

Acto. = Apostolok Cselekedetei

1. Tim. = Szent Pálnak Timótheushoz írott 1. levele

1. Cor. = Szent Pálnak a korintusiakhoz írott 1. levele

Rom. = Szent Pálnak a rómaiakhoz írott levele

Dan. = Dániel könyve

2. Tess. = Szent Pálnak a thesszalonikébeliekhez írott 2. levele

Heb. = Szent Pálnak a zsidókhoz írott levele

3. Tim. = Szent Pálnak Timótheushoz írott 3. levele

Malach. = Malakiás könyve

⁴⁵ Az *azt* a mondat első részére, az *Istennek és az ő áldott szent fiának esmeretinek*-re utal vissza.

⁴⁶ lelkipásztorok

⁴⁷ szó szerint: szolgálak; Heltainál mindenütt Isten szolgálai, azaz papok

etc. Mert e végökre szörzette a bölcs Isten az szent gyülekezetbeli szolgálatot, a prédikátorságnak tisztit.

[A FEJEDELMEK TISZTI.] Másszor evégre szörzötte a Fejedelemségnek tisztit is: hogy a keresztyéni Fejedelmek az ő tisztekben nagy szorgalmatossággal vigyáznának az ördegnek azon gonoszságos tulajdonsági ellen, mind az lelki s mind a testi gyolkosság ellen. Mert nemcsak az Fejedelmeknek tisztit, hogy aranyas bársonba felöltezvén, szép lovokra felüljenek és téstova moráljanak, avagy, hogy napestig kártyázzanak és versellyézzenek etc., hanem hogy előszer nagy szorgalmatossággal az Istennek tisztességére gondot viseljenek, és arra vigyázzanak, hogy országokban az Istennek Igéje tisztán hirdettessék, hogy az ő alattok valók igazán megismerhessék az Istent, és tisztán megérthessék az ő szent akaratját és tiszta szüüből engedthessenek annak és szolgálhassanak neki.

Ha kedig az ördeg valahol⁴⁸, avagy hamis tudománt támaszt az Úristennek Igéje ellen, avagy az Religio dolgába valami zűrzavart indít Istennek káromlására avagy az ő tisztességének gyalázatára, akkoron a Fejedelmek tisztit ez, hogy az Isten igéjét elejekbe vevén és az ő akaratját megértvén, hatalmokkal az ördeg indulatjának és ügyeközetinek eleit vegyék, és a bálványozásokat megtiltsák, és ugyan kézzel nyúljanak a bálványokhoz és levonják és elrontsák. Az hamis tanítókat kedig megtiltsák és elkergetik, és az Isteni káromlókat⁴⁹, kik az Istennek Igéje ellen vétkeznek, megbüntössék.

Ezek mellett, ha az ördög egybeveszést szőrez és háborúságot támaszt, és a közenséges békességet megháborítja, - ottan az Istennek parancsolatából tartoznak a Fejedelmek véle, hogy a békételeneket és az háborúság támasztókat megbüntössék, és megoltalmazzák a közenséges békességet, hogy csendességben megmaradhasson a keresztyéni gyülekezet, és ki-ki mind az ő hivataljában eljárhasson, és az Istennek és annakutána felebarátinak szolgálhasson. Mert ha ezt nem művelnék a Fejedelemségbeliek: semmiképpen meg nem maradhatnának az jámborok és ártatlanok. Ez a Fejedelmeknek és a Fejedelemségbelieknek ő tisztek.

[AZ ÖRDÖGNEK ÁLNOKSÁGA.] De lásd meg, mit cselekszik az álnakságos lator ördeg, mint fordítja el az Istennek bölcsességes rendelését. [AZ VILÁGNAK HÁLAADATLANSÁGA.] Az Isten pediglen megengödi néki, hogy ezt cselekedhesse és véghöz vihesse, mert a gonosz hálaadatlan világ megérdemlötte és naponként megérdemli az ő hálaadatlansággal és visszavonással;⁵⁰ miérthogy megveti az Istennek kegyelmességét, melyből megajándékozta őtet, adván néki az ő áldott szent Fiát, a mű Urunk Jézus Krisztust, az ő Evangéliomával és minden javaival egyetembe; és minden undokságokba és fertelmességökbe bemerülvén él és szünetlen cselekszik az Istennek bosszúságára. Ezért ítéli meg az Isten az világot igaz ítélettel, és az álnakságos lator ördegnek birodalma alája adta⁵¹, ki annakutána megvakítja őket, és az ő kedve s akaratja szerint hordozza őket minden rútságos és iszonyúságos bűnekben, melyekben mindaddig dőreckeli őket, méglen ez világ szerint is elveszti⁵², és annakutána pokolba elviszi őket.

⁴⁸ hiányzik az állítmány: *van*

⁴⁹ Istent káromlókat

⁵⁰ A reformáció korában közhely, Heltainál is gyakorta visszatérő gondolat, hogy az Isten minden rosszat - az igaz kereszténységtől való eltévelyedést, török veszedelmet stb. - büntetésül bocsát a világra; mintegy viszonzásul annak gonosz, hálaadatlan stb. voltaért.

⁵¹ hatalma alá adta; a birodalom szó további előfordulásai is mindig hatalmat jelentenek

⁵² míg meghalnak

[ÖRDEGNEK KEGYETLENSÉGÉNEK PÉLDÁJA. KI ÍRTA LEGYEN E KÖNYVET?] Ennek e röttenetes Isteni ítéletnek példáját megolvashatod és megláthatod ebben e könyvben, melyben az jámbor keresztyén bölcs Mester, Reginaldus Gonsalvius renddel megírta, minémű hálót köttet az álnakságos ördeg, mellyel beköríti a szegény ártatlan keresztyéneket Hispániába és Olaszországba, és minémű röttenetes kényokkal, és megöli őket. Mindazokat az jámborokat, kik a Krisztus Jézus Evangéliomának hírét hallották, és abból valami szikrácskát vöttek az Isteni és az ő áldott szent Fiának, a mű Urunk Jézus Krisztusnak igaz esemeretinek, és kik kezdték valamennyére a Pápát az ő pilésses darabantival, mint az ördegnek helytartóját és veszedelmes Antikrisztust megutálni.

[A PÁPÁS PILÉSES VAK SEREG.] Mert előszer látod-é, szerelmes atyámfia, mit művelt az ördeg álnakul Hispániába és Olaszországban? Azokat, kik dűcseködnek, hogy ők a mű Urunk Krisztus Jézusnak helytartói, és a szentegyháznak avagy a keresztyéni gyülekezetnek fejei és fő oszlopi és támaszi, mint Pápa, Kardinálok, Patriarkák, Érsekök, Pispékek, Apát urak, Prépostok, Esperesek, Vikáriosok, Kananokok, Plébánosok, Prédikátorok, Papok, Barátok; és ezek közül az országos oskolákban a Rektorok, Lektorok, szentelt Mesterek, Dékányok és a többi, kik a tanyításnak rendit magoknak tulajdonyítják, azokat, mondom, előszer megvakította az ördeg, annyira, hogy az Úrnak könyvét, az egész szentírást hátrahagyván és az ő szent igéjét megvetvén, teljességgel megbolondultanak, és az ördegnek hazugságának adták magokat és abba gyönyörkednek, és egész életökben azt üzik, azt oltalmazták, abba kevernek be minden népeket, minden tehetségekkel.

[MI VOLNA A PAPOKNAK TISZTI?] Maga e volna az ő tisztek, mint oda fel megjelentöttük, hogy az Istennek igéjét prédikálnák, azt nagy szorgalmatossággal hirdetnék minden népeknek, mert arra volnának kötelesek, miérthogy Krisztus Urunk ezt parancsolja az ő apostolinak és azoknak helytartóinak: prédikáljátok az Evangéliomat. [MATTH. 28.; MAR. 16.]

Ennekutána arra tanyítások minden népeket, hogy azokban legyenek foglalatosok, melyeket én parancsoltam tünéktek. [JOHAN 3., 14., 17.] A mű Urunk Krisztus Jézus pedig parancsolt münékünk Igaz hitet és lelki bizodalmot öbenne és őáltala az Istenbe, az ő mennyei szent Atyjába. Annakutána parancsolt fiúi félelmet, tiszteletet és engedelmet. Továbbá parancsolt minékünk az ő szent Igének és az ő hozzánk való kegyelmességének és velünk való jótéteményinek szent jeleinek gyakorlását; azután Atyafiúi szeretetet etc.

[JÁMBOR KERESZTÉNY, LÁSD MEG ITT, MELY SZÉP TARKA-BARKA MACSKÁJA VAGYON A MEGTESTESÜLT ÖRDEGNEK, A PÁPÁNAK ÉS AZ Ő PILÉSES DARABANTINAK! A PÁPAI TUDOMÁNY AZ ISTEN FELŐL.] De ezek elhagyván a szentírást és mindazokat, melyeket parancsolt a Krisztus Jézus, új tudománt gondoltanak és találtak, mind Isten felől, mind az ő akaratja és tiszteleti felől. Tudniillik sokszagos bálványozásokat, idegen isteneknek imádását, istenes állatot⁵³ és abban istenes szömélyeket. És ezt mondták és ezt tanyították. Mostan is ezt mondják, és ezt tanítják Olaszországba, Hispániába és egyéb országokban, ahonnég az Isten még ki nem vesztötte őket, és ahol a megvakult Fejedelmek alatt még birodalmukban ülnek. Tudniillik, hogy egy az Isten, és három.⁵⁴ Egy állatjába, avagy állatja szerént. Az Istenségnek ő állatját egy közenséges ömagában való álló állatnak mondják, mely öröktől

⁵³ lényt; az állat szó további előfordulásai is mindig lényt jelentenek

⁵⁴ Heltai itt és az elkövetkező részekben a katolikus vallás egyik alapvető hittételét, a szentháromságot (ezt a lutheránusok és a helvét irány hívei is elfogadták) gúnyolja, majd ismerteti az ezzel kapcsolatos korabeli erdélyi antitrinitárius felfogást, amely egyes pontokban eltér az egyéb antitrinitárius ideológiáktól.

fogva volt volna, az ő valóságának állapotjának ő módja szerint elválasztva, és más a szömélyektől. Annakutána hármosnak mondják az Istent; hogy három szömélyből egybeszerkösztett és egybefonatott legyen. Első szömélyből az Atyából, másodikból a Fiúból, harmadikból a Szentlélekből. Ezeket e hármat az egy Istenes Állatba rekesztvén egy bizonyos⁵⁵ Istennek mondják lönni. A szömélyeket nem egybeelegyítvén, hanem az valóban való különbséget a szömélyek között megtartván, annyira, hogy más legyen az Atya, más a Fiú, más a Szentlélek, de azért nem három Isten. Noha különbező beszéddel szólván ezt mondják: Isten az Atya⁵⁶, Isten a Fiú, Isten a Szentlélek. Úr az Atya, Úr a Fiú, Úr a Szentlélek.

[A PÁPAI SZÖMÉLYES TUDOMÁNY.] A szömélyek felől szólván, micsodák legyenek azok, külön-külön módokkal szólunk felőle. Ha valaki, úgy mondak, a szömélyek felől szólani akar, tehát választó szólásnak módjával szóljon felőle. Mert a szömélyek noha az Isteni Állatban együtt vadnak, de azért nem egyek az Állattal, hanem csak benne vadnak és benne találtnak, és az Isteni Állat mind az három szömélyben találtnak és vagyon közenségesképpen. És választásképpen vagyon és találtnak mindenik szömélyben külön, de azért minden rész és osztás nélkül.

Annakokáért valahol, úgy mondak, az Atyáról leszen emléközet, az első szömélyről az Háromságba, ott leszen emléközet az egy igaz és mindenható Istenről, ki mennyet, földet töremtett. Azonképpen valahol a Fiúról az Háromságban leszen emléközet, ott leszen emléközet az egy bizony és mindenható Istenről, ki töremtötte mind mennyet s mind földet. Ahol a Szentlélekről is emléközet leszen, ott is az egy bizony és mindenható Istent kell érteni, ki mennynek, földnek teremője. De azért miképpen, hogy nem kell e hármon három Istent érteni, noha mindenik ömagától és ömagába bizony Isten; azonképpen nem kell három töremtőt hinni és vallani, hanem csak egyet, noha az három szömélyek valóba különböznek egymástól, annyira, hogy más az Atya, más a Fiú, más is a Szentlélek.

[MICSODÁK LEGYENEK A SZÖMÉLYEK?] A szömélyek felől, micsodák legyenek, ezt mondották és ezt mondják, hogy valaminémű egymásra tekintő avagy néző orcák, avagy valaminémű egymásra hunyó ábrázatok az egy isteni Állatban, ki egybeszerkösztötte egy bizony és mindenható Istent tesznek.

De akik öközülek, a Pápások közül, állították magokat fő tanyítóknak és doktoroknak lönni, azok azt mondották, most is azt mondják, hogy az háromságbeli szömélyek nem egyebek, hanem csak három tulajdonságok az egy Istenbe, kit egy bizony Istennek mondunk, az ő Isteni egy Állatjáért, hármosnak kedig mondjuk a tulajdonságokért, miérthogy három tulajdonságok állatja szerint vadnak öbenne, Atya, Fiú és Szentlélek.

Erről immár az ő Istenekről számtalan sok regulákat és szólásoknak módjait adtanak ki, és úgy csúrták-csavorták ezt az ő tudományokat egybe, hogy ő magok sem értik, amit mondak, nemhogy más, kiváltképpen Péter bíró,⁵⁷ avagy valami egyéb együgyű⁵⁸ keresztyén tanolhatná az egy bizony és mindenható Istennek igaz esmeretét, avagy valami egyéb üdvösséges

⁵⁵ itt: valóságos

⁵⁶ Heltainál itt hiányzik a névelő

⁵⁷ Valószínűleg Mélius [Juhász] Péterre (1536?-1572), a híres debreceni református püspökre, a magyar református egyház megszervezőjére, a már antitrinitárius Dávid Ferenc hitvitabeli ellenfelére céloz Heltai.

⁵⁸ a régiségben inkább jelent jámbort, egyszerűt, mint ügyefogyottat

dolgokat őrölek. Hogy kedig⁵⁹ és igaz legyen, őmagok mondják és vallják, mert ezt mondják: az Isten véghetetlen és megfoghatatlan állat. Ő ki legyen és micsoda legyen, azt senki meg nem tanulhatja, és meg sem foghatja. Ezokaért az ember az Isten felől semmit ne tudakozzék, hanem hunyja be szömeit és higgye el.

[MINDENKORON ELLENKEZŐ A PÁPÁSOK BESZÉDE.] Vaj, vaj ördegtől megvakított és bolondított szamarok! Ha az Isten oly véghetetlen és megfoghatatlan állat, hogy őfelőle az ember semmit nem tanolhat és tudhat, miért magyarázzátok tü tehát oly bizonyos szólásoknak módjaival az Istent? Hogy Állatja szerint egy, szömélyi szerint pediglen hármassal legyen? Miért hoztok tehát ennyi kölénbségöket az állat között és az szömélyek között elő, ennyi sok terminusokkal és regulákkal? Melyik ördeg tanyított tüteket ezekre? Bizony nem valami köz avagy paraszt ördeg, hanem minden ördegeknek ördöge és Fejedelme, a Sátán ő maga! Kiről az Istennek Fia, a mü Urunk JÉZUS Krisztus ezt mondja, hogy gyolkos és hazug, és minden hazugságnak atyja; ez tanyított tüteket erre ez undokságos tudományra, mellyel megvakította [LUC. 11.; JOHAN. 12.; 2. COR. 4.; EPH. 6.] (mint ez világnak fejedelme és Istene, miérthogy ez világ őtet és az ő hazugságát kedveli, és mindenekben enged őnéki, és őtet uralja és imádja; viszontag az igaz Istent és az ő áldott szent Fiát, a mü Urunk Jézus Krisztust, minden ő jótéteményekkel megutálta, és utálja) mind ez világon való embereket, egy kicsin seregecskétől megválva,⁶⁰ [LUC. 12.] kiket az áldott Isten az ő kimondhatatlan nagy kegyelmességéből ez veszedelmes vakságból kivont és kiragadott, [AMOS 4.; ZACH. 3.] mint az üszegőket szoktanak kiragadni a tűzből, hogy teljességgel el ne égjenek és megemészteszenek.

[A PÁPÁNAK ISTENE VÉGHETETLEN ÉS MEGFOGHATATLAN.] Igazat mondnak az ördögnek darabanti, Pápa és az ő piléses Doktori, hogy az Isten úgy véghetetlen és megfoghatatlan, hogy őfelőle, kicsoda és micsoda legyen, semmit senki nem tanolhat. De ezt a mondást nem kell érteni az egy áldott Isten felől, a mü Istenünk felől: hanem a Pápának Istene felől. Mert az olyan lidírces, véghetetlen és megfoghatatlan. Mert némelykort ugyan csak egy, némelykort kettős, némelykort négyes, némelykort öttes, némelykor szinte hatra felmegyen. Valamely felől hozzányúlsz, meg nem foghatod semmiképpen. Ha háromnak mondod: ottan azt mondják, hogy nem három, hanem egy. Ha egynek mondod: ottan azt mondják, hogy nem egy, hanem három, és ebben az ESTben és az NON ESTben⁶¹ játszik minden tudományok és tanyítások. [A PÁPÁS TUDOMÁNY VAGYON, NINCSEN.] Az Atyát mondják Istennek, azonképpen a Fiút, a Szentlelket is, de mindjárást beboronálják, mondván: azért nem három az Isten, hanem csak egy. Mindeniket e három közül Úrnak mondják, és mennynek, földnek töremtőjének; de mindjárást levet csinálnak néki, mondván: de azért nem három Úr, és nem három a töremtő, hanem csak egy.

Nem úgy szól az Istennek Fia, a mü Urunk Krisztus Jézus, és az ő Prófétái és Apostoli az egy bizony Isten felől. Nem kettésnek, hármassal, négyesnek, öttesnek avagy hatosnak mondják, hanem egynek. [DEUT. 6.] Halld meg Izrael, úgy mond Mózes, a te Urad Istened EGY Isten. Látod-é, hogy az Izraelnek Istene EGY: ez a mű, azaz, a keresztyéneknek Istene. Ha egy: tehát csak egy, nem három etc. Mózással kedig egyaránt szólnak mind a több Próféták, az Apostolokkal egyetemben.

De ezt mondja a Pápa az ő piléses darabantival: ahol Mózes és a több Próféták az Izraelnek Istent egynek mondják, [ISA. 1., 44., 45.; 2. COR. 8.; EPH. 4. 2.; TIM. 2.] ott nem egyet,

⁵⁹ egy szó kimaradhatott

⁶⁰ kevesek kivételével

⁶¹ EST: van; NON EST: nincs

hanem az Háromságot kell megérteni. Vaj nem! Vakok vattok, az ördeg bepólasztá a tü szömeiteket: nem tudtok tü a szentírásról ítéletet tönni. Hagyjatok ezokaért békét a magyarázatnak! Nem tud a számár semmit a gyöngyfüzészhez! Az Isten Fia, a mü Urunk Jézus Krisztus és az ő szent Apostali megmagyarázták münénkünk, miképpen kelljen megérteni mind Mózesnek, mind a több Prófétáknak írásit, és nyilván megjelentötték, kicsoda legyen az egy Úr és Isten, az Izraelnek Istene; tudniillik nem az Háromság (mert hol volt az Prófétáknak üdejében az Háromság, ha az ördeg az Apostolok után, az pilés pispekek, papok, barátok által találta, mikoron a Pápa Antikrisztusnak undokságos országát fondálni kezdte) [MATT. 24.; MATT. 1.; LUC. 1., 2.; LUC. 4.; ACTO. 10.; MATT. 11., 28.], hanem a mü Urunk Krisztus Jézusnak az ő mennyei szent Atyja, ki őtet az ő szent Lelkének általa a szüz Máriának méhébe fogantatta és ez e világra születette, és avval őtet megkenvén Krisztussá és menynek, földnek Urává tette. Miképpen ezt ennekutána bővebben a szent írásból megjelentjük.

[JOHAN. 8.] Így szól ezokaért a mü Urunk Krisztus Jézus, az egy Isten, az Izraelnek Istene felől, előszer szent Jánosnál 8. részében, mondván: „tü Izrael fiai, avagy zsidók, akit tü mondatok tü Istentöknek lönni, az az én Atyám”. Annakutána azon szent Jánosnál 17. részében eképpen szól: [JOHAN. 17.; 1. COR. 8.; 1. TIM. 2.] „ez kedig az örök élet, hogy csak tégedet, Atyám, esmerjenek bizony Istennek lönni”. Szent Pál kedig: „münénkünk - úgy mond - csak egy Istenünk vagyon”. Kicsoda legyen ez az egy Isten, megmagyarázza, mondván: „Amaz Atya, kitől mindenek vadnak.”

Ím hallod az Jézus Krisztusnak magyarázásából és szent Pálnak beszédiből, kicsoda legyen az egy Isten, az Izraelnek Istene, kiről szólt Mózes és a több Próféták, tudniillik a mü Urunk Krisztus Jézusnak szent Atyja, nem az Háromság. Mert az Háromság nem atyja a mü Urunk Jézus Krisztusnak. [A HÁROMSÁG ÖRDEGNEK TALÁLMA NYA.] Követközik ezokaért belőle, hogy az Háromság, avagy az pápai állatos szömélliesség nem egy igaz Isten, az Izraelnek Istene, hanem hogy az ördegnek lidírces Istene, kit ő költett, gondolt és talált. És mint az kakukk, ki ellopja a pacsirtának a monyát, és az övét tojja és tollja helyébe, így lopta el az álnok ördeg az igaz Istent és az Izraelnek Istene felől való tudományt, ki a mü Urunk Jézus Krisztusnak ő áldott szent Atyja, és ezt az undokságos zürzavaros tudományt tojta és lopta helyébe a filozofikus pilés pispekek, papok, barátok, az ő darabantinak általa. És új országot a Pápa Antikrisztusnak fondálván, új Istent is és új tudományt szörzett beléje, hogy eképpen eltemetvén az egy igaz Istent, a mü Urunk Jézus Krisztusnak ő áldott szent Atyját, soholt és soha semmi emléközet róla nem lönnne abban az ő országában. Mint Dániel Próféta ezt sok száz esztendőnek előtte prófétálta és jövendölte vala az Antikrisztus, a Római Pápa felől, hogy oly Istent költendő és behozandó volna a Keresztyéni gyüleközetbe, kit nem tudtak, sem esmertek, sem imádtak, sem tiszteltek a mü Atyáink, azaz a szent Pátriárkák és Próféták, mert ők semmit nem tudtanak az Pápai Állatos és szömélyes Isten felől etc.

[AZ ANTIKRISZTUS MÁS ISTEN FIAT TALÁLT.] De nemcsak az egy igaz Isten felől való tudományt ellopta és meghamisította az ördeg: hanem az igaz Istennek Fia felől, a mü Urunk Krisztus Jézus felől való tudományát is ellopta és meghamisította, és más idegen fiat tojott magának, és azt társul gyalolta a mü Urunk Jézus Krisztus, az egy igaz Istennek egy igaz Fia mellé. Sőt az övét, kit ő talált és gondolt az ő pilés pispeki, papjai, baráti által, feljebb magasztalta a mü Urunk Jézus Krisztusnál. Mert azt mondja öröktől fogva való Isten fiának lönni, ki az első szömélnék fia legyen, gondolatnak általa őtöle született; imezt kedig, az Jézus Krisztust, ki fogantatott szent Lélektől, született szüz Máriától, nem mondja Isten fiának, hanem csak ember fiának lönni. Hogy kedig az szentírás Isten fiának nevezi, azt mondja a Pápa Antikrisztus az ő pilés doktorival, hogy más értelembbe kell venni és érteni, tudniillik

per communicationem idiomatum,⁶² azaz, hogy az Jézus Krisztus Isten fiának neveztötik, a nevet kölcsen veszi a másiktól, ki megtestesülésnek általa benne lakik, és ki övéle megegyesült, szömélyes egyesüléssel, annyira, hogy noha kettő a természet, de azért az egyesülésnek általa annyira egygé lött, hogy immár nem két fiú, sem két szömély, hanem egy. Maga azonközbe igen vallják, hogy az egyesülésben nem lött a természetöknek elegyítése, avagy egymásban való változása, hanem az emberi természet megtartotta az ő saját tulajdonságait: azonképpen az Isteni természet is.

Ezt is igen vallják, hogy az Isten fia öröktől fogva született az Atyától, és hogy öröktől fogva ő magában szömély és ömagától való Isten volt. Mindenekben az Atyával egyenlő, annyira, hogy miképpen az Atya mennynek, földnek teremője, azonképpen a Fiú is etc.

Emellett ezt is vallják, hogy az második természete szerént bizonyos ember legyen, okos lélekből és emberi testből egybe egyesült. De ezt ez embert tagadják szömélnék lönni. Noha nyilván vallják, hogy a Krisztus igaz és bizony ember. Mit mondhatunk? Olyanok, mint a csíkok, akármit fogjad, mindenkoron kicsúsz markodból, és olyanok, mint a szalai kasza, mely mind elől s mind hátra fog, avagy mint a macska: akármit s akárhonnég vessed alá, mindenkoron lábára esik. Nem helyába találták a regulát: EST, NON EST. Minden tanyításokban ez az ő dolgok.

Erősen viszik a taligát az öröktől fogva született Fiúval, és azt az öröktől fogva való születést színetlen szórják az emberek előtt. De választ nem tudnak tönni, ha ember megkérődi őket, mint lehessen ez, hogy az a fiú öröktől fogva és kezdet nélkül legyen, de azért ugyan atyától született legyen? Mert ha valaha született, tehát valami kezdetinek kell lönni. Ha kedig kezdeti vagyon, nem lehet öröktől fogva.

Azt mondják őők: ez a születés nem jár emberi elmélőködés szerént, ha titkos Isteni dolog, melynek miképpen hogy kezdeti nincsen, azonképpen vége sincsen. Mert miképpen hogy öröktől fogva született, azonképpen mostan is születetetik. Ím, lásd, jó atyámfia, keresztyén, micsoda tudománt vallnak ezek! Azt mondják, hogy az ember az ő elmélőködéssel végére nem mehet, nem foghatja és nem tanulhatja meg. Mire való tehát? Metszünk tehát vele, ha meg nem tanolhatjuk? Hiszem azért adta az áldott Isten az ő szent igéjét előnkbe, a Prófétáknak, Keresztelő Jánosnak, Krisztus Urunknak és az ő Apostolinak általa, hogy megértsük és megtanoljuk.

[JOHAN. 17. MICSODA ESMERETBEN ÁLL AZ ÖRÖKÉLET?] Mikoron a mü Urunk Krisztus Jézus az örök életnek megnyeréséről szól, eképpen szól felőle: „és kedig az örök élet, hogy csak tégedet, Atyám, esmerjenek bizony Istennek lönni, és megesmerjék az Jézust, kit te elbocsáttál, Messiásnak avagy Krisztusnak lönni”⁶³

Látod-é, jó atyámfia, keresztyén, hogy az örökéletnek megnyerése esmeretben áll, hogy az üdvözölendők megesmerjék az egy bizony Istent, a mü Urunk Jézus Krisztusnak szent Atyját, és a Jézust, kit az egy Atyaisten ez világra bocsátott, hogy ő legyen ama Messiás, ki felől az egy Atyaisten ennyi ígérőket tött a Prófétáknak általa.

[MEGESMERHETNI AZ IGAZ ISTENT. DEUT. 6.; JOHAN. 4.; JOHAN. 8.; 1. COR. 8.; MATT. 1., 3., 17.] Ezekből nyilván vagyon, hogy nem igazat mondnak az pápás prédikátorok, mikoron azt mondják, hogy senki meg nem értheti az Istennek dolgát és az Isten Fiának dolgát is. Az Istennek Igéje nyilván vagyon. Megmondja minékünk, hogy Isten vagyon, megmondja,

⁶² névátvitellel (szó szerint: a nyelvek érintkezése útján)

⁶³ A héber eredetű Messiás szó jelentése: fölönt, azaz megváltó; görögül: Khrisztosz, ebből Krisztus.

micsoda legyen az Isten és kicsoda legyen. Meg is jelenti, minÉmű akaratú legyen az emberi nemzethöz. Azt is nyilván megmondja, hogy az egy bizony Istennek Fia legyen, megmondja, micsoda és kicsoda az a Fiú, meg is mondja, miképpen Istennek Fia, és miért bocsátta legyen az Atyaisten ez világra. [JOHAN. 1., 3., 5. 9., 7., 8., 10., 11.; LUC. 1.] Mind megmondja, és szépen élőkbe adja ezeket, és a keresztyén ember a szent Léleknek világosításának általa mind megtanulhatja és eszébe veheti. Azt mondják: „Hund be a szömedet, és hidd el!” Az Isten nem akarja, hogy a keresztyén embör bolond legyen!

[ÁGOSTON FELŐL VALÓ HAZUGSÁG.] Undokságos hazugság az, amit a pápás prédikátorok Ágoston Barát⁶⁴ felől predikáltak, hogy erősen gondolkodván az Háromságnak titka felől, a tenger mellett talált volna egy gyermekskére, mely kalánkával hordott volna vizet a tengerből egy kis vermecskebe, melyet a parton vajt volna a fővenbe. A gyermekskét megszólítván ezt mondotta volna:

- Mit művelsz fiacskám?

Az felelt volna az Ágoston barátnak:

- Ím az egész tengert behordom ebbe ez vermecskebe.

Mondott volna Ágoston:

- Fiacskám, lehetetlen dologra ügyközel. Mert igen nagy a tenger, a vermecske pedig igen kicsin hozzá.

Felelt volna a gyermekske:

- Inkább lehetséges ez, hogy én a tengert ez vermecskebe behordjam, hogy nem mint te végére mehess annak, amire te ügyközel. Mert nagy tenger az a titok, melyet te fejedbe forgatsz, kinek végére soha nem mehetsz. Miképpen lehessen és légyen az, hogy az Isten egy, de azért ugyan három; nem kedig három, hanem csak egy? Szoros a te fejed ehhez, Ágoston!

És annakutána a gyermekske elenészett volna.

Bezzeg szép tarka-barka pap avagy barát macskája ez! Bezzeg szép pálást ez! Efféle hazugságokkal elüdegenítették az embereket az Istennek Igéjétől, hogy semmit nem tudakoztanak az Isten felől, és teljességgel hátrahatták az Isten felől való igaz esmeretnek tanolását. Hogy kedig azt mondják, hogy a mű Urunk Jézus Krisztus gyermekképbe jelent legyen Ágoston barátnak, azt én nem hiszem. Mert a mű Urunk mennyekbe vagy, ott kedig dolga vagy, mint szent Pál mondja, Rom. 8. Ide semmi járása nincsen, ide sem jó, hanem mikoron immár eljő ítélni ez világot. Ami dolga és járása vagy ez világban, vagy szent Lelke, általa tudja ő azt megszörzeni és elvégezni az ő választott híveiben.

[ÖRDÖG JELENT ÁGOSTON BARÁTNAK.] Ha valaki jelent Ágostonnak, nyilván nem a Krisztus, hanem az ördög volt, az játszott efféle beszédökkel. De hogy hazugság legyen ez barát példa, Ágoston Barátnak dolga is megbizonyítja. Mert Ágoston ugyan sok könyvet írt az Háromságról, melyekben erősen kaszál a szalai kaszával etc., de igen kevés haszonnal; sőt inkább igen nagy kárral, elannyira, hogy a szegény barát a nagy erőlködésben ugyan elbudul, hogy ő maga sem tudja, mit mond, hanem végre ebbe akad meg a szekere: EST, NON EST. Azaz: sem künn, sem benn.

⁶⁴ Szt. Ágoston (354-430) nem volt barát (szerzetes), hanem hippói püspök. A középkori keresztény filozófia egyik legjelentősebb alakja, nagy hatású teológus, egyházatya.

Melyet jól eszébe Vöttek egynyihány tudós emberek a régiek közül, de előszer a mű üdönkbe a tudós embereknek hadnagyok⁶⁵ Erasmus Rotherodamus, mint megláthatod az ő ítéletiből, mely Ágoston Háromságos könyveknek az végébe vagyon.⁶⁶

[NEM ÉRTHETI SENKI AZ PÁPÁSOK ÖRÖKTŐL FOGVA VALÓ FIAT.] Amit az piléses pápai doktorok mondnak a Háromság felől, ugyanazt mondják az ő öröktől fogva az Atyának Állatjából született Fiok felől, hogy azt a születést senki ez világon meg nem értheti! Sőt azt mondják, hogy még az Angyalok és Arkangyalok sem mehetnek annak végére! És erre horcolják az Izsaiás Prófétának mondását, holott 53. részébe ezt mondja: „Az ő születését kicsoda mondhatja meg?” Hopp, mint illik a bot a tegezbe! Izsaiás szól Krisztus Urunknak nemzett fiairól, hogy ő újjonon nemzi az választottokat, és azok az ő örökesi igen sokan lesznek, nemcsak zsidókból, hanem az pogánok közül is, annyira, hogy azoknak számát ki nem mondhatja senki. De ők, az ördögtől megvakítottak, az Krisztusnak öröktől fogva való születésre viszik, hogy az olyan titkos, hogy senki meg nem értheti, végére sem mehet. Bezzeg ha a szentírásban írva vagyon valami felőle, tehát megérthetni, végére is mehetni! Mert azért íratta a szent Lélek a Prófétákkal és Apostolokkal a szentírást, hogy megolvassuk és megértsük. Mint Krisztus Urunk őmaga mondja, Johan. 5.: „Tü vizsgáljátok az írást; az teszen énrólam tanúbizonságot.”

De ha oly igen megvizsgálhatatlan nagy titok ez az öröktől fogva való születés, miért magyarázzák tehát önnenmagok annak az ő módját? Mert azt mondják, hogy az első szövény az Atya, őmagát megnézi, és őmagába szállván meggondolja magát: és ebben e gondolatban beönti az ő Állatját, és eképpen leszen ez a gondolat egy szövény, mely Istennek fia leszen, és ez a Háromság - Istennek második szövénye. És miérthogy az Atya mindörökké így gondolkodik, ezért mindörökké születetik ez a fiú. Hallottam, hogy igen hosszú a szent Iván éneke,⁶⁷ hogy az ördög azt megkezdvén, el nem végezhetette, hanem megfulladott rajta.

Bezzeg otrombaság eféle tudományokat behozni és elhinni a keresztyéni gyülekezetbe, melyekről az Istennek Szentéi, mind a Próféták s mind az Apostolok semmit nem tudtanak, és az ő írásokban soholt semmi emléközet nincsen róla.

[AZ ANTIKRISZTUS ÚJ ISTENT TALÁLT.] De és az, amit Gábiel Angyal mondott Dánielnek, mikoron Istennek hagyományából jöendő dolgokat megmondott néki, és a többi között az undok, kevély és kegyetlen király felől, a Pápa Antikrisztus felől megemléközván, azt mondja, hogy olyan Istent gondol és támaszt, ki felől a mű Atyáink, a Pátriárkák és Próféták semmit nem tudtanak, és hogy azt szolgálja és tiszteli külső, ékes és aranyas és ezüstös cerimoniákkal és tiszteletökkel. És ugyanerről profétál szent Péter Apostól is, mondván, hogy az ő Urakat, aki őket megváltotta, az igaz Istennek Fiát, az Jézus Krisztust, megutálják és megtagadják.

Nem de nem megtagadták-é azt a Pápa az ő piléses darabantival, mikoron az mű Urunk Jézus Krisztusnak, az Istennek igaz fiának, ki fogantatott szent Lélektől, született szűz Máriától [LUC. 1., 2.; DAN. 9.; ZACH. 3.], kit Gábiel Angyal az szűz Máriához való követségbe

⁶⁵ vezetőjük, előljárójuk

⁶⁶ Desiderius Rotterdamus Erasmus (1466-1536) németalföldi humanista. Nevéhez fűződik - többek közt - az Újtestamentum görög szövegének filológiai-kritikai értelmezése, az egyházatyák műveinek - Szt. Ágostonénak is - filológiai feldolgozása. Munkássága a Bibliát fordító Lutherre is nagy hatással volt. *Ágoston Háromságos könyvek*: Szt. Ágoston: De Trinitate (A háromságról) című munkája.

⁶⁷ Szent Iván éneke: jún. 24-ét, Szent Iván (= Szent János) napját, a nyár kezdetét népnünnepéellyel ülték meg, akkor énekelték ezt az éneket.

Szentségesnek és Isten Fiának, Dániel pedig minden Szentöknek Szentinek nevez, kiről az Isten Zachariás Prófétánál ezt megígérte, hogy ő maga ennek az ő ábrázatjának kimetszője, faragója és formáltatója akar lenni; mondom, mikor ennek méltóságos fiúságát ellopták és hátravetették, és helyébe kakukk módra más Fiat gondoltanak és helyheztenek, kinek mindeneket (az igaz Istennek Fiát megfosztván) tulajdonyítottanak; ezt hirdették Isten Fiának lenni, ezt hirdették az emberi nemzetnek megváltójának lenni. Az Jézus Krisztus önálló semmi nem volt, most is semmi nem egyéb, hanem pusztá teremtett állat, és az másik Fiúnak csak az hüvelyé, avagy az tokja; ő, minden bűneknek nagy bűne! Ó áldott Isten kimondhatlan a te nagy irgalmasságod, hogy eddig tudtad, most is tudod elszenvetni ezt ez iszonyúságos nagy bűnt, és a te áldott szent Fiadnak ellen való káromlását és bosszontotását!

[A PÁPÁSOK AZ IGAZ ISTENNEK FIÁT MEGVETVÉN, MINDE CSELEKÖDETIT MEGVETETTÉK.] Miért kedig hogy az ördög megvakítván őket, e bolondságba ejtötte, hogy megutálták és megvetették az Istennek igaz Fiát, a mű Urunk Jézus Krisztust, könnyű volt annakutána az ördegnek tovább horcolni őket, hogy minden ő cselekedését is megutálják és megvessék, mind tanyítását, mind kénszenvedését, vérehullását, halálát etc. Mert az Evangéliomat megvetvén, az ördeg az ő hazugságával azok által bemerülötte és belepte mind e széles világot; és ami az Isten Fiájé, a mű megváltónké volna, azt az piléses tolvajoknak, Pápának, Érseköknek, Kardináloknak, Pátriárkáknak, Piskeknek, Apát uraknak, Kananakoknak, Papoknak, Barátoknak, Apácáknak etc. és ezeknek méltóságoknak, Misejeknek, Bulcsajoknak, Berbetéléseknek, Lélekváltóságoknak, Szentelt vizeknek, Szentelt györtyáknak, Böjtéléseknek etc., mondom, ezeknek adta és tulajdonyította. Azért mondja szent Péter: „Megtagadják az ő Urokat, ki megváltotta őket!”

Lásd meg, keresztyén ember, ha nem hatalmas ördeg ez, ki ez egész világot olyan vakságba és bolondságba tudta ejteni, és az ő hazugságának hálójába beköríteni és befogni. Nem hejába adta azért az Isten fia, a mű Urunk Jézus Krisztus ezt e nevet és tulajdonságot az undok, csalárd latornak, hogy hazugságnak ugyan Atyja. Mert ő tojta és költötte azt, Istennek s az ő áldott szent Fiának bosszúságára: de rövid időben hasznáját veszi, mint az Istennek Lelke a szentírásba azt megjelentötte, és szent János által azt megíratatta.

Ezeket számláltuk elő az ördegnek első tulajdonságáról, az ő hamisságáról és hazugságáról. Számláltuk pedig rövideden: mert ha derékképpen elő kellene számlálnunk mindazokat, nagy sok ökerbőr nem volna elég hozzá, hogy csak azokat mind előszámlálnók, melyeket az Pápa Antikrisztus és annak piléses darabanti által támasztott és gyakorlatt az gonoszságos lélek. Hol vadnak még a többi, melyeknek számok nincsen, mindkezdetől fogva. Elhagyván ezokaért ezeket, a második tulajdonságnak, az mordályságnak és gyolkosságnak megírására térünk.

[ÖRDÖGNEK MÁSODIK TULAJDONSÁGA.] A második tulajdonsága az ördögnek mordáltság, öldeklés és gyolkosság, mint Krisztus Urunk mondja, Szent Jánosnál 8. részben. A régi gyolkosságról és mordáltságról, mint ölte meg szüleinket, Ádámot s Évát, és miképpen annakutána mindenféle veszedelmeket, hadakat, vérontásokat, kegyetlenségöket szörzett és támasztott mindenkoron ez világban; és miképpen kegyetlenködött a kegyetlen tirannusok által Keresztelő szent Jánoson, az Isten Fián, az Jézus Krisztuson és az ő szent Apostolin; és azok után mind a szent Mártíromokon, kiknek sok százezerét megöletett, külön-különféle kimondhatlan nagy kényokkal etc., mondom, ezekről mostan semmit nem írok, hanem elővesszük csak a mostani kegyetlenködését, mint kegyetlenködik Hispániába és Olaszországba az szegény keresztyének ellen, férfiak, asszonyi állatok, sőt még a gyermekök ellen, kik az Istennek jóvoltából megismerik a Pápát az ő piléses darabantival Antikrisztusnak és az ördeg országának lenni; és elszakadván tőle, az Istennek igaz ismeretiből az Jézus Krisztus, az élő Istennek szent Fia alája adják magokat.

[2. TESS. 2.] Mert minekutána az igaz Isten az ő igazságának kemény ítéletiből bosszút állott ez világon az ő nagy hálaadatatlanságáért, és azt mindenféle hazugságokkal az ördög által, kinek hatalma alá azt adta vala, megbüntötte, mint a szent Lélek ezeket mind megpróbáltatatta vala szent Pál Apastal által, [2. TESS. 2.] mondván, hogy az Pápa Antikrisztus eljő az ördögnek cselekedő hatalmával, minden erőjével, hazug avagy csalárd jegyekkel és csodákkal és minden hamisságos csalárdságokkal, melyekkel hatalmot veszen azokon, kik veszedelemnek fiai. Ezért leszen kedig ez őrajtok, miérthogy nem kedvelték az Igazságot, az Evangéliomot, és nem vötték azt szeretetből, hogy üdvözültenek volna. Annakokáért, úgy mond szent Pál, bocsát az Isten őreájok erős hatható tévelygő csalárdságokat, hogy higgyenek a hazugságnak, hogy igaz ítélettel elkárhoztassanak mindazok, kik nem akartanak hinni az igazságnak, hanem engedtenek és megállapadtanak az hamisságba.

Látod-é, mit profétált volt szent Pál? E prófécia és jövendölés mikoron immár beteljesedett legyen, és az Isten az ördög és annak Antikrisztusa által eléggé gyötörte ez világot, számtalan sok piléses ördögökkel és ördögeknek általa, mert mind behálolta és vakságba bekörítötte az embereket ez világon, az ő gyónásával, purgatoriumával, átokával, ódozásával, bulcsojával etc. annyira, hogy mind lelkekkel, mind testekkel, mind feleségökkel, leányokkal, szájokkal, kezekkel, lábokkal és minden marhájokkal bírt.

Azt kellett mindennek hinni és vallani, valamit a pilésesek mondtanak. Azt kellett önniek, mit a pilésesek akartának. Ez napokon nem mertenek húst önni, hanem csak lencsét etc. Más napon szabad volt a tikmony, vaj, tej, de a hús nem volt szabad. Akkoron kellett megházsulniok, mikoron a pilésesek akarták; hol kántort,⁶⁸ hol böjtet, hol Adventet szörzettenek - akkoron nem lehetett a megházassulás. Azt is kellett venniük házasságra, kiket az pilésesek engödtének. Mert ők csináltak ízeket. Hetedíz, ötödíz, komások és svogorok között nem lehetett az házasság. Nem lehetett az házasság az ő egybesúgások és stólázások⁶⁹ nélkül. Undok és ...tattalan⁷⁰ volt azúj házásoknak ...gyok, önékik kellett mások... megtisztítani és szent ...sökkel és szent... akkoro... dolg... Akkoron ha valaki dolgozott, ottan átokban volt, és minden módon kénozták azt. Marhájokkal is bírtanak. Mert kemémen és ugyan átok alatt szették a sok dézsmát, a sok mise árának, komparációnak nem volt soha vége: hol még a sok offerálás? És amit ez hálóval el nem vehettek az embereken, azt színetlen való gyóntatásokkal, kuldulásokkal elkoporították magoknak a szegény embertől. Kicsoda győzi, felséges Isten, ezt e nagy rabságot előszámlálni?

Mondom ezokaért, minekutána az igaz Isten eképpen bosszút állott ez hálaadatlan világon, miérthogy az ő áldott szent Fiát, minden ... ő Evangéliomával ... irgalmasság ...eje elérkö ...zdetta ta...gát, melynek általa megvilágosíttatnak az választottok minden országokban, hogy meglátják és eltávoznak az Antikrisztus Pápától és annak piléses darabantitól; megutálják is az ő irdos-birdos és rétes Istenét,⁷¹ meg is vetik amaz kakokk Fiat,⁷² kit igen szépen tarka-

⁶⁸ kántorböjtöt (ld. Még a *Száz fabula* 17. jegyzetét!)

⁶⁹ A katolikus házassági szertartás része, amikor a pap a stólával az összeadandók kezét befedi és összefogja.

⁷⁰ A *Háló* egyetlen fentmaradt példánya itt hiányos (D levél). A hiányzó részeket olvasatunkban ki-pontozással jelöltük.

⁷¹ *irdos-birdos és rétes Isten*: toldott-foldott és több rétegből (szentháromság) álló

⁷² Heltai tehát azonosítja a katolikus felfogás Krisztusát a Jelenések Könyvének hamis prófétájával, akit az Antikrisztus - azaz a protestáns felfogás szerint a pápa - szabadít a világra. A *kit* a pápára vonatkozik; az *áldott szent Fia* után egy szó (alá) kimaradhatott.

barkázott; és az igaz Isten alá és annak ő áldott szent Fia ídes és engedelmes szüvel adják magokat, és úgy hiszik és vallják azokat, mint az Istennek Lelke megtanyította őket a szentírásba, tudniillik, hogy egy legyen az Isten, ki mennynek és földnek teremteje. [AZ IGAZ KERESZTYÉNI VALLÁS.] Ez kedig, hogy nem hármias avagy rétes, avagy meddű Isten legyen, mint a Pápanak Állatos és szömélyes Istene, hanem kinek Fia vagyon, ki a mű Urunk Jézus Krisztus; minekokaért is mindenütt a szent Apostoloktól a mű Urunk Jézus Krisztusnak szent Atyjának mondatik és neveztetik.

Ezt kedig, az egy Atya Istent, olynak hiszik és vallják, hogy egyedül és ömagától való Isten, ki senkitől semmit nem vött legyen, ki mindeneknek felötte legyen, és kitől mindenek legyenek, és hogy az Jézus Krisztusnak, a mű Urunknak Atyja, Istene és feje, és az világosságnak és minden irgalmasságoknak Atyja és minden jóknak kútfeje etc.

Azonképpen a szentírás szerént igaz vallást tesznek az Istennek igaz Fiáról is, a mű Urunk Jézus Krisztusról, tudniillik, hogy ez, és nem más az egy igaz Istennek igaz és áldott szent Fia, ki minden üdők előtt rendeltötött az egy Atyaistentől, a mű dicsteségünkre és üdvességünkre, hogy ő ártatlan bárány⁷³ lévén, minket az ő szent atyjának az ő vérével minden hamisságinkból megváltana, és tisztítana magának saját népül. Két dolgot hisznek és vallnak az Jézus Krisztusban. Elsőt az ű testének avagy emberségének a szűznek méhében, a szent Lélektől szeplő nélkül való fogantatását és formáltatását. Mert fogantatott szent Lélektől, és született szűz Máriától, mely fogantatásért igazán az Istennek Fiának hívatik [MATT. 1.; LUC. 2.], mint Gábiel Angyal a követségbe erről nyilvánvaló beszédekkel szól. Másodikat, hogy nemcsak az ő teste formáltatott szent Lélektől, hanem, hogy ezáltal az Atyaisten az ő Istenségének is minden teljes voltát valóba adta önéki: és a szent Lélekkel való megkenéssel Krisztussá és Úrrá tötte ötet, hogy őrajta nyugszik az Jehovának, azaz a felséges, mindenható örök Istennek lelke, ki bölcsességnek, értelmének etc. és Isteni félelmének és tiszteletinek Lelke. [ROM. 1.; ROM. 9.; 2. COR. 1.] Melyekkel megbizonyíttatik Isten Fiának és mindenek felötte áldandó Istennek és az új világnak teremőjének lönni,⁷⁴ kiben az Atyaisten a mű üdvösségünket megtekélette.⁷⁵ [HEB. 1.; 3. TIM. 2.] Ezt az Isten Fiat, az Jézus Krisztust hiszik ezokaért, és vallják, hogy ő Közbejárók, Főpapjok, Szószólójuk, Királyok és minden ellenségektől bizonyos oltalmok, [EPH. 1.] ki őket az Atyaistennek kegyelmébe beviszen, és ki által bátorsággal való bemenetelek vagyon az ő mennyei szent Atyjához.

Ugyanezen Istennek Fiát, az Jézus Krisztust, az Atyaistennek parancsolatjából imádják és tisztelik, és minden jókat, mind testieket s mind lelkieket kérnek és várnak ötöle; és az öbenne való hitében üdvözülnek, és örök életet vesznek. [ACTO. 4.; 1. COR. 3.; ROM. 10.] Mert más név nem adattatott ég alatt emberek közt, melyen üdvözülhetnének, hanem csak az Jézus Krisztusnak Nevében. És senki más fondomentomot nem vethet, hanem amelyet vetetennek, mely az Jézus Krisztus. Ez az ő keresztyéni hitek és üdvösséges vallások.

A szent Lélek felől kedig az Úristennek igéjéből ezt hiszik és vallják [LUC. 2.], hogy az egy Atyaistennek hatalmas és mindenható ereje, melyet megjelentett előszer az első teremtsben, mikoron avval mindeneket teremőtt, megelevenített, táplált, tartott és őrizett. Annak utána, a második teremtsbe nyílvaóban, az ő áldott szent Fiában, az Jézus Krisztusban, mikoron az a választattokat az ördögnek torkából kiragadta, a bűnből kitérítötte, és őket újonnan szölte;

⁷³ A keresztyénységben Krisztus leggyakoribb szimbóluma. („Isten báránya”, „agnus Dei”)

⁷⁴ a megváltónak, a megváltott világ teremőjének lönni

⁷⁵ Krisztus elküldésével az Isten az ember üdvözítésére szánt művét megkoronázta

mikoron halottakat támasztott, betegeket gyógyított, ördögeket űzett, és hogy ő maga is halottaiból feltámasztatott.

Mert miképpen az első teremtésben az egy Atyaisten az ő Lelkével mindeneket megelevenyített, éltetett, táplált, tartott és megőrizett: azonképpen akiket az ő Fia, Jézus Krisztus által újonnan teremtett, azokat megszentelvén az ő Lelkével megajándékozta, megpecsétli és mindvégig megőrizi, hogy a megadott mennyei örökségből ki ne essenek.

Az Isten ezokaért, evvel az ő szent Lelkével, az ő választottit megtéríti, megvilágosítja, tanyítja, oktatja, vidámítja és minden szent cselekedetökre és dolgokra felgerjeszti, indítja és alkalmatossá teszi őket [ACTO. 1.; JOHAN. 16.], melyekért mondatik a szent Lélek Ajándék-nak, Tanyító mesternek, Oktató kenetnek, Tűznek, Élővíznek és mindeneknek megvizsgálójának.

Annak felötte mondatik fiúvá fogadásnak és Igazságnak avagy bizonyosságnak Lelkének; mert tanúbizonságot teszen a mű Lelkünknak, hogy Istennek fiai vagyunk és a mennyei örökségnek örökesi; és az Istent kegyelmes Atyánknak kiáltatja művelünk etc. Ez az egy Atyaistennek és az ő szent Fiának, az Jézus Krisztusnak, és a szent Léleknek a szentírásból való igaz esmereti és mindenikről igaz vallás; és eképpen hittenek és vallást töttenek mind a szent Pátriárkák, mind a Próféták, mind Keresztelő János, mind a mű Urunk Jézus Krisztus, az ő szent Apostolival egyetembe.

De ezt az igaz hitet és ezt e keresztyéni igaz vallást nem szenvedheti el az ördeg semmiképpen. Mert látja az álnok, hazug és csalárd lélek, hogy e hitnek és vallásnak általa az ő rétes és béllett háromsága, állatos és szömélyes Istene, és az ő állatos, szömélyes örök fia, kiket az ő álnakságos gyűlölségből az Istennek szentegyházába a Pápanak általa tojott, ledöttenek, leomolnak és porba esnek; és nagy sok emberek az ő országából és az örök veszedelemből és kárhozatból elszaladnak, és megmeneködvén üdvözülnek. Ezen bosszonkodik ezokaért az ördög, és minden álnokságival, mint Pap barát, mint szentelt Doktor, Mester, Bakkalários etc. által érötte vagyon, hogy az Istennek szentírásából vött igaz és üdvösséges esmeretet és vallást megnyomhassa, megolthassa és semmivé tehesse.

[ÖRDÖGNEK MÁSODIK ESZKÖZE.] De hogy látja, hogy az úton elő nem mehet, és az ő gyűlölséges gonosz szándékját és akaratját véghöz nem viheti, ottan az ő második lator tulajdonságára tér, és kegyetlen üldözésekkel, fogságokkal, jószágoknak elfoglalásokkal, marháknak elkóborlásokkal⁷⁶, kegyetlen kénzásokkal, tömlöcésekkel, szörnyű és rettenetes halálokkal kezd a szegény jámbor keresztyénekhez, és valóba megmutatja azokon, hogy gyolkos, miképpen a mű Urunk Jézus Krisztus ötet igen jól esmervén annak azelőtt nevezte: Johan. 8.

Tudják a jámbor hív keresztyének, mit cselekedett a pokolbeli ördeg az ő vikáriusa és Antikrisztusa, a Pápa által, ez elmúlt negyven esztendejig, mely ulta az Istennek üdvösséges Igéje kezdte támadni;⁷⁷ mind bolondította a nagy Királyokat szerinszerte az országokban; mint ölötte szörnyű kényokkal és rettenetes halálokkal nagy sok ezer keresztyént, és eképpen akarta az Úristennek Igéjét és igazságát megnyomni és eltemetni. Olvasd meg csak ezt e könyvet, és az hátulsó részében meglátod, mit művelt legyen azulta fogva, és mit műveljen Hispániának tartomániban és egész Olaszországban. Valaki nem hiszi, hogy ördögek legyenek, ez Pápanak Hálójából és annak piléses pesszeriből jól veheti eszébe, hogy ördögök vadnak, és nem kevesen, hanem igen sokan, kik mind a Pápát s mind az ő piléses vadászit és hóhérit hajtják és

⁷⁶ kincseknek elrablásával

⁷⁷ A reformáció kezdete óta - ez azonban mintegy ötven évvel volt korábban

hordozzák. Mert tiszta ember soha semmiképpen ezt e kegyetlenséget nem cselekedhetnéje, mert az emberi természet és indulat nem ereszténé reá. De nem tiszta emberek, hanem megtestesült ördegök, és sok százezer undok fertelmes Lelkek jargalják őket, az ő akaratjuk szerint minden fertelmes, parázna, sodomita etc. életre és minden hazugságra, csalárdságra, álnokságra, telhetetlenségre, szegényeknek megfosztására, szántalan sok babonásokra és bálványimádásokra, árultatásokra, kegyetlenségökre és vérontásokra etc. - mint a szent Próféták és Apostolok ez undokságos Antikrisztusnak birodalmáról jövendöltenek.

[INTÉS AZ MAGYAROKHOZ.] Ennekokaért, atyámfiái keresztyén Magyarok, eszünkbe kellene vönnünk az Istennek nagy irgalmasságát és véghetetlen kegyelmességét, melyet mű hozzánk megmutatott és velünk művelt evvel, hogy a mű felséges és kegyelmes fejedelmünket, János királyt, az nagy János királynak⁷⁸ fiát münénkünk adta, és mindeddig őtet közzettünk megtartotta, és az ördögöknek ennyi sok álnakságok, csalárdságok, kegyetlenségek ellen kegyelmesen megtartotta; és őtet mind az ő s mind az ő áldott szent Fiának igaz esmeretire hozta, az ő szent Igéjének általa. Mondom, ezeket mind eszünkbe kellene vennünk, és mindenkoron, mind reggel, s mind estve térden állván, felemelt szűvekkkel és kezekkel hálákat kellene adnunk a kegyelmes Úristennek e nagy és kimondhatlan ajándokért; és szünetlen kellene könyörögnünk, hogy az ő áldott szent Fiában, a mű Urunk Krisztus Jézusban ennek-utána is könyörülne rajtunk, és kegyelmesen megtartaná a mű felséges jámbor fejedelmünket, mind testben, mind lélekben, hogy az ő Isteni felséges jóvoltából ennek árnyéka alatt megmaradhatnánk

AMEN.

⁷⁸ Szapolyai János (1487-1540) erdélyi vajda, 1526-tól magyar király

E KÖNYVNEK RÉSZEIRŐL

ELSŐ RÉSZE.

AZ ÖRDEG HÁLÓJÁRÓL ÉS ANNAK KÖRNYÜLÁLLÓ DOLGAIRÓL.

Ezt ez ördegnek Hálóját deákul nevezik inkvizíciónak,⁷⁹ azaz mesterséges kikeresésnek, miképpen csoda álnakságos fogásokkal és ravaszságos módokkal szokták Hispániába és Olaszországba megkörnéközni, kikeresni, kifogni, megkényozni és röttenetes halálokkal megölni a szegény keresztyéneket, kik valamiképpen megismerték igazán az Istent és az ő áldott szent Fiát, a mű Urunk Jézus Krisztust; és eszekbe vették, hogy a Római Pápa az ő piléses seregével a nyilvánvaló Antikrisztus, és a dühös ördögnek ő országa; és megkezdik azt utálni és megvetni.

Ki által és miképpen köttetett legyen ez ördögnek hálója, azt is megmondom rövideden. Mikoron a Római Császár, Titus,⁸⁰ elrontotta⁸¹ volna Jeruzsálemet, a mű Urunknak, Jézus Krisztusnak megölése és halála után, és a Zsidó nép rettenetesképpen el veszett volna, és annak a maradékja rabbá esett volna, küldte Titus Császár nagy sokat az rabok közül Hispániának tartományiba, hogy ott rabotálkodnának. Laktanak ezokaért a Zsidók Hispániának tartomániban mind attól fogva, hogy Jeruzsálem elveszett, egynyihány száz esztendeig; és hitekben senki nem bántotta őket, és senki nem kényszerítötte őket az ő hiteket elhadni és más hitet követni.

Vadnak ezek mellett Hispániában egyéb nemzetek is, és Hispánia ellenébe, a tenger elve,⁸² vagyon egy ország, melynek Mauritánia⁸³ neve. Abban vadnak fejr szerescsenek,⁸⁴ nagy és népes ország, kik eleitől fogva pogánságban éltenek. Mikoron ezokaért az ördögnek országa, a Pápaság Rómába, és Rómából a piléses Antikrisztus szolgái által az egyéb országokban gyökeret vert volna, és immár a Királyokat s Fejedelmeket minden voltaképpen megbüvelték és megbolondították volna: mindent az ő kívánságok szerint cselekedtenek és végrevitlenek.

[ROM. 23.] Mert nemde büvelés és gyalázatos bolondság volt-é az, hogy a Királyok és Főfejedelmek az ő méltóságokról, mellyel az Isten őket mint az ő helytartóit kegyelmesen megajándékozta, elfeledköztenek, és azt hátrahagyván, az avas piléses dög előtt, mint Isten

⁷⁹ A katolikus egyház rendőri-politikai szervezete, amelynek célja a hivatalos hittételek szigorú védelme, mindenféle eretnkség üldözése volt. A XIII. századtól ez a tevékenység a dominikánus szerzetesek nevéhez fűződik, akiket III. Ince (1198-1216) pápa bízott meg az inkvizíciós feladatok ellátásával. Az intézmény egész Nyugat-Európában elterjedt, de főleg Portugáliában és Spanyolországban volt nagy hatalma. Az utóbbiban a XIX. századig fennállt; egy 1834. évi adat szerint 1481 és 1808 között 34658 embert égettek meg elevenen, és több mint negyedmilliót ítéltek egyéb büntetésre (gályarabság, börtön stb.).

⁸⁰ Flavius Vespasianus Titus (41-81) 70-ben elfoglalta Jeruzsálemet, 79-től római császár

⁸¹ lerombolta

⁸² tengeren túl

⁸³ az ókorban Észak-Afrika legnyugatibb országának neve, Mórország; nagyjából a mai Marokkó és Algéria nyugati területén

⁸⁴ fehér bőrű mohamedán - vagy egyéb nem keresztyén - hitű ember

előtt, térdre estenek és lábait megcsókolgatták? Bezzeg erősen kacagta ezt az ördeg, hogy a Királyokat, Fejedelmeket erre vihette, hogy egy büdös gömbecet annyira tiszteljenek!

Nem küsebb bolondság volt annakutána, hogy a Királyok és Fejedelmek az ő esztekélésekből országoknak majd nagyobb részét nekik engedték. Ott annakutána minden kívánságok szerint rendeltének mindent, egy részét az országoknak Kardinálságokra, egy részét Érsekségökre, egy részét Pispekségökre, Prépostságokra, Kananokságokra, egy részét oltármesterekre és Misemondó papokra, egy részét Apát urakra és számtalan sokféle barátokra. Eképpen az országoknak nem a küsebbik részeit elfoglalván, és azokban meggyökerezvén, annyira praktikáltanak gyóntatásokkal, Misemondásokkal és mindenféle képmutatásokkal, hogy senkitől semmit nem tartottanak, sem Királyoktól, sem Fejedelmektől, sem senkitől. Mert a nagy ördegnek, a Pápanak oltalma alatt voltak, és akármit cselekedtenek, mindenkoron megmenekedtenek. Ha gyűlésbe az ország dolgaiért kellett menni, Érsek, Pispek, Apát és Kananok uraim előtt ültenek, ott diktáltak az országnak dolgairól; bezzeg hátrább kellett a több rendeknek ülni és a szent Atyákat igen hallgatni. Addig forgatták az piléses ledérek az ő szalai kaszájokat,⁸⁵ hogy még a Fejedelmek és Királyok is⁸⁶ féltének tőle. Ím egy historiát kell mondanom ennek bizonságára.

Mikoron írának Krisztus Urunk születése után 1538⁸⁷, bírja vala az két országot, Magyarországot s Erdélt, az boldog emléközetű Nagy János király, urunknak, őfelségének az ides Atyja. Akkoron kedig a kegyelmes Isten mind lecsendesítötte vala a mű felséges királyunknak, János királynak minden ellenségét; annyira, hogy Segesvárott az urak előtt az asztalhoz támaszkodván mondá:

- Istennek hála, az én ellenségim annyira lecsépelve vadnak, hogy senkitől immár semmit nem tartok, hanem a két nagy bakot bocsátom immár öszve⁸⁸; aki nyerheti: megválí.

Akkoron kedig tiltul villamni kezde, mind Magyarországba, mind Erdélben az Úristennek Igéje. De miérthogy a többi közett nyilvánban kezde prédikállani a Szántai István Mester⁸⁹, arra inkább dühödtek vala az piléses Pápa darabanti. Fráter György⁹⁰ ezokaért, az Váradi Püspök és Kéncstartó etc. (mert egy pokolbeli akasztófára eleget rakott vala fel az titalokba), és ama herélt Statilius⁹¹ Julafejérvári Pispek, a szent szüzességnek nagy patrónusa, és a nagy kápáú Egri Érsek, a Frangapán,⁹² a több piléses társokkal egyetembe, addig kalapálának a

⁸⁵ kétélű kasza, amellyel mindkét irányba lehet vágni

⁸⁶ az *is* egykorú bejegyzés

⁸⁷ Heltainál: 2538 - nyilvánvaló sajtóhiba

⁸⁸ a katolicizmus és a reformáció híveit

⁸⁹ Szántai István egyike az első reformátoroknak Erdélyben. 1538-ban magyar prédikátor Kassán, majd Szántódra kerül, ahol középfokú iskolát alapít. 1541-ben hal meg, valószínű gyilkosság áldozataként.

⁹⁰ Fráter György (1482-1551), eredeti nevén Martinuzzi, korának kiemelkedő magyar politikusa, bíboros érsek, Szapolyai János halála után Erdély kormányzója. Nagyrálátó politikai elképzeléseit nem valósíthatja meg: Castaldo, Ferdinánd király zsoldosvezére orgyilkosokkal megöleti.

⁹¹ Statileo János dalmát származású erdélyi püspök, képzett humanista, diplomata; 1542-ben hal meg Gyulafehérváron. Hírhedt volt kegyetlenségéről.

⁹² Gróf Frangepán Ferenc (?-1543) főpap és diplomata, 1528-tól kalocsai érsek, 1538-tól egri püspök is. Szapolyai János király bizalmas tanácsadója.

felséges János Királyon, hogy végre nem tehete egyebet benne, hanem be kelle hozatni a szegény jámbor István Mestert.

Segesvárott reája a Királyra tudulának a sok piléses háрпиák, és mind könyörgésekkel, mind fenyegetésekkel arra akarják vala vinni a Királyt, hogy mindjárást megégetnéje minden törvénytétel nélkül, miérthogy Luther volna. De a király, miérthogy Istenfélő és eszes vala, nem akará kedveket tönni, hanem disputációra engedé a dolgot. Elbolondulának ebbe a piléses háрпиák! De mikoron soha el nem vonhatnák a királyt az ő kimondott szentenciáról, úgy küldenek Várada ama füncses, csácsogó fráter Gergelért⁹³, és több barátokkal, papokkal behozaták azt Segesvára. A király kedig két Arbitert szörze, a bódog emléközetű Adrián doktort,⁹⁴ a Fejérvári Vikáriust, és Kálmáncsehi Mártont,⁹⁵ ki akkor Fejérvári Oskolamester vala. Mert tudja vala a Király, hogy mindenik tudós ember volna. És titkon vélek traktálván, megértötte vala még azelőtt, hogy a pápaság ördegi lélemén volna.⁹⁶

Segesvárott lön a Disputáció. És sok varjúk, barátok, papok egy ártatlan galamb ellen, az jámbor István Mester ellen harkalának. És minden ügyeközetek és fő álnakságos mesterségek ez vala, hogy a sok és szünetlen való csácsogásokkal bedugnák szegénynek a száját, hogy semmit nem szólhatna. És így lött volna, de az Úristen támaszta melléje egy tudós embert, orvosdoktort, Rezenei Jánost.⁹⁷ Az fogá pártját a szegény István mesternek, és nemcsak argumentamokkal, hanem végre das dich Gottsszal⁹⁸ is kezde a Barátok és papokhoz. Egy nyíhány nap múlva az Arbiterek bevivék a disputációt a királynak, mondván néki:

- Felséges Urunk, Tefelséged legyen münékünk segítségül, hogy e tisztól megszabadulhassunk, mert különben el kell vesznünk. Test szerént elveszünk, ha igaz ítéletet teszünk ez jámbor István Mesternek tudománya felől; mert egyebet nem mondhatunk, hanem, amit szól, amit disputál és tanít - merő igazság. Mert tiszta szentírást szól és forgat. A barátok, papok dolga semmi nem egyéb, hanem csak fabula, emberi véleködés és heájába való csácsogás. De ha mü ezeket tisztán megmondjuk etc. elveszünk Pispekünk miatt és a több Érsekök és Pispekek és urak miatt. Ha kedig István mester ellen pronunciólunk, és elkárhoztatjuk: Istennek haragja lészen rajtunk, és az örök kárhozatnak leszünk fiai. Ezokaért könyörgünk tefelségednek, hogy felséged ne hagyjon, Felséged találjon valami módot a dolognak, hogy megmeneködhessünk etc.

⁹³ Fráter Gergely: Szegedi Gergely nevű nagyváradi ferences tartományfőnök, az első magyar ellen-reformátorok egyike, aki már a Mohács előtti időkben is küzdött a lutheranizmus elterjedése ellen. Legfőbb ellenlábasai közé tartozott a neves reformátornak, Dévai Bíró Mátyásnak.

⁹⁴ Adrian doktor: Adrianus Wolphardus (Enyedi Volfhard Adorján) gyulafehérvári kanonok, dobokai főesperes, Szapolyai János király főorvosa, humanista író.

⁹⁵ Kálmáncsehi Sánta Márton ekkor még gyulafehérvári kanonok, később a reformáció neves egyénisége; debreceni plébános, egy ideig a nagyváradi-debreceni-beregi egyházmegye püspöke. Lutheránus nézeteit megváltoztatva hamarosan a helvét irány híve lesz, a szakramentáriusok vezérembere. Hitvitái során az evangélikus Heltai és Dávid Ferenc is ellenfelei közé tartozott (pl. 1557-ben, Kolozsvárott).

⁹⁶ Itt valószínűleg túloz Heltai, hiszen Szapolyai élete végéig katolikus maradt, bár Szántai Istvánt valóban nem engedte bántani.

⁹⁷ Rezenei János, a teológus orvosdoktor életéről - a *Háló*-ban leírtakon kívül - szinte semmit nem tudunk.

⁹⁸ vaskos istenkedésekkel (Hogy az Isten...)

A felséges Király biztatni kezdé őket, mondván:

- Ne féljete! Én is eszembe vöttem a dolgot, hogy igaz az István Mesternek tudománya, és hogy a Pápaság semmi. De nincs mit tennem az urak ellen. Mindazonáltal módot találok hozzá. Legyetek csak veszteg!

Estve három órakort a sok Piskek és Pap urak mind udvarhoz menének. És előállván Fráter György Kéncstartó, a többinek orátora lévén, rövid beszéddel szóla a Királynak:

- Felséges urunk! Mű vagyunk a lelki pásztorok. Műnkünk kell vigyáznunk az anyaszent-egyházra. Ezokaért kívántuk tefelségedtől, hogy ide hozattatnád az heretneket, és megöletnéd, hogy a többi megrötnene, és ne kezdenének a Római szentegyház ellen tanyítani. De tefelséged nem a mű akaratunk és kívánságunk szerint cselekszik. Mert itt disputáltatja felséged az heretnek latrot, és egyebek is beszíjják ezt a mérget tőle. Bizon mű ezt tefelségednek nem tudjuk szolgálni; a szentséges Pápa Atyánk is nem jó néven veszi tőled. Nem kellene itt semmi disputálás. Mert az anyaszentegyház régen elkárhoztatta efféle heretnek latrokat; fejeken hordozzák készen a szentenciát, nem kellene ezekkel még mulatni⁹⁹ etc.

Mikoron Fráter György orációját elvégezte volna, mondá a király:

- Törvéntelen nem akarok senkit megölni. Adjatok bünt hozzá, im törvént láttatok reá, és amit a törvény hoz, úgy bűnhedjék meg.

Mondá Statilius, a Julafejérvári Piskek:

- Nem elég bűn-é ez, hogy a summár ezt mondja, hogy az áldott Szentmise semmi, hanem ördögnek találmánya? Ezt is mondja az heretnek summár, hogy két szövény alatt kell kommunikálni a paraszt népnek.¹⁰⁰ Maga csak a szentséges papoknak rendelte ezt e szentséges áldozatot a Krisztus.

Felelé a király:

- Piskek uram! Egy kérdést kérdek tőled. A Görögeknek gyülekezete¹⁰¹ igaz keresztyéni szentegyház volt-é?

Mondá Statilius:

- Igaz.

Mondá a király:

- A Görögeknél nem volt a Mise, most sincsen, mire nem lehetnének mű is anélkül? És a Görögek mindnyájan kommunikálnak két szövény alatt, és úgy tanították őket a szent Piskek, Krisostomus, Cyrillus¹⁰² és a többi: ha a Görögek azért bünt nem vallnak, miért nem kommunikálhatnánk mű is két szövény alatt?

⁹⁹ az időt tölteni, a szó a továbbiakban is ebben a jelentésben szerepel

¹⁰⁰ a világiak is áldozhassanak a kenyér és a bor színe alatt (Krisztus testének és vérének jelképei), ne csak a papok

¹⁰¹ keleti ortodox keresztyének (ún. görögkeletiek); misén itt az ún. magán-mise értendő, vagyis az a szentmise áldozat, amelyet egészen a legutóbbi időkig a katolikus papoknak naponta be kellett mutatniuk, függetlenül attól, hogy vettek-e részt hívek a misén vagy nem; ezzel szemben a görög ortodox egyház csupán a vasár- és ünnepnap, a pap és hívek által közösen bemutatott liturgiát ismeri

¹⁰² Nagy Szent Cyrill (?-444) a négy nagy keleti egyházatya egyike, különösen a nesztoriánusok ellen folytatott harcáról híres; Chrysostomus (347-407), ismertebb nevén Aranyszájú Szent János, konstantinápolyi pátriárka, híres szónok, egyházatya

És a pispékek mindnyájan elnémulának.

Mondá a király:

- Én ennek az István Mesternek azért pártját nem fogom.

Felelé Fráter György:

- Ha felséged nem teszen róla, mű is nyilván más írrel kötjük.

És nagy haraggal mind elmenének a Király elől.

Éjjel kilenc órakort elhivatá a király az István mestert, és Bádsi Ferenc¹⁰³ s Kassai János jelenlétébe mondá néki:

- István Mester, micsoda új tudománt találtál?

Felelé István Mester:

- Felséges uram, Kegyelmes Fejedelmem, nem új tudománt találtam, hanem találva és készen leltem az Istennek nagy kegyelmességéből. Mert a Prófétáknak, Krisztus Urunknak és az Apostoloknak tudománya. Akinek szükség volna az üdvösség, nyilván ezt kellene követni.

Mondá a király:

- Jó atyámfia, István Mester, ha mű azt akarjuk követni, nem tudom, mint jársz mind te s mind önmagam. De hagyjuk az Istenre: Ő tudja mint kell lönni. Jó atyámfia, ne maradj az én országomba. Mert az urak megfognak és megölnek, mert én meg nem oltalmazhatlak ellenek. Talám magamnak is valami bűm támadna belőle. Ezokaért menj el, add el minden marhádát, és menj más fejedelem alá.

És bőv költséget néki adván, erősen parancsolá ötves Kristófnak és a több Kassai polgároknak, kik elhozták vala is, hogy éjjel az István mestert elvinnék, és békével hordoznák.

És ekképpen menekődék meg az ördög Hárpiáknak közeiből az jámbor és eszes Királynak jóakaratajából. Ezeket mind előszámoltam, hogy ezekből eszedbe vönnéd, hová hágtanak volt az Piléses gonosz emberek, tudniillik olyan méltóságos tekintetökre, hogy még a felséges Királyok is féltének tőlek, és az igazat, melyet láttanak és megesmertenek - azt sem merték követni és cselekedni.

Bonfiniusnál olvasd meg az históriát János pispokról¹⁰⁴, ki előszer Váradi, annakutána Esztergomi Érsek lön. Az elárulá Mátyás királyt. De mégis annyira forgatá az ördegnek kaszáját, hogy utána kelle járni, és erősen kelle az áruló latrot¹⁰⁵ követni. Mert pártot üte az jámbor Király ellen, melyet könnyen megművelhete a bolond urak között, miérthogy fő Kancellárius és Primas Hungariae¹⁰⁶ vala etc. Efféle példákat sokat hozhatnánk elő: de hadd járjanak.

¹⁰³ Bádsi (Bácsi) Ferenc valószínűleg azonos a János király által kinevezett, Luther-barátságáról közismert szepesi préposttal, aki Dévai Bíró Mátyásnak is pártfogója volt

¹⁰⁴ Vitéz Jánosról (ld.: a *Krónika* 73. jegyzetét!)

¹⁰⁵ vö. a *Krónika*-ban írottakkal! Heltai ott épp ellenkező beállításban tárgyalja Vitéz Jánost. Ez a mozzanat jól jellemzi történelemfelfogását: az események megfelelően alakíthatók példázatokká

¹⁰⁶ Magyarország primása, a legmagasabb magyar egyházi méltóság

Így lőn Hispániában is, mikoron a Római Pápa Antikrisztus ezt az ördegnek, az ő atyjának Hálóját fel akarná vonni, hogy azáltal az ő méltóságát és országának hatalmasságát megoltalmaznája, és kécseknek véghetetlen sokságát ezáltal gyűteni akarnája.

Parancsolá szent Péternek átka alatt,¹⁰⁷ hogy a Zsidókat mind, kik az egész Hispániának tartományiba volnának, az ő hite (melyet azért keresztyéni hitnek mond, evvel a szent Névvel az ő undok utálatos bálványozásai és szupersticióját palástolván) alája fegyverrel hajtaná az Hispániai Király. Az Hispániai Királynak nem lőn mit tőnni, mert fél vala az átoktól, hogy a Pápa Purgatóriumba űzi lelkét, ha nem műveli. Ezokáért keményen parancsolá a Király: valaki az ő országában akarna lakni, vagy Zsidó vagy Görög vagy Maurita avagy Szerecsen¹⁰⁸ volna, tehát megkeresztelkednék, és a Római Pápának hite alája adná magát. Sokan ezek közül nem akarának megkeresztelkedni. Ezokáért ezeknek marhájokat mind a Pápának és Királynak foglalák. És megfogák őmagokat, és nagysokat megölének benne. Látván ezt a többi, nem lőn mit tenniek, hanem megkeresztelkedének. De a keresztelésnek előtte nagy ajándékokat kelle nekik offerálniok a Pápai szent széknak és az új Isteni szolgálatra. És eképpen nagy sok kécset gyűtének az offerendákból, melyekkel megfosztják vala szegényeket. De, hogy e számtalan sok kécsgyűtés meg nem szűnnék,¹⁰⁹ úgy köté a Pápa ezt a Hálót, az Inkvizíciót, hogy evvel nemcsak megkazdagulna, hanem az ő undok bálványozó országát is megoltalmaznája, hogy sem Hispánia a sok tartományokkal, sem az újonnan megkeresztelt Zsidók a több népekkel el nem szakadhatnának tőle. Minémű Háló kedig ez legyen, im meghallod.

MINEMŰEK ÉS KICSODÁK LEGYENEK AZ INKVIZÍTOROK, AZAZ A PÁPA
ÖRDEGNEK VADÁSZÓI, KIK A HÁLÓT FORGATJÁK ÉS A SZEGÉN
KERESZTYÉNEKET KIVADÁSSZÁK ÉS MEGFOGJÁK S MEGÖLIK.

Rendelé a Pápa a nagy sok piléses papokat, és azok mellé ada nagy sok barátot, kik a papoknak mint sűgő tanácsadói volnának. És azokat csoportonként küldé Hispániába, az Hispániabeli tartományoknak és azoknak vármegyéknek számok szerént. És nagy sok búcsúleveleket¹¹⁰ és egyéb parancsoló leveleket nekik adván, azt hagyja a Hispániabeli Királynak, mind a több Fejedelmeknek, hogy mindenütt megoltalmaznák őket, és minden voltaképpen segítségül lönnének nekik. Mert ha valaki különben cselekednék, azt örök átokba és kárhozatra vetnéje. És hogy az Hispániai Király jobb akaró lönne e szent dologhoz.

Ennek e szent Inkvizíció (mert úgy nevezi vala, azaz szentséges vadászásnak) jövedelmének a harmadát néki ígéré. Befogadá ezokaért a Király az országba a nagy sok papokat, barátokat, és azok eloszolván a tartományokba, Szent Atyáknak, a hitnek támoszinak, az heretnekségöknek és Isteni káromlásoknak kivadászóinak és kiirtóinak nevezik vala magokat, maga mindnyájan tudatlan számárok valának, kik semmi szentírást nem tudnak, sem értnek vala, miképpen mostan is semmi nem egyebek. Ezek kezdenek ezokaért széjjel járni¹¹¹, és házonként a népeket tanyítani. Mert egyébként nem prédikálnak soha Hispániába, egy egész város megéri

¹⁰⁷ pápai átokkal; mivel Szent Péter volt az első pápa, a későbbiek az ő „jogutódjának” tekinthetők

¹⁰⁸ mauriták: itt valószínűleg az arab nyelvű liturgiával rendelkező, ún. mozarab keresztyének; szerecsen: pogányt, mohamedánt jelent elsősorban, csak későbbi mellékjelentése a „néger”

¹⁰⁹ meg ne szűnjék

¹¹⁰ az ún. búcsúcédulákat, amelyek a bűnökért elszenvendő túlvilági büntetést mérséklék

¹¹¹ - széjjeljárni

vasárnapon két Misével. [AZ VADÁSZOKNAK TANYÍTÁSA.] Emléközet sincsen ott a prédikációról. Taníták kedig a népet nagy füzetéseikért, nem az Úristennek igéjére, sem az ő parancsolatira: hanem az Ave Máriára, Salve Reginára, Pater nosterre és Crédora¹¹². [A PÁPA ÖT PARANC SOLATJA.] Annakutána tanyíták őket a Római szentegyháznak öt parancsolatjára, melyek nélkül nem üdvözülhetne senki. Mellyek ezek?

Innepnapon Misét hallj!

Esztendőig¹¹³ egyszer meggyónjad minden bűneidet egy pap vagy barát előtt, és végy ódozatot tőle!

Nagyhétben végy Urat hozzád egy szövény alatt!¹¹⁴

Mindenekről adjad az igaz dézsmát!

Gyakorta böjtelj, kiváltképpen a nagy böjtet!¹¹⁵ És minden szeredán, pinteken és szombaton és egyéb napokon az anyaszentegyháznak szörzése és rendelése szerint!

Bőven offerálj a Miséhez minden vasárnapon, kiváltképpen az jeles búcsús ünnepeken!

Ez jeles és üdvösségre szükséges parancsolatokra tanyítják a szent atyák a népeket, és abból vesznek nagy dicsireteket, hogy ők szent atyák és a hitnek oszlopi, és a Pápa konfirmálta őket, a Király is a több Fejedelmekkel egyetembe.

Azonközbe mindenfelől kimeket bocsátának a szegény Zsidók és a több, erővel megkeresztöltött népek után. És valahol egyet megkaphattanak közülek, ki csak egy kemény szót ejtett a hit avagy keresztség vagy Pápa ellen, annak minden marháját ottan elragadták; őtet pedig megfogván a Magisztrátus kezében adták. A Magisztrátus mindjárt kész volt, és szörnyű kénzásokkal megölték őket, elannyira, hogy minden nap nagy sokat megöltenek szegényekbe. És ekképpen számtalan sok kénceket gyűjtöttek, sok üdö és esztendőől fogva.

De immár, hogy az kegyelmes Istennek akaratjából az igazság előtámadott, és az Istennek igéje vagy negyven esztendőől fogva prédikálni kezdetett, sokkal nagyobb dühöskedik az ördeg ez vadászok és kegyetlen árulók által, mind Hispániába, mind Olaszországba; és kimondhatlan nagy álnakságokkal és mesterségökkel megkönyéközik, bekörítik, megfogják a szegény keresztyéneket, minden marhájokban zsákmánt tesznek, és annakutána rettenetes sok kénzásokkal megölik őket. Miképpen ennekutána megkezded olvasni és látni ebben e könyvecskében. Nyilván meglátod ezekből, hogy az Isten fia, a mű Urunk Jézus Krisztus nem ok nélkül mondotta az Ördögét öldeklőnek és gyolkosnak.

¹¹² katolikus imádságok: Üdvöz légy, Mária, Mennyországnak királynéja, Mi atyánk, Hiszek egy...

¹¹³ évenként

¹¹⁴ értsd: húsvétot megelőző héten (nagyhét) áldozzál, azaz vedd magadhoz a Krisztus testét jelképező kenyeret (ostyát), amely kegyelmi állapotba juttat

¹¹⁵ Krisztus eljövendő szenvedéseire emlékeztető időszak az egyházi évben, a hamvazószerdától nagyszombatig tartó böjt neve; hamvazószerda: a farsang utáni első szerda; nagyszombat: a nagyhét szombatja

MÁSODIK RÉSZ.

AZ ÁLNAKSÁGOS MESTERSÉGÖKRŐL, MIKÉPPEN A SZENT VADÁSZOK A SZEGÉNY KERESZTYÉNEKET BEKÖRÍTIK AZ VESZEDELMESEK ÖRDÖGNEK HÁLÓJÁBA ETC.

Sok kím és áruló szolgálai vadnak az pilés vadászó hengereknek, kik az vármegyét a tartományokban mind az egész országba bejárják, és mindenütt kerengnek és leselkednek, ha valamit valakitől hallhatnak, hogy beadhassák és beáruhassák a szegény jámbor keresztyéneket az vadászó pilés hengereknek, a papoknak és barátoknak.

Mikoron ezokaért bemondnak valakit az pilés vallatóknak, és valami sorsot adnak hozzája¹¹⁶, művelhogy Luther volna (mert úgy nevezik az jámbor hív keresztyéneket), titkon bocsátanak valakit utána az áruló szolgálak közül. Az valamiképpen okot keres, hogy elejbe körülhessen, és szömbe találkozáván véle szép szóval kezd néki szólani, mondván:

- Tegnap szerencsére jöttem vala az Vallató urak elejbe. Ott a többi közt terólad is lön valami emléközet, és mondának, hogy valami dolgok volna veled: meg is hagyják ennékem, hogy megjelenténem és megmondanám, hogy hét órára holnap jelen lönnél.

Ezt hallván, semmiképpen nem mer egyebet benne tőnni, hanem szömbe kell jutni vélek. El sem halaszthatja a vélek szömbe való lötelt, mert jól tudja, hogy azonnal veszedelme támadna bölőle.

Másodnap ezokaért elmegyén az ember az Vallatókhoz, és odajövéen szól az ajtónállónak, és ezt mondja néki:

- Menj be, mondd meg az uraknak és a szent Atyáknak, hogy jelen vagyok.

Amaz bemenvén, megmondja, hogy ez ott vagyon. Ottan elküldnek, ha ketten vadnak, és az harmadikat is elhívatták; mert mikoron vadászni avagy vallattatni akarnak, nincsenek kevésben háromnál. Mindenkoron kedig, minden városban ugyan valami regzett fő helyre gyűlnek; mint Hispalis¹¹⁷ városba gyűlnek egybe az várba, melyet az esztendő után hármosnak neveznek¹¹⁸.

Minekutána a hivatalost behiatták, azt kérdik tőle, mit akar és mü ügye vagyon? Az felel, művelhogy az előtte való napon azt mondották néki, hogy aznap jelen lönné előtttek. Ottan megkérdik a nevét és felírják a nevét. Annakutána esmet megkérdik:

- No mit kívánsz? Mert mü - úgymondnak - nem tudjuk, ha te vagy az, akit hívtunk, avagy nem. Jó atyámfia, látod-é, mely igen szentséges tiszt, melybe mü vagyunk; szentséges dolgokban vagyunk foglalatosok. Meglásd ezokaért, ha vagyon valami lelki furdulásod, jelentsd meg minékünk. Sőt ha másfelől valamit tudsz avagy értőtel, ugyan tartozol véle, hogy megmondjad. Meg ne nehezítsd lelkiesmeretedet: mondd meg mindeneket, mind temagad felől s mind egyebek felől etc.

Az hivatalos annakutána felel valamit. Avagy azt mondja, hogy ő semmit nem tud az lutherség felől, egyebet sem tud senkit, ki efféle volna; avagy az ő hízelködő beszédek után kipottyant valamit, vagy őmaga felől, vagy egyéb emberek felől. Ha ezokaért valamit jelent, ottan nagy öremmel hallják és veszik azt a szent Atyák. Egymásra tekintnek, hunyorognak,

¹¹⁶ valami történetet mesélnek róla

¹¹⁷ Sevilla

¹¹⁸ A latin eredetiben *Triana*, ezt fordítja Heltai *háromságosnak*, ill. másutt *hármosnak*. Triana: régi mór erődtény a Guadalquivir partján, az inkvizitorok székhelye.

vigyorognak és súgnak egymásnak etc. Ottan elküldnek az Magisztrátushoz, és parancsolnak, hogy elküldjék a poroszlókat, hogy megfogják az heretnek latrot. Mert valaki ezek előtt egy Atya Istent vall, és egy Isten Fiat, az Jézus Krisztust egyedül mű Közbejárónknak és üdvözíténknak lönni etc. - az Luther, és halálra s pokolra való heretnek. De valaki vallja, hogy a Pápa szentséges Atya, Krisztusnak vikáriusa, kinek szent Péterrel egyetembe adta légyen mind mennyországnak s mind pokolnak kolcsait - ez katolikus és jámbor keresztyén, noha az Istennek ígéje és hite felől egy ígét sem tud, és egyebet nem tud az Ave Maria és a Salve Reginánál.

Olyan ördegi vakságban és visszafordultságban vadnak ezek e szent Atyák és ördegnek vadászói. Eljövén ezokaért mind a poroszlók, megfogják a szegény hivatalost, ki a szent Atyák előtt valamit kábaságából vallott, és erősen megkötezik, és egy mál sötét tömlecbe, ahol sok, de igen szoros kamorák vadnak, és azoknak egyikbe berekesztik, kinek semmi ablaka nincsen, oly szorosságba, hol fel sem állhat, le sem feketik. Mert a Magisztrátus mindjárt kész az szent Atyáknak parancsolatjára, mind paroszlóival, kötelivel, láncával, tömlecivel. Mert a Király és Fejedelmek Pápa szolgálói, megkonfirmálták a szent tisztet, az Ördegnek hálóját, annak ő Vadászit és pesszerit, miérthogy látják és eszekbe veszik, hogy hasznok vagyon belőle, a szegény keresztyéneknek marhájából; amint tovafel megjelentöttek.

Ha kedig a szegény hivatalos a szent Atyák előtt állván semmit nem vall, elküldik előlek, mondván:

- Menj el, nem tudjuk, ha te vagy az, akitmü hattunk, hogy előnkbe hínák, avagy nem; menj el csak, jobban megtudakozunk tefelőled.

Míglén kedig ott vallatják a szegény hivatalost, annakelőtte a kárpit alá bütatták az beáruló szolgát, ki jól meglátja a hivatalost, és minden beszédit meghallja; de a szegény hivatalos nem láthatja a beáruló szolgát. Ezt kedig a szent Atyák azért művelik, hogy a szegény hivatalos eszébe ne vehesse és meg ne esmerhesse a beáruló szolgát másszor, mikoron hozzája menván, beszélleni kezdene véle, és ne tudjon félni tőle: ó, lator álnokság!

Egy nyíháni hét múlva esmet elhívatják ugyanazon embert, és esmet vallatni kezdik, ha tud-e valamit a hit dolga felől, avagy ő maga forgat valamit szüvében, avagy egyebektől hallott valamit? És immár tovább mennek a dologban. Mert azt mondják néki:

- Igen tagadod te, de mű végére mentünk ennek, hogy oly emberrel jártál és szólottál, kihöz nagy kétség vagyon, hogy ő Luther; de olyan beszédet is ejtöttél minap, kinek jó bizonsága vagyon, hogy nyilván kitetszik belőle, hogy te is elhanyattál. Valld meg ezokaért, és meg ne nehezítsd lelkedet! Ha kedig szabadon és kényszerítés nélkül megvallod, ím mű lelkünkre fogadjuk, hogy semmi bántásod nem leszen belőle. Jól megpróbáljad és megvizsgáljad minden voltaképpen lelkedet. Bízunk is hozzád, hogy úgy kezdesz cselekedni mint jámbor katolikus, és előforogtad elmédbe, valahol volt valaha olyan beszélések a hit dolgai felől, és megjelentet minékünk.

Eféléket nagy sokat beszélnek az hivatalos előtt, és olyan álnokságos fogásokkal vadásszák szegényt, ha valamiképpen a Hálóba bekeríthetnék és megnyomoríthatnák. És sok együgyű szegény keresztyéneket efféle hízelkedő és sima beszédekkel megcsalnak, és elvesztik szegényeket.

Ha kedig az hivatalos semmit nem akar vallani, tehát ismét elbocsátják, de nagy sok ijesztő beszédökkel:

- Menj el - úgy mondnak - mostan, de ingyen se véljed, hogy immár megmeneködtél legyen. Bár azt ne gondold! Gondot viselj magadról, mert mü jól tudjuk, hogy nem ép a te dolgod. Egyebeket is tudsz, kik Lutherek, de nem akarád megmondani etc.

Annakutána egynyíhány nap múlva az áruló szolgálkban bocsátnak alattomba utána, kik mindenképpen megkémlik szegényt, mit csinál, hol jár, kikkel nyájaskodik és beszél. Olyant is bocsátnak melléje, ki nagy barátságos szüvet tettet előtte, mulat véle, sorál és morál véle, és mindenképpen beszédre fogja. Ki úgy tettet, mintha a szent Atyáknak, az Vallatóknak halálos ellenségek volna. Minden nap környüle forog, mindent eszébe vészen, feljegyi, amit szól. És valamit hall tőle, azt alattomba mind hírré adja az Vadászoknak. És eképpen nagy sokan megcsalattatnak és megfogattatnak és megkényosztatnak, meg is ölettetnek rettenetes halálokkal, kik ingyen eszekbe sem tudták vönni, miképpen, honnét és ki által beárultattanak. Olyan álnokságos cselekedő az Ördeg és az ördegnek hóhéri. Csak az hatalmas, bölcs Isten oltalmazhatja meg a szegény jámbor keresztyéneket.

[JOHAN. 8.] Innég eszedbe veheted, hogy Krisztus Urunk nem heába mondotta hazugnak és öledeklőnek avagy gyolkosnak.

Ha azonközbe történik, hogy az hivatalos eszébe veszi az ő veszedelmét, és hogy el ne vesszen a Vadászok miatt, elfutamik és elszalad, csodálatos álnak mesterségökkal lesznek utána, hogy megfoghassák és a mészárszékre visszahozhassák. Nem elégednek avval, hogy az áruló szolgálknak, kiket küldnek utána, mindent parancsolnak, mit cselekedjenek, mint keressék és meglessék szegént; sem avval, hogy minden jeleket megmondják nékik: minémü termetü, minémü ábrázatü és színü, minémü ruhái legyenek etc.; hanem jeles képíróval megíratják¹¹⁹ szegénnek a képét sok ruhácskákra, és azokat osztják az áruló szolgálknak, hogy arra nézven inkább megesmerhessék, megfoghassák és visszahozhassák.

Nem sok üdővel ezelőtt egy olaszt fogának Hispalisba. Az az olasz arcul vágta vala Rómába az Vadászoknak egyik áruló szolgáljokat. Elküldének a szent Atyák Hispániába annakutána érötte, az olaszért, hogy megfognák azt. És noha az áruló szolgálknál vala az ő megírott képe, de azért midön reátalálának Hispalis városban, nem lehetének bizonyosok benne, ha ő volna avagy nem, miérthogy mind nevét s mind ruháit mind megváltoztatta vala. Utána ólálkodának ezokaért sokáig. És midön Hispalisban a templomba mentenek volna, találák ott az olaszt, hogy morál vala valami emberekkel, és azokkal beszél vala. Midön tova fordult volna az ő moráló társaival, hogy az áruló szolgálk bizonyosok lehetnének róla, ha ő volna az avagy nem, az egyik hertelen utána kiáltá, az ő igaz néven, kit eltagadott vala, megnevezé. Az olasz az hertelen való megszólításra mindjára hátratekinte, és a beszéd közett ingyen eszébe sem juta, mely igen félelmes állapotba volna. Hogy hátratekénté az olasz az ő nevére való szólításra, ottan bizonyosok lőnek az áruló szolgálk benne, hogy nyilván ő volna. És ottan megfogák őtet. És minekutána sok üdeig a tömlöcbe tartották volna, erősen megprengerezék. És annakutána egy hajóba szegezék, holtig való övezésre.¹²⁰

Bizony elég ravaszságok és elég álnakságos mesterségek ezek. És noha úgy tetszik, hogy senki el nem mehetne előttek, de azért a bölcs Úristen gyakorta megbolondítja a ravasz latrokat, és úgy eszesíti az ő jóvoltából az ő hív keresztyénit, hogy elszaladnak és megmenekődnek; miképpen ez históriából megérthed.

¹¹⁹ megíratják

¹²⁰ övezésre, azaz gályarabságra

Az elmúlt esztendőben megszabadula egy az ördegi Vadászoknak fogságából, Büdes völgynek városában.¹²¹ A keresztyén Alsófranciabeli vala, kit az Jézus Krisztus Evangéliomért sok üdeig tartották vala fogva. Mikoron ezokaért elszaladott volna a fogságból, mindjárást utána lőnek¹²² a sok áruló szolgák. Nem messze földre utána sietvén, elérik és megfogák az embert az úton. A Franc igen kezdé mondani, hogy nem ő az az ember, kit ők keresnének. Az áruló szolgák nem gondolának véle, hanem megfogák az embert, és megkötözvén, vissza kezdék hozni, mondván:

- Bezzeg ugyan az vagy te, kit mü keresünk: mert te vagy az az ember, ki egy héttel ezelőtt elszaladtál az Vadászoknak, a szent Atyáknak tömlécéből, a Büdes völgynek városába.

A Franc nagy bátran mondá nékik:

- Jól meglássátok, mit cselekedtek! Mert nem az vagyok én, hanem a hadból jövek én most, ott sok üdőtől fogva mesterségemmel kereskedtem. Hogy kedig ez így legyen, olvassátok ezt e bizonságlevelet, melyet menedékül velem viszem.

Mikoron a levelet megolvasták volna, elhivék, hogy igazat mondana, és békével elbocsáták, szégyellvén magokat, hogy az elszaladott fogolyért más ártatlant fogtak volna meg.

A Franc kedig ekképpen jutott vala a menedéklevélhöz: mikoron a Vadászoknak fogságából kiszaladott volna, és az úton elsietnék, találá szerencsére egy hazájabeli barátjára, kit annak-előtte jól esmert vala. Jó vala kedig az légióból, Hispániának várasából¹²³, ahol valami szükséges okból kérte vala a tanácstól e bizonságlevelet, és az úton a levelet néki adta vala tartani; és másodnap elsietett vala elől.¹²⁴

Istennek dolga lőn kedig ez, ki az ő jóvoltából ez eszköz által akará megtartani a szegény Francát, és az álnok áruló latrokat meg akará szégyeníteni. Meg nem mondhatom, minemű szorgalmatossággal megőrizik az áruló szolgák a szent Atyáknak avagy Vadászoknak parancsolatjából a fogházokat és a tömlöceket, hogy a keresztyén foglyok közül senki el ne szaladhasson. És ha valaki közülek csodálatosképpen elszalad, minemű szorgalmatossággal minden utakat megállják, elkeresik, és éjjel-nappal vigyáznak, hogy ismét azt megfoghassák, hogy senki soha el ne szaladhasson; annyira megdühödtenek a szegény keresztyénekre, kik nem akarják a Pápát Krisztus Vikáriusának megesmerni etc.

Ezeket írtam meg a szegény keresztyéneknek ő fogságoknak módjáról, minemű nagy álnokságokkal vadásszák őket a szent Atyák, mint kerítik be őket az veszedelmes Hálóba etc. Immáron azokról szólok és azt jelentem meg, mit cselekösznek vélek, minekutána megfogták őket.

¹²¹ Valladolid; Ó-Kasztília északi részében található város, a Duero folyó mellett

¹²² lesznek, azaz utána mennek

¹²³ valószínűleg szövegromlás: Hispánia Hispalis helyett

¹²⁴ előresietett

II. RÉSZ.¹²⁵

AZ JÁMBOR KERESZTYÉNEKNEK MARHÁJOKNAK ÉS JÓSZÁGOKNAK ELFOGLALÁSÁRÓL A KOBZÓBA.

Minekutána a poroszlóknak dékánya, avagy a beárló szolgák valamely jámbor keresztyént megfognak, mindjárt mindent elfosztanak róla, és minden kolcsait elszakasztván róla, nótáriust hírnak, és a poroszló dékány hozzája vévén egy nyíhányat az beárló szolgák közül, elmegyén a foglyoknak házához, és minden jószágit és marháit megíratja. Annakutána mind elhordják onnét minden jeles és drága marhákat, és a szomszédságba adják megtartani egy kazdag szomszédnak.

Nagy szorgalmatossággal műveli kedig ezeket a poroszló Dékány, mert az marhának elszámolásában igen cigány szömmel néznek reá¹²⁶. És ha jól nem vigyáz, hol imitt, hol amott lopnak el benne; mert tudják, hogy a Kobzóba való a szegény jámbor keresztyén fogolynak marhája: azért zsákmányoznak a gonosz emberek rajta. Mert ugyanis mind a Dékány, mind mindnyájan a szolgák hitván latrok, ledérek, orvok, Papoknak, Barátoknak körítői, zsibok etc.; mert olyan szent szolgálai szükségesek etc.

Ezt ez elfoglalást, hogy az jámbor keresztyén fogolynak minden marháját elfoglalják, ezért és ez végre művelik, hogy semmi el ne vesszen benne, ha történik, hogy megölik a foglyot, hanem mind épen a Kobzóba jusson. Mert főképpen csak a marhára sietnek, hogy azt elkóborlhassák. Mert a Vadászó szent Atyák, Piléses Papok, Barátok azt hirdetik, mint egy kijelentett Istennek szavát¹²⁷, hogy ha a Pápától valaki nem függ, és annak tudományát nem követi etc. azt azonnal ő maga¹²⁸ elítélte az ő lelkiesmeretiben, minden jószágait és marháit, és a Kobzónak tulajdonította, mint melyek immár nem őreája nézzenek, hanem a Királyra, kinek a Pápa azokat készen tulajdonította mint igaz örökösnek. Ennekokaért ezt mondják a szent Atyák, hogy a keresztyén fogoly ugyan tartozik véle, hogy jószágira és marháira semmi számot ne tartson, mint azokra, melyek immár nem övéi, hanem a Kobzóé, kiknek örököse a Király a Pápanak általa.

E prédikáció kedig, melyet a szent Atyák prédikálnak, igen tetszik a Királynak. Mert noha az ő Pápa Atyjának sokat kell adni efféle kobzott marhákból, azért ő is eleget elnyirbál benne, és megtölti tárházát belőle. De mint emészti meg, azt üdövel még meglátják az jámbor keresztyének. A komondor is füvet észik, de meg nem emésztheti, hanem ismét ki kell azt adni. Nem kedig csak a füvet, melyet megött volt, hanem mindazt, amit annak előtte ött, és valami a gyomorban volt!

Midőn ezokaért az jámbor keresztyén foglyot, vagy férfiút, vagy asszonyi állatot, (mert mind egyaránt kegyetlenkődnek mind a két fél ellen a keresztyéni igaz hitért és vallásért) minden nála való szereszami és marháitól megfosztottanak, berekesztik őket a tömlöcnek egyik igen szoros kamarájában. És erősen arra vigyáznak, hogy ne legyen semmi írás nála, avagy valami könyvecske, amelyből valami vigasztalást vehetne. Ott vagy szegény annakutána a büdesben és nem különben, mintha egy koporsóba tötték volna. Tartják kedig szegént sokáig fogva, némelyet nyolc napig, némelyet tizenöt napig, némelyet egy nyíhány hólnapiglan. Némelyet kedig ugyan örök fogságban tartják.

¹²⁵ Heltainál is így, tehát két második rész van

¹²⁶ lopnak, becsapják

¹²⁷ értsd: mint Istennek egy kijelentett szavát

¹²⁸ mármint: az Isten

III. RÉSZ.

AZ JÁMBOR KERESZTYÉN FOGLYOKNAK ELŐÁLLATÁSÁRÓL ÉS SOKFÉLE VALLATÁSOKRÓL.

Minekutána immár a fogoly egy avagy két hétig a tömlöcbe volt, a szent Atyák, az Vadászok reá bérlik a poroszlót, hogy a fogolyhoz menjen, és szóljon véle, amint a poroszlót oktatják.

Hozzá menvén ezokaért a poroszló a szegény fogolyhoz, arra tanítja őtet, hogy könyörögtesse a szent Atyáknak, hogy méltottassanak őtet meghallgatni. Ezt kedig ravaszságból művelik, hogy arra vihessék a szegény foglyot, hogy ő indítsa az ügyet, és felpöres legyen, hogy annakutána könnyebben megnyomoríthassák. Ezokaért megszólítja őtet a poroszló, és arra esztekéli, hogy szuplikáljon a szent Atyák után, hogy hallgassák őtet, és értsék meg az ő ügyét:

- Jobb leszen - úgy mond a poroszló - a te dolgodnak, és hamarabb általviheted, és megmeneködhetsz. Miérthogy immár megismerkedtem veled, jó barátságból hív tanácsot adok tenéked. Ha azt fogadod, csakhamar véghöz vihetsz minden dolgodat.

A szegény jámbor keresztyén nem vélekedik semmi gonoszról, mert ő semmit nem tud a szent Vadászoknak valami efféle álnakságos mesterségökről. Ennekokaért azt tudja ő szegény, hogy a poroszló igen jóakarattal legyen hozzá, és igen jó tanácsot adott legyen néki. Ezokaért könyörög néki, hogy ő vegye fel a követséget, és ő helyébe könyörögjen a szent Atyáknak, hogy méltottassanak meghallgatni őtet. Mihelt a poroszló a szent Atyáknak szól, ottan készek reá, és megengedik.

Mikoron kedig a poroszló kötve a szegény keresztyén foglyot a szent Vadászoknak ítéli székek elejbe hozza, az egyik Vadász megszólítja, és ezt mondja néki:

- A poroszló jött hozzánk és azt monda, hogy azt kívántad, hogy meghallgassunk. Mit kívánsz ezokaért?

A fogoly felel:

- Azt kívánom, hogy az én ügyemet megvizsgáljátok.

És ha elég okos nem leszen a szegény fogoly, avagy, hogy elunja az iszonyú kemény fogságot, elő kezd menni a beszédbe, mondván:

- Értem ezt, hogy engemet tükegyelmeteknek valaminémű dologból beadtanak és bevádoltanak. Tudniillik ezekből etc. - és így kezdi a dolgokat előszámlálni...

Hallván ezt a szent Atyák, igen örülnek néki, mert ugyanis e végre gyakorta kihozták a szegény keresztyén foglyokat, hogy ott őket megkérdézködvén, valami okot találhassanak beszédekből ellenek. Mert szép szóval fogdossák a szegény foglyot mondván:

- Jó atyámfia! Te magad valld meg vétködöt, megismerjed bűneidet. Ne félj! Nem bánt senki! Mert gondot viselünk mű terólad és igen jó módot találunk a te ügyedbe, hogy megszabadulhatsz, és ezennel házadhoz mehatsz. Nagy kegyelmességgel cselekedünk veled etc.

Ha a szegény fogoly eszén leszen és veszteg hallgat, és semmit nem vall; ottan szép beszéddel firtötni kezdik, mondván:

- Jó atyámfia! Ezt ne műveld, hanem szabadon szólj! Valld meg vétkeidet! Meg ne nehezítsd lelkesmeretedet! Szabadítsd meg lelkesmeretedet és rakd le a nagy terhet róla! Eredj el, addig ide ne kéredzél, hanem ha előszer eltekélandett a te lelkesmeretedben, hogy vétkeidet előttünk meg akarod vallani.

És ekképpen visszaküldik szegént a tömlöcbe.

Hat vagy nyolc nap után esmet kihozzák a szegény keresztyén foglyot, és ismét az előbeli mód szerint firtatják szegént vétkeinek vallására:

- Valld meg te magad - úgy mondnak - minden vétkeidet! Jobb tenéked, mert mű nem veszedelmesre járunk, hanem minden jódat akarjuk. Készek vagyunk minden kegyelmességünket hozzád megmutatnunk. De ha azt megutálsz és megveted, nem leszen jó dolgod! Mert eljő a Kobzós, és az kezd tégedet vádolni. Vaj, ki kemény törvényed leszen annak utána!

És ekképpen szegényt megijesztvén, ismét visszaküldik a tömlöcbe.

Harmad úttal is kihozzák a szegény foglyot, és erősen megkérdezik és firtatják szegént, hogyha valamit akarna vallani. Ha nem vall szegény semmit, ottan fenyegetésre szállnak, mondván:

- Ím látjuk, hogy megálkottál, és minden jóakaratuskat és kegyelmességünket megvetettél! Nem tudjuk, micsoda szándékos legyen. De ha semmit nem akarsz tenen magadtól vallani, nyilván törvénnyel fogunk hozzád, és úgy kérdözünk (ezen értik a szent atyák a röttenetes és kimondhatlan nagy kénzásokat az hóhérek által), hogy bizony mindeneket megvallod igen örömet. Szentszék ez, úgy vedd eszedbe! Igaz törvényt teszünk mű. Nem nyomorítunk mű senkit hamisan. Senkit nem hoznak ide fogva, hanem kinek végére mentünk, hogy nyilván vétkes. Vétkes vagy te ezokaért, noha igen hallgatsz, és nem akarsz vétkeidet megvallani.

Ha a szegény fogoly valamit vall, azért a szent Vadászok nem elégednek meg avval, hanem riheszti a szegény foglyot mindenképpen, mondván:

- Nem, nem! Igen kicsin dolgok ezek, amelyeket megvallottál! Sokkal nagyobbak vadnak elrejtve a te szüvedbe. Bezzeg azokat is megmondod! Eredj el csak!

És ekképpen visszaküldik szegényt a tömlöcbe.

Ha kedig a szegény fogoly a sok kérdezködébe keményen tartja magát, és semmit nem felel, hanem ezt mondja:

- Ennékem semmi dolgom nincsen veletek. Nincsen itt ennékem előttetek semmi felelésem! - a szent Vadászok ehhez más mesterséggel kezdnek. Hozatnak elejbe egy feszületet, melyet fekete gyolccsal befedtek, és egyéb bálványokat, azok mellett a Misemondó könyvet is, és azt kívánják a szegény foglytól, hogy ezekre és ezeken megesködjék. Ha a szegény fogoly nem jó és igaz keresztyén, és meg nem tanolta igazán az ő hitét az Úristennek ígéből, tehát néki megyen, és mindjárást megeskeszik.

De ha igazán megtanolta: nyilván nem megyen. Mert jól tudja, hogy a felséges mindenható Isten ezt a tisztességet senkinek nem engötte, hogy valakinek nevében, avagy valakire, avagy valamire megesködjünk, hanem magának megtartotta ezt e tisztességet és ezt mondotta: „csak a te Istenednek Nevére esködjél meg!”

Az igaz keresztyén ezokaért megutálja a Bálványokat, és az egy élő, felséges, mindenható Istentől függ, és annak igaz tiszteletibe foglalja magát, és nem gondol véle, ha ízenként is megmetélik minden testét.

Ha a fogoly megeskeszik, annakutána kérdésekre fogják. Először azt kérdik tőle: honnég való legyen, micsoda országbeli legyen, micsoda érsekség avagy püspökség alatt való legyen, micsoda városból avagy faluból való legyen, micsoda nemzetségű legyen, kik voltanak essei,

jobbattyái¹²⁹? Kicsoda volt az atyja? Ha vadnak-é bátyjai és öccsei, nyénei és húgai? Azt is kérdik tőle: ha vagy őmaga, avagy az ő nemzeti közül volt-é valaki valaha a szent Vadászoknak kezébe? Ha volt, micsoda okáért volt? Azt is kérdik: hány esztendő? Hol lakott azelőtt? Mint kereste életét, és kikkel élt legyen együtt? Ezeket és többeket mind megkérdnek tőle, és a szegény fogolynak mindenekre kell felelni és mindenkiről okot adni.

Erősen kedig vigyáznak a szent Vadászok az ő feleletire, és azokból keresnek valami okot, hogy a szegény foglyot feleletiben megfoghassák, és abból annakutána megnyomoríthassák.

Mikoron e kérdéseket elvégezték, esmet az előbeli intéshöz kezdnek, és hol hízelkedő beszédökkel, hol kemény fenyegetésekkel arra ügyeköznek az embert vinni, hogy őmaga valamit valljon az ő vétkei felől. És újonnan dicsírik az ő szentszéköket, hogy senkit nem fogtatnak ok nélkül etc.

E háromféle előállításokban és kérdezködésekben és sok hízelkedő beszédekben és ígéreteken sokan megcsalatkoznak a szegény foglyok közül, miérthogy hallják, hogy békével mindjára házokhoz akarják őket bocsátani, mihelt megvallják vétkeiket. Némelyek kedig szegények közül az ijesztő beszédektől megijednek, és vallani kezdnek olyanokat is, melyek felől ingyen sem gondoltak az Vadászó szent Atyák. Egyebeket is bekörítnek az ő vallásokkal az veszedelmbe, kikkel valaha szóltanak valami eféle Isteni dolgokról. Némelyek kedig a foglyok közül azért bevádolnak egyebeket, miérthogy látják, hogy igen kedves dolgot művelnek az Vadászó Atyáknak, és azt vélik, hogy avval kegyelmet találnak nálok és megmenekődnek. Maga megcsalatkoznak szegények, mert bolondságokkal elvesztik mind magokat, mind egyebeket, nagy sok jámbort. Mert ez ördeg Vadászínál nemhogy valami könyörület avagy kegyelmesség volna, hanem kegyetlenbek nagy sokkal az ördegnél, ki benne lakik és ki hordozza őket.

Az negyedik beállításba ugyanazon mesterséggel fognak a szegény fogolyhoz; először szép intő beszédökkel, annakutána ijesztő beszédökkel ügyeköznek a szegény foglyot arra vinni, hogy ő magától megvallja az ő vétkeit. De ha álhatatosan megmarad az tagadásban, és semmit nem akar vallani, annakutána írva adják a feleletet elejbe, melyben ördegi álnokságos mesterségekkel és patvarokkal megvádolnák őtet, melyek felől a szegény fogoly soha semmit nem gondolt, hanem ő magok találták és gondolták a szegény fogolyra az ő ördegi mérges és álnokságos szüvekből, csakhogy ő ügyét szegényre megnehezíthessék, hogy a sok rettenetes vádlások miatt elkábuljon, megakadjon, hogy okot találhassanak hozzá, és elveszhessék szegényt.

Ekképpen vádolják ezokaért szegényt:

- Te halálnak és az örök kárhozatnak vagy fia, melyekre a te nagy vétkeid miatt vagy köteles; mert megkeresztelkedtél volt, és a Római Szentegyháznak igaz és engedelmes fia voltál. Azt az igaz hitet elhagyván a Lutherségnek heretnekségére állottál, és azokban a tévelygésekbe léledzettél be, és azokat követted. Avval nem elégedtél meg, hanem egyebeket is azokra ingerlettél és tanyítottál, és heretnekké töltél.

Ezekre ez vádlásokra nagysokat raknak, külön-külön módokkal és beszédekkel. Ezeket pedig nem úgy, mint egy véleködésből számlálják elő, hanem úgy, mint bizonyos dolgokat, melyeknek nyilvánvaló bizonságok legyenek.

Mikoron ezekre ez vádlásokra a szegény fogoly valamit felel, vagy keveset vagy sokat, ott ül a Nótárius, ki minden beszédit megírja. És téntát, papirost visznek a szegény fogolynak, és arra

¹²⁹ Jobbatya: az ükapa nagyapja

intik, hogy megírja az ő feleletit. Ez kedig csak egy tettetés, mintha ugyan igazán akarnának cselekedni, és nem akarnák megfojtani a fogolynak az ő igazságát.

Maga mást vadásznak a szent Atyák általa, tudniillik, miérthogy a Nótárius immár az első hertelen feleletet megírta, hogyha a fogoly mást ír, valamiképpen feledségből az ellenközék az előbeli nyelvvel való tölt felelettel, hogy abból az ellenködésből okot vehessenek a szegény fogolynak megnyomorítására és elvesztésére.

De ha a szegény fogoly igen röviden is felel, azért oly álnokok a szent Vadászok, hogy ők viszontag felelvén, nagy sok hamis vádlásokat támasztanak belőle, és különb-különbféle heretnekségekkel megterhelik a szegény foglyot, noha azelőtt sem hallott, sem tudott valamit felőlek.

Ím egy históriát mondok, mely lőtt nem sok esztendővel ezelőtt. Abból megtetszik, hogy az én beszédem igaz legyen. Nem sok esztendővel¹³⁰ hozának egy embert Hispalis városba a szent Vadászok elejbe fogva. Azt kedig azért fogták vala meg, hogy az ő esmeri baráti között azt mondotta vala, hogy ő az Jézus Krisztus vérénél egyéb purgatoriomot nem tudna¹³¹ sem tartana. Ez ember kedig csupa paraszt¹³² és pór vala, ki mindéltig a külfölden lakott vala, paraszti dolgokkal élén. Mikoron a szent Vadászok elejbe állották volna, megvallá, hogy ő mondotta volna, és hogy azt úgy hitte volna.

- De ha - úgy mondá - Atyaságtoknak nem tetszik, kész vagyok megtagadnom.

De a szegény pór evvel semmit nem használa, hanem a szent Vadászok firtatni kezdék:

- Mit mondasz? Ha nincsen több purgatorium az Jézus Krisztus vérénél, tehát következők belőle, hogy a Római anyaszentegyház tévelgett, mely sok esztendőtlől fogva azt hiszi és azt tartja, hogy vagyon más purgatorium is. Tehát tévelygöttek a szent Consiliomok?

Hacsak a Krisztus vére a purgatorium, következők belőle, hogy csak az egy hitnek általa igazuljanak meg az emberek, és azáltal ódoztassanak meg mind büntől s mind kéntől. És nagy sok dolgokat és cikkeleket számlálának elő az igaz keresztyéni tudományból, melyeket ők átkozott heretnekségek gyanánt tartanak. És mindazokkal akarák a szegény paraszt embert megterhelni, mintha mind ezeket őmaga szájával megmondotta avagy megvallotta volna. Maga a szegény pór mind megtagadja vala ezeket, úgy, mint ki soha ezekről nem gondolkodott és nem szólt vala. Nemde nagy ördögi mérges calumniae ez!

Mikoron ezokaért a szegény fogoly előtttek vagyon, a szent Vadászok előtt, olyan veszedelmes tört vetnek az ő kérdések között, hogy azt kérdik tőle: kitől és hol hallotta ezt e tudománt? Ha mástól nem hallotta, ha megolvasta valahol, és micsoda könyvből olvasta? Esmét, ha szólt-é valakivel ezekről e dolgokról? Avagy ha más valaki szólt övéle? Ha tanyította valakit ezekre, avagy ha szólt-é valaki előtt ezekről? Ha szólt, hol és mely helyen szólt, és kik voltak jelen?

És ha a szegény fogoly ezekből valamit utánok vall, mindjára rajtakapnak, és ekképpen nagy veszedelembé jutnak mindazok is, kik valahol jelen voltak, ahol emléközet lőtt az Evangéliomnak valamelyik cikkele felől, noha ők semmit nem szólattanak. A szólásnak sem engedtenek, csak ezért¹³³, hogy mindjára el nem mentenek és hírré nem adták a szent

¹³⁰ kimaradt: ezelőtt

¹³¹ azaz: csak a krisztusi megváltás létezik, egyéb bűnbocsánat - pl. a búcsú - nem

¹³² írástudatlan világi ember

¹³³ értsd: bár nem hajlottak a szóra, csak azért veszedelembé jutottak,...

Vadászoknak. Ott kedig semmi válogatás nincsen. Akár szülék, akár atyámfiak s akár természet szerént való rokonságosok legyenek, meg nem menekedhetnek, hanem a szent Vadászoknak Hálójába be kell körülniök, minden marhájoknak elkobzására.

Mikoron kedig immár a szegény fogoly ellen az vádlásnak feleletit beadták; és ha szegény ott áll, mint egy szegény árva: ugyanazon helyen egy prokurátort szőreznek néki, ki szegény mellett legyen, és érötte szóljon az ő ügyének forgatásában. Látod-é, mely igen szentek, mely igen igazság szeretők a jámbor Vadászó Atyák! Ó, rút és álnakságos képmutató ördeg! Mert mind csak tettetésségből művelik ezt az ördegnek tagjai. Mert nem azért adják a szegény fogoly mellé a prokurátort, hogy a szegény fogolynak valamit használjon szolgálatjával és prokurátorságával, hanem hogy az is lator lévén, a szegény foglyot az ő ügyének forgatásában annál hamarabb megejtse, és veszedelembbe vigye. Mert a prokurátor is ugyanazon vadászó farkasféle, és csak arra tartja a torkát, miképpen a szegény bárányt el segítse nyelni.

Harmadnapra, minekutána az vádlásnak feleletit előadták, és a szegény fogoly a feleletnek mását vötte, esmet az ítélőszék elejbe hozatják. És az ő prokurátora melléje áll, mintha igen jámborul akarna önéki szolgálnyi, és meg akarná őtet mindenképpen menteni. A szent Atyáknak kedig az egyike ujjával megmutatja a szegény fogolynak a prokurátort, és ezt mondja néki:

- Ihol vagyon prokátorod, ez fogja pártodat, és ez szól melletted, és forgatja ügyedet.

Annakutána az előbeli bakot nyúzza, és inteni kezdi a szegény foglyot, hogy meggondolja magát, és igazán megvallja vétkeit, és meglássa valóba, hogy meg ne nehezítse lelkiesméretit etc. Mellette vagyon¹³⁴ a szegény fogoly mellett, de veszteg hallgat, és mint a fa egyet is nem szól. Nem is mér szólni, mert köteles szolga az vadászoknak, és azoktól függ, és azoktól vár mindent. Ha szinte valamikor valamit szól, egyebet nem mond, hanem, hogy a fogoly ne féljen, hanem minden jókat reménljen. És ezek mellett arra tanácsolja, hogy semmit el ne titkoljon, hanem igazán minden vétkeit megjelentse. Mert e szék szentszék, és e módon hamarabb véget érni minden dolgoknak. Annakutána hívségét ígéri meg a fogolynak, hogy szorgalmatos akar lönni az ügyének forgatásába etc. Azonközbe az egyik Vadászó esmet inti a foglyot, hogy semmit el ne titkoljon, hanem mindeneket szabadon megvalljon. Annakutána esmet beküldik a sötöt¹³⁵ temlecbe.

A szegény fogoly a temlőcbe lévén, jobb reménségbe vagyon immár, azt őmagába vélvén, hogy immár hamarabb vége szakad az ő ügyének; de megcsalatkozik szegény, mert sokkal különben leszen dolga. Mert a szent Vadászók úgy cselekösznek a szegény foglyokkal, mint a tímárok a bőrekkel, melyeket behamoznak¹³⁶ és mind addig áztatják az hamosba, méglen a szér mind elkopik rólok. Szinte így hámozzák e szent Vadászók is a szegény foglyokat sok üdeig a büdes szoros tömlecekben, méglen mind elnyomorítják és teljességgel megfonnyasztják szegényeket. Mert némelyet közülek egy egész esztendeig tartanak fogva, némelyet másfél egész esztendeig, némelyet kedig három avagy négy esztendeig. És szegényeket ott tartják és kényozák a temlőcokban. És annakutána soha nem hozzák ki, semmit sem szólnak vélek, mert immár minden marhájokat elkobzották. És miérthogy az mind a Kobzóba vagyon, semmit nem gondolnak szegényekkel.

¹³⁴ mármint: a prókátor

¹³⁵ sötét

¹³⁶ behamuznak, behamvaznak; régen a tímárok a hamu lúgtartalmát használták fel a bőr cserzésére, szárítelenítésére

Történik valamikor, hogy a szegény elunja teljességgel a temlőcet, melyben immár olyan lött, mint egy halál, a nagy bűz és nyughatatlanság miatt. És e gyakorta való könyörgéssel reá bírja a szent Vadászokat, hogy kihozzák az ő ítélőszékek elejbe - de az nem gyakorta esik.

És mikoron elejbe jut nyavalyás, nemhogy úgy néznének reá, mint emberek, és hogy valamit könyörülne rajta, noha szegény előtt áll, mint egy halál, hanem hunyorognak és vigyorognak, és kemény beszédökkel megrihasztják szegént.

- No - úgy mondanak - mit akarsz ennyi sok könyörgésed után? Micsoda kívánságod vagy?

Nyavalyás felel:

- Én, tisztelendő Atyáim, azt kívánom, hogy kegyelmetek meglássa az én ügyemet, és immár valaha véget tegyen benne.

Azok felelnek:

- Ugyanabba vagyunk mű szorgalmatosok, noha tenéked nem tetszik. Talám azt tudod, hogy elfeledtünk rólad? Ha oly igen kívánsz, hogy vég legyen a te dolgodban, mire nem vallod tehát minden vétkeidet? Miért neheztel oly igen a te lelkiesmeretödet? etc.

Ekképpen nyavalyásra vetik az okot, hogy oly sokáig ott fő a temlecebe; maga szegény kész volna halálra menni, csak hogy megmenekődnék: de esmet szegényt beküldik az iszonyú temlecebe.

IV. RÉSZ.

A TANÚBIZONTSÁGOKNAK ELŐSZÁMLÁLÁSRÓL.

Mikoron immár a szegény fogoly sok üdőig az iszonyú temlecebe tartatott, és teljességgel megpárlódott, és ugyan megfonnyadt a nagy bűznek és a sok undokságok miatt, elannyira, hogy minden ereje elszakadt, és annyira elunta magát, hogy ugyan a keserű halált kívánja magának, csak hogy azáltal megmenekődjék ez undokságos fogságától, és ezokaért kész mindeneket, sőt többeket vallani, hogy nem mint tudna; akkoron a szent Atyák kihozzák szegént. És előállatván, hol kemén beszéddel fenyegetik szegént, hol lágyabb beszéddel fogdoszák. És megkérdik tőle, mi okból legyen ez, hogy annyira magáról elfeledkezett? És erősen intik arra, hogy immár valaha megvallja az ő bűneit igazán.

És minekutána sok beszéddel inteték, és semmit nem vehetnek ki belőle - ha esmet vissza nem küldik szegényt a temlecebe -, tehát előáll a Kobzónak prókátora, és elindítja a pört szegény ellen, és azt kívánja a szent Vadászoktól, hogy elolvassák a tanúbiztonságokat. Mindjárt készek hozzá.

És előolvassák a biztonságokat a szegény fogoly előtt, de egyik tanúnak sem mondják meg a nevét. A biztonságokat pedig minden rend nélkül írták, és annyira egybe csúrták-csavarták őket, hogy a szegény fogoly ingyen sem veheti észébe, miképpen és micsodát vallottanak legyenek ellene.

Ezt kedig szándékkal művelik a szent Atyák, hogy a szegény fogoly semmi tanoságot vehessen belőle. Annakutána, hogy ne tudván a tanúkat, megellenzhesse őket¹³⁷, és valami okból meg ne vethesse őket. Továbbá, hogy ezért ne tudja a vallókat, hogy vélekedésből szót

¹³⁷ kimaradt: meg *ne* ellenzhesse

adjon valakire, kivel annakelőtte szolt volna az Istennek igéje felől, hogy azt is megtudhassák, és annál többet beköríthessenek az ő veszedelmes Hálójokba. Lássad, keresztyén ember! Ha ezek emberek, avagy ha hiszik, hogy Isten legyen, ki mindeneket lát! Bezzeg ezeknek sem Istenek, sem igazságok, sem törvények vagyon, hanem mint az ördögek pokolba dühöskednek szinte azonképpen ezek is. Ó, undok Antikrisztus etc.!

Ekképpen játszadoznak ezokaért a szent Atyák a szegény keresztyén fogollyal, nemkülönben mint a körmes macska az egérrel. És ha az tanúk között olyan előző, ki valamit vallani kezd a szegény keresztyén fogolynak javára, azt ottan ijesztik, reasztják, és úgy tekerik annak vallását a beírásba, nemhogy valamit használja a szegény fogolynak, hanem inkább megnehezíti az ő dolgát és igyét.

Ebben is megmutatják a szent Atyák ördögségöket, hogy más törvényt formáltak és meggondoltanak magoknak, mely ellenkötik mind az Istennek törvényével, mind a több országoknak törvényével, mind e széles világiakkal. Mert ők a szent Vadászok a pörese, ők a bírák is. A szegény keresztyén foglyoknak megnyomorítására szabad önekik beállattatni az ő áruló szolgálát a bizonságtételre. És soha nem láttanak, sem hallottanak a szegény fogolytól semmit, de azért hacsak valami tettetes hallomást vallnak ellene: ha ketten lesznek az vallók, tehát egy tanúért vészik be, ki ugyan önne fülével hallotta volna a fogolynak szájából. Olyanok ha négyen lesznek, kik a fogoly ellen vallnak; tehát azoknak vallásokra¹³⁸ halálra szentenciázák a szegény foglyot. Sőt, ha az poroszló, ki a temlecezt tartja, valamit vall a fogoly ellen, azt az ő vallását két tanú gyanánt veszik be. És csak a poroszló vallja azt, hogy ő hallotta legyen a dolgot a temlecebe a fogolynak szájából - ottan elégnek tartják ezt a vallást a szegény fogolynak szentenciázására. Ha pediglen egyébképpen tanúkat nem találnak, és csak egy támad a szegény fogoly ellen, ottan annak vallására a kényozásra sietnek a szegény fogollyal.

Ez is ördögi dolog e szent Vadászoknál, hogy az egyéb ítélőszékeknek semmi igaz és dícsíretes rendeket nem követik, mert az egyéb ítélőszékekben megvethetni bizonyos okokból a tanúkat, mint ha a tanú tisztessége veszett, bolond, rab etc. lejend; de ebben e szent székekben mindennek helye vagyon, és mindent bevesznek, mint az vadászok, kik semmit nem gondolnak véle, akárminémű legyen az eb, csakhogy nyulat fogjon.

Mikoron kedig a tanúkat vallottatják a szegény fogoly ellen, nem vallóra bocsátják a vallást¹³⁹, hanem mint a sűgő gyónásba szokták megkérdezni a bűnnek környűl járó dolgokról, tudni-illik, micsoda bűnnel vétkezett, kivel vétkezett, hánszor vétkezett, mely helyen vétkezett, miképpen vétkezett etc. Szinte így kérdezkötnek az tanútól is, és a sok kérdezkötéssel ugyan megtanyítják a tanút, mit kelljen a szegény fogolyra vallani. És ez okból gyakorta leszen, hogy a tanú olyat vall a szegény fogolyra, hogy annak előtte soha sem tudta, sem fejébe nem volt, szándékja sem volt reá, hogy efélét valljon.

Ezt is vedd eszedbe, hogy nem támad a szegény fogolynak senki pörese a tanúk közűl, hanem mikoron a tanúk mindeneket vallottanak az ő akaratjuk szerént, ottan ki-ki mind dolgára megyen; hanem a Kobzónak Prókátora, kit ők Fiskálisnak neveznek, a leszen a szegény fogolynak pörese, és az forgatja minden voltaképpen a kaszát ellene. Az kedig mind pöres, mind vádló, mind tanú etc. a szegény fogoly ellen. Mert e szent Atyáknak törvényekben ez mind szabad etc.

¹³⁸ vallomásaikra; a vallás további előfordulásai is vallomást jelentenek

¹³⁹ értsd: a vallomást tevő nem mondhatja el önállóan vallomását

V. RÉSZ.

A BIZONTSÁGOKNAK VIZSGÁLÁSÁRÓL ÉS PRÓBÁLÁSÁRÓL ÉS ELLENZÉSÉRŐL.

Mikoron immár előolvasták a bizonságokat a szegény fogoly előtt, ismet beviszik a halálos temlecbe szegényt, és ott lévén vagy negyed vagy ötöd napig. Annakutána esmet kihozzák szegényt, és a törvénybe előállattják, hogy a bizonságokra feleljen. Mikoron szegény beáll, melléje megyen esmet az ő tettetes prókátora, kit csak színért melléje adtanak, amint oda fel meghallottuk. De nem engedik a szent Atyák előszer, hogy a prókátor szóljon a szegény fogolyért, hanem őmagát kényszerítik arra, hogy szóljon és feleljen. Ott szólani és felelni kell szegénnek. Csak az Isten egyedül vagyon véle, az igazgatja elméjét és nyelvét. A prókátor, ha annakutána valamit szól, az olyan, nemhogy a szegény fogolynak az ő ügyét valamennyére megkönnyebbítené, hanem inkább megnehezíti. Mert a prókátor is olyan ördeg hámaára vonson.

Ennekutána az Vadászok intik a szegény foglyot, hol szép sima és kenegető beszédökkel, hol fenyegetésekkel, hogy eszébe vegye magát, és szabad akaratból vallja meg az ő vétkeit. A végében avval is fenyegetik őtet, hogy a csigára vonszák, és megkényozák őtet. És úgy küldik annakutána vissza az ő halálos temlecébe.

Három avagy négy nap múlva esmet kihozzatják a szegény foglyot, és minekutána előállatták a szent Atyák elejbe, esmet kérdezni kezdik; ha immár annyi sok gondolkodás után valami jött eszébe, mivel vétközött volna. És arra intik, hogy bűnössé hagyja magát, és megjelentse ő magától minden vétkeit. A szegény fogoly ott áll, vagy mond valamit vagy nem mond. A prokurátor megkérdi, ha valamit gondolkodott a tanúk felől, avagy azok felől kik bevádolták őtet? Ha valami ezek felől eszébe jutott, azt megbeszéli néki; és könyöreg a szent Vadászoknak, hogy meglássák, netalántán ezek s ezek vádoltanak engemet be. Miérthogy egyszer egybevesztünk vala egymással, mostan is ellenségesek vagyunk egymással. De akármit mondjon a szegény egér; azért ugyan a feje macskáknak hegyes körmei között forog.

Ha reátalált a szegény fogoly az ő vádlóira, ottan a prokurátor megkérdi tőle:

- No, mit mondhatnál ezek e bizonságok ellen? Micsodával tudnád megvetni őket? Mondd meg az okokat!

Ha a szegény fogoly valami ellenző okokat előszámlál, azokat a prokurátor mind feljegyzi.

Annakutána azt is kérdi a szegény fogolytól, hogy ha tudja-e nyilván, hogy ha találhatna-e elég bizonságokat az ő maga mentségére, kik vallanának mellette; előszer, hogy jó nyájasságot és barátságot tartott az barátokkal, annakutána, hogy nagy ájítatossággal ment az Isteni szolgálatra, a Római szentegyháznak rendelési szerént. Tovább, hogy gyakorta gyónt a papok és Barátokhoz, hogy gyakorta Urat vött az áldott Misébe; hogy ájítatoson térdre esett, mikor valami feszülettel vagy kereszttel találtak elő. Rövideden, ha megbizonyíthatja, hogy nem vétkes azokban, melyekkel megvádolták őtet, hogy minden gyanoságot hátra verjen a Lutherség felől.

Ha szegény fogoly felfogadja, hogy ezeket mind meg akarja bizonyítani, akkoron a Fővadász nagy dündendörrel kimondja a törvényt, hogy kilenc napot hagy néki, hogy a prókátora által ezeket mind megbizonyítsa; de ő magát szegényt esmeg beküldik az iszonyú temlecbe.

Minekutána a szegény fogoly megfűlt a temlecbe egy nyíhány hónapig, a szent atyáknak akaratjok szerént, annakutána esmet kihozzatják, és a törvény elejébe állattják. Annakutána a

Fővadász megszólítja a foglyot, és először megkérdi, ha meg is gondolkodott valamit az ő ügyéről és az vádlók felől? És arra inti, hogy semmit ne tagadjon, hanem mindeneket megvalljon igazán. Annakutána megjelenti a fogolynak, művelhogy immár minden bizonyságit megvallottatták, akikkel akarná magát megmenteni. Arra is inti a foglyot, hogy meglássa, ha több bizonyságra akar kifogni avagy ha ezenképpen akarja hadni, és a bizonyításnak végét akar szakasztani.

Ha a fogoly több bizonyságokra apellál, tehát esmet beviszik a temlecbe. És ott nyomorog egy hétig, ketteig, avagy egy egész hólnapig is. De ha a bizonyításnak végét szakasztja, ottan a Kobzónak Prókátora is végét szakasztja, és a szent Bíraktól, ördegnek Vadászitól törvént és szentenciát kíván.

Akkoron mind a szent Atyák, az Vadászok, mind a Tanácsok, mind a Törvényülők egybe tanácskoznak, és minden akaratjok és kedvek szerint faragsálják és szabják a szegény fogolynak törvénét és szentenciáját. A szentírásbeli doktorok kedig megmértéklük a fogolynak az ő vétkét, ha valamivel vétkezett a Római szentegyháznak ő hite ellen. Azoknak segítségül lesznek a Papok, Barátok. Ezek mindnyájan együtt vetélködvén a fogolynak vétkeiről, szentenciát végeznek szegény ellen.

Ha az a fogoly sok bizonyságokkal megbizonyította, hogy soha semmi közi nem volt a Luther Kacérok, avagy soha nem tartotta a Luthernek heretnekségit (e névvel kedig nevezik a Krisztus Jézusnak szent Evangéliomát és mind az egész üdvösséges tudományt, melyet az Úristen az ő nagy jóvoltából mostani üdőbe megjelentett), tehát, avagy menté hagyják (mely nem gyakorta történik), avagy valamennyire meglágyítják a törvényt, avagy az ő akaratjok és kedvek szerint megsúlyosítják, minden a fogoly felől való ő vélekődések szerint. Ugyan igen nagy csoda, ha valaki az ő körmeiből bántatlan avagy minden kár nélkül elszaladhat. Ha szinte azon bálványozó lezend a fogoly, mint szinte ő magok - azért ugyan tisztán meg nem menekedhetik tőlek. Mert aminémű zsákmánt tőtenek a marhában, ragadván azt a Kobzóba, az vissza nem adattatik soha. Avagy az, ha szinte meg nem ölik is, hogy örök fogságban tartatják szegényeket a bolond hóhér Fejedelmek által. Avagy ha sok esztendő múlva kibocsátják a fogságból, sárga kámzsát viseltőnek mindéltig véle, kinek mind elől s mind hátul veres kereszti vagyon - örök gyaláztatára és szidalmára.

De ha a fogoly semmit nem akar vallani és semmiből nem enged nekik, avagy ha igaz Keresztyén lezend, és nyilván való és álhatatos vallást teszen előttük az Istennek Evangélioma felől és az Istennek igazságáról; tehát mindjárást kimondják a szentenciát ezekre, hogy meg kelljen őket kényozni. Erről immár, az ördögi kénzásról szólok.

VI. RÉSZ.

AZ ÖRDÖGI KÉNYOZÁSOKRÓL, MELYEKSEL MEGKÉNYOZZÁK A SZEGÉNY KERESZTYÉN FOGLYOKAT.

Midőn immár a szentenciát kiadták a szegény foglyokra, hogy meg kell kényozni szegént, beküldnek a várba, és a porkolábot kihívják, és annak kezébe adják a szegény foglyot. Az bevívén a foglyot az várba, a föld alá viszi egy sötét boltba¹⁴⁰ és sok ajtón általmenvén világot gyűjtnak; tehát ott ül a Fővadász, mellette az Udvarbíró és íródeák. Azért viszik kedig szegényt a föld alá olyan hosszú boltba, hogy az ördegi nagy kegyetlen kényozásokban odaki ne hallják a szegény fogolynak jajgatását és sikoltását.

¹⁴⁰ boltozatos helyiségbe

Akkoron a sötétből előjő a Henger, fekete vászonból csinált szoros nagydrágba és korcovágyba és csuklyába, mely csuklyába csak a két szömenek metszettek valami lyukokat, hogy azokon nézhessen által. Ezt kedig arra művelik, hogy a szegény fogoly inkább megijedjen és kétségbeessék, mintha az ördeg pokolból kijött volna az ő kénzására.

A szent Vadász az Udvarbíróval újonnan megszólítják a foglyot, hogy eszébe vegye magát, és kényozás nélkül megvalljon mindeneket, mert ez jobb leszen néki. Ha kedig nem akar vallani, tehát nyilván higgye, hogy a kényozásban nem csúfolkodnak véle. Ha kedig a kényozásba megszakad, avagy karjai avagy lábai megszegnek, tehát annakutána senkire ne vessen. Ezt ez intést megművelvén azt mondják, hogy ők immár ment emberek Isten előtt, és minden veszedelemnek okát vetik a szegény fogolyra. Lásd meg, Keresztyén olvasó, ha nem megtestesült ördegek ezek!

Annakutána az ördeg szabásó hengér hozzányúl a fogolyhoz, és minden ruháit levonsza róla, hogy csupa mezítelen ott áll a szegény fogoly előtt. És a latrok nem gondolnak véle, sem meg nem szégyellik, vagy asszonyember vagy leánzó lezend a szegény fogoly. (Mert sok jámbor keresztyén asszonyiállatok és szűzek kényoztatnak tőlek, és megöletőtnek, kiknek keservesb a halálnál, hogy ott csupa mezítelen kell állaniok az latrok előtt.) Ha kedig valamiképpen meggondolják magokat, ottan valamiféle fátyol berhét adnak a szegény fogolyra, és meghagyják az ördeg Hóhérek, micsodaféle kényozással kezdjen a fogolyhoz. Mert nem egy, hanem sokféle módjok vagyon a kényozásban - amint ennek utána meghalljuk.

[A KÉNYOZÁSOKNAK MÓDJAI.] Előszer a csigázáshoz fogják a foglyot. A hengér hátrakötezi a fogolynak erősen a két kezét, annakutána vékony húrral köti meg mind a két hüvelkét, és erősen megszorítja. Avval köti meg annakutána a csigából aláfüggő ketélhöz. Azután két igen nagy békót vet a fogolynak lábára, és arra köt azután egy fél mázsát. És fel kezdi csigázni. Akkoron kedig erősen kiáltnak a Vadászok¹⁴¹ az ő mellette valókkal, és arra intik a foglyot, hogy valljon, és ne veszesse magát. Mikoron immár annyira felcsigázta, hogy a fejével a fogoly a csigát eléri, ott esmet veszteg tartja, és erősen intik, hogy valljon; és azt ígéri néki, hogy mindjára lebocsátják. Ha kedig nem akar vallani, tehát avval fenyegetik, hogy ugyaneképpen ott fenn hagyják.

Ha a fogoly nem akar semmit vallani, minekutána sokáig fenn függett, alábocsátják; és esmet fél mázsát kötnek az előbeli fél mázsához. És újonnan felvonszák a csigával, és ott hagyják függeni. És avval fenyegetik, hogy ugyanott meg kell halni, ha nem akar vallani. E csigázásban megszaggatják a szegény fogolynak minden testét. És midőn szegény sikolt és jajgat, ők is viszontag kiáltnak, és azt kívánják tőle, hogy valljon. Avval is fenyegetik, hogy hertelen alászasztják, ha nem akar vallani. Tehát meghagyják az hengérnek, hogy hertelen alászasassa, és az alászasztásba esmet hertelen megtartóztassa.¹⁴² Ezt megművelvén a hengér, a szegény fogolynak minden teste megszakad, és minden üzek helyéből kimennek kimondhatlan nagy fájdalmokkal.

De evvel nem elégednek meg a szent Atyák, hanem esmet fél mázsát köttetnek a hengerrel az előbeliekhöz a szegény fogolynak lábaira, és esmet felvonatják nagy szidalmazásokkal, mondván:

- Lator heretnek, bezzeg vallasz, vagy ugyanitt e helyen meghalsz! Eb vagy, és ezért titkolod el, hogy nem akarod bűneidet megvallani!

¹⁴¹ Heltainál: *Vadász*

¹⁴² Heltainál: *megtartóztatja*

Mikoron a szegény fogoly a Jézus Krisztust segítségül híjja, ottan meggugollyák szegént, mondván:

- Jézus, Jézus, heretnek lator! Sokat ád tenéked, és sokat használ az Jézus Krisztus! Hadd járjon most az Jézus Krisztus: valld meg igazán, amire mű megkérünk!

Ó, ördegnek megtestesült ördegi!

Ha valamiképpen a szegény fogoly kívánja, hogy lebecsássák, hogy valamit valljon, lebecsátják ugyan, de kevés könnyebbiségre. Mert valamit vall is, azért ugyan esmet és nagyobb kényokkal felvonatják, és ismet hertelen leszalasztják, az előbeli mód szerént. És eképpen játszadoznak szegénnyel a kimondhatlan nagy kénzásokkal kilenc órától fogva délelőtt, egész tizenkét avagy szinte egy óráig. Mikoron immár a szent Atyák elunják, tettetésképpen megkérdik a hengért, ha elhozta-é a több kényozásoknak szerszámaikat is; csakhogy a szegény holteleven foglyot inkább megijeszthessék, hogy megröppenjen a több kényozásoktól. A henger azt feleli, hogy nem hozta. Akkoron meghagyják néki, hogy reggelre mind megkeszérte őket, minden fogyatkozás nélkül.

- Meglátjuk - úgy mondák -, ha ez heretnek lator erősb leszen nálunknál, és ha tudjuk kisajtolni belőle az igaz vallást!

Annakutána a szegény megszakadott és holteleven foglyot efféle beszédekkel vigasztalják:

- No, hagyj mostan csak békét néki, de a mostani órától fogva holnapig gondolkodjál ügyedről, és meglásd, amit akarsz vallani. Ugyan meg kell hálnod a nagy kényozásokban. És ingyen se gondold, hogy olyan kényokkal kezdjünk hozzád, mint ma: ugyancsak mézes madzag volt a mai.

És minekutána a szent Atyák kimentenek, a hóhér valamennyire megegyengeti és helyére vonszá az szegény fogolynak az úzeket, és felöltezteti. Ekképpen annakutána nagynehezen beviszik a szegényt a bides temlecbe, mert nem bírják szegényt a kimenyült lábai. Gyakorta kedig ugyan lábánál fogva vonszák, mint egy holt döget a temlecbe. A temlecbe a poroslók, kik szinte olyan latrok, mint az Vadászók ömagok, megcsúfolják a szegény foglyot, mondván:

- Bezzeg rútul vagy! Ha szükség, hadd híjunk valami orvast etc.

Amely foglyot nem akarnak tovább kényozni, azt harmadnapra esmet a törvény elejbe hívatják. És mikoron a temlőcből kihozzák, a kényozó bolt előtt viszik el, ahol amaz ördeg Henger áll, csakhogy szegényt elijesszék az elébeli kényokról való megemléköztetésével. Mikoron a tanácsházba jut, ott meglátja ülni a Vadászokat, kik az előbeli módjok szerént kezdik inteni őtet, hogy valljon. Ha semmit nem vall, tehát visszaküldik a temlecbe. Ha kedig valamit vall, azonnal rajta ragadnak, és tovább kezdik vallottatni. Sőt, sokszor ugyan a kényozásra sietnek vele, csakhogy többet vehessenek ki belőle.

Akit kedig tovább akarnak kényozni, azt harmadnapra a kénzás után, midőn immár az úzek legnagyobbban fáznak, kihozzatják a tanács elejbe. És ott sok intésekkel és kényszerítésekkel arra kényszerítik, hogy valljon és megjelentsen az heretnekségöket, és azokat, kikkel valaha szólt felőlek, és kiket tudja, hogy efféle heretnekségeket tartnak. Ha nem akar vallani, tehát készüljen a kényozáshoz. Abban ha valami kárt vall testében, avagy ha ugyan meghal: tehát senkire ne vessen, mert ő bűne leszen.

Ha a fogoly nem akar semmit vallani, mindjára a proslókkal beküldik szegényt a kényozó boltba, ahol ülnék a szent Atyák az íródeákkal egyetembe. És az új intés után, avagy az előbeli módon megcsigázák szegényt, avagy új kénnyal firtatják. Mert mikor a fogoly a csigány függ,

az derekára vékony zsinórokat köteznek, és avval hátul a szarait¹⁴³ felkötezik, és mindenik zsinórba fát vötnék, és avval fojtják, annyira, hogy a zsinórok behatnak teljességgel a testbe, hogy sohol ki nem látszanak a húsból, és ekképpen kimondhatlan fájdalemokkal kényoazzák a szegény foglyot egynyihány óráig. Addig kedig semmit nem szűnnek a szent Atyák a sok kérdezködésektől, intésektől, szidalmazásoktól és rútításoktól.

Más kényoazásoknak módjok is vagyon. Egy hosszú kivájatt székek vagyon. Azon sok helyen gömbeleg fákat töttek az vájáson által. És mikoron a gömbeleg fákra tötték háttal a foglyot, gyakor helyen kemény zsinórokkal általkötik a testét a szegény fogolynak, a torkától fogva az talpaiglan. És fát vetnek által minden zsinóron, és tekerni kezdik a zsinórokat. A tekerésben alól a gömbelék fák a hátába mennek a fogolynak, melyeken fekszik. A zsinórok kedig betekerednek a fogolynak húsában, mind az egész testén, mind tetémiglen. Minémű fájdalem ez legyen, azt könnyen meggondolhatja a keresztyén ember.

Annakutána egy fazakat vízzel függesztnek felötte. Abból mint egy igen vékony fonalacska kifoly a víz a szegény fogolynak szájára és orrára. És egy igen vékony fátyolkát tesznek a fogolynak szájára és orrára. Azt a lecsurgó víz beviszi a fogolynak orrába és szájába, és ott fullasztja, hogy szegény sem élhet, sem halhat. Mikoron kedig a víz beviszi a fátyolt a szájába az szegény fogolynak, a hengér esmet kivonssza, ugyan véresen, csak azért vonssa ki kedig, hogy akkoron a szent Atyák megkérdhessék, és megvallathassák. Mikorekképpen eleget ördengesködtének szegénnyel, hogy immár a szegény fogoly el nem szenvedhet többet, akkoron megödják, és esmet a temlecbe vonatják.

Várnak annakutána a szent Vadászok egy hólnapig (ha azelőtt nem hal meg a szegény fogoly a röttenetes nagy sok kényázásokból), addig még a szegény fogoly valami erőt veszen, és akkoron esmet előveszik és új kénzással kezdnek hozzá. Hozatnak egy nagy üstet elő, eleven szenekkel¹⁴⁴ rakvát, és a fogolynak talpait megkenik hájjal, hogy inkább a tűz behathasson. És úgy sütik erősen a talpait a nagy tűzhöz.

Mikoron kedig minden módon megkénözták a szegény foglyot, és hogy immár látják, hogy semmit nem vehetnek ki a szegény fogolyból, egy kis üdeig békét hadnak néki. Annakutána esmet a törvény elejbe híják, és újonnan kérdezni kezdik csoda kérdésekkkel és gyóntatásokkal. És az elébeli vallásokat előhozván csodálatos patvarkodásokkal élnek, hogy azokból a fogolynak nehezítésére okot találhassanak. Oly mesterségökkal formálják kedig a szent Vadászok az ő kérdéseket, és oly keresztfogásokkal fogdassák a szegény foglyot, hogy meg kell akadni, ha valamit felel, akár mint okoskodják. Mert igen mesterek e szent Atyák ebbe. Mert mindéltig csak ebbe törik fejeket. És gyakorta történik, hogy amit a nagy kénzással ki nem vehetnek a szegény fogolyból, azt kicsípi belöle efféle csodálatos kérdezködésekkel. Minden módon vadnak érötte, hogy csak valamit kivehessenek a fogolyból, hogy avval a színnel¹⁴⁵ megölhessék, és a fogolynak marháját maguknak koporíthassák. Mert csak ez az ő kívánságok!

¹⁴³ lábszarait

¹⁴⁴ tűzzel

¹⁴⁵ avval az ürüggyel

VII. RÉSZ.

AZ VADÁSZOKNAK MÁS ÉS ÚJ MESTERSÉGÜKRŐL, MINT VALLATJÁK A KERESZTYÉN FOGLYOKAT.

Minekutána látják, hogy semmit nem használnak a sok kényozásokkal, és hogy semmit nem vehetnek ki a fogolyból az ő mesterséges kérdezködésekkel - más mesterséghez fognak. Mert szép lágyságot kezdnek mutatni a fogolyhoz, és szép szót adnak néki, és igen idesden és nagy barátságosan kezdnek véle szólni. Erősen kérik őtet, és nagy szeretettel jó tanácsot adnak néki, mintha igen kívánnák, hogy megszabadulhatna az ő kemény fogságából. Meg is eskesznek azon, hogy jobb tanácsot nem adhatnának néki, ha szinte egy volna övelek.

Evvel a mesterséggel élnek kiváltképpen azokhoz, kiket látják, hogy együgyűek, és az asszonyi állatok és leánzókhoz, kiket látják, hogy hamar eszékbe nem vehetik ő latorságos csalárdságokat. És gyakorta meg is csalják avval szegényeket, miképpen meg is jelentem.

Kilenc esztendővel ezelőtt Hispalis városában sok jámbor keresztyéneket égetének meg az igaz hitért. Azok között vala egy jámbor keresztyén asszonyi állat, két hajadon leánnyal, és egy hajadon leánnyal, mely húga gyermeke vala. Mikorony a szent Vadászok ezeket szörnyiképpen kénzották volna, és kérdeznék tőle az ő keresztyéni társokat, és arra kényszeríténék őket, hogy egyik a másikra vallana: soha semmit nem akarának vallani, és semmit nem vehetének ki belőle. A Fővadász elmenvén, hozzája hívatá az egyik leánzót. És csak magoknak lévén, hosszú beszéddel és igen szép intésekkel kezde a leánzónak szólni. Azt kedig gyakorta művelé, hogy a temlecből kihozatá a leánzót, és szép atyai módra idesgeti vala szegényt. Midőn egy nyíhány napig ezt művelte volna, és ugyan gyakorta sírt volna a leánzó előtt, mintha igen keserülné mind őtet, mind az anyját és mind a többit, arra kezdé fogni szegényt, hogy megmondaná az ő több keresztyéni társokat; és ugyan megesküvék a leánzónak, hogy azért művelnéje, hogy ők megszabadulhatnának és elmehtének házokhoz, és hogy amazoknak is jó tanácsot adhatna, miképpen menekődnének meg e veszedelemtől.

A szegény leánzó hinni kezde a szent Atyának, miérthogy megeskuszik vala, és vallani kezde előtte, kicsodák volnának az ő keresztyén társai. A keresztyéni tudománról is kezde szólni, miképpen naponként gyakorlottak volna magokat abban.

Hogy arra vihette a szegény leánzót a hamis hitű lator Vadász, mindjárt a több Vadászoknak beadá nagy kérkedéssel, mint főmester. És mindnyájan egyenlő tanácsból azt végezik, hogy a szegény leánzót meg kellene kényozni. És nagy kényokra fogák szegényt, mind a csigázásra, mind a tekenezésre, és addig faggaták szegényt, hogy a nagy kényozásoknak miatta meg kelle vallani, mind az anyja keresztyénségét, mind az nyéneit és egyébekeket is, kik egy társaságban voltak egymással; kiket mind megfogák a Vadászok, és megkényozák, és megölék az leánzóval egyetembe.

Szép és csodálatos dolgot cselekedé ez a leánzó, mellyel az ő hitét és bátor szívét megmutatá halálának előtte. Mikoron mind renddel állanának, és egyenként odamentének a Vadászok elejbe, hogy ki-ki mint szentenciáztatnék tőle halálra, és a leánzó is odament volna, és a szentenciát hallotta volna, művelhogy meg kellene égetni, visszatérvén helyére, bátor szóval és szível megszólítá az ő rokonát, ki a hit dolgaira tanyította vala őtet, és igen megkeszené néki, hogy az Istennek ígéjére tanyította volna őtet; és könyörge néki, hogy ha valamiben vétett volna ellene, hogy megbocsátana néki. Nagy dolog vala ez, hogy tudja vala, hogy azonnal megégetné: mindazonáltal édes tisztességgel megköszöni néki, hogy az Úristennek ígéjére tanyította. Mostan nem azt mondaná valaki közölünk etc.

Az rokona viszontag keresztyéni bátorsággal szóla néki, és vigasztalá őtet, mondván:

- Én szüvem, ne félj! Bátor légy! Nem sok óra múlva együtt leszünk Krisztus Urunkkal.

Ezt kedig mondanák és szólának egymásnak az egész népnek hallottára és a szent Atyáknak is, kik törvényt ülnek vala.

VIII. RÉSZ.

MINT CSELEKÖSZNEK A SZENT VADÁSZOK A KERESZTYÉN BETEG FOGLYOKKAL.

Mikoron a foglyok közül valaki megbetegszik, noha nem igen, mindjárt megkérdik, ha kívánja-e a szentséges gyónást? Ezt kedig azért művelik, előszer, hogy evvel megpróbálják a foglyot, hogyha tart-e valamit a gyónás felől, avagy nem; másodszor, hogyha valamiképpen reá vihetik a gyónásra a szegény foglyot, hogy ott megtudhassák tőle minden titkait, vagy ő maga felől avagy egyebek felől.

Ha enged a fogoly valamit az intésnek, ottan ott terem a gyóntató pap egy íródeákkal. Az pap bemegy a temlecebe, és a deákat az ajtócska előtt hagyja. Mindjárt elkezdi a gyóntatást, és az ajtócska előtt hallgatja a deák. A gyóntató megkérdi a foglyot, ha tanolt-e valamit a Lutherségben? Ha szolt-e arról valaha valakivel? Ha hallott valamikor valamit arról valakitől? Erősen is inti arra, hogy vallást tegyen mindenekről, és semmit ne gondoljon senkivel, sem a Vadászokkal is¹⁴⁶. És avval kérésközik előtte, hogy őnéki hatalma vagyon megódozni minden vétkeitől, mind büntől, mind kénőtől, csakhogy lelkiesmeretét megszabadítsa a nagy terhőtől, és minden bűneit megvallja.

Ha a szegény fogoly enged néki és valamit kezd vallani, ottan az ajtó előtt lesbe vagyon az íródeák, és minden beszédit felírja. Abból e jegyzésből annakutána a Vadászok okot és tanoságot vesznek, mit kelljen annakutána a fogollyal művelni, és miképpen kelljen azt a kényozásokban megkérdeni. A szent konfesszor kedig semmit nem gondol véle, hogy szegényt azonképpen gyóntatásával elveszti. Mert e gonosz népeknél mindenre szabadság vagyon, miérthogy a Római szentszéknek kedvére és megoltalmazására mindent cselekösznek. Erre szolgál mind ez egész ördegi praktika.

Amaz igen gonosz Julianus Császár¹⁴⁷, ki keresztyénből esmet pogánná lön, a keresztyéneknek minden marhájokat elvévé, s annakutána megcsúfolá őket, mondván:

- Nem illet tüteket a marha! Mert a tü Galileustok (úgy híja vala Krisztus Urunkat) ezt parancsolta tünéktek, hogy szegények legyetek, és hogy ez világi marha után ne járjatok.

És a bálványozó gonosz ember üldözi vala őket minden kegyetlenséggel, és megcsúfolván szegényeket, békességgel való tűrésre inti vala őket, mondván, hogy az ő Krisztusok arra intötte volna őket, és a pacienciát parancsolta volna nekik. Annak a gonosz kegyetlen embernek példájából tanoságot vesznek ez átkozott Vadászok is. Mert ha látnak valakit, ki álhatatos a keresztyéni hitnek dolgában, és a kénzásokban nem akar senkire vallani, ottan szép gugoló szókkal illetik azt, mondván:

¹⁴⁶ még a vadászokkal sem

¹⁴⁷ Flavius Claudius Julianus (331-363) 361-től római császár. Rövid uralkodása alatt megkísérelte a pogány vallás újraélesztését, a kereszténység visszaszorítását. A keresztény egyháztörténetírás szerint halála előtt beismerte vereségét; ezek lettek volna utolsó szavai: „győztél, Galileai!” (Jézus Galileából származott.)

- Azt mondjátok tü, Keresztyének vagyunk, és az Apostolokat és a régi szent Mártíromoknak példáit követjük. Vaj, nem azok vattok! Mert mikoron azokat kérdik vala: ha keresztyének volnának? Ottan felelnek vala: azok vagyunk. Ha kérdik vala őket az ő társok felől: ottan névenként nevezik vala őket. Ha ezokaért azoknak példáit követnétek, tehát tü is jelentenének meg mind magatokat, mind társaitokat!

Eféle beszédekkel a szegény foglyokat intik arra, hogy a keresztyéni szeretet által megjelentsék az atyjok fiait, hogy annál több marhákat elkóborlhassanak.

Mikoron kedig felesen¹⁴⁸ vadnak a keresztyén foglyok, és hogy vélekődnek az Vadászok felőlek, hogy a temlecben együtt lévén valamit szóljanak az Istennek ígéje felől, és egymást megbátorítsanak, ottan egy Legyet bocsátnak közikbe, egy lator árulót, kit színnel vetik közikbe a temlecbé, mintha ő is fogoly volna. És az köztek lévén egy nyíhány napiglan, mindenfelől vigyáz és hallgat, ha valamit szólnak egymással a foglyok. És minekutána egynyíhány napig köztek volt, és immár barátkozott némelyekkel közülek, ottan lassan kezdi az áruló a keresztyéni tudomán felől való kérdezködést, mintha igen kívánná azt megtanulni tőlek. És azt jelenti az áruló, mintha ő is valamit immár tanolt volna a hitnek dolgaiból, és ugyan jámbor keresztyén volna. Ha szegények valamit szólnak, ottan elvesztik magokat. Mert egy nyíhán nap múlva kiveszik az árulót a temlecből, és ottan mindeneket megmondja az Vadászoknak, és az szegény foglyokat elárulja. Nemde ördegi dolog ez, hogy eféliek találtnak az emberek között, kik eféle lator árultatást művelnek a pénzért, és ott a temlecbé nyavalyagnak együtt a foglyokkal egy nyíhászor két, egy nyíhászor három egész holnapiglan?!

A Vadászok pedig olyanok, hogy mindent bevesznek és elhisznek, valamit mond eféle Légy, nem gondolván vele, akármicsoda ledér avagy alávaló ember legyen. Valaki valamit mondhat a szegény keresztyén foglyok ellen, mind igaz és helye vagyon, akár micsoda hitván elveszett ember legyen, ki vádolja szegényeket. A lator Légy nemcsak azt mondja meg nekik, mit hallott tőlek a temlecbé, hanem amit látott is. Tudniillik micsoda kedvvel fogadták be őtet a szegény foglyok a temlecbé. Jó avagy gonosz kedvvel-é, micsodát szoltanak egymással mind reggel s mind estve. Miképpen vigasztalták egyik a másikat az Úristennek ígéből, és miképpen megbátorították egymást, mint imádkoztanak együtt, és miképpen könyörgettenek és micsoda ígékkel az Istennek etc. És ezekből a szent Atyák annakutána mind gyanosságnak okát vesznek a foglyok felől, és miképpen az kénzásra foghassák őket.

De a több áruló Legyek között majd nincsenek gonoszbak, mint a Konfesszorok, kiket gyóntató atyjoknak hínak. Mert azok annyira gyóntatják a szegény községet, hogy semmi titok sem maradhat köztek. Mert akiket az Úristen meg kezd világosítani az ő szent ígójának által, azok a gyónásba semmiképpen nem tűrhetik, hogy valami ígécskét ne ejtsenek az Istennek igaz ismerete felől. Mihelyt a Konfesszor hallja, nemhogy jobban tanítaná szegényt az Istennek tiszta esmeretire, hanem minden módon vagyon érötte, hogy az Istennek ezt a szikrácskát megolthassa benne. Ha rajta ragad¹⁴⁹ a szegény gyónó, ottan rajta leszen a Konfesszor, mind szép szóval, mind fenyegetéssel; és arra esztekéli, hogy őmaga elmenvén, megjelentse magát a szent Atyáknak, és tanoságot vegyen tőlek. Nagyon ígéri szegénnek, hogy azok tudós doktorok, kik mindent értnek, hogy azok megmagyarázák néki mind azt a dolgot a szentírásból, minden ő kívánsága szerént. Ha szegény szót fogad, és a szent Atyák elejbe

¹⁴⁸ sokan

¹⁴⁹ ha hallgat rá

megyen, ottan így vagyon dolga, mint a szegény juhnak, mely a farkasok közikben esik. Mert így cselekösznek véle, amint oda fel megmondottuk.

Más mesterségek is¹⁵⁰ vagyon, a többi mellett, a szent Vadászoknak. Mert ha valami jeles avagy tekintetes embert kaphatnak, kit a fogságba ejthetnek, ki a nép között forgott, és kihöz sokan tartottanak, kérdezvén és tanolván tőle, ottan az ő áruló szolgálai által hírt hintnek a község között, művelhogy az a jeles ember a kénozásban nagy sok dolgot vallott, és jeles embereket jelentett a község közül, kik Lutherek volnának. Ezt kedig ezért művelik, hogy az ő társai ezt hallván megijedjenek, és azt véljék, művelhogy őket megjelentötte legyen. És abból okot vegyenek, hogy őmagok jöjjenek a szent Vadászoknak ítélő székek elejbe, magokat ott megvádolván. E reménség alatt, hogy könnyebben esik dolgok, hogy nem mintha más bevádolná, avagy a Vadászok behívattatná őket. E mesterséggel pedig sokat csálnak meg, kik őmagoktól jövőn megvallják vétköket. És e reménség megcsalja őket. Mert ugyanazon kegyetlenséggel cseleködnék azokkal, szinte mind a többivel. Ha kedig veszteg löttenek volna, senki nem szólította volna őket, senkitől bántások sem lött volna. De nincsen e sok latorságnak és álnakságos mesterségöknek vége!

IX. RÉSZ.

MINT SZOKTANAK CSELEKÖDNI A FOGLYOKKAL AZ ELEDELEKNEK DOLGÁBÓL.

Aminek tartják a szent Atyák és azoknak áruló szolgálai a szegény jámbor keresztyéneket, szinte aszerént cseleködnék is vélek az eledelek dolgából és az egyéb dolgokból. Ebeknek és heretnekeknek tartják őket. Ezokaért az ő vadászó ebekkel jobban cseleködnék, hogy nem mint ezekkel szegényekkel, kik az élő Istennél nagy becsületben vadnak, miérthogy ő Szentei, és az ő áldott szent nevéért olyan nagy gyötrelmeket és nagy kényokat szenvednek. Ó, bódognak mondom minden voltaképpen az boldog Konstantinuszt, az Hispalis városnak prédikátorát. És miért nem mondanám bódognak, ha az ő jámbor és dicsíretes életét üdvességes halál is követte? Mert mikoron ezt az átkozott Vadászok megfogták volna, és a temlőcbe tartván, szörnyűképpen annakutána megkénzötták volna (miképpen annakutána jelentem), gyakorta az Istenhöz felkiáltván, ezt mondja vala:

- Ó, én ides Istenem! Kiknek adtál engemet kezében? Talám nem voltanak kegyetlenb Szkítiabeliek¹⁵¹ mind e széles világban ezeknél? Mert ha voltanak volna, tehát talám azoknak kezében adtál volna engemet! Bár azoknak kezében adtál volna, csak nem e kegyetlen népeknek körmeiben...

Azonképpen cseleködék más is, Olmetus nevű, jeles, jámbor és tudós férfiú, kit Hispalisban megfogták vala a Vadászok. Az a jámbor a temlecbe megbetegüle és igen elnehezüle, és ugyanottan a bűzbe meghala. Az betegségébe sokszor mondja vala:

- Én ides Istenem! Szabad légy véle, akár hová és akár kinek ejts kezébe, csak ezeknek e kegyetlen népeknek ne adj kezébe!

Mert valaki ezeknek kezekben esik, amint ők azt tartják a fogságban, bezzeg örök kényba esik és vagyon inkább, hogy nem fogságban.

¹⁵⁰ az *is* Heltainál hiányzik

¹⁵¹ szittyák, átvitt értelemben barbárok

Mert először, a temlec, ha alatt vagyon, tehát minden szegény fogolynak a nagy szorosságért, nedvességért és halálos bűzért ugyan koporsó inkább, hogynem mint temlec. Ha kedig a fogház fenn vagyon, tehát nyárba a nagy rökkené hévség miatt inkább méltó volna, hogy kemencének mondanák, hogynem fogháznak. Ezekben a fogházokban mindenikbe kettőt avagy hármat vetnek a foglyok közül, kiváltképpen, ha bőven fogtanak a Vadászásban. Azokat szegényeket beszorítják oda, és elég¹⁵² marad ennyi üressége a temlecnek, ha mind lefekszenek, hogy csak a korszó vizet és szükségökre való fazakat letehetnék láboknál. Gondolatsza csak, keresztyén ember, mint fekesznek ott szegények és mint alosznak. Nappal nincsen több világosságok, hanem mennyi az ajtón való ablakocskán befér, mely oly szoros, hogy egy alkalmas nyarácsot nem dughatnál általa, és egy felül való szoros ablakocskán, mely egy ujjnéra hosszan nem szélesb.

Vadnak fogházocskák ezek mellett többek is, de azok igen drágák, és csak azoknak jutnak, kik felől nem igen nagy gonosz hír vagyon a Religió felől. De még szorosbak is vadnak az elébeliek-nél, melyekről szoltunk, melyek igen iszonyók. Mert alig fér az ember beléje, ha lefekszik benne. Minekokaért is a szegény foglyok, kiket abba vetnek, midőn kijönnek belőle, tehát majd félig elszenvetdenek; és ezekbe taszítják a szent Atyák az keresztyén foglyokat, mindent az ő mivolta szerént avagy inkább az ő akaratjok szerént avagy a poroszlóknak ő kívánságok szerént.

Immár az eledelekről szólok. Amint a hely vagyon, ahol fogva tartatnak a foglyok, szinte olyan az eledelek is. A kazdag foglyok nagy füzetést tesznek a szent tisztnek, abból szakasztanak valamit a foglyoknak eledelekre, a tisztbelieknek ő intések szerént. Abból a füzetésből szakasztanak a fogolynak életére minden napra való költséget. Tudniillik harminc becsét, melyek tíz magyar pénzt¹⁵³ tesznek. Többet nem adnak néki azoknál. Ha többet akar költeni, tehát másutt kell szerét tönni. Ezt ez engedelmet pedig nem mindenikkel művelik a szent Atyák, hanem csak azokkal, kiket tudják, hogy semmit nem kaphatnak azokon; és kiket tudják, hogy nem nagy vétkekért fogták őket. Mert akiket tudják, hogy minden marhájoktól megfosztják jövődöre az ő vádlásokból avagy beadások miatt, azoknak nem engedik, hogy igen jól lakhassanak, akár mely kazdagok is legyenek; mert nem akarják, hogy marhájokból valami oly költség legyen, hogy annakutána fogyatkozás esmertőtnék miatta, hanem azt akarják, hogy minden fogolynak marhája épen jusson kezekhöz. Ezokaért valami fekete cipőt adnak a fogoly elejbe és valami vizet, azt is sem igen bőven.

Ha penig a foglyok igen szegények, hogy nincsen miből költeniek, azokat a Királyéből tartják, és minden napra adnak egyiknek egy fél bacont, mely három magyar pénzt teszen, - ez az minden napi költsége, mind ételre, mind italra, mind mosásra és minden szükségére. Többet nem adnak néki. Sőt azt sem adják néki épen, mert sok kéz által jó, még a szegény fogolynak kezébe jó. Sőt a Sáfár is ellop benne, ki a szegény foglyoknak sáfárkodik. Mind a poroszlók, mind a temlectartók, mind a sáfárok abból a Király pénzéből, melyet arra ad segítségül, eltengik magokat, hogy-hogy adnának tehát mindent épen a szegény foglyoknak táplálására? Ebben a lator skólában olyan a tanyítván, mint a Mester: minémű az úr, olyan lator telhetetlen a szolga is. Minéműek az Vadászok, olyanok az agarok is, az áruló szolgák.

Ha Istennek kiváltképpen való csodájából történik valamikor, hogy a temlectartók közül valamelyiknek megesis a szüve, és könyörölni kezd a szegény foglyokon, és valami barátságos dolgot cselekszik vélek, azt a szent Atyák halálos bűnnek ítélik, minekokaért el nem mehet szegény véle, hanem igen megveretik, avagy ugyan megölik érötte.

¹⁵² alig

¹⁵³ tíz dénár, a korabeli Magyarországon ezért a pénzért kb. 2 l bort vagy 5 kg kenyeret lehetett kapni

Nem sok üdövel ezelőtt Hispalis városba, az Háromságos várba, melyben a szent Vadászoknak fogházok vagyon, temlectartóvá tettek vala egy embert, kinek Herrera Péter vala neve. Ez nem gonosz ember vala és nem koros. Ez minden jóval vala a foglyoknak, de titkony: mert tudja vala, minémű kegyetlen latrok volnának a Vadászok. Lőn, hogy mikoron nagy sok keresztyén foglyokat hoznának néki, hozának azok között egy jámbor asszonyi állatot is, két leányával egyetembe. Ezeket kedig elosztották vala egymástól, és külön tartják vala mindeniket fogva. Ezek szegények igen kíváncsiak vala egybe, hogy egymással szólhatnának az Istennek ígéje felől, és egymást bátorságra inthetnék olyan nagy nyomorúságban. Ennekokaért könyörögni kezdenék a temlectartónak, hogy egymáshoz bocsátná őket, csak hogy egy fertály óráig szólhatnak egymással, és hogy elelgethetnék egymást. Miérthogy a temlectartó jámbor vala, megesék a szüve rajtok, és egybebocsátá őket, hogy egy fél óráig szólhatnának egymással. Annakutána mindeniket az ő kamorájába külön rekeszté, mint azelőtt fogva tartottanak. Mikoron annakutána a kényozásra vinnék őket, fél vala a temlectartó, hogy a kegyetlen kényozásba megkezdének szegények vallani ezt, hogy ő egymáshoz bocsátta volna őket. Ezokaért ő maga méne a szent Vadászok elejbe, és megvallá nékik, hogy egymáshoz bocsátta volna őket, és könyörge bocsánatért; tudván szegény, hogy evvel eleit vehetné az büntetésnek. De e szent Vadászoknál nincsen az, hogy valakin ő könyörölni tudnának, hanem mindjára a temlecebe bevonaták, holott annyira kényozták, hogy végre szegény megbolondulna belé, de avval nem menekődék meg szegény. Mert minekutána egy egész esztendeig tartották volna fogva, a több foglyokkal szegényt kihozá, sárga kámzsába öltetve és a városnak utcáin hordozván, és kétszáz ütést rajta vévén, hat esztendeig a gályákra ítélék, hogy ott evezze.

Tertényik kedig, hogy mikoron számárra ültették volna, és immár utcánként akarnák hordozni, hogy a kétszáz sújtást vennék rajta, reá jöve a bolondság. És alászekellék a számárról, és megkapá a poroszlót, aki hordozza vala őtet a számáron, és fegyverét kivoná a poroszlónak, és ugyanottan megölte volna a poroszlót, ha a község el nem vötte volna tőle. Elvévén ezokaért tőle, a számárra esmet felemelék szegényt, és erősen reá kötezik, és úgy vévék el a verésre. Mikoron immár a kétszázat megvöttek volna rajta, miért hogy ezt merészlötte vala művelni a poroszlón, az elébeli hat gályás esztendőre mégis négyet ítélének, azaz tíz egész esztendőt. Látod-é, atyámfia, keresztyén, mely igen könyörületesek a szent Vadászok?

Vala ezelőtt más temlectartó, Bennavidius Gáspár nevű, csodálatos telhetetlenségű és kegyetlenségű ember. Ez színetlen meglopja vala a szegény foglyokat, minden eledelekből elnyirbálván valamit, és az Háromságos várban eladván akármely kicsin áron is. Ha a szegény foglyok közül valaki szólna valamit az ő lopása ellen, azt mindjára a szoros temlecből kivévén mély kútba bocsátja vala alá, holott hagyja vala szegényt egynyíhány napiglan; oly eledelt ad vala kedig alá néki, nem hogy életnek táplálására volt volna, hanem kész halálos betegség. Erről kedig semmit nem tudnak vala a szent Atyák, hanem azt tudják vala, hogy minden dolgok járnak az ő rendelések szerént. A temlectartó kedig azt mondja vala, hogy mindent az ő hagyásokból cselekeddi. Mikoron immár kedve tölt volna, úgy vévő ki szegényt a kútból egynyíhány nap múlva, és esmeg berekeszté az ő szoros temlecebe. Mikoron eféle kegyetlenségek nagy sokat és sokáig űzött volna, és immár megkazdagult volna, bemondák a Vadászoknak. És a Vadászok megfogták őtet, de miért hogy ő kuaszok féle vala,¹⁵⁴ kegyelmesképpen cselekedének véle. És sokkal könnyebb törvénye lőn, mint amannak, ki a két leánzót bocsátja vala egybe az ő anyjokkal, hogy szólhatnának egy fertály óráig egymással. Maga megérdemlőtte volna a ledér, hogy övéle cselekedtenek volna olyan nagy szörnyűképpen, mint amavval szegénnyel, ki semmi gonoszt nem művelt vala. E lőn az ledérnek

¹⁵⁴ értsd: ő is a gazok (kuasz = kuvasz) közé tartozott. vö.: „egyik kutya, másik eb”

büntötése: egy égő györtyát adának kezébe, és kiküldék a vásárra, hogy a piacot megkörülné; és annakutána azt hagyják néki, hogy öt esztendeig távol lönne az várastól. És az ő jargalását, amire szolgált vala, azt megtarták a kobzóba. E vala az ledérnek büntötése, olyan ő nagy vétkeiért.

Ugyanezen gonosz poroszlónak vala egy koros szolgálója, mikoron még a várbeli tisztben avagy poroszlóságban vala. Az eszébe vévén, minéműképpen gyötri vala az ő ura a szegény foglyokat, és minémű latorsággal kegyetlenkedik vala szegényeken, és mint öli vala őket éhhez. És megesék a szüve, és könyörülni kezde rajtok. És miérthogy kedveli vala az Istennek Igéjét is, a temlecek ajtai elejbe méne, és nagy ídes beszédekkel vigasztalja vala őket. És amennyire lehete tőle, békességes tűrésre tanyítja és inti vala őket. Eledeleket is ada be nékik az ajtók alatt, az ő tehetsége szerént. Miért kedig a szolgálóleány igen szegény vala, hogy az övéből nem adhata a szegény foglyoknak, lop vala színetlen az ő gazdától, amazokból az eledelekből, melyeket ő annakelőtte ellopott vala a szegény foglyoknak eledelekből, és magának eltötte vala; és ebben e cselekedetben gyakorta segíti vala a szolgálóleányt egy kisleánka, mely a poroszlónak ídes leánya vala.

És ugyanezen koros szolgálója eljárván mindenütt, tudakozik vala a szegény foglyoknak dolga felől, és eljövén mindeneket megbeszéle nékik, mely beszédből gyakorta vigasztalást vesznek vala magoknak és tanóságot is az ő ügyekben. És mikoron ezt megtudták volna a szent Vadászok, igen megharagvának reá, és ötet is megfogták, és egy egész esztendeig tarták az halálos temlecken. Annakutána megszentenciázák, és a több foglyokkal kihozzák a piacra, és sárga kámzsát reá adván, másodnap utcánként hordozzák szegényt, és kétszáz csapást vőnek rajta, és az ő kényozásának az okát felírták vala ez betűkkel:

BARÁTJA VOLT EZ ÉS SEGÍTŐJE AZ HERETNEKÖKNEK.

Annakutána kiadák törvényét, hogy elmenne a várastól, és tíz egész esztendeig ne térne vissza oda. Ez okból haragvának kedig a Vadászok főképpen reá, miérthogy a városban megbeszéllette vala néminemű embereknek az ő kegyetlenségöket, mit művelnének a szegény foglyokon, és mely igen rút és hitván eledelekkel tartanák őket; ezt e titkot jelentötte vala szegény, abból felötte igen megdühedőnek reá. Mert a szentséges Vadászok nem akarják, hogy valaki megértse az ő szentséges cselekedetöket, hanem csak a pokolbeli ördegek ő magok.

A keresztyén foglyok közül némelyek elunván magokat, a szent Léleknek vigasztalása által vidámságot vesznek magoknak, megutálván mind ez világot, mindhalált is; és szép Lelki énekeket kezdnek mondani a temlőekben. Ez kedig halál a szent Atyáknak, és meg nem tűrhetik semmiképpen, hanem mihelt megtudják, ottan odaküldnek egy áruló szolgát egy írődeákkal, és megíratják az énekeket és mindazokat, amelyeket mondnak. Azonközbe mindjárást megtiltják az éneklést örök átok alatt, a szent Vadászoknak nevével. Ha az foglyok megutálják az ő átkokat, ottan az Hengért hozzák oda, az zabolát vet szegényeknek szájába, és felajozza azokat véle. Ezt kedig ezért művelik a latrok, hogy megfosszák a szegény foglyokat minden vidámságoctól. Annakutána, hogy efféle énekléssel egyik fogoly a másikat az Istennek igéjével meg ne bátoríthassa. És ezt is el akarják távoztatni, hogy egyik fogoly a másikat az éneklésből meg ne ismerhesse. Mert jakorta terténik, hogy a foglyok együtt lesznek fogva hol két avagy három esztendeig is, de egyik sem tudja a másikat. Némelykor egyik rokona a másik mellett fogva tartatik, avagy a férje az asszonyi állattal, avagy az atya, anya az ő gyermekivel, de egyik sem tudja a másikat, hanem mikoron a szent Vadászoknak annakutána tetszik, hogy a piacra a megölésre kiviszik, ott látja meg annakutána egyik a másikat.

Aminémű étellel kedig tartják a szegény foglyokat, az nem embereknek, hanem oktalan állatoknak való volna. Ha ezokaért szinte némelyeket ki nem hozzák halálra vagy fojtásra vagy égetésre, azért senki közülek meg nem menekődhetik. Mert szegények ugyan megfűlnek a büdes etc. temlecekből, és annyira megerőtlenednek, hogy ugyan elalosznek, és kimegyen a Lélek belőlek. Némelyekben penig a vér és a nedvességek ugyan megvesznek és megmérge-sülnek, hogy minden undok fekélyek és francuk lesznek belőle, és ha szinte elbocsátják őket, soha emberré nem lehetnek beléje, hanem megfonnyadnak és teljességgel elszáradnak. Némelyekben pedig annyira megbővesül a fekete kolera¹⁵⁵, hogy ugyan elbolundulnak belé, és nagy betegségekben esvén nagy fájdalma-kot szenvednek, hogy könnyebb volt volna nekik, hogyha mindjára megölték volna őket. Erről pedig sok példákat hozhatnánk elő, de egyet hozunk csak mastan elő. Abból minden keresztyén jámbor eszébe veheti, mint lőtt legyen a többinek dolga.

Nem sok esztendővel ezelőtt találko-zék egy Angliai hajó a tenger partjára, a szent Lucaris kifogó helyébe¹⁵⁶. Mindjára arra sietének az Vadászoknak áruló szolgálai, hogy meglátnának, micsoda emberek volnának a hajóba, ha valakit azok közül behajthatnák az Hálóba. Mikor-on megszömlélték volna őket, és látnák, hogy jámbor keresztyének volnának, kik megtanolták volna az Istennek ígét, megfogának benne, és behozták őket a temlőbe. Vala abban a hajóban egy tíz, avagy mentől feljebb tizenkét esztendő-s gyermek, ennek az atya Angliában igen gazdag ember vala és erre a gyermekre néz vala mind az a hajó s mind a marháknak nagyobbik része. A többi között ezt is megfogák. Ez okkal fogák meg pedig, hogy egy kis könyvecskét, Dávidnak Zsoltárát Angliai nyelven lelték volna kezében. De más oka lön a szegény gyermeknek veszedelmének. Mert a lator vadászok látják vala a sok marhát a hajóban. És hogy azt tarsolyokban koporíthatnák, és a Kobzóban hajthatnák - azért fogák meg a szegény ártatlan gyermeket, és azért nyomoríták meg szegényt.

Elfoglalák ezokaért a Vadászok a hajót mind marhástól a Kobzónak, és a gyermeket az ő társaival fogva hozzák Hispalis városba, az Vadászoknak Várában. Ott tarták őket fogva mint egy nyolc holnapiglan. Mierthogy kedig az ő szülei a gyermekcsét otthon tanyították vala az Istennek ígétére és az Istennek tiszteletire, a gyermek az ő Istene-s voltát szép cselekedetekkel megmutatja vala a fogságba, jelen¹⁵⁷ reggel s estve. Mert szömeicskét felemelvén az égben, erősen könyörge mindenkoron az Istennek, avagy fennszóval egy szép psalmust mond vala az Isten előtt. A lator porosz-ló látván ezt minden nap, ezt mondja vala:

- Kicsin gyermek ugyan ez, de azért ugyan nagy heretnekké lőtt immár olyan hamar benne.

Mikor-on ezokaért ennyi üdeig a szegény gyermek a temlőbe lőtt volna, igen megbetegüle. Mert otthon az ő atyjának házában gyöngén felnevelték vala ötét. Itt kedig az ondok temlőben a nagy bűzben kelle lön-ni, és mindennap csak moslékkal tartják vala szegént. Megértvén az Vadászok a gyermeknek betegségét, meghagyják, hogy az Hispítályba vinnék. Mert vagyon ott egy Hispítály, melybe szokták vinni azokat, kik megbetegülnek az Vadászoknak temlecekből. De ha valamely beteget oda visznek is, ugyanolyan kegyetlenségben tartják ott is, szinte mint a fogházban. Csakhogy azt megengedik, hogy az orvos doktor és az Hispítálnak szolgálai

¹⁵⁵ fekete epe, azaz epebajosak lesznek; a régi orvostudományban azt hitték, hogy a depressziós elme-betegségeket a fekete epe túltengése okozza (görögül: melankholia = feketeepéjűség)

¹⁵⁶ Spanyolország déli részén, a Cádizi-öbölben lévő kikötőbe, melynek mai neve Sanlúcar de Barrameda.

¹⁵⁷ itt: minden

hozzája mehetnek, és hozzá láthatnak. Hacsak valamennyire jobbadon leszen is, ottan esmet behorcolják a temlőben.

A szegény gyermek ott az hispitályban lévő, meg nem álhatá az ördegi kegyetlen temlece, hanem mind a két lába megvesze és egybezsugorodék. Hova kedig annakutána tötték legyen az Vadászók, és hova lőtt legyen, azt senki nem tudja. De tudja azért az Isten, ki megkeresi a lator Vadászokon az ártatlan vért. Lássá meg minden jámbor keresztyén, ha méltók e lator Vadászók arra, hogy a föld viselje őket, kik olyan kegyetlenséget cselekedtenek olyan szegény ártatlan gyermekek. Lássák minden jámbor keresztyének, ha nem ördögi kegyetlenség vagy az ezekben e piléses latrokba, hogy nem tudtanak szegényen megkönyörülni, és nem könyörültek az ő szegény szülein, kik minden óránként haza várták az ő fiokat. De nem tud az ördeg senkin könyörülni. Veszett dolog ez. Ha a lator Vadászok mind a hajót s mind a marhát ördegbe vötték volna el, csak hogy a szegény ártatlant bocsáták volna el haza. Nagyobb bolondság nem lehet, mint ez, hogy az Királyok és Fejedelmek megengedik ezt e nagy kegyetlenséget az ő országokban. De ők is egyfelől fogták a pecsenét, másfelől a Pápa a pilésesekkel, és úgy szaggatják, méglen a poklot elérik. Ó, rettenetes veszedelem! De nem látják mostan, mert az ördeg bekönte szömekeket.

Mauritániából jöve egy ember, ki elhagyván a Mahomet hitit, Hispániába felvövé a Pápás keresztyéni hitet, és megkeresztelkedék. Az kedig, miert hogy ingyen sem tanolta vala meg a hitet, látván a sok Pápai encebencsét, azt mondja vala, hogy az maurusoknak¹⁵⁸ törvények, melyben azelőtt élt vala, jobb volna a Pápás keresztyén törvényinél. Mert Ágoston Barát is az ő írásaiban panaszkodik vala felőle, hogy ő üdejébe az emberi szörzések és sok encebencsék annyira elhatalmasztanak volna a szentegyházba, hogy nehezebben volna dolga a szentegyháznak a nagysok emberi szörzés miatt, hogynem mint a Zsidó népnek, Mózesnek sok szörzési és törvényi miatt. Maga több ezer esztendőnél, hogy Ágoston Barát élt ez világban. Mit művelne a szegény Barát mostan, ha ez világon volna és látnája, mint vagy az Pápaságnak az ő dolga?

Mikoron ezt a mauritát beadták volna a szent Vadászoknak, hogy ekképpen szólta volna az ő hitek felől, megfogták, és szörnyűképpen kényozák a fogházba. Mikoron kedig nem csak ötöt, hanem több ártatlanokat olyanképpen kényoznának, látván azt mondá:

- Nem tudtam ezelőtt, micsoda legyen a szent Atyáknak az ő hitek, de ha tudtam volna, hogy olyan Katekizmusok vagy az, mellyel a népeket tanyítanak az ő hitekre, bizony soha ő katekumenusok avagy tanyítványok nem löttem volna, hanem inkább a Mahomet törvényében maradtam volna. De hadd járjon: ím már itt kezekben vagyok, nincs mit tőnnem. Soha nem hittem volna, hogy ez világon emberek között olyan kegyetlenség legyen. Talám az ördegek mind kijöttenek pokolból és szent Vadásszá löttenek.

X. RÉSZ.

A FOGHÁZNAK MEGLÁTOGATÁSÁRÓL.

Minden országokban ez az szokás, hogy az jámbor Magisztrátusok, kik Isten szerint akarnak élni, és az ő tiszteken gondot viselni, a foglyokra gondot viselnek, és gyakorta a fogházat meglátogatják, hogy a poroszlók és hengerek avagy örüzök semmi erőszakot és törvéntelenséget ne műveljenek a szegény foglyokon. Ez kedig Isten szerint való dolog, és a természetnek

¹⁵⁸ afrikaiaknak, móróknak

törvénye is azt kívánja. És e cselekedet illetné a szent Atyákat, az Vadászokat is, hogy az temleceknek meglátogatásában minden kegyességet mutatnának a szegény foglyokhoz, és megbüntötnék azt, ki vagy telhetetlenségből avagy egyéb valami okból valamit művelt volna a foglyokon. De mindent különben cseleksznek. Mert mikoron a meglátogatásnak napja előjő, nemhogy a szegény foglyok valami vigasztalást avagy könnyebbiséget várnának akkorra, hanem nagy bánattal és rettegéssel várják szegények azt. Nemkülönb mint a kényozásnak napját, mint majd meghallod!

Az Vadászok közül egynyíhányan melléjek veszik a Nótáriust, és egy vasárnapon avagy ünnepnapon bemennek a fogházba. Ezt kedig minden holnapban kétszer művelik. Bemenvén az egyik Vadász megkérdi a foglyot, mint vagyon? Ha vagyon-é valami szüksége? Ezt is megkérdezi tőle: mint szól néki a temlöctartó? Ha ad-é önni? Ha megmosatják az ingeket néki avagy nem? Ezt kedig nem azért művelik, hogy könnyörülnének valamit a szegény foglyokon, avagy hogy valami gondjok volna reájok, avagy hogy valami jót akarnának nekik. Nem! Hanem, miérthogy hipokriták és képmutatók, csak evvel valami dicsíretet vadásznak a szegény községnél, és az ő kegyetlen latorságokat megfedezik avval. Mert ha az kegyetlen latrok ugyan látják, hogy félmezítelen a szegény fogoly, azért ugyan semmit nem gondolnak véle. Ha valamiről panaszolkodik a szegény fogoly, vagy étele felől, vagy ruházatja felől, ottan kész a felelet; vagy télbe vagyon vagy nyárba. Ha nyárba vagyon, ezt mondják néki szép gugaló beszéddel:

- Elég meleg vagyon mostan, lehetsz most mind ruha, mind lepel nélkül.

Ha télben vagyon, tehát ez a felelet:

- Ha fáztál valamennyére, nem árt. Úgy vagyon, valamennyére hideg volt ez napokban, de mostan immár megengedett. Miérthogy ez napokban eső lött, nem állhatja meg a hideg. Ne viselj gondot testi ruháidra. Ezt kedig akkoron műveled, mikoron elvetted a nagy terhöt lelkesmeretedről, és megvallod a szent szék előtt és a szent Atyák előtt minden vétkeidet. Ez volna legelőször szükség. És erre kellene gondot viselned, nemcsak testi ruházatokra és öltözetekre avagy leplekre.

Evvel és efféle beszéddel gugalják meg a szegény foglyokat, és ez a nagy gond, melyet viselnek reájok. Csúfolással és gugalással mennek be a szegény foglyokhoz, és esmet azonképpen gugalásokkal jönnek ki előlek. Ha mindennap bemennének, ugyancsak e volna az szegény foglyoknak vigasztalások és gondja viselések.

Ha vagyon valaki a foglyok között, ki írást avagy olvasni tud, és ha az valami jó könyvet avagy az Bibliát bekéri, hogy abból olvasván, üdejét elmulassa és vigasztalást vegyen belőle, ottan nagy dündöndöremmel és móddal felel az Vadász:

- Könyvet? Könyvet kívánsz-é? Metszesz véle¹⁵⁹? Igen kell a könyv, bizony. Ez volna az igaz könyvolvasás, hogy megvallanád és meggyónnád minden vétkeidet a szent szék előtt a szent Atyáknak, és könnyebbütnéd meg lelkesmeretedet. Ez ezokaért - úgy mond - az igaz könyv, hogy elmédbe egybeolvassad és egybeszedegessed minden vétkeidet, és azokat megvalljad. Nem szükség egyéb könyv tenéked! Mert ha azt nem műveled,¹⁶⁰ a szent Atyák mindjárt keresnek orvasságot a te nyavalyádnak!

¹⁵⁹ Mit teszel véle?

¹⁶⁰ Heltainál a *nem* hiányzik

Ha másodúttal bemennek a fogházot meglátogatni, és ugyanazon fogoly esmet elkezd a könyvet avagy egyéb szükségét kérni, ottan Káin-szömmel¹⁶¹ néz a Vadász reá, és haragos beszéddel kezdi dorgálni a szegény foglyot, mondván:

- Mi ördeg lelt? Mit kérsz? Fogd be a szájadat, és békét hagyj eféle kérdésnek! Mert együtt olyant nyersz kéresekkel, hogy igen könyveznek szömeid utána.

És ugyancsak arra ügyködnek, hogy úgy cselekedjenek a szegény foglyokkal, hogy az ő jelen voltokból semmi vigasztalást avagy vidámságot ne vehessenek. Hanem, hogy mindenkoron szomorúságban és lelki bánatban legyenek. Hogy ekképpen teljességgel elunván magokat, ugyan teljességgel kétségben essenek, és mindent szabadon valljanak előttük. Ez az ő ördegi ügyeközetek. Mert az ördeg örökké való szomorúságnak és kénlődásnak lelke.

Ha történik, hogy a szegény fogolynak valami baráti vadnak avagy rokonsági, kik onnég kívül valami ajándékokskát ejtnek oda be a szegény fogolynak, hogy azt a Vadásznak adja a fogháznak meglátogatásakort, hogy avval valamiképpen szegény megengesztelje a szent Atyát, hogy jobb szömmel tekentsen reája, és inkább meghagyja a poroszlóknak, hogy jobban viselnének gondot a szegény fogolyra, és hogy jobban bánnának vele; - ottan ez a nagyobbik munka, hogy reája bírassák, hogy elvegye az ajándékot a szegény fogolytól. De ha az áruló szolgálkat kínálja valamivel, azok a latrok készek elvenni, csakhogy titkon nyújtsák nekik és nem nyilván. A szent Atyák kedig mindezt művelik hipokritaságból. Mert ezt mondják: „Ez e szent széék tiszta széék, és abban a szent széékben semmit nem cselekösznek ajándokért, és semmi ajándékot nem szabad e szent széékben elvenni.” Maga a gonosz képmutató emberek, hátok megett mindenik tart egy rokonát avagy egyéb valami fő szolgálkat, ki egyebet nem művel, hanem csak azt szömléli, honnég nyújtnak valamit, és ottan kész az levételre. Sőt minden módot keres hozzá, hogy vehessen! És efféle ajándékozással a szegény foglyok üdeiglen valami engedelmet lennek az fene vadászoknál. Ebből kedig jól tetszik, micsoda telhetetlen ördeg hordozza a szent Atyákat. Mert az ajándéknak helye vagyon nálok, de az Istenességnek, jószágnek, jámborságnak nincsen!

XI. RÉSZ.

A SZENTENCIÁZÁSRÓL;
MIKÉPPEN ÉS MINÉMŰ CEREMÓNIÁKKAL SZENTENCIÁZZÁK
A SZEGÉNY KERESZTYÉN FOGLYOKAT.

Minekutána immár a szent Vadászok ugyan kedvek szerént gyötrötték és fonnyosztatták a szegény keresztyén foglyokat, némelyet fél esztendeig, némelyét egy egész esztendeig, némelyet három avagy négy esztendeig, annyira, hogy a foglyok ugyan kívánva kívánják a halált. És minekutána sokszor kihozták a törvény elejbe, és teljességgel eluntották őket a sok feleletökkal és kérdezésekkel, és teljességgel megerőtlenítették és bénává tötték őket a nagy kényozásokkal, annakutána kihozatják szegényeket a piacra az egész roppont nép elejbe a szentenciázásra.

De minekelötte a szentenciázásra mennének, annakelőtte egy nyíhány nappal a szent Vadászok hívatatják a szent széék elejbe mindazokat, kiknek minden marhájukat elítélték a Kobzóba. És egyenként mind megkérdezik őket, ha vagyon-é még valahol valami marhájok? A helyeket is kérdezik, hol tartják marhájokat? És erősen intik arra őket, hogy semmit el ne

¹⁶¹ gonosz, gyilkos tekintettel (a bibliai történet szerint Káin megölte testvérét, Ábelt)

titkoljanak. Mert ezt mondják nékik, hogyha valamit eltitkolnak, és annakutána megtalálják a marhát, tehát lopásnak vétkével terheltetnek meg, és megbüntették annakutána mind ők s mind azok, akiknél megkezdik találni a marhát. És ekképpen a szegény foglyok az előbeli marhák után, melyeket a megfogáskort elvettek tőle, és a kobzóba takarítottak, mind a több elrejtett marhájokat is előmondják és megvallják, és az is elkél tőle. Midőn ezt véghöz vitték az Vadászok, annakutána esmet visszaküldik a szegény foglyokat az ő halálos temlecekbe. És noha nem bizonyosok abban, ha élnek avagy hálnak, azért ebben bizonyosok szegények, hogy minden marhájok immár elkölt tőle, és hogy azt a kobzóba ejtötték.

Midőn a szegény foglyoknak az ő regzett napjok előjő, az napnak estin a férfiakat mind egybegyűjtik egy igen széles avagy tágos fogházba, kiket másodnap ki akarják hozatni ceremóniákkal, mint penitencia tartókat, de nem halálra. Penitenciának híják azt a módot, a péna avagy büntetésért, melyet reájok vetnek a régi szentegyháznak az Apostolok után való módjáért.¹⁶² Más szinte olyan fogházba gyűjtik egybe az asszonyi állatokat is.

De akiket másodnap kénra avagy halálra ki akarnak hozatni, azokat a szoros temlecbe rakják külön. És éjjel kilenc avagy tíz órakort mindenikhez papot küldnek, ki megvigye az halálos hírt mindennek, és ki meggyóntassa. Akinek az Úristen ott álhatatos és bátor szüvet ad, az megmutatja az ő szüvének bátorságát az konfesszor és az egész Sátánnak udvara ellen. De aki féléken volt azelőtt és álhatatlan, annak akkoron is nyavalyásul vagyon dolga. De Isten nem tagadja tőle akkoron is az ő kegyelmességét, hanem az világosságnak Atyja akkoron is kész adni néki bátorságos szüvet, ha őnéki könyőreg érötte.

Együtt lévén ezokaért a konfesszorral, váltig hánkodnak egymással. Akinek a kegyelmes Isten jó és erős hitet ad, az mindenvoltaképpen megoltalmazza az ő hitét. A másik heába sápolódik az ő halála felől. Csak ez.¹⁶³ Azon éjjel mindenek azok közül elég dolga vagyon, miérthogy ez emberi testnek gyarlósága igen nagy, miképpen az halálnak késérteti is, mert a Sátán is akkoron nem nyugszik, hanem ott forog minden halálos mesterségivel. De a kegyelmes Isten nem hagyja akkoron is az övéit, miképpen az ő áldott szent Fiát sem hatta a kertben,¹⁶⁴ mikoron a nagy késértőben vérrel verétöznék, hanem mennyekből Angyalt küldvén, vigasztolta őtet.

Midőn reggel megvirradott, mindnyájan az vadászoknak áruló szolgálai begyűlnek a fogházba, és a foglyokhoz kezdvén, mindeniket felöltöztetik az ő szentenciázásnak az ő módja szerint, és a kihozásra készítik szegényeket. Akik az ő hiteket emberül megoltalmazták, és az hazugságnak ellene állottanak, és ezért tűzre szentenciáztattanak, azokra sárga kámzsát adnak, melyre nagy sok ördegképek írattnak fekete festékkel; papiros magos süet adnak fejekbe, arra mindenekre egy emberképet íratnak, kit megégetnek, és nagy sok ördegöket, feketéket írnak körülette, kik meggyújtják és szítják a tüzet. A nyelveket kemény facsíptetével megfogják és megszorítják, hogy az ő igaz hitek felől semmi vallást ne tehessenek a község előtt; és semmit ne szólhassanak az ő ártatlanságok felől, az Úristent se dicsírlessék. Kezeket kedig új hárskötéllel hátrakötöztvén, és az hosszú kötelet a nyakok környül tekerik. Eképpen megkésztvén őket, kiviszik a piacra a temérdek nagy nép közibe, onnég annakutána a tűzbe viszik. Akik kedig megtagadják hiteket, azért azokat is szinte azon módon viszik ki, csakhogy fekete ördegöknek képeit nem írnak a sövegökre, hanem valami feszületet adnak kezökbe, melyeket erősen egybekötöttek.

¹⁶² értsd: az öskeresztények módjára folytatott életformáért, vagyis a protestáns életfelfogásért

¹⁶³ értsd: ...történik vele

¹⁶⁴ a getszemárni kertben, az Olajfák hegyén, ahol Krisztus elfogatása előtt virrasztott, és az Úr angyalát küldte vigasztalására

Azon órában, hogy temlecből kihozzák őket, és hogy a várból kijönek, a szent Vadászok minden szerelmes Atyjaságokat megmutatnák öhozzájok, hogy avval is hipokritálkodjanak a község előtt. Mert jeles felestöket készítenek a foglyoknak tikhúsból és egyéb szép sültekből, hogy a község immár ezt gondolja, mivelhogy azelőtt a fogságban is oly jól tartották szegényeket, és hogy igen jól bántanak légyen vélek; maga jól tetszik, mint tartották szegényeket annyira, hogy holtelevenek állnak előttük. És lássad, Úristen, ha akkoron kelljen szegényeknek felestöket hozni, mikoron immár látják az Halált szömek előtt, és legfeljebb való viaskodásba vadnak az ördeggel: ó, ördegi tagok!

Mikoron immár szegényeket megcsúfolták a felestökkel, nagy processzióval indítják őket. Először elől bocsátnak az oskolabeli gyermeköket, kiket felöltetöttek, azok renddel mennek és ének szóval, és valami kámzsás lokátosok és cirkátorok mennek mellettük, kik rendben vezérlik a gyermeköket. Litániát mond...¹⁶⁵ pedig a szegény foglyokért, ... Maria: ora pro illis, Sa... be: ora pro illis. A gye... mennek a foglyok. E... ket penitenciásoknak... nek nem olyan su... attanak ki, mint... alut györtya vag... szu hárs ketél a ny... la szájába, papiros... bok módjára, min...; avagy palást nélkül. A szegények kedig elől mennek, annakutána követik őket a kazdagok és nemzetesek. Ezeket követik annakutána a sárga kámzsások veres keresztekkel. Azok is renddel járnak, mert ha valamelyek papok voltak közülek, azok hátul járnak a többi kedig elől. Harmadik rendben jönnek annakutána, akiket szegényeket a tűzre szentenciázták. Akik megtagadták hiteket, azok elől mennek, a többi utol. Mindeniknek az oldalán egy-egy felfegyverközett áruló szolga vagyon, és egy gyóntató barát, ki kézzel lábbal azon vagyon, hogy sze...¹⁶⁶ tsa az igazságnak utából, ...tassa véle a szent Evange... zek kedig a halálnál na... sznek a szegény foglyo...csogással, mellyel arra ... az ördegnek üszekői, ...essék a szegény keresztyén foglyokat, hogy mind végiglen ne maradjanak álhatatosok a keresztyéni tudományba és annak vallásában.

A foglyoknak rendeket követik az Magisztrátusok, az ő méltóságok és rendek szerént. A Polgármesterek, a huszonnégy tanácsok, az Udvarbírák és őmaga is, a királynak helytartója, minden ő Ispánival és az ő teljes udvarával. Ezekután következnek az egyházi rendek. Először mindenféle papazlárok, káplánok, oltármesterek, graciánusok. Annakutána a nagy templomnál való Kananokok és az egész az a káptolon. Azokután harmadszor az Apát urak és a barátoknak generálisi és Gardiani minden csordájukkal. Negyedszer következnek a szent Atyák, a Vadászok, kik előtt megyen a Kobzónak prókátora, kit ők Fiskálisnak hínak. Viselvény előttük egy igen szép kamoka veres zászlót, melyet igen szépen megvarrottak és minden módon megékesítöttek. Egy felől a Pápa vagyon megírva a zászlón, kitől származott ez Vadászás. Mellette az ő címere valami írásokkal. Másfelől vagyon a Ferrandos Királynak¹⁶⁷ képe, ki először a Pápának engedvén bebocsátta országába ezt e Vadászságot.

¹⁶⁵ Az O₄ levél sérülése miatt a szöveg hiányos. Az elképzelhető részleges kiegészítés: Litániát mondanak pedig a szegény foglyokért: Sancta Maria, ora pro illis, sancte... be, ora pro illis. A gyerekek után mennek a foglyok, elől azok, akiket penitenciásoknak neveznek, és akiknek nem olyan súlyos büntetést adtanak ki. Mindnek a kezében kialudt györtya vagyon és... hosszú hársketél a nyakába, zabla szájába, papiros süveg a fején... és rabok módjára mind paláستtal, avagy palást nélkül.

¹⁶⁶ A szöveg talán így egészíthető ki: ...hogy szegényeket elhajtsa az igazságnak utából, és megtagadtassa vélek a szent Evangéliomot, ezek kedig a halálnál nagyobb kényokkal lesznek a szegény foglyokhoz, és csácsogással, mellyel arra viszik őt az ördegnek üszekői, hogy megijeszthessék a szegény keresztyén foglyokat...

¹⁶⁷ II. Ferdinánd (1452-1516), a „katolikus”; 1466-tól Aragónia társkirálya, később Szicília és Kasztília királya is. 1479-ben Aragónia és Kasztília egyesítésével létrehozta a Spanyol Királyságot. Uralkodása alatt az ország teljesen felszabadult a mór uralom alól (1492, Granada). Az inkvizíciót Spanyolországban ő ruházta fel jelentős hatalommal. Mint spanyol király: V. Ferdinánd.

Igen szépen vadnak ezek e képek megékesítve. Felől a zászlónak az hegyiben egy feszületes aranyas kereszt vagyon, melyet a község igen becsül és tisztel, csak azért, hogy a szent Atyáké, az Vadászoké. Azt a zászlót követik annakutána a szent Atyák, az Vadászok szép lassan és nagy móddal. Mert övék aznap a diadalom. Utánok jönnek lovakon minden ő áruló szolgálai, kik mindnyájan a szent Vadászásnak hitesik. Azokat követi annakutána az egész község. E renddel mennek mind az vártól fogva a piacig, ahol egy fennvaló állást¹⁶⁸ nagyot csináltanak az nagy utcának kezepein, hogy ott minden ember megláthassa és meghallhassa, minémű penitenciával megbüntetik őket. Ítélő széket is csináltanak oda az Vadászokért, melybe leülnek mind a renddel, miképpen odajöttek. És a nagy sokaság mind környülveszi őket.

Mikoron immáron rend szerént leültenek, az egyik prédikállani kezd. És előszer mindenképpen dicsíri azt a szent széket. Annakutána prédikál az heretnekségek ellen. Az heretnekségeken pedig ők értik az Evangéliomot és az üdvességes tudományt. Harmad úttal pirongatni és szidni kezdi a szegény keresztyén foglyokat, és minden veszélt művel rajtok. Minekutána elvégezi a prédikációt, ottan a szentenciáknak előszámlálásához kezdnek, és rendel azokat előszámlálják. Elkezdvén azoktól, kik nem oly igen vétkösek, és mind feljebb, feljebb menvén. Ez kedig sokáig tart.

Mikoron immár a szentenciákat elolvasták, az Vadászok közül egyik imádságokat mond azokért, kik megtagadták az igaz hitet, mellyel semmit nem használnak, mert ugyan megölik őket. Azokban az imádságokban könyöreg a Vadász az ő Istenének, hogy megtartsa őket az ő kegyelmességéből az Római szentegyháznak hitében és engedelmében, és hogy ugyanabban meghaljanak. Mikoron elvégezte a Vadász az imádságokat, elkezd éneklenni az 51. Psalmusát Dávidnak, az Miserere mei Deus¹⁶⁹ etc., hogy evvel is bocsánatot nyerhessen Istenétől az ő penitenciatartóinak, és hogy a Római szentegyháznak vallásában álhatosan megmaradjanak.

A penitenciatartóknak kedig penitenciájok, vereségek¹⁷⁰ olyanok kedig, hogy nem sok állhatja meg, hanem majd mind meghalnak bele. Az gályákra való szegezés, honnég igen véltá vagy egyik megszabadul. Annakutána számkivetés és a keserű halál. Mindezekkel és efféliekkel megmutatja a Római anyaszentegyház az ő anyai kegyességét az ő penitenciatartó fiaihoz, a szent Vadászoknak általa.

Mikoron azt az Dávid prófétának énekét elvégezték, a Fővadász egy verzikulust mond. Arra az egész kar nagy felszóval felel. Annakutána énekszóval mondja az ódozatot, és megódozza a penitenciatartókat mindenekből, amelyekkel a Római anyaszentegyház ellen vétköztenek, melyeket szánnak és bánnak, hogy cselekedtek. De ezt az ódozatot csak a büntől, nem a kénytől kell érteni. Mert az ódozatnak utána mindjárást, minden kímélés és kegyelmesség nélkül következik a kény és a büntetés.

Ugyanitten mesterséges álnaksággal csalják meg a szegény környülálló községet, mely igen nagy és sok. Mert ennek e csodájára nagy sokan jönnek akkorra az városban, húsz olasz mélyföldről¹⁷¹ is. Mert a Fővadász felszóval szól a község előtt, és megkévánja a községtől, hogy utána mondják. És erősen megesküdteti a községet a Római szentegyháznak; veszedelmet kívánván magának, ha meg nem tartánja. Abban az esküvésben megesküdteti a

¹⁶⁸ emelvény

¹⁶⁹ Heltainál: *psalmust; Miserere mei Deus*: Könyörülj rajtam, Istenem!

¹⁷⁰ megveretésük

¹⁷¹ Az olasz mérföld Itália-szerte változó hosszúságú (Kb. 1,5 km-2,5 km). Róma környékén: 1460 m.

községet, hogy örökké élni és halni akar a Római szentegyháznak engedelmében, és hogy azt minden tehetségével meg akarja oltalmazni, minden marhájának is elvesztésével. És hogy azt nem akarja megszánni¹⁷² költeni azok ellen, kik a Római szentegyháznak ellene támadnak. Annakutána, hogy mind ellene mond azoknak, kik az Római szentegyház ellen terökesznek és azok ellen, melyeket a Római anyaszentegyház szörzett;¹⁷³ arra is megesküdötti őket, hogy minden voltaképpen meg akarják oltalmazni az szent Vadászoknak tisztét és annak minden szolgálait. És hogy ez a hit és esküvés erős legyen, mindkét felől magokat bizonságul vetik.

Mikoron a Fővadász elvégezi az esküvésnek ígét, ottan az szegény vak község mind leburul a földre, és ekképpen bizonságot teszen arról, hogy az istentelenség mellé állott minden Magisztrátusival, mert azok is mind leburulnak. És abból leszen annakutána, hogy az lator Vadászok szabadon jargalnak, és mindent az ő kívánságok szerént cselekesznek. És akármely igen nagy bünt tegyenek, senki nem merészli őket szólítani, avagy ellenek valamit kezdeni. Mert ottan az egész népnek hitével és esküvéssel jönnek elő, azt hánják-vetik. És senki nem mér ellenek támadni. Noha egyníhászor olyan latorságokat és undokságokat cseleköszenek, melyekért méltók volnának arra, hogy ugyanez világból kivesztenék őket.

Mikoron immár az esküvésnek és a több dolgoknak vége vagyon, akkoron ha a szegény keresztyén foglyok között papok vadnak, azokat veszik annakutána elő, és levonszák a papságokat egyenként rólak. Azt kedig degradációnak nevezik. A szentelő Pispék csodaképpen felölteznek, nem különben, mint egy Áron pap¹⁷⁴ a Zsidók között. Azt is, akit akarnak a papságtól megfosztani, felöltetnek Misemondó ruhákban. Annakutána a pispék egyenként leszedi a ruhákat róla, és a leszedésben sok kereszteket vet, és mindenkoron Vrazsló módjára berbetél valamit. Amint a papszenteléstört reája adták volt mind a ruhákat, azonképpen esmet leszedi és levonsza róla. Annakutána a pispék megvakargatja a kezeit, ajakit, pilésit egy darab üveggel avagy igen éles késsel. Hogy immár e módon levakarják a szent kenetet, amellyel ötet azelőtt megkenték volt a papszenteléstört. Ott áll kedig a szegény vak község, nézi és csodálja. Némelyek a község között könyörülnek a szegény foglyon. Némelyek dicsírik ezt e cselekedetöket. Úgy kell - úgy mondnak - az heretnek latroknak. Ezeket megművelnék az vadászok azokon, kiket halálra szentenciáztanak; de a többitől csak beszéddel vonszák le az papságot, és megtiltják őket az papságtól, méglen a Pápától kegyelmet találnak és ódozatot nyernek.

Minekutána immár alokozásokat elvégezték, ottan az Magisztrátusoknak kezében adják őket, hogy mind a két féllel¹⁷⁵ törvény szerént cselekdöjenek, és törvényt szolgáltatassanak reájok. Először azokra, kik az igaz hitet megtagadták. Azokért kedig igen könyöregnek a Magisztrátusnak, hogy szörével¹⁷⁶ cselekdötszenek vélek, és meg ne szegjék tetemeteket¹⁷⁷. De kik álhatatosok voltanak, azokat megvádolják a magisztrátus előtt, mivelhogy megátalkodtak az ő heretnekségekben. De azért könyöregnek, hogy ha eszekbe veszik magokat, és valami jelt mutatnak a megtérésnek a Római anyaszentegyházhoz, hogy lágyobban cselekdöjenek vélek, és megkémíljék őket.

¹⁷² nem sajnálja

¹⁷³ félreérthető szórend. Helyesen: kik az római szentegyház ellen és azok ellen terökesznek, melyeket a római anyaszentegyház szörzett

¹⁷⁴ a biblia szerint Áron Mózesnek bátyja, a zsidók első főpapja volt

¹⁷⁵ azaz: a halálraítéltekkel és a többiekkel

¹⁷⁶ szörmentén, jóindulatúan

¹⁷⁷ meg ne öljék őket

Itt lássa meg minden keresztyén ember, ha ezek nem Isten és ember csúfolók! Ők fogták meg a szegény foglyokat, ők fültették és fonnyasztották őket, ők szaggattatták őket a sok csigázásban és külön-különbféle kényezésben. Ők ítélték őket halálra, hogy megégessék őket! Mostan immár az Magisztrátus kezében adják őket, és szépen könyöregnek nékik, hogy szőrével cselekedjenek vélek, és megójják őket. Ha ezek nem lator hipokrita ördegek, lássa meg minden keresztyén ember! Ők nem akarnak részesek lenni halálokban, mert ők szent Atyák! Maga ha az Magisztrátus valamelyiket el akarná bocsátani, tehát a szent Atyák reá támadnának, és semmiképpen meg nem engednék szegénnek megszabadulását. Ó, álnokságos gonosz hipokrita ördeg!

Azonközbe ott állnak az Magisztrátusok, Polgármesterek, Bírák, Tanácsok és minden főnépek, és hallnak mindeneket. De nem szólnak ellenek, mert az ördeg megvakította őket az undok Antikrisztus Pápa által.

Midőn kedig a végső szentenciát kimondják, az egyik Vadász levélből nézi, és úgy mondja ki az egész nép előtt. És tétova hántorgatja a beszédöket, sokat hazudván a szegény fogolyra. A szegény fogoly pedig ott áll és öremest szólna és bizonságot tönne ártatlanságáról. De nem szólhat, mert kemény csíptetével megfogták és erősen megszorították a nyelvét. Csak fohászkodik és szömeit felemeli az égbe. Ekképpen bolondítják a szegény községet a sok hazugságokkal, és magokat felmagasztalják minden voltaképpen, hogy a szegény vak község csodálja és igen nagy becsületben tartja őket.

Minekutána immár mind elolvasták a szentenciákat, és a papságoknak elvonásának és mind a több dolgoknak vége vagyon, az Magisztrátus kezébe veszi a foglyokat a szent Atyáknak parancsolatja szerint, és a kénnak helyére viszik őket. Akkoron nagy sok pap barát futasnak környülek, kik minden voltaképpen érötte vadnak, és erősen abban törekösznek, hogyha valamiképpen eláttattathatnák a szegény foglyokat, hogy elállanának a megesmert igazságról.

Ezt is művelik egynyíhánszor a latrok, hogy menet az oszlophoz, ahol meg kell kötni őket, hertelen megfojtják némelyeket, és az rántással megszakasztják szegénnek az nyakát, hogy ugyan mindjárást meghal. És ottan kiáltani kezdenek a községnek, művelhogy szinte az meghaláskort a Római anyaszentegyháznak kebelébe megtért legyen. Ez ennek az oka - úgy mondnak -, hogy az Isten könyörült rajtok, és hertelen kivötte őket ez világból, hogy ne kóstolják a tűznek sebességét és az halálnak keserűségét. Ekképpen cselekösznek az álnokságos gonosz emberek, csakhogy az igazságot megfojthassák és ugyan eltemethessék; mintha a felséges Istennek nem volna elég tehetsége hozzá annak kinyilatkoztatására.

A több foglyokat pedig, kiket nem szentenciáztanak halálra, azokat visszaviszik a temlecekbé. Másodnap annakutána kihozzák őket az megverésre, akiket arra ítéltének. Minekutána megverték őket, sokat közülek a gályákra való szegezésre küldik. Némelyeket pedig közülek örök temlecre vetnek, kiket erősen vallottanak előszer, hogy minden vétkeket megvallják; mert ha annakutána a szent Atyák megértendnek valami olyant, kit ők eltitkoltanak, tehát amiatt annakutána szörnyiképpen kell elveszniök. Amellett igen erősen parancsolnak nékik, hogy veszteg hallgassanak, és egy ígét se szóljanak mindazokról, amelyeket hallottanak és láttanak minden fogságoknak üdejében senkinek. És hogy ne jelentsenek senkinek semmit, amint jártanak a fogságban, avagy miképpen cselekedtenek vélek mind a fogházba, mind a szent Atyáknak székek előtt, mind a kénzásokban etc. Mert azt kívánják tőlek, hogy úgy tartsák magokat mind az üdétől fogva, hogy a fogházban voltak, mintha szinte megholtanak volna, és semmit sem láttanak, sem hallottanak volna. Mert ha valamit jelentnek, és a szent Vadászok végére mehetnek, tehát úgy tartják azokat, mint hitetleneket, kiknek igen kemény törvények vagyon, mert szörnyű halálnak fiai azok.

Evvel kedig, ez szorgalmatossággal, hogy oly nagy fenegetésekkel bedugják azoknak szájokat, akik onnég megszabadulnak, nem heában élnek, mert avval fedik be az ő kimondhatatlan nagy kegyetlenségeket. Mert jól tudják, hogy ha a királynak (kinek engedelmeből a tisztben vadnak) fülébe esnék az ő nagy latorságok, miképpen hitetlenségből, hazugságoknak, álnakságos mesterségöknék és ördögi fogásoknak általa beadásznak az ő veszedelmes hálójokba nagy sok ártatlan jámborokat, kik ingyen sem hallottanak valamikoron azok felől, semmit sem említettének azokról, melyekkel megvádolnák őket. Avagy, ha fülébe esnék az ő kimondhatatlan nagy telhetetlenségek és az halhatatlan kegyetlenségek, mely az ő telhetetlenségökből származik, nyilván ő is megvádásztatná őket keménképpé, és gondot viselne az ő alatta valóira; és miérthogy ő az igazságnak patronusa, bizony megoltalmazná azt öellenek.

Ezért viselnek oly igen nagy gondot reá, hogy elrejtik az igazságot és az ő kimondhatatlan kegyetlenségeket. És némely jeles embereknek, kik közülek megszabadultanak a sok üdeig való fogságából, megfogják szájokat, hogy nem mernek annakutána senkivel szólni, hanem csak azokkal, kikre ők szabadságot adtanak nékik. Arról is erősen megtiltják őket, hogy sehova senkinek levelet ne írjanak, hanem ha ők megengedik, és előszer megolvassák a levelet. Mert evvel eleit akarnák venni, hogy senki az ő nagy kegyetlen és törvéntelen dolgokat és álnakságos ördegi mesterségüket meg ne érthesse, és senki a király előtt meg ne vádolhassa őket, hogy annakutána valami nehézség támadna reájok. Ez ennek az oka, hogy a kazdagok közül azokat, kik penitenciások és kiket halálra nem ítéltének, olyan büntetéssel megbüntöttek.

Előszer mikoron kezdének Vadászni, és olyan tettetes dolgokat kezdének cselekedni az jámbor keresztyének ellen, kiket ők Luthernek mondnak, akik jelen valának, és látják vala ezeket a cselekedeteket, azok megírják vala azokat mind széllal barátinak, mind az országban, mind az országon kívül. Tudniillik, mint cselekesznek vala a Vadászok a jámbor keresztyén foglyokkal, minemű szentenciákkal szentenciázák vala őket, és micsoda okokért megölik vala őket. Mikoron a szent Atyák, az Vadászok ezt eszekben vötték volna (mert igen okosok és igen vigyáznak reá, hogy valahonnég ne támadjon valamü, ami önékik árthatna, avagy veszedelmekre lehetne), és megértötték volna, hogy amódon mind kihirdetnék az Úristennek Igéje, melyet vallanak vala a jámbor keresztyén foglyok, mely tudománt ők olyan igen gyűlölnék, melyből nagy sokan okot vennének az magoknak meggondolására, és az Istennek igazán való esmeretire és a megtérésre, azoknak is hamis voltoknak, kik üldöznék azt a tudománt, ennek is eleit ügyeközének vönni, mert mikoron szentenciáznak és megölik vala a keresztyén foglyokat, avagy egyébképpen megbüntetik vala őket, ömagok írják valaki¹⁷⁸ az ő szentenciázásokról való írást rövideden, melyben okot adnak vala, miért szentenciázták legyen a foglyokat. És kemény parancsolatot adnak vala ki, hogy senki ne merészlene máshova valamit írni az ő ítélesek avagy szentenciázások felől, az ő kiadott írások kívül, hanem úgy írja csak, amint ők szörszették volna az ő írásokat. Ezt pedig megparancsolák kemény és igen nagy büntetés alatt. Az ő írásoknak módja kedig olyan vala: tudjátok, hogy az elmúlt üdőkben, ennek az holnapnak ennyi számú napján, megszentenciáztanak ebben e várasban N. ennye számú embert, kiknek e volt nevek: N. N. N. N. Ez okból kedig szentenciázták és megölték őket, miérthogy Lutherek voltak. De hogy a keresztyéni tudománnak cikkelit előszámlálnák renddel, azt nem művelik. Mert félnek attól, hogyha egyéb emberek azokat megérthetnék, hogy ők is Lutherek lönnének belőle, és elhajolnának a Pápától.

Történik némelykort, hogy a szent Atyák minden ok nélkül megfogtanak némely embereket, kik semmit nem értöttek, sem tudnak az Úristennek igéje felől. Azokat is nagy sok üdeig

¹⁷⁸ valami, valamilyen

tartják és nyomorgatják a felyül megmondott halálos szoros temlecekből. Két fél esztendeig, két egy egész esztendeig, két két egész esztendeig is. Mikor annakutána a szántalan sok nyomorgatások után úgy megértik, hogy ártatlanok voltak, kényszerítőtnek arra, hogy elbocsássák őket. Ezokaért, mikor a több foglyokat megszentenciáztanak, és különféle módokon megbüntettettek és megöltének, másodnap annakutána törvény elejbe hozzák az ártatlanokat. Ott nagy kérdezkedésekkel és kényszerítésekkel reáfogják őket, hogy valljanak. És kényeztetésekkel fenyegetik őket, mivelhogy sok biznisségek vallottanak legyen reájok.

Ha az ártatlanok közül valamiképpen megijed valaki, és az ő kívánságok szerint csak egy ígéretet kipattant, azon ragadnak mindjárt. És azt vissza vitetik a temlecebe, és újonnan kezdenek pörledni véle.

Ha kedig látják, hogy semmiképpen semmit nem sajtoltatnak ki belőle, és egyebűn sem találhatnak valamit ellenük, ottan elhagyják az ő vadságokat és fenyegetéseket, és szép édesen kezdenek neki szólni. És egyiket a másik után elővén, ekképpen szólnak mindennek:

- Hallod-é, jó atyámfia, gonosz hír vagy felőled, és nem jó vallások mentenek reád! De mi nem hisszük, hanem jobb reménybe vagyunk felőled. Ezokaért im haza bocsátunk. Ezokaért te ugyan igen megköszönjed a szent Atyáknak, kik olyan kegyelmesen kímélték, mind tégedet, mind marhádat, és Atyaiképpen cselekedtenek veled. Nézték a szent Atyák a te szömlétedet és a fogságban engedelmes voltodat. Ezért könyörültenek rajtad.

Ezekkel a beszédekkel és effélekkel kenegetik az jámbor és igazságszerető bírák a szegény ártatlan foglyot, és evvel az íres ruhákkal ügyeköznek bekötni az ártatlan foglynak az ő sebeit, mellyel őtet nagy sok üdétől fogva megsebhették az halálos fogságban. És annakutána haza bocsátják, de először igen megtiltják és erősen meghagyják neki, hogy senkinek semmit ne szóljon és jelentsen.

Némelykört kedig szinte végére mentenek, hogy a fogoly ártatlan, azért ugyan el nem bocsátják, hanem esmet beküldik a temlecebe (mert ők nem gondolnak véle, semminek sem tartják, ha szinte egynéhány hétig is ott gyötrik az ártatlan embereket a büdes és halálos temlecebe). És ott tartják mind fogva, méglen a szentenciázásnak napja eljő, és akkoron csak egy nappal utána bocsátják el. Ezt kedig azért művelik, hogy miérthogy szinte a szentenciázáskort el-kijő a fogságból, hogy a szegény község vélje, hogy ő se jött legyen büntetés nélkül a fogságból, hanem, hogy őtet is megbüntették, de engedelmesben, hogy nem mint a többi. És hogy semmit ne vélekedjék a szent Vadászok felől, mivelhogy valakit büntelen fognának.

Akiket kedig az ő temlecekből kibocsátanak, és öregek temlecekre ítélnék avagy pedig üdő szerint valóra, azok noha nincsenek annakutána a Vadászoknak temlecekből, de bátor ne véljék azt, hogy immár megmenekődtenek legyen tőle. Mert valahová vetik őket fogságba, mindenkoron utánok vagy a les. Mert reájok¹⁷⁹ vigyáznak minden voltaképpen: minémű módon és mutatással szenvedik a fogságot? Ha vidám szívele avagy bánatossal vadnak-é? Micsodát szólnak az ő ügyek felől? Mert ha vidámságot mutatnak és valami vigasságot, azokra annakutána inkább megdühednek, és arra ügyeköznek, hogy nagyobb büntetést vessenek reájok. Hozzájuk mennek, és meglátogatják őket az ő fogságokban, de kevés örömmel és vigassággal. Nem különben, mint tova fel meghallottuk annak az látogatásnak módját. És csak ezért művelik ezt a látogatást, hogy a szegény község előtt valami szömfénvesztést művelhessenek. Mintha ők igen jámbor és kegyes emberek volnának. Mikor azokaért bemennek a fogházba, ott firtatják a szegény foglyokat, kérdezőn tőle, hogyha hallottanak annakutána valakitől

¹⁷⁹ Heltainál: mert *akinek* reájok

valamit a keresztyéni tudomány felől, minekutána kibocsátták őket az Vadászoknak temleceből? Ha valaki a foglyok közül megemlékezett arról? Ha valami szó esett felőle: a több foglyok minémű szívvel hallották? Örültenek-é annak avagy nem? Ha emlékezett-é valaki a pénákról, melyekkel megbüntötték őket? Ha valaki jelentett-é valami titkot az Vadászoknak dolgairól és fogságáról? Ha ügyközött-é valaki arra, hogy elszaladhasson a temleceből? Ezeket és efélieket nagy sokokat mind megkérdik tőlek.

Egy históriát kell mondanom, melyből kitetszik, mely igen jeles, kegyes emberek legyenek a szent Atyák, és minémű jeles ítéletek legyen a mű Urunk Jézus Krisztusnak vérontása, halála és érdeme felől. Lőn Hispalis városban, mikoron bementenek volna a szent Atyák az foglyoknak meglátogatására, vala vélek egy törvéntudó doktor, kinek Gasco vala neve. Annak egy szegény fogoly kezde igen könyörgeni az ő megszabadulásáért, ki sok üdeig ott a fogságban feküdt vala. Az Gasco Vadász igen eszesen Vadászmódra akara felelni, és mondá a szegény könyörgé fogolynak:

- No legyetek csak békével, és békességgel szenvedjétek el ezt e nyomorúságot, mert valamit itt szenvedtek, azt mindnyájunk bűnünkért szenvedtek és a mű bűneünkért is. Én szólok a több szent Atyáknak, és aminek meg kell lönni, megleszen.

Ím látod-é: egyik a Fővadászok közül vala ez, de mely igen ottrombáol szól. Maga szent Atya és a hitnek igazgatója és mestere! A több szent Atyák ezt hallván elhallgatták, és senki meg nem dorgálá őtet róla. És a Gasco kimenet nagy móddal meghagyja a poroszlónak, hogy jól megőriznéje a foglyokat, és igen jól vigyázna, hogy senki el ne szaladna közülük, mert ha jól nem őrizné őket, tehát gonoszul lőnne dolga, és az foglyoknak megkeresésére való költséget megvönnék rajta.

XII. RÉSZ.

A SZENTENCIÁKNAK MEGMAGYARÁZÁSA.

Miérthogy az vadászok külön-külön szentenciákat a szegény foglyokra kimondnak, melyek alatt mindenkoron valami titok el vagyon fedezve, ezokaért azoknak magyarázásáról szólok itt valamit.

Először szentenciát mondnak ki némely foglyokra, hogy tűzzel megégessék őket. Evvel szentenciázzák kedig azokat, kik az Úristennek igazságáról és ígéről nyilván való vallást tesznek előttek, és abban az igaz vallásban megmaradnak mind végig, kiket ők visszavonóknak és megáltalkodtoknak mondnak.

Némelyeket esmet az égetésre szentenciáznak, de nem mint az előbelieket. Mert az előbelieket úgy szentenciázzák, hogy elevenen megégessék őket. De imezeket nem olyanképpen, mert arra szentenciázzák őket, hogy halva égessék meg őket. Mert mikoron az oszlophoz hozzák őket, ahol meg akarják őket égetni, az oszlophoz támasztják háttal, és mikoron a testét hozzákötezték az oszlophoz a torkára is vetnek egy üdeget, és hátul egy fát vetnek belő, és hertelen tekerni kezdik az üdeget. És ekképpen megfojtják a szegény foglyot, és úgy halva égetik meg annakutána. Azokat kedig megszentenciázzák azonképpen, kik emberi gyarlóságból a kimondhatlan nagy kényozásokban megtagadják a hitet és az Istennek igazságát, kikhöz azért kétségesek, hogy nem szüvek szerént művelték legyen, noha szájjokkal és nyelvekkel ellene mondottanak az igazságnak. De nem csak ezekkel cselekösznek oly formán, hanem olyanképpen ölnek meg az előbeliek közül is egynyihányt hertelen. Annakutána sok hazugságokat hintnek felőlek a község közett, művelhogy ott a megkötezőskort megesmerték

volna magokat¹⁸⁰, és megtértek volna penitenciára, és a Római szentegyházban ajánlották volna magokat, dicsírvén és felmagasztalván annak hitét.

Némelyeket szentenciáznak esmet a Római szentegyházzal való megbékéltetésére, miérthogy megesmervén magokat az ördegi nagy kényozásokban, megtagadták az Istennek igéjét és igazságát. Azoknak mindeniknek egy-egy megaludt viaszgyörtyát adnak kezébe és egy igen hosszú hárskötelet kötnek a nyakára, és egy sárga kámzsát adnak reája, melynek mind elől s mind hátul veres kereszti vagyon. És ezeket kell megviselniok a szentenciázásnak napján nyilván a több szentenciázattok között. És annakutána nagy sok esztendeig. Némelyek pedig mindéltig viselik, és meg nem szabadulhatnak e szöméremtől.¹⁸¹ Némelyeket pedig közülek berekesztnek örök fogságra. Némelyeket kedig Kalastromokba adnak a barátok közükbe. Némelyeket kedig egyéb kalitkákba berekesztnek, mert efféle fogházok sok vagyon önekik. Azokban némelyek mindörökké odamaradnak. Némelyeknek fogságát bizonyos üdöre szabják. Némelyek megszabadulnak a Fővadásznak - ki mind az országban való több Vadászokkal bír - az ő kegyelmes avagy kegyetlen akaratja szerint.

De ha valamelyek megszabadulnak is onnég, azt ne véljed, hogy ingyen lehessen, hanem valami marhája valahol a szegény fogolynak hátramaradott, az bizony az ő váltságára előkél. Mert miképpen hogy nálok az Purgatóriumból senki ki nem szabadulhat pénz és fűzetés nélkül, azonképpen itt is ennyi sok a fűzetésre való garádicsok vadnak, hogy bizony elő kell kelni, ha valahol valami hátramaradott.

A sárga keresztes kámzsából és annak fogságából soha senki ki nem szaladhat, sem kilenc, sem tíz esztendőnek utána. Hanem ha a Királynak kegyelmességéből megszabadul belőle, mert csak önéki vagyon arra való hatalma, és ő csak egyedül megművelheti. Annakutána a Főgardián, ki a több Vadászoknak mind az egész országban fejek. Ez kedig soha nem művel valamit, hanem szántalan nagy sok könyörgésekre és kenegetésekre. Mert fűzetés nélkül ezeknél semmit nem érsz.

Mikoron a szentenciázáskort valakit a sárga keresztes kámzsára ítélnék, ottan a fogságot melléje kell érteni. Ha nem vetnek valami választó ígét mellé, ottan három esztendőre kell megérteni a fogságot. De ha az három esztendő is elforog, nem szabadulhat azért mindjára a szegény fogoly, hanem a Főgardián után kell még szegénnek sok üdeig szupplikálni, és attól ódozatot kívánni. Mikoron azt annakutána ugyan jól megajándékozzák, és eleget szupplikáltak utána, úgy ódozza meg szegényt annakutána és úgy menekedik meg. Ha megmenekedhetik; mert csakhamar találnak valami gáncsot hozzá, mely miatt annyira megterhölük szegényt, hogy soha ki nem hághat abból az rabságból.

Ekképpen megszabadulnak sokan a sárga keresztes kámzsának fogságából. Az királynak komornyiki, inasi avagy egyéb katonái, kik a királyt híven valaminémű üdeig szolgáltanak, azok szupplikálnak a Királynak, és segítséget kérnek tőle. A Király azoknak mivoltok szerint annakutána osztogatja a kámzsásokat; kinek egyet, kinek kettőt, kinek hármot etc. Azok azután minden felől tudakoznak a sárga kámzsások felől, és megszörzédnek ugyan sommá pénzre vélek szegényekkel, és azok nyernek annakutána szabadságot nékik.

Más módja is vagyon szegényeknek megszabadulására. Mert azoknak atyafiai, kiket befogtanak Törökországba avagy Mauritániába, és hogy ott rabságban tartatnak, azok mennek a Királyhoz és szupplikálnak néki, hogy adjon saccolásra egy nyíhány sárga kámzsást, hogy

¹⁸⁰ értsd: „magukba szálltak” volna

¹⁸¹ a régi nyelvhasználatban szömérem: szégyen

atyjokfiat kiválthassák a rabságból a saccolásnak pénzével. Úgy ád azután a Király egynyíhányat nékik. És azokat annakutána megsaccoltatják, és atyjokfiat kiváltják avval a saccolásnak pénzével. De valamely kámzsás meg akar meneködni, annakelőtte szükség, hogy igen jól megkenje a Vadászoknak és az Kancelláriában való íródeákoknak tenereket, és igen megkeresse kedveket. Mert ha ezt nem műveli, csakhamar találnak a gonosz emberek okot hozzá, hogy a megszabadulásnak eleit vehetik.

Ha valaki ugyan kitölti a fogságnak üdejét a Főgárdiánnak szentenciázása szerint, és a szegény fogoly könyöregtet néki a megszabadulásért, mégis nem bocsátja el szegént szabadon, hanem előszer a több Vadászokra apellál, és azokra halasztja a dolgot. Ha az könyörgők odamennek hozzájuk, azok felelnek, hogy immár a dolog kikölt kezeiből, és nézi immár csak a Gardiant avagy a Fővadászt. És ekképpen a gonosz emberek, egyik értvén a másikat, egyik a másikra mutat, méglen szegénynek odaszakad a nyaka a fogságba. Miérthogy a gonosz emberek ekképpen játszadoznak egymással, és egyik a másiknak kezére csap¹⁸², a szegény fogoly nem meneködhethet tőlek, hanemha valami íródeákkal avagy kancellária darabbal közli az ő dolgát, kire nálok valami tekintet vagyon, és azt ugyan jól megajándékozza és magának foglalja, hogy az annakutána pártját fogja, és a szegény fogolynak ügyét forgatja a szent Atyák előtt; és hogy ekképpen annakutána megmeneködik.

Ugyanefféle Vadász, ki a szegény fogolynak pártját fogja, igen okkal cselekszik a több Vadászok előtt, és semmiből nem mer hertelenködni. Ha kedig a szent Atyák előtt kezd könyörögni, igen megnyírja minden beszédit és igen szépen helyhezteti; mert ottan megértik a szent Atyák, hogy megkenték a tenerét, és irigykődnek reája. Ekképpen szól ezokaért:

- Tisztelendő uraim! Uraságtokat kérem, hogy tükegyelmetek megvizsgálja ennek a fogolynak N. N. az ő ügyét. Mert noha vétkesnek mondták, és valami sorsot adtanak hozzája, de én végére mentem az ő dolgának, és úgy találtam, hogy ártatlan. A fogságban kedig igen csendesen viselte magát, hogy senkinek gonosz példát nem adott. Uraságtok ezokaért vizsgálván az ő ügyét, megtalálja úgy lönni. Könyörgek tü uraságtoknak, hogy uraságtok kegyelmesen megengedje néki a büntetést etc.

Ha erre a könyörgőre valami tekintet vagyon, és hogy könyörgését meghallgatják, tehát közenségesképpen végeznek a szegény fogolynak ő ügyéről. De úgy végeznek, hogyha szinte elbocsátják is, azért az ő marhájának a nagyobbik részét¹⁸³ odaszakasztják a Kobzóba; ha azelőtt mind el nem koporították, mert a nagy ördegi telhetetlenség szüvekben szintelen lángol, mely nem bocsátja őket arra, hogy a szegény fogolynak szükségére avagy életére valamit hátra hagyhatnának avagy engedhetnének.

De nemcsak marhájokat elfoglalják és elveszik, hanem ugyanazokat egynyíhányat vereségre szentenciáznak, mint tova fel is megmondottuk. Egynyíhányat kedig szentenciáznak mind az vereségre, mind a gályákra való szegezésre. És ezt e kemény szentenciát kiváltképpen az jövevényekre adják ki, kiket e kemény büntetéssel megbüntötnék, noha majd semmi vétkek nincsen. És ez a büntetés a sárga keresztes kámzsa helyébe vagyon, mellyel az üdegenek nem igen sokat gondolnak.

Leglágjobb és engedelmesb büntetés annakutána ez, hogy mezítelen fővel avagy süegetlen jártatják a szegény foglyot, egy viaszgyörtyát kezében hordozván, minden felső ruha nélkül és mezítláb, és úgy kell a piacra kijöni a szentenciázásnak napján. És azokkal nagy esküvésekkel

¹⁸² egyik a másiknak kezére játszik

¹⁸³ Heltainál: része

megtagadtatják az igazságot. Ha annakutána effélét valamikor megkaphatnak, hogy vétkezik a Római szentegyház ellen, ottan fővétkesnek tartják és ítélik, és ugyan halálnak fia.

Ez, jámbor keresztyén, a szent Atyáknak és Vadászoknak szentséges mesterségek és kegyelmes cselekedőtek, mellyekkel azokat, kik a hitben erőtlének, és kik tévelygésben estének, meg akarnak téríteni, és esmet az igaz útba hozni. De lássa meg a keresztyén ember, ha ez a mesterség és a mód, melyet az Isten fia előnkben adott, avagy melyre tanyítottanak minket az Apostolok; bezzeg nem az, hanem a pokolbeli ördegnek találmanya, melyet az ő Antikrisztusa által talált és ez világra behozott.

Ezeket akartam tünétek jámbor és hív keresztyének jelentőni, hogy megértenétek az ördegi nagy álnakságot és kegyetlenséget, melyet az ördeg cselekedti Hispániában és Olaszországban, az ő Vadász avagy a megtestesült ördegi által, csodálatos álnakságokkal üldöztetvén az jámbor keresztyéneket. Mert Olaszországban is szinte olyan Inkvizítorok és Vadászok vadnak, csakhogy hertelembe ördeg hordozza azokat. Mert valamely embert érzenek, hogy igaz keresztyén, és marhácskája vagyon, azt hertelen megkapván, éjjel a város piacán felakasztják, és egy öreg betűs¹⁸⁴ cédulát írnak az mellé: LUTERANUS ERAT¹⁸⁵. Ez az ő okadások. A bolondított Fejedelmek és Magisztrátusok mindennap szömekkel ezt látják, és egy szót sem szólnak érőtte, hogy az Pápa darabanti, az piléses hóhérek olyanképpen vesztik a szegény ártatlanokat, az ő alattok valóit. Bezzeg nagy bolondság ez!

A mostani Pápa¹⁸⁶ is olyan Fővadász volt Olaszországban. Mostan is, mikoron az Vadászok nagy sok keresztyén foglyokat hoznak Rómába, ottan nagy tüzeket csináltat, és megszentenciázza őket. És úgy viteti annakutána őket a tüzekbe. És ott állván, szömével reá néz, mint égetik őket, és igen erősen sír. Mikoron mind megégeték szegényeket, mind férfiakat, leánzókat, asszonyállatokat, bemegyén annakutána szent Péterbe¹⁸⁷, és ott felöltetik Misemondó ruhákba (mert annakelőtte is eféle műves volt, Misemondó Domonkos Barát, ama fecskés féle), és azt mondja:

- Rekviemes Misét kell szegényekért, kik megégetnek, mondanom.

Látod-é, mely igen kegyelmes a szentséges Római Pápa anyánk?¹⁸⁸ Mind megégetőtte a sok ártatlanokat, a sok jámbor keresztyéneket. Mostan kedig könyörül rajtok, és Misét mond Lelkekért. Hanem játszik az ördeg a gonosz latrok által, és ha meg nem csúfolja az emberi nemzetet, ám lássa minden jámbor keresztyén ember. De nyilván e sok latorságnak is valaha vége leszen. Mert az Isten még megjelenti a fejedelmeknek és minden népeknek ezt az Istentelen és gonoszságos dőget, akár mint forgassa magát. Mert megteljesedik a prófécia rajta, melyet jövendőltének a szent Próféták és az Apostolok felőle. Isa. 11., Malach. 2., 2. Thessal. 2.

¹⁸⁴ nagybetűs

¹⁸⁵ lutheránus volt

¹⁸⁶ V. Pius pápa (1566-1572)

¹⁸⁷ a Szent Péter-székesegyházba

¹⁸⁸ így!

XIII. RÉSZ.

AZ PÉLDÁKRÓL, MELYEKBŐL MEGLÁTSZIK, MIKÉPPEN GYAKORLJÁK MAGOKAT AZ VADÁSZOK A KERESZTYÉNEK ELLEN, AZ Ő ÁLNAKSÁGOKKAL ÉS KEGYETLENSÉGEKKEL.

Az előbeli részekben előszámlálásinknak is példákat számláltunk elő, mostan is azt műveljük, hogy azokból minden keresztyén ember meglássa és eszébe vegye, minémű álnak, kegyetlen és telhetetlen bestiák legyenek az Vadászok, minémű hamissággal és törvéntelenséggel cselekösznek, és visszaforgatják az igazságot. Mert ezt mind megláthatni ezekből az lött dolgokból avagy példákából, mint egy világos feltött táblából. Eddig a szegény keresztyének tartották a Vadászokat, Nagyprépostokat, Kananakokat, Apát Urakat, papokat és Barátokat szentséges Atyáknak helyett. De megértik szegények ezekből a példákából, hogy nem szent Atyák, hanem fene Atyák voltak; medvék, farkasok, oroszlányok, sárkányok és vipera kégyók, rakvák minden halálos méreggel. Minekokaért minden jámbor keresztyén megutálja és megvesse őket, és semmi közü ne legyen vélek. Sőt a keresztyének az ő határokból ugyan kikergessék, mint az országnak halálos ellenségét.

Úgy értse kedig a Keresztyén ember ezeket e példákat, hogy nem minden felől egybeszedegöttem őket, hanem csak egy helyen szedegöttem egybe, és az Vadászoknak csak egy ítélő székek előtt történetnek. Tudniillik, Hispalis városban, Hispániában. Gondolatsza meg immár keresztyén ember, mennyi példa történt és esett a több tartományokban Hispániában? Ne véljed pedig, hogy sok esztendeig gyűtöttem ezeket e példákat, hanem hat avagy hét esztendeig csak, mely esztendőben történetnek Hispalisban és az Olajos Völgyben,¹⁸⁹ mikoron írának Krisztus Urunknak születése után 1557.

ELSŐ PÉLDA.

Akkoron az üdőben fogtanak vala a Vadászok Hispalisban a hitért egy Angliai embert, kinek Burtonus Miklós vala neve; jámbor és Istenes ember, kit mikoron az ő hitének vallásában álhatosan megmaradna mindvégig, és megellenzené az hamisságot, ugyanottan megégetének. Ez jött vala Hispániába marhával, mint áros ember; és nemcsak önnen marhája vala nála, hanem még más embernek is, ki Londinumban bízta vala marháját reá. Mikoron ezt e jámbort megfoglák volna, minden marháját és a más emberét is a Kobzóba ragadák. Az Londinumbeli áros ember hallván, hogy az ő Faktorát mind marhástól megfoglák volna, mindjárást prokurátorát küldé ahhoz való levelekkel Hispániába. Mikoron a prokurátor Hispalisba ment volna, beadá leveleit a szent Vadászoknak széki előtt, és az ő princípálisnak marháját visszakévánja vala. A szent Atyák a hosszú padra kezdék vonni a dolgot, és meghagyják néki, hogy szószólót keresne magának, és írásba foglalná minden dolgait és kívánságait. Sőt ők mutattanak neki szószólót. Az a szószóló írja vala mind a több levelet, melyeket be kell vala adni a szent széki előtt, az Vadászok előtt. De a szószóló minden szuplikációtól és minden, akármely igen kicsin levéltől vészen vala nyolc ezüst garast, maga ennyit használa a prokurátor véle, mint ha ingyen sem írták volna. Mulata ott a prokurátor négy egész holnapig, és minden nap reggel s estve lesi vala az Vadászoknak tanácsajtaját; és egyynyíhányszor ugyan térdre esik vala a Vadászok előtt, és úgy könyöreg vala nékik, hogy megadnák a marhát, és választ adnának néki. Kiváltképpen pedig könyöreg vala az Tarraconensis¹⁹⁰ Pispeknek, ki

¹⁸⁹ az „olaj”, „olajos” több spanyol helynévben is előfordul, azonban „Olajosvölgy” nevű város nincs. A latin eredeti alapján itt is Valladolidról van szó. Latinul az „olajos” és „büdös” szavak [Valladolid: Vallis putidus: Büdös Völgy] hangalakja hasonló, így érthető a félrefordítás.

¹⁹⁰ tarragonai; Tarragona a Földközi-tenger partján fekvő spanyol város, Barcelonától délre

akkoron Hispalisban Fővadász vala. Kiről is emléközet lött. Sok vala a marha, melyet elkóborlottanak és a Kobzóban ejtötenek vala. Nem hamar szalasztatják vala ezokaért olyan prédát körmek közül. Mikoron a prokurátor négy egész holnapig ott hejába veszedett volna, úgy adának azután választ néki, müvelhogy hazamenne Angliába, és erősb leveleket hozna, melyekkel ötet hatalmassá tönnék a marhának felvételére.

A prokurátor mindjárt visszátére Angliába, Londinumba, és minekutána más leveleket adtanak volna néki, visszajöve azokkal esmet Hispalisba. És mikoron azokat beadta volna a szent szék elejbe, a szent Atyák elhalaszták a dolgot. Ez ok alatt, hogy mostan a szent széknek egyéb nagy dolgai volnának. Efféle válaszokkal feltarták a prokurátort, annyira, hogy esmet négy egész holnapig ott mulata hejába.

Midőn immár eszekbe vették volna, hogy az Angliai prokurátornak költsége elfogyott volna, és a prokurátor igen erősen könyörgene válaszáért, a több Vadászok az egész dolgot háriták a Pispekre. Mikoron a prokurátor a Pispék után futna és szinetlen annak könyörgene, az olyan választ teszen vala, hogy ő csak egy szömély volna; ezokaért nemcsak ötet nézne ez e dolog, hanem mind a több szent Atyákat is. Azért arra ígéri vala magát, hogy szól és traktál a többivel felőle. Ekképpen egyik mutat vala másakra. Végre, hogy a prokurátor meg nem szűnik vala a szupplikálástól, Gascus doktor által adának választ néki, müvelhogy ebéd után jőne el, és válasza lönne.

Az prokurátor örüle néki, és nagy örömmel méne a szállásra. És azt véli vala, hogy a Faktor fogollyal szembe bocsátják, hogy számot vethessen véle, hogy a marhát fogyatkozás nélkül kezébe vehesse. Ebéd után ezokaért jelen lön. De a vadászok elhívatván a poroszlót, titkony meghagyják néki, hogy mikoron bemenne a prokurátor a fogházba, ottan a szoros temlecnek egyikbe berekesztené ötet. Elküldök ezokaért a Vadászok a prokurátort a poroszlóval, hogy számot vetne a fogházban az Angliai fogollyal. De mihelt bement volna a fogházba a prokurátor, ottan megragadák ötet a poroszlók, és berekeszték ötet egy igen szoros sötét temlecbe.

Negyed napra kihozaták a prokurátort audienciára. Ott jelen lövén, könyörgeni kezde a Vadászoknak az ő ura marhájáért. Arra azok semmit nem felelének, hanem azt kívánnák tőle, hogy az Üdzvegy légy Máriát olvasná el előttük. Az elkezdé, és mind végig számlálá el azt előttük. Annakutána esmet a marhát kezde kérni. De ők mindjárt visszaküldök a temlecbe, és pört indítának ellene, mint heretnek ellen, ki nem igazán olvasta volna az Ave Máriát. Mert nem ragasztotta volna hozzá a végébe: „Boldog Mária, Istennek anyja, könyörgj müeröttünk, szegény bűneseikért” - mert ezt nem adván az Ave Mariához, nyilván megjelentené, hogy nem a Római anyaszentegyháznak fia, hanem Luther volna, ki a Szentek való segítségül hívást ellenzené. Ekképpen patvart fogának a szent Atyák a szegény prokurátorhoz, és sok ideig tarták fogva a temlecben. Annakutána a szentenciázásnak napján ötet is sárga keresztes kámzsában felöltöztötvén, kihozaták ötet a több foglyok között, és megszentenciázák ötet is egy egész esztendei temlőcezésre. Ekképpen vesze oda a Kobzóba mind a marha, mind az Angliai emberé, mind a Londinumbeli polgáré s mind a prokurátoré. A prokurátornak Phrontoni János vala neve, és Bristolai városnak Angliába polgára vala.

Lássad immár, és megítéljed, mely igen jeles igazságszerető emberek legyenek a szent Vadászok. Ha valaki nem hiszi, hogy ezek megtestesült ördegök, nyilván annak elveszett az esze. Ó, Úristen, hogy túrhated ezt e nagy hamisságot és ördegi nagy kegyetlenséget? Ó, Fejedelmek, hol eszetek, hogy megengeditek ezt e nagy latorságot a tü országokban e kegyetlen latroknak és piléses ördögi hóhéreknek?

II. PÉLDA.

Jöve Hispalis városban egy áros ember. Ez üdegen és igen kazdag vala. Annak marháját elragadák a vadászok a Kobzóban. A több marhák között vala egy hajó is, kinél szebbet s jobbat azelőtt nem látott vala senki Betisben.¹⁹¹ Megbizonyítja az jámbor áros ember, jámbor és elég bizonságokkal, hogy a hajó nem övé volna. De nem használja szegény semmit véle, hanem a szent Atyák oly fondorlást találának, hogy azt is a Kobzóba tarták, és a több marhák között az igen szép hajó is odavesze. Az áros embernek Rehukino vala neve.

III. PÉLDA.

Ugyanottan Hispalisban szentenciázának és megbüntöttének, de nem halállal, egy Istenfélő polgárt a hitnek dologáért. A több büntetések között evvel megbüntötték a szent Vadászok ötét, hogy minden marháját és jövedelmit a Kobzóba ítélék, ötöt kedig tíz esztendői fogságra. Mikoron immár egy üdeig fogva volt volna, és a sok jámbornak alamizsnából nagy szegénységgel élt volna a fogságban, az Vadászok hozzája küldenek egy Notáriust. Az cédulából kemény parancsolatot olvassa ki önéki, művelhogy a szent Atyák parancsolnának néki, hogy száz és harminc arany forintot mindjára megfűzetne a temlecbeli kosztért. Az jámbor igazán, amint őmagába vala a dolog, úgy felelé a vadászoknak: művelhogy ők elkobzották volna minden marháit és jószágit, ő nem tudna immár, honnét fűzetne önékik ennyi sommát. De ez a felelet semmit nem használja a Vadászoknál. Hanem esmet hozzáküldék a Notáriust, művelhogy meglönne az kért somma. Mert ha meg nem lönne, tehát ők oda kiadnák az városba, hol azok örökké tartótnak fogva, kik adósságokat meg nem fűzethetik. Lássad, jámbor keresztyén, münémü igazságszerető szent Atyák ezek? Minden marháját és jószágit elvették az jámbortól, és alamizsnával élt a temlecben a sok jámbornak segítségéből és csaknem holt meg élhel a temlőben. Immár arra fojtják a jámbort, hogy a költséget a szent Atyáknak megfűzesse. Ó, lator kegyetlen és hamissággal töltött ördegek!

IV. PÉLDA.

Ugyanazon időben megfogának Hispalis városban egy nemes asszonyt, melynek Bohorquia Johanna vala neve. Vala kedig ez felesége Varqui Ferencnek, ki jeles ember és Higuierigbeli¹⁹² úr vala. Annak kedig az nemes asszonnak atyja vala egy igen kazdag Hispalis városnak polgára, kinek Xereci Garsia vala neve. A nemes asszony fogságának oka ez vala, miérthogy az ő húga, az Bohorquia Mária, egy jeles jámbor és Istenfélő szűz az Vadászoknak fogságában, az ördegi nagy kényozásban reája vallott vala, mely szüzet annakutána az igaz keresztyéni vallásért megégetének a Vadászok. Ezt vallotta vala pedig a kényozásban, művelhogy gyakorta szolt volna az ő nyényével a keresztyéni tudomány felől. Mikoron kedig a temlőbe vetették volna azt a nemes asszont, terhös vala, és immár félüdőre megyen vala a gyermekkel. Ennekokaért megkímélék az asszonyt valamennyére a gyermekért. És minekutána szülte volna a gyermeket, nyolcadnapon elvévék a Vadászok a gyermeket tőle, és tizenötöd napra berekeszték ötöt is a szoros temlecben, és szinte úgy sanyorgatták ötöt is, mint a többit. Annál több kegyelmességet nem művelének véle, hanem az undokságos temlecben egy

¹⁹¹ értsd: Betisen; a Betis Dél-Spanyolország főfolyója, mai nevén Guadalquivir, Heltai korában még jelentős tengeri kikötő. A dagály ugyanis annyira megemelte a folyó vízszintjét, hogy a gályák a város központjában vethettek horgonyt, mintegy 80 km-re a tengertől.

¹⁹² Higuera: több kisebb spanyol helység neve

társat adának néki. Egy jeles, jámbor és Istenfélő szüzet, kit annakutána is az igaz keresztyéni vallásért ugyanottan Hispalis városban megégetének.

Mikoron azt a szüzet mind megfaggatták volna, és minden úzeket helyeiből kiszaggatták volna a nagy kényozásokban, annyira, hogy szegény veszteg fekvén helyéből ki nem fordulhatna, ott az jámbor nemes asszony keresztyéni szorgalmatossággal szolgál vala szegénnek. Annakutána, midőn az Istenes szűz a nagy kényozásból valamennyire meg kezdte könnyebbedni, ottan a nemes asszont, az Johannát, ragadák el mellőle azon táncra; és a tekenésre fektetvén, az zsinórokkal úgy fojták szegényt, hogy holtelevenen hozzák vissza a kénózástól a temlecbe, és a vér ugyan kibugyog vala a szájából. Mert mind elszaggatták vala szegényt belől, és a zsinórok bemetszeték vala a húsát mind a tetemig. Nyolcadnapra a kénzás után az Úristen könyörüle rajta, és megszabadítá szegényt az oroszlánoknak körmei közül, és a mennyei boldogságnak öremére és nyugodalmára vivé.

Igen valának a Vadászok érette, hogy titkon tarthatnák ezt e dolgot, művelhogy senki nem érthetné meg, hogy ez e jeles nemes asszonyállat a kénzásba holt volna meg. De nem teheték szerét. De azok, kik látták szegényt, el nem hallgathatták, hanem megmondották, és az ördögi kegyetlenséget ugyan megpekték és megátkozták. Ha ez az asszonyállat valami vrázló, boszorkány avagy urának és minden gyermekinek gyilkosa volt volna, avagy egyéb szörnyű gonoszságokat cselekedett volna, és a külső Magisztrátus ekképpen megkényoztatta volna bűnének vallására, mégis tartozott volna a Főmagisztrátusnak okadással, és méltán megbüntötte volna e szörnyű és tervéntelen cselekedetért. Mert ember ugyan ember, nem barom, és a törvények szolgálnak az embernek, és annak oltalmára vadnak kiadván: de itt e lator Vadászoknál minden szabadság vagyon; szabadon mindent cselekednek, és senkitől semmit nem tartnak; mert jól tudják, hogy pokolbeli mézzel bekenték a fejedelmeknek szájokat és kanta írrel bekenték szömeket, hogy sem látnak, sem hallnak, és semmit nem félnek tőlek, mivelhogy valamiért megbüntötnék őket. Ennekokaért oly igen merészek az istentelen Vadászok, és mindent és mindenben mernek késérteni. Nem gondolván véle, nemes-é avagy paraszt; férfiú-é avagy asszonyállat, avagy leánzó. Semmit sem gondolnak véle, megszakad-é avagy meghal a kényozásban. Mit tehetnének is egyebet? Mert az ördeg, ki megszállotta és hordozza őket, egyebet nem tud, mert ez az ő természeti, hogy gyilkos etc. Nem gondolnak ezokaért az Vadászok az embereknek halálával. Vagy bűnes, vagy ártatlan az ember, önálok mindegy. Akár éljen, akár meghaljon a kényozásban, nem gondolnak ők semmit véle. Ó, ördegi undokság!

La, mi lőn, mikoron a szentenciázásnak napja eljőve! Semmiképpen nem találhattanak bizonságot arra, hogy ezt e jámbor nemes asszont halálra szentenciázhatták volna: mert semmit nem vétett vala senkinek. Ennekokaért, hogy valamennyire befedhetnék az vadászok az ő lator kegyetlenségöket, és miérthogy az asszony nagy nemzet is vala, olyan szentenciát adának halálának utána reá a szentenciázásnak napján: miérthogy ez az asszony megholt a fogházban (de itt a latrok nem mondák meg az okát, miért kellett szegénnek meghalni, tudniillik, a kimondhatlan nagy kényozásokért), és a szent Atyák vizsgálván és jól megrostálván az ő ügyét, úgy találták, hogy ártatlan volt. Ennekokaért a szent szék szabadnak hirdeti minden terhőktől, melyeket rajta követett a Kobzónak prókátora, és minden marháit és jószágait szabadnak mondja, melyeket a Kobzóba foglaltak volt, hogy esmet azoknak kezébe jussanak, akiket illetnek.

Látod-é, jámbor keresztyén, micsoda cselekedet légyen ez? Elharapták szegénnek az orrát, immár a helyét csókolják meg! Megölték a szegény asszonyi állatot ártatlanul, és avval kötik immár halálát, hogy az urának megengedik marháját és jószágát. No, a fejedelmek nem látnak hozzá, de az élő Isten megkeresi őket, mind az lator Vadászokkal egyetembe. Jaj, jaj önégik!

Mikoron írának Krisztus Urunknak születése után 1563., a szent Vadászok vetik vala az ő hálójokat az önne köbelekkbe. És ha eszekbe nem vötték volna magokat, és tanácsukat meg nem máslották volna, bizony oly nagy nyavalyába és kárba ejtötték volna magokat, hogy semmi Luther nem tehetett volna nagyobb kárt nékik. De a szent Atyák hertelen eszekbe vövék magokat és megmásolák a dolgot.

Akkoron az üdőben a község közül nagy sokan valának, kik nagy panaszt tesznek vala a papokra és barátokra, müvelhogy a gyónásba nagy sok asszonyállatokat és leánzókat megcsalának és paráznaságra esztekelnének, és ugyan megtörnének. Hallván ezt az Vadászok, tanácskozának felőle, mit kelljen müvelni belőle? És miérthogy a dolog még nem vala nyilván, hogy kihíredett volna, kik volnának azok, kik ezt e nagy paráznaságot indítottanak volna, parancsolatot adának ki, mind egész vármegyére Hispalis városnak, mely egy egész Érsekség vala, hogy minden ember eljöne harminc nap alatt és megjelentené a szent széknék, kit tudna a papok és barátok közül, kik valakinek a gyónásba vagy feleségét vagy leányát megszöplésítették volna. Valaki ezeket tudná és nem jöne az vallásra, azt átokkal fenyegetik vala.

Mikoron az Vadászok ezt a parancsolatot kiadták volna, oly igen nagy sokaság jó vala mind az egész vármegyéből Hispalisba az vallásra a papok és barátok ellen, mind asszonyiállatok, mind leányok és leánzó, hogy hús helyen sem győzik vala őket bevenni az vallásokat. És midőn a harminc nap elmúlt volna, még annyin valának hátra a tanúk közett, hogy a szent Vadászoknak más harminc napot kelle rendelni a bizonságoknak bevételére. Sőt az harminc napnak utána harmadúttal esmet harminc napot kelle rendelnie. Ott láttál volna, mint jönnek vala a nemes és nagy polgár asszonyok, kiket megcsaltanak vala a gyónásba a Papok és Barátok és befedezvén orcájokat Bethicai módra,¹⁹³ vallják vala vétkeket. És kik félnek vala férjuktől, külön-különb üdőket keressenek az vallásra: mert félnek vala az átoktól.

Ó, mint kullagnak vala akkoron a papok és barátok lefüggesztett orcájokkal és mint kandalnak vala alá-fel: mert pokol lelkiesmeretből félnek vala a büntötéstől.

De a szent Vadászok meggondolván magokat és ezt a nagy dolgot eszekbe vövék, hogy mind magoknak, mind az egész Római szentegyháznak igen nagy romlás támadna belőle, ha ezenképpen előmennének a büntötésben. És hogy a község eszébe vövé a bűnnék nagy voltát, igen meg kezdené gyűlölné és megutálni mind a papokat s barátokat, mind a gyónással egyetembe. Mert hallják vala akkoron is, mely igen nagy utálatosságban volnának mind a Confessorok, mind a gyónás a községnél. Ezokaért megtérítvén szekereket, megmásolák minden tanácsokat, és mind megégeték a nagy sok undok vallásokat. Ennek kedig oka ez lön: mert a papok, Barátok látván szömek előtt az ő veszedelmes dolgokat, egybetanácskozának, és igen nagy somma pénzt egybehordának. És azt elküldvén a Római Pápának, minden bűnnéknek és latorságoknak Atyjának és patrónusának, bocsánatot nyerének tőle. És az parancsolá a Vadászoknak, hogy ne merészlenék megbántani a parázna konfesszorokat. Így csendeszüle le ez e dolog, és a parázna papok és barátok megmenekődének.

Mely igen kegyetlen latrok kedig legyenek a szent Vadászok, azt immár meghallottad egy-nyíhány példákból, melyeket ezelőtt feljeddztünk. De többeket is mondok azokhoz hasonlókat. A Fővadász, az Tarraconai Píspek, midőn nagy öreme volna, spaciálni méne a kertekben minden Vadászó társaival és áruló szolgáláival, mely kertek a tenger partján vadnak Bethica mellett. És a parton a kertben ül vala a kertésznek egy kicsin, két avagy három esztendő gyermecke, és ott játszik vala. Azon elő morálván ezokaért és spaciálván a Píspek, egyik inasa kikapá a gyermecke kezéből a nádszálót, mellyel ott játszik vala. A gyermek

¹⁹³ Andalúziai kendőviselet

hertelen síni és sírni kezd. Eljövén a kertész, kérdeni kezdé a fiacskát, mi lelte? És megértvén, hogy az inas kikapta a nádszálat a gyermek kezéből, megharagvék az inasra és visszakéré a nádszált. Nem adá az inas. A kertész megfogá a nádat az inas kezébe és az inas nem akará bocsátni. És mikoron a szegény kertész erővel ki akarná tekerni a nádszált kezéből, megromla az kezébe, és valamennyére megsérté az inasnak a kezét, hogy vére kezdé járn. Az inas véres kézzel futamék a Pispék után, és panaszt kezdé tönni a kertészre. A seb semmi vala, mert csak a bőrt hasította vala meg a nádszálnak a szálkája. Gyermeki dolog etc. De mindazáltal a pispék mindjárást megfogatá a szegény kertészt, és a Vadászoknak temlecébe viteté, és ott halálos fogságba tartatá szegényt nagy vasokba kilenc egész holnapig. Azonközbe szegénnek mind gyermeki, mind felesége nagy szegénységbe és éhségbe nyavalygának. Olyan rettenetes büntetéssel büntöte meg a szentséges Pispék a szegény kertészt olyan marcana¹⁹⁴ kis vétékért. Abból eszedbe veheted, keresztyén ember, micsoda emberek legyenek ezek, és micsoda szüvek legyen más emberekhez. De akiknek az ördeg megszállotta szüveket, ennél egyebet nem tehetnek.

Vala Hispalisban egy szegény paraszt ember, ki munkás ember vala, és mindennapi dologgal keresi vala kenyerét. Attól egy pap elhitegötte és erővel elvötte vala feleségét, és nála tartja vala. És senki nem teszen vala róla. Ez e szegény ember, midőn efféle több szegény emberek között volna, és beszéd támadna közöttük a purgatoriumról, ő paraszti együgyűségből, úgy mint kinek a szüve rakva vala bánattal az ő feleségéért, kit a pap erővel elvött vala tőle, ezt monda társainak:

- No, purgatoriom, purgatoriom; énnekem elég purgatoriom a lator pap, ki elüdegenyítötte feleségemet tőlem etc.

Midőn ez e beszéd a parázna papnak fülében esett volna, okot vén belőle a szegény paraszt embernek nyomorítására. Elméne ezokaért az Vadászokhoz, és bevádlá a szegény embert, úgy mint ki nem hinnéje, hogy purgatoriom volna. Nagy bűn vala ez¹⁹⁵, hogy a szegény ember nem hinnéje a purgatoriomot, és sokkal nagyobb vala a pap bűnejénél, ki elüdegenyítötte és erővel elvötte vala feleségét. Ennekokaért megfogaták az Vadászok a szegény paraszt embert ezekért a beszédekért, és két egész esztendeig tarták fogva az halálos temlecben. Azután a szentenciázásnak napján sárga keresztes kámzsában behozák a több foglyok között, és erre szentenciázzák, hogy még három esztendeig kellene ott a temlecben tartani. Az három esztendő múltván annakutána a szent Atyáknak ítéleti szerént kellene az ő dolgának végét szakasztani, úgy, hogy azért minden marhája a Kobzóba jutna. Ím lásd, keresztyén, ha nem megtestesült ördegek ezek! Előszer szegénytől erővel elvötte a lator pap az ő törvény feleségét. Annakutána, nemhogy az lator Vadászok megbüntötnék a parázna lator papot érötte, mert az ő lator paráznaféle társok vala, hanem szegénynek még a temlőbe szakasztják a nyakát, és minden marhácskáját elkőborlának tőle. Ó, ördegnek ördegi!

Vala esmet Gadita város¹⁹⁶ mellett egy erdőben egy kápolnánál egy remete, ki nem Ispaniol vala, de húsz esztendővel azelőtt jött vala be Ispaniában. Az, mikoron meghallotta volna, hogy nagy sok embereket megfognának naponként Hispalis városban az Lutherségért, ezt is meghallotta volna, hogy nagy átok alatt parancsolnának a szent Atyák, az Vadászok, hogy minden ember meggyónnék és megvallana mindeneket, melyeket tudna, mind őmaga felől s mind egyebek felől. Akik őmagoktól megvallának az ő vétkeket, azokkal kegyelmesképpen

¹⁹⁴ jelentéktelen

¹⁹⁵ Heltainál: *ezt*

¹⁹⁶ Hispánia délnyugati részén lévő város, az ókori Gades, a mai Cádiz

akarnának cselekedni a szent Atyák. Hallván ezeket a bolond remete, megijede az átoktól, és beméne Hispalis városba, és a szent Atyák elejbe méne, és megvallá vétkeit. Ezek valának pedig az vétkek: hogy midőn húsz esztendővel azelőtt Genuába volt volna, hallott volna az ő egyik atyafiától, hogy szólt afféle dolgokról. Tudniillik, az embernek Isten előtt való megigazulásról, mely lönne csak a Jézus Krisztusban való hitnek általa. Annakutána a purgatoriumról és többiről affélékről. És ezeket hallván atyafiától, ítélte volna azokat nem gonoszoknak lönni. De annakutána soha nem emlékezett volna felőlek. Eszébe sem jutottanak volna. Könyörge ezokaért a szent Atyáknak, hogy kegyelmesek lőnnének hozzája, és megbocsátának néki ezeket a vétkeket, mert az ő kegyelmességökre jött volna oda, és vádlotta volna vétkeit előtte.¹⁹⁷

Az Vadászok ezt hallván, megfogták a szegény együgyű remetét, és minekutána sokáig fogva tartották volna, kihozatak őtet is a szentenciázásnak napján sárga kámzsában, és három esztendői fogságra újonnan szentenciázzák, és hogy minden marhácskája a kobzóba jutna. Ím lásd, keresztyén ember! Ha nem tiszta ördegek a szent Vadászok! De én azt hiszem, hogy csak képmutatásból művelték ezt az Vadászok, hogy az ő remetéjüket olyan kemény büntetéssel megbüntették. Mert az ördeg hipokrita!

Ugyanazon szentenciázásnak napján hozának ki a foglyok között egy jámbor polgárt Hispalis városból, minden felső ruha nélkül, mezítelen fővel és lábbal, kinek egy alutt viaszgyörtya vala kezébe, kin száz arany forintot vettek vala a Vadászok, és egy egész esztendeig tartották volna fogva a temleche. Csak ezért pedig, hogy haszontalan volna a pápai pepecselés, melyet az emberek művelnének valami cerimoniákban nagycsütörteken és nem Úrnapján¹⁹⁸ (mert Hispalis városban csodálatos nagy pompaságot üznek a precesszióban, és sok hejába való költséget művelnek). Ezokaért az jámbor polgár azt mondotta vala, hogy jobb és hasznosb volna, ha az emberek¹⁹⁹ ezt a heába való költséget hátra hadnák, és költenék azt a költséget szegény népekre, jövevényekre és nyavalyásokra és árva szüzekre, kiket megházasítanak aféle hejába való költséggel; és hogy valami árvákat, szegényeket tartanának belőle etc.

Ugyanazon napon hozának ki a több foglyok között más jámbor embert, ki egybeveszett vala egy papozlárral, ki Astigiába²⁰⁰ lakik vala, Bethica tartománnak²⁰¹ városában. És szegény haragjába ezt mondotta vala, hogy ő nem hiheti, hogy az Isten Fia mennyekből alászálljon, és olyan parázna lator papnak kezébe adná magát a Misemondáskort a kenyérbe²⁰². Megbüntötte vala az ő regzet Bírája ezért e mondásért. De a paposzlár nem elégedék meg véle, hanem a szent Vadászok elejbe méne, és bevádlá a szegény embert. Megfogták szegényt, és egy egész esztendeig tarták fogva. Annakutána a szentenciázásnak napján kihozzák szegényt a foglyok kezett, és felső ruhák nélkül, mezítelen fővel és lábbal egy alutt viaszgyörtyát viszen vala kezében, és kemény facsíptetével megszorították vala a nyelvét, mint annak, ki káromlást szólt volna az áldott Mise és a szentség pap rend ellen etc.

¹⁹⁷ Heltainál: *előtte*

¹⁹⁸ Nagycsütörtök: a nagyhét csütörtöki napja, az utolsó vacsorának, vagyis az oltáriszentség szerez-tetésének ünnepe; úrnapja: pünkösd utáni 10. nap, az oltáriszentség ünnepe.

¹⁹⁹ Heltainál: *embereket*

²⁰⁰ Ma Écija, város Dél-Spanyolországban a Genil partján

²⁰¹ Andalúziának

²⁰² A katolikus felfogás szerint a szentmise alatt az ún. átváltoztatás közben a kenyér (ostya) és a bor a szentlélek hatására ténylegesen Krisztus testévé és vérévé változik át - ezt a fontos hittételt a protestánsok tagadták. (Az ún. úrvacsora-tan kérdése.)

Ugyanazon szentenciázásnak napján hozának ki a több foglyok között két ifjú deákot, kiket csak ezért gyötrik²⁰³ vala keserű fogsággal és egyéb pírónságokkal, hogy valami verseket talál-
tak volna náluk, melyeket valaki megírt volt Luther Mártonnak dicséretire nagy Mesterséggel.
Mert egyfelől hogy olvasták a verseket, Luthernek dicséretire voltak írva; másfelől, hogy
olvasták, szidalmára voltak.

XIV. RÉSZ.

KÜLEN JELES EMBEREKRŐL ÉS MÁRTÍROMOKRÓL, KIKET MIKORON SZÖRNYŰKÉPPEN
MEGÖLTEK AZ VADÁSZOK, ANNAKUTÁNA AZT KÖLTÖTTÉK AZ SZENT JÁMBOROKRA,
HOGY HALÁLKORT MEGTAGADTÁK VOLNA AZ ISTENNEK IGÉJÉT ÉS IGAZSÁGÁT.

Nem elégsznek a szent Atyák avval, hogy azokat kegyetlenül megölhetnék, akik elhajolnak
az ő Isteneiktől, a pápától, és az keresztyéni igaz hitet megvallják előttük, hanem azon is
vadnak minden voltaképpen és ügyeközetekkel, hogy a testi élettel egyetembe az lelki élettől
is megfosszák őket, azaz a Jézus Krisztustól, ki az igaz hitnek általa lakik az ő szüvekben. De
mikor annak szerét nem tehetik, a Krisztus Jézusnak megtartván őket az igaz hitben és a
keresztyéni vallásban az ő mindenható keze által, az ő szent ígéreti szerént, holott az ő
juhairól ígéretet teszen, mondván: „nem ragadja ki senki őket az én kezemből, mert az Atya,
ki őket ennékem adta, nagyobb mindeneknél”.

Látván ezokaért ezt a szent Atyák avagy Vadászok, hogy véghöz nem vihetik, mégis hozzájuk
kezdnek az jámbor keresztyénekhez, és ha amazt nem művelhetik, mást, ami tőlek lehet, azt
művelik rajtuk. Mert előszer, minekelőtte szörnyűképpen megölék őket, kemény csíptetével
megfogják és erősen megszorítják az ő nyelveket, hogy semmit nem szólhatnak az igaz hitről
és az ő keresztyénségökről, és ártatlanságokról semmi vallást nem tehetnek. Annakutána, hogy
immár megölték őket nagy kényokkal és külenb-külenbféle keserű halálokkal, mindnyájan és
minden ügyeközetökkal azon vadnak, hogy az ő példájoknak az ő dücsíretes álhatatosságokat
semmié tehessék. És sok hazugságokat költnék a szent Mártíromok felől, és azokat hintik a
szegény együgyű község közübe, művelhogy szegének haláloknak előtte megutálták volna a
keresztyéni tudományt és elállottanak volna mellőle, és megtagadták volna igaz keresztyén
vallásokat; és a Római anyaszentegyháznak vallására tértenek volna.

Ezt az álnak kettős dolgot cseleködi átalok, az Vadászok által a pokolbeli. Először a szent
Mártíromokat az ő hazugságoknak által megfosztják az ő dicsíretektől, művelhogy álhatatosan
megállották az igaz vallásban mindvégig a sáncot. Annakutána a szegény községet is
megfosztja a nagy lelki örömtől, mely volna nagy sokoknak közülek az ő álhatatosságokban és
a szép keresztyéni példákból.

Miért kedig, hogy mű tudjuk az ő lator álnokságos ügyeközeteket és nagy undok hazugságo-
kat, és hogy sok jámbor keresztyének, Mártíromok, kiket ők megöltenek, és kikre azt
költötték, hogy halálkort igaz hiteket megtagadták volna, mind végiglen a keresztyéni igazság-
nak vallásában álhatatosan meg maradtanak: annakokaért egynyíhány példákat számlállok elő
az előbeliekhöz, hogy megoltalmazza a szent Mártíromoknak az ő tisztességöket az álnok
hazug latrok ellen, hogy a keresztyének öremet vehessenek az ő álhatatosságokból, és meg-
követhessék az ő áldott példájokat.

²⁰³ Heltainál: *gyötri*

ELSŐ.

PONTIUS JÁNOS, LÉGIONEI.²⁰⁴

Mikoron írának Krisztus Urunknak születése után 1559. szeptember havának 24. napján, nagy sok jámbor keresztyéneket hozának ki a fogságból Hispalis városnak piacára, és ott megszentenciázzák őket. Azok a keresztyén foglyok között, kik az igaz keresztyéni tudománról vallást tesznek vala, hozának ki ez jeles embert is: Pontius Jánost, ki Pontius Rodericusnak, az Bailenij Gróf fiának fia vala, jeles és nagy nemzet, ki régen megtanólta vala az Istennek Igéjét, és abban gyakorlotta vala magát egynyíhány esztendeig. Miképpen én²⁰⁵ azt jól tudom, mint az, ki sok esztendeig egymásután ides barátságban éltem véle. De nemcsak én tudom, hanem nagy sok jámbor, kik esmerték őtet, és tudják az ő Istenességének az ő mivoltát és jámborságának tekéletes voltát. Mert noha nagy nemzet vala, és az ő atyai jószágából nagy ez világi pompaságban élhetett volna, de nem művelé, hanem a szegény jövevényeket és az egyéb nyavalyásokat és nyomorultakat kedvelte és szüve szerént szerette; és atyai marhából táplálta, és annyira megsegítötte őket, hogy ugyan elszegényedék belé. Abból ez világi emberek külenb-külenbféle ítéleteket tönnek felöle, művelhogy bolond volna. Némelyek kedig tékozlónak mondák, némelyek babonának²⁰⁶ mondják vala az jámbort; mint ez világban szokott lönni, mert világ világ, kinek igen kába és ugyan bolond ítéleti vagyon Istenes dolgokban. De ő igaz hitű ember vala, és igen jó lelkesmeretű. És noha szegénnyé lött vala, de azt oly igen jó kedvvel viselte és nagy lelki örömmel tírta, mintha igen kazdag volna. Ugyanis bizony igen kazdag vala, de az Úristenbe.

Mikoron ezt a jámbort megfogták volna az Vadászok, egynyíhány holnapig erősen vesződének és disputálának véle a fogházban, de semmit nem tehetének néki. Üdö múlva bocsátanak egy Legyet mellé a fogházba. Az kedig egy álnak gonosz ember vala, az pápai tudományba igen gyakorlott, minden álnakságos fogásokkal teljes. Ez fogoly lövén úgy, mint egy (amint tova fel meghallottad) színetlen cséppel vala az Pontius Jánoson, és ezer módon inti vala az elhajlásra, hogy elállana az igaz hit és tudomány mellől. És annyira cséple rajta, hogy szegény elhanyatlék, és elhagyván a keresztyén hitet a Pápaság mellé állá.

Ez kedig - noha emberi gyarlóságból - ekképpen lön. De a mü Urunk Jézus Krisztus nem hagyja el az ő juhát, hanem a szegény elhanyatlatott esmet felemelő és felsegíté, és megerősíté azt nagyobbban, hogynem mint annakelőtte. Mert mikoron egy nappal mártíromságának előtte bejött volna a konfesszor hozzája a temlecben, hogy meggyóntatná őtet halálra²⁰⁷, a keresztyéni tudományt minden álhatatossággal megoltalmazá a konfesszor ellen²⁰⁸ az Úristennek igéjéből, mind az foglyoknak, mind az áruló szolgáknak és poroszlóknak hallottára.

Mikoron megvetnéje az gyónást, és igen megpirongatnája a gyóntót; megkérdé őtet a gyóntó:

- Mi oka volna annak, hogy nem akarna meggyónni, holott másszor gyakorta gyónt volna?

²⁰⁴ több spanyol helység latinos névalakja, amely az egykor ott állomásozó római légiótól kapta nevét; itt a középkori Leon királyság, később tartomány fővárosáról, az északnyugat-spanyolországi Leonról van szó

²⁰⁵ természetesen nem Heltai, hanem Gonsalvius Reginaldus Montanus, az eredeti latin nyelvű munka írója

²⁰⁶ értsd: babonásnak

²⁰⁷ halála előtt meggyóntatná

²⁰⁸ Heltainál: *ellene*

Felelé Pontius János:

- Hogy azelőtt egynyíhányszor meggyóntam, nem én éröttem műveltem, hanem az én keresztyén atyámfiaimért, hogy azoknak az ő gyalóságokban botrányozására ne lönnék, ha meg nem gyónnám. És a gyónásban oly konfesszort kerestem és választottam magamnak, kivel szólhattam a keresztyéni tudomány felől, az Úristennek ígéje felől. De mostan az a gyónás - úgy mondá - ennékem nem szükség.

Mikoron annakutána megszentenciázák őtet a szent Vadászok, ezt olvassák vala a szentenciázásnak cikkeli között: művelhogy igen megutálta volna Pontius János a nagy bálványozást, melyet művelnének a pápások a kenyérnek imáadásában, mind a Misében, mind a Mise kövül, midőn precesszióban hordoznák Úrnak napján, avagy midőn a betegökhöz vinnék. Vádolnak vala ezokaért őtet, művelhogy mikoron az Misés kenyeret az betegekhez vinnének, Pontius János soha térdre nem esett volna előtte, hanem vagy más utcára tért volna előtte, avagy hátra tért volna, hogy a papozlárt elöl nem találja, csakhogy térdre ne esnék a kenyér hordozó pap előtt, mely kenyeret ők Úrnak neveznek. Annakutána evvel vádolnák vala őtet, hogy bemenvén a templomban, mikoron a papozlar felmutatná a kenyeret az népeknek imáadásra, Pontius János nem imáda volna azt, hanem háttal fordult volna hozzája.

Annakutána avval is vádolják vala, hogy gyakorta odament volna az helyre, ahol szokták megégetni az Luthereket, és morált volna, és emélködött volna, szömeit az égbe vötvén. Úgy vagy, gyakorta műveli vala ezt, és ugyan sírva panaszkodik vala az Isten fiának az Vadászoknak kegyetlenségökről. És kívánja vala ezt tőle, hogy szent Lelket adna néki, művelhogy ő is valaha erős és bátor szível vallást tehetne az ő igazságáról, és az mártíromságnak koronáját vehetné.

Annakutána avval is vádolják vala őtet a szentenciának kimondásában, hogy Urat nem vött volna a paptól az nagyhétben, hanem szolgálait elküldezte volna valahová, és annakutána azt mondotta volna előttek, hogy immáron oltárhoz járt volna.

Az embernek megigazulása felől az Isten előtt azt hirdette volna, hogy csak az Jézus Krisztusban való hitnek általa lönne, az ő érdeméből.

Az Krisztus vérénél több purgatorium nem volna.

A Pápanak bulcsos Levelei haszontalanok volnának és sernmirekelők.

A Pápa semmi nem egyéb volna, hanem az Antikrisztus és ördegnek helytartója.

Annak ez jámbor hív keresztyénnek, az Pontius Jánosnak tiszta vallását meg akarák a szent Vadászok rontani. Ennekokaért azt költék reá, mivelhogy halálakort az ő hitének vallását megmászlotta volna, és a Római anyaszentegyháznak hite mellé állott volna. És ezt e hírt hintik vala mindenütt a község között. De az ördögtől megvakítottak nem vövék eszekbe, hogy önnek írásokkal mást bizonyítanak vala felőle. Mert az ő kinyomtatott szentenciában őmagok tesznek bizonságot felőle, hogy azért égötek meg, miérthogy megáltkodott volt, és keményen fogta volna a Lutherséget, hogy soha nem akart elállani mellőle. Abból eszedbe veheted, Keresztyén ember, mely igen hazugok legyenek a szent Atyák, és hogy az Vadászok nem szégyenlik az undokságot, mint a Cigánok az lopást.

II.

GONSALVUS JÁNOS, EGY PRÉDIKÁTOR.

Azon társaságban a foglyok között hozának ki egy prédikátort is, kinek Gonsalvus János vala neve. Ez igen tekeletes jámbor és ártatlan életű ember vala, és a szentírásban igen tudós. Mert elhagyván a pápai undokságos tudománt, teljességgel a szentírásra adá magát, és tisztán csak azt tanolja vala. Mikoron ezokaért prédikál vala a népnek az igazulásról Isten előtt, nem tulajdonítja vala azt semmi emberi cselekedetöknek, hanem csak az Isten fiának, az Jézus Krisztusnak érdemének, az igaz penitenciatartó és cselekedő hitnek általa.

Vallása ezokaért mind egy vala az előbeli megmondott Pontius Jánossal, mert életében igen jó keresztyéni barátok valának egymásnak. Minekokaért is az Úristen őket egy vallásban lövén, egy Mártírom társaságba adá őket.

Az ő halálának előtte való napon, midőn az Vadászok konfesszort küldöttek volna hozzája, azt ő igen rongálván beszéddel, és igen pirongatván, elküldö tőle.

Midőn kihoznák ötöt az Háromságos várból az Vadászok fogházokból, és vinnék a piacra, két hűgát is hozának fogva mellé. Az anyát kedig két öccsével a temlecben tarták, kiket annakutána a más szentenciázásnak napjára kihozá és megégeték őket.

Kemény lőn kedig ez Gonsalvus János és álhatatos a keresztyéni vallásban. Mikoron kihoznák a fogháznak ajtaján, és látná a népnek sokaságát, kiknek gyakorta hirdette vala azelőtt az Úristennek ígét, felszóval kezdé énekelni szent Dávid zsoltárának 106. énekét: „Úristen, ne rejtse el az én ártatlanságomat, és ne fogd meg az én nyelvemet” etc.

És mikoron látná, hogy az egyik hűga féléken volna és nem bátoron kezdene menni az halálra, kemény beszédökkel kezdé azt inteni és bátorítani. De az Vadászok mindjára kemény facsítetével megfogták szegénynek a nyelvét. Bátor és álhatatos szűvel meghallgatá, mikoron a szent Vadászok halálra szentenciázák szegényt és semmi szomorúságot nem mutata. Le is vonnák a papságot róla, és csűf ruhákat adának reá. És egy nagy hárs kötelet kötének a nyakára, és egy magas papiros süveget tőnek fejébe.

Mikoron immár estve felé volna, azokat, kiket a tűzre szentenciáztak vala, a tűz mellé vivék. És mikoron mindeniktől azt kívánták volna, hogy az Apostoli hitnek ágait előszámlálnák, mindenik előszámlálá. De mikoron arra jutottanak volna: „hiszek egy közenséges²⁰⁹ szent Gyülekezetet, Szenteknek egyezségét”- azt kívánják vala a szent Vadászok, hogy hozzá adnának ezt az ígét, „Római”: „hiszek egy közenséges Római szent Gyülekezetet”; de mindnyájan veszteg hallgatának és nem akarák ezt az ígét hozzáadni. Mikoron az papozlárok és barátok környülek futnának, és arra onszolnák az asszonyi állatokat, hogy ők adnának az „Római” ígét a hitnek ágához, felelének:

- Mü egyebet nem cseleköszünk, hanem amit látunk, hogy Gonsalvus János cseleködik.

Ezt kedig csak azért művelik vala a keresztyén fogoly asszonyi állatok, hogy elvinnék a csíptetét az Gonsalvus Jánosnak nyelvéről, hogy szólhatna, és vigasztalhatná őket, és az ő igaz hitéről nyilvánvaló vallást tehetne. Mikoron ezokaért kivötték volna a nyelvet a csíptetéből, az jámbor keresztyén Gonsalvus János bátorítani kezdé őket, és megtiltá őket, hogy semmit ne adnának a hitnek ágaihoz. És mikoron a tűz előtt az ő igaz hitéről vallást kezdenek tőnni, ottan hertelen odarándíták az oszlop mellé, és ideggel megfojták szegényt. És hertelen kiáltani kezdenék, művelhogy a hitnek ágaihoz tőtte volna az „Római” ígét, és a Római hitben holt volna meg.

²⁰⁹ egyetemes, katolikus

III.

Vala Hispalisban egy igen szép keresztyéni gyülekezet, melyben nem sokan vadnak immáron hátra, mert az Vadászok majd mind megemésztötték őket a kegyetlen tűzzel. Azok közül szentséges és ártatlan étellel kitetszenek vala négy asszonyi állatok: Vakniai Izabella, Viresiai Mária, Kornélia és ez háromnál küsebb üdöi, az Bohorquia (mert nem vala még huszonegy esztendő). Ezek, noha az Istenességben egyarányúak valának, de az Bohorquia szűz tudománnyal mind meghaladja vala őket. Mert ő maga olvassa vala a szentírást, és elmélkedik vala arról. És miérthogy akkoron sok tudós emberek valának Hispalisban, azokkal gyakorta szól vala, és gyakorlja vala magát az Úristennek ígében, és annyira nevekődék a tudományba, hogy mindenféle társait elhaladja vala. És mikoron a fogságban vala, sokan az tudós Vadászok közül disputálván véle semmit sem érnek vala véle, hanem pirulással jönnek vala előle.

Az elsőnek, az Vakniai²¹⁰ háza olyan vala, mint egy szent skóla. Mert ott gyűlnek vala egybe a jámbor keresztyének. És éjjel-nappal hallnak vala ott Isteni dicsíreteket. Nem látszik vala ott semmi fertelmesség, hanem csak szent dolgok²¹¹, melyekben valának foglalatosok; oda ére ezokaért az ördegnek Hálója is, és egyszersmind bekeríté a feljül megmondott asszonyállatokat, több jámborokkal egyetembe, mind egy vonással és fogással.

Tiltva vagyon Hispániában, hogy hispániai nyelven senki szentírást ne olvasson. De az Bohorquia szűz oly igen jeles deák vala, hogy az deákból mindent olvas és magyaráz vala. Az Egyed Doktor vala Mestere és oktatója, erről annakutána majd szólok, mert őtet is megözték az Vadászok. Jámbor, tudós, ártatlan és szent életű ember vala. Ez igen kedveli vala Istenbe az Bohorquia szüzet. És azt mondja vala felőle, hogy soha úgy nem szólhatna véle az Bohorquia szüzzel, hogy valami jeles dolgot ne tanolna tőle. Mikoron a fogházba vala, az Domonkos barátok hozzá gyűlének, és csodálatosképpen disputálnak vala véle. De az Istennek ígéből mind meggyőzi vala őket. És kijövet a fogházból vallást tesznek vala mindenütt az ő Istenes voltáról és Istenbeli bátorságáról.

Sok üdeig tarták őket fogva, és igen szertelenképpen gyakorta kényozzák vala őket. Az Bohorquia szüzet annyira kénozzák, hogy végre valla az ő nyénére, mely vallás miatt az ő szegény nénje előszer fogságban esek, annakutána (amint meghallók oda fel) ugyan meghala.

Végre kihozzák őtet is, a Bohorquia szüzet, a több foglyok között a szentenciázásnak napján, mind asszonyi állatok s mind férfiak között, kiket kell vala megszentenciázni. A jámbor keresztyén szűz kedig bátor és vidám orcájú vala. Mikoron pedig nyilvánvaló vallást tönne az igazságról, és szép Isteni dicsíreteket mondana, megboszonkodának rajta a szent Atyák, és csíptetébe szoríták erősen a nyelvét, és úgy vivék a piacra a többi között. Ott megszalaszták esmet a nyelvét.

Mikoron ott a piacon előolvasták volna az ő szentenciáját, az Vadászok megkérdeék tőle, ha meg akarna térni? Az kedig felszóval felelé, hogy semmi heretnekséget nem tudna, és az ő igaz keresztyéni hit mellől el nem akarna állani.

Mikoron ezokaért ezt e szent társaságot mind együtt az égetésnek helyére vitték volna, az papok, barátok erősen firtatják vala őket, hogy az Római egyházat vallanák az közenséges

²¹⁰ értsd: Vakniainak

²¹¹ Heltainál: *dolgokat*

szent Gyülekezetnek lönni. De ezek semmiképpen nem akarák művelni, kiváltképpen a Bohorquia szűz. Hertelen ezokaért az oszlophoz szoríták és megfojták őket. És ottan kiáltani kezdének az hipokriták, művelhogy haláloknak előtte vallották volna a Római szent egyházot a közenséges szent Gyülekezetnek lönni, és annak vallásában megholtanak volna. Szörnű hazugság!

Annakutána a szent asszonyi állatoknak házait is, ahova egybegyűltenek vala annakelőtte a szent jámborok Isten ígéjének hallgatására és az Isteni dicsíretökre, ugyan tövéből mind kitöreték. És örök emlékezőetre oszlapot tétetének fel ott, az jámbor keresztyéneknek szidalmára.

IV.

A SZENT JÁNOSI FERDINÁND.

Annak a szent Gyülekezetnek egyik fő tagja vala ez e Ferdinánd, ha nézni akarjuk az Istenességet és az tiszta jámborságot és a keresztyényi szeretetet etc.; és nem ez világi nemet akarjuk megnézni avagy egyéb valami körülálló dolgokat. Ifjú ember vala ez és iskola-mester, abban kedig a tisztben szolgált vala nyolc egész esztendeig nagy dicsírettel. És miért az Úristennek ígéjét megtanolta vala, arra tanyítja vala a gyermekeket is, amennyére lehet vala a fene Vadászoknak kegyetlenségek miatt. Mikoron megfogták volna, annyira megkényozák szegényt a csigázással és a tekenezéssel, hogy minden testét egyberonták és egybetörék, hogy úgy vonnák szegényt a kényozó házból esmet a temlecbe, mintha valamiért ganét töltöttek volna valami bőrzsákban, és azt vondoznák a földön. Mintha egy oktan állatnak a dögét vondoznák a földön, úgy vonák szegényt vissza lábánál fogva a temlőbe. A nagy haragra és kényozásra indíták a szent Atyákat az egyenes szép paraszt feleletek, melyeket teszen vala, és semmiből egy szálat sem enged vala nékik.

Az ő szoros temlecében is az Úristen őáltala cselekedék jeles dolgot. Mert vala ott vele fogva egy ifjú barát, kinek Morzilus vala neve, az egyik vala a szent Isidorus szörzetibeliék²¹² közül. Ezt azelőtt a szent Vadászok megcsalták vala nagy sok álnakságos mesterségökkel és ígéretökkel, hogy eltagadta vala az Istennek ígéjét. Úgy adá, ezokaért az Úristen, hogy ezt e jámbor Ferdinándust adának társul a fogságban az Morzillius mellé. Megértvén ezokaért az ő tántorítását, igen megfeddé őtet, és eszébe juttatá néki, mint kezdene ő járni az Jézus Krisztusnak ítélő széki előtt, miérthogy megtagadta az Krisztus Jézusnak igazságát. És penitenciára inté őtet, és minden módon vigasztalá, és megerősíté szegényt.

Kevés üdő múlva Morzillius audienciát kére a Vadászoktól. És midőn a szent Atyáknak előtte állana, másképpen kezde szólni és vallást tönni, hogynem mint azelőtt. Mert igaz tiszta keresztyényi vallást kezde tönni, szinte mint az megtántorodásnak előtte tött vala.

Mikoron a piacon előolvasták volna néki az ő szentenciázását, és megkérdöznék őtet, ha ugyan álhatatosan azokban az tévelgésekben (úgy nevezik az Úristennek ígéjét) akarna megmaradni? Felele felszóval az Morzillius, művelhogy ő nem volna tévelgésekben, hanem az ő vallása volna a Jézus Krisztusnak tiszta Evangélioma és az igaz keresztyényi vallás. Ezokaért a nyelvét egy kemény csíptetébe fogván a tűzhöz vivék őtet, és elevenen megégeték.

²¹² Spanyol szerzetesrend, melyet Lope de Olmedo alapított, és V. Márton pápa (1417-1430) erősített meg, leghíresebb székházuk Sevilleban van. Nevüket Szt. Isidorról (560-636) kapták, az ún. „utolsó egyházatyáról”, ki szintén Sevilleban működött.

V.

JULIAI FERDINÁND.

Ez egy igen kicsin emberke vala, száraz és esztevér: ugyanis Kis Ferdinándnak híják vala. Ez Hispániából kiment vala Németországba. És ott sok tudós férfiakkal megesmerködven, megtanolóa tőle az Istennek igazságát és igéjét. És mikoron a szent Léleknek esztekeléséből haza akarna menni Hispániába, két igen nagy hordót megtölte jó és keresztyéni könyvekkel, melyek Hispániai nyelven valának nyomtatván, hogy azok által sokan Hispániában megépíttötnének a keresztyéni igaz hitnek dolgaiban. Vala pedig igen nehéz ezeket bevinni Hispániába, mert a szent Atyák mindenfelől megőrzik vala az utakat, hogy egyet se hoznának aféle könyvekbe be az országban. Mert nem különben tartják ők efféle könyveket, mintha ennyé mérges skorpiókat avagy egyéb mérges állatokat hoznának be az országba. Igen félnek az mennyei világosságtól, hogy az be ne menjen az országban, hogy az emberek el ne szabaduljanak a sötétségből, és meg ne lássák az ördeget és annak országát, azaz a Pápát minden piléses latraival, mely igen rút, és hogy el ne üdegenüljenek tőle.

No, akár mint őriznek vala a szent Atyák minden áruló szolgálival, az Julai Ferdinánd Istennek jó akaratjából behozá a két hordó könyvet Hispániába, és szinte Hispalis városba behozá őket. És midőn jó üdeig nagy sokan megépültenek volna a keresztyén könyvekből, valami hamis keresztyén az atyafiak között lövén, beárulá a könyveket az Vadászoknak. Nagy nyavalyákba jutának a szegény keresztyének az gonosz áruló miatt. Mert igen sokat megfogának közülek, annyira, hogy az Vadászok nem találának elég fogházokat nékik. Láttál volna akkoron csak Hispalis városban nyolcszáz foglyot, kiket egyúttal megszentenciáznak. Húszat is megégetének csak egy rakás fán!

Azok között legelőször is megfogták vala az Julai Ferdinándot, de majd egész három eszten-deig tarták fogva halálos temlecebe. Gyakorta megkényozták szegényt, annyira, hogy ugyan elfáradtanak az hengerek rajta. Csodálatos erővel szerette vala az Úristen őtet, olyan kicsin száraz testben. Soha úgy nem cselekedhetének véle az hengerek, hogy visszahozván őtet a kényozó boltból, és a több foglyok között előhozván őtet, örömmel nem vigasztolta volna a foglyokat, és hogy őremet nem beszéllett volna nékik az ő diadalmáról, és az ellenkedőknek gyalázatjokról.

Mikoron immáron a szentenciázásnak napján kivinnék, és a várnak piacára hozták volna a több foglyok közikbe, hogy őtet is ott csúf ruhákban felöltéztötnék, a foglyok kezett megállván, bátor szóval szóla nékik, és vigasztalván megerősíté őket, mondván:

- Szerető atyámfiak, vitézek! Ez az óra, melyben mint erős vitézeknek vallást kell tőnnünk a mű Urunk Krisztusunkról és az ő igazságáról. Annakutána egy kevés üdő múlva bizonságot teszen ő is műfelölünk, és mennyországba felvészen, holott mindörökken örökké övéle uralkodunk.

Hallván azt az áruló szolgál, mindjárást erős csíptetébe fogák a nyelvét, és azt viselé mindvégiglen.

Mikoron a fára fel kellene hágni, leesék térdre, és a mártíromsághoz az ő kész voltát, melyet ki nem mondhat a nyelvével, miérthogy azt csíptetébe igen erősen szorították vala, cselekedettel megmutatá, mert a grádicsokat, melyeken fel kell vala menni a tűzbe, megcsókolá.

És minekutána az oszlophoz kötezték volna, és kötelékfákat raknának körüle, fejével int vala az ő társainak, hogy bátorok lönnének, és minden ijedség nélkül szenvednék a halált.

Ekképpen mutatá meg a szent Mártír az ő keresztyéni vallásának álhatalos voltát, jó példát adván az ő keresztyéni társaságnak.

Vala ott mellette halálkort egy jeles hipokrita, kit Doktor Ferrandosnak hínak vala Rodriguij²¹³. Ez, mikoron immár mind elkészítették volna a fát az gyújtásra, azt tudja vala, hogy megrémült legyen a szent Mártír, szöme előtt látván az halált. Megnyeré az Helytartótól, hogy megszabadítatná a nyelvét a csíptetéből. Vala kedig olyan reménségben, művelhogy visszavonnája az egész nép előtt az ő keresztyéni vallását, melyet azelőtt mind vallott vala. De sokkal különben lőn. Mert mikoron Juliának megszabadult volna a nyelve, nemhogy visszamondotta volna keresztyéni vallását, hanem újonnan kezdte azt vallani, és sokkal szebben és ékesben, hogynem mint azelőtt. Annakutána az hipokrita Ferrand Doktorra térvén, erősen feddik vala reája, mint arra, ki tudná ugyan az igazságot, de lelkesmereti ellen azt eltitkolnája és üldöznéje. És mikoron ott állana és megijedett volna, és semmit nem tudna néki felelni, ekképpen kezde kiáltani:

- Mit művelsz, Hispánia? Nagy népeket tudtál enyhíteni²¹⁴, egy marcana emberkét, háborúság támasztót nem tudsz enyhíteni! Öljétek meg!

És az áruló szolgák, indíttatván az képmutató Ferrandos Doktortól, halálos sebet vágának a szegény Mártíromnak a fején; maga immár ég vala a tűz. Látod-é, keresztyén ember, mint erősítette vala ezt a jámbort az Úristennek lelke?! De mindazonáltal azt költék annakutána az átkozott Vadászok, művelhogy hitét megtagadta volna, és a Római szar egyház mellé állott volna.

Olyan hazug ördeg bánik ez hitván emberekkel: ha emberek!

VI.

LEGIONEI JÁNOS, A SZENT ISIDORUS SZÖRZETBELI BARÁT.

Ez annak előtte szabó vala Mexico városban Új-Hispániában²¹⁵. Annakutána Hispalis városban jöven baráttá lőn a szent Isidorus Kalastromában. Ott kedig akkoron a barátok mind az Úristennek igéjét forgatják és megtanolják vala titkony. Öközettek ezokaért ő is megtanoló az Úristennek igéjét és igazságát. Miért kedig hogy színetlen beteg vala, elhagyá a szörzetet, és onnét máshová méne. Némünemű üdében eszében juta néki, mely idesden tanyították volna őtet a barátok az Úristennek igéjére. És kívánságban esvén, visszajöve Hispalisba, hogy esmet baráttá lönne. De nem lehete. Mert addig, míg ő amoda volt, innét a barátok mind elszektek vala Németországban. Hallván azt, utánok méne Németországba, és Frankfurtban találá őket. Onnég elmenvén Genuába méne, hogy azokkal együtt lönne egy társaságban, kik ott letöttek vala magokat.

Lőn kedig az üdőben, hogy Angliában meghalna az kegyetlen pápás Mária Királyné²¹⁶ asszony, mely az Jézus Krisztusnak szent Gyülekezetét kikergette vala Angliából, és annak

²¹³ értsd: Doktor Ferrando Rodrigeznek hívták

²¹⁴ itt: megtörni

²¹⁵ Új-Hispánia: az egykori mexikói spanyol alkirályság (nem azonos a mai Mexikó területével)

²¹⁶ Tudor Mária (1516-1558); 1553-tól angol királynő, véget akart vetni az apja, VIII. Henrik uralkodása alatt elkezdődött angol protestantizmusnak (az ún. anglikán vallásnak); céljának elérésében a legvéresebb eszközöktől sem riadt vissza

helyébe hozták vala Istennek jó és kegyelmes akaratjából az Erzsébet asszont,²¹⁷ mely tudós és jámbor Istenes asszony, mely mostan is - Istennek hála - bírja az országot, egész Angliát.

Tetszék pedig az Hispanioloknak, hogy az ő nemzeteknek jobb és alkalmasabb volna Anglia arra, hogy odamenvén, ott gyűtenének Keresztyéni gyülekezetet. Eltekélék ezokaért ezt, hogy az angliaiokkal, kik hazamennének, ők is, az Hispaniolok, külön-külön társaságok között bemennének Angliába. Együtt pedig nem mernek vala menni, mert lestől félnek vala. Mert tudják vala, hogy szertelen igen bánák az Vadászok, hogy ennyien az barátok közül egyszersmind elszektenek volna, és a Római Pápának hite mellől elállattanak volna; és tudják vala, hogy semmi költségöket nem kímílenék, hanem utánok bocsátandók volnának az ő lator legyeket, kik mindenütt elvadásznák őket minden utakon. Azt is megértötték vala, hogy a Vadászok a Kobzóból bizonyos sommát megígértenek volna mindenik főtől az áruló Legyeknek.

Ez e mű Jánosunk ezokaért egy társot mellé vevén, Ferrandos Jánost, jámbor Istenes embert, Németországon által kezdé menni, és Angliában ügyeközik vala. Mikoron Strassburgba jutott volna, megkapák őket ketten az áruló Legyek egy kifogó helyben Szelandiában²¹⁸, mikoron immár azon volnának, hogy általmennének Angliába.

Mikoron az áruló Legyek reá találtak volna, és azt mondanák néki:

- Ugyan tégedet keresünk vala, és ugyan te kellesz vala! - nagy bátoron ezt mondja vala nékik a mű Jánosunk:

- Ha engemet kerestek, ihol vagyok! Menjünk el bátor, mert tudom, hogy az Isten velünk leszen!

Mikoron bevitték volna őket az városba, erősen megkényozák őket, és azt kívánják vala tőlek, hogy megjelenténék az ő társaságokat. Kevés nap múlva a hajóba rakják vala őket, és visszavivék Hispániába. Az hajóba fogva tarták őket, csoda rettenetes féket fejekbe vötvén. Olyan vala, mint egy merő sisak, mely mind befedi vala fejeket és orcájokat, és egy vas lána beméne szájokba, mely lefogja vala nyelveket, hogy egyet sem szólhatának. Amellett vas láncokkal és békókkal kötözték vala őket, mind kezeket s mind lábokat.

Ekképpen vivék őket az Vadászoknak temlecében; az Legionei Jánost Hispalisban, a társát pedig az Olajvölgybe, holott is annakutána keresztyéni igaz vallásban álhatatosan megmaradván elevenen megégeték. Ez kedig azelőtt való üdőkben társa vala az Cacaliai Doktornak, kit ugyanottan nem sok üdővel azelőtt megégettének vala, ki az ő húgának leányát megjegyzette vala néki.

A Legionei János pedig sokáig vala fogva, holott az Vadászoknak kegyetlenségét kellett szenvedni sokképpen, mind az eledelek dolgából, mind a sok kényozásoknak dolgából. A szentenciázásnak napján katana csúf öltözetet adának reá, és keresztyéni bátorsággal méne a kegyetlen Vadászok elejbe. De irtóznak reá nézve, mert a nagy hosszú fogságban és gyötrésekben ugyan mind elszöresedett és elhitvánkodott vala. Avval is vala nem igen gyönyörűséges látásra, mert egy erős csíptetével annyira szorították vala a nyelvét, hogy a szájából aláfolly és függ vala a nyál mind a földig.

²¹⁷ Erzsébet (1553-1603) Tudor Máriának volt mostohahúga, annak halála után Anglia királynője; a protestantizmus híveként bel- és külpolitikája egyaránt élesen különbözött elődjétől

²¹⁸ azaz Zeelandia, Hollandia legnyugatibb tartománya

Mikoron ki adták volna szentenciáját, és a halálra vinnék, megszabadula néki a nyelve. És ottan nyilvánvaló szóval igaz keresztyéni vallást teszen vala a mű Urunk Jézus Krisztus felől, oly nagy bátorsággal mintha ingyen nem volna fogva.

Az halálkort egy lator hipokrita barátot adának mellé, ki az ő szörzetebebeli vala. Az erősen gyötri vala szegényt, eszébe juttatván néki a régi babonaságokat az kalastromban, melyeket pajtások lövén üztenek vala az ő barátságoknak a kezdetiben. De mentől több álnakságos mesterségöket keresnek vala, hogy ötet az ő keresztyéni hitében megháborítanák, annál bátrabb lön ő. Mert a mű Urunk Jézus Krisztus megerősíté és megoltalmazá az ő vitézét. Minekokaért is keresztyéni álhatatosságban meghala.

VII.

CZAVESIA FRANCISKA.

Ugyanakkoron azon keresztyéni sereget megékesíté ez Czavesia Franciska is, mely apáca vala. Ahhoz is férközött volt az Istennek kegyelmessége, noha bezávárt kalastromba lakott. Mert az Istennek választásának magva erős, és hibát nem teszen, hanem mikoron az ő üdeje elérközik, ottan ő megeleveneszik az Istennek lelke avagy hatható ereje által. Tanyította vala ezt az asszonyi állatot az Úristennek Igéjére és Evangéliomára az Egyed Doktor, kiről ennekutána szólandók vagyunk. Ezokaért ez e nagy világosság, mely az ő szüvében vala, nem maradhata sokáig elrejtve, hanem kiadá és kimutatá az ő fénességét, és az ő üdejébe megvidámítá a keresztyéni szent Gyüleközetet, és példájával azt igen megékesíté és megerősíté.

Mikoron ezokaért megfogták volna ötet az Vadászok, minden kényokkal megkényozák ötet, és a szentenciázásnak napján kihozván, elevenen megégeték. Igen kevés beszédű vala a szent Mártír, és életében igen kevés férfiúval szólt vala. De hogy a Vadász Doktorok vetélködnek vala véle, az ő jeles feleletivel a szentírásból mind megszégyeníti vala őket. És az Úristennek igéje mellett kemény fedésekkel megfeddi vala őket, és néma ebeknek és vipera kégyóknak fiainak nevezi vala őket. Csodálatos vidám bátorsággal méne pedig az halálra etc.

VIII.

LOSODA KRISTÓF ORVAS.

Ezt is az Úristennek igéjére tanította vala az Egyed Doktor. Csoda dolog vala ez, hogy kiket az Egyed Doktor kezdett az Úristennek Igéjére tanyítani, oly igen megfogott rajtok mindjárást, mintha eleven szentet töltött volna szüvekbe, és úgy gyullasztotta volna őket mind belső Istenességre, mind külső Istenes cselekedetökre. Ez vala nyilvánvaló jele, hogy az ő tanyítása mellett mindenkoron jelen vala a mű Urunk Krisztus Jézusnak szent Lelke, mely belől tanítja vala őket, világosítván az ő elméjeket és lelkeket. Ez az ifjú, jeles, jámbor tudós ember és jeles orvos vala. De mikoron leánt kérne magának feleségül, az Losodát, az Ipa soha nem adá néki az leányt, hanem ha előszer az Úristennek Igéjét megtanolná az Egyed Doktortól. Megtanolá ezokaért az Evangéliomot tőle nagy hamarsággal, hogy ugyancsak hamar jeles keresztyén lön benne; annyira, hogy a titkon való keresztyéni gyüleközet²¹⁹ lelki pásztorrá választaná ötet.

²¹⁹ Heltainál: *gyüleközetnek*

Mikoron ezokaért megfoglák volna őtet az Vadászok, kegyetlenképpen kényozák őtet, és kivövék tőle az Kis Julai Mártírnak könyveit. És jeles keresztyéni vallást tőn. Minekutána kedig kényozták volna őtet az hosszú fogságban, kihozák őtet a szentenciázásnak napján, és a szentenciázásnak napján elevenen megégeték. Halálkört a fára felállván, erősen vetélködik vala az hipokritákkal, kik környüle futkosván, ügyeköznek vala őtet hitében megháborítani és az igaz vallástól elvonni. De nem teheték szerét, mert az Úrjézus az ő szent Lelke által megvilágosította és megerősítötte vala őtet. Az lator papok, barátok, hogy a szegény község, mely környül áll vala, meg ne értenéje az ő vallását, mind deákol szólnak vala néki. És ő az álnokságot nem vövé eszébe, mind deákol felel vala nekik, szép és igen ékes szólásoknak módjaival; és az ő keresztyéni igaz vallásában álhatatos lövén mindvégig, meghala az Úrban.

IX.

ARELLANIAI KRISTÓF.

Ez e jámbor keresztyén szent Isidorusnak szörzetebeli vala, Hispaniol nemzet, igen tudós ember, annyira, hogy mását még nem fogtanak az Vadászok az ő hálójokba. Az önnen társai árulták vala be a jámbort. Maga az ő tudományáért ugyan dűszes vala az ő szörzetek. Mert mind megtanolta vala az Pápai tudománt, melyet megírtak az Pápai doktorok: Aquinas Tamás, Scotus János és Lombardus Péter²²⁰, és azt az Úristennek ígéje mellé szabván, csodálatosképpen meggyőzi vala mind az pápásokat. Az lator Vadászok semmit nem gondolának az ő tudós voltával és nagy bölcsességével, hanem a tűzre szentenciázzák az jámbort. És mikoron az piacon előállották volna őtet a szentenciázásra, bünt költének hozzája, müvelhogy ezt mondotta volna, hogy a Krisztus Jézusnak szent anyja olyan szűz volt volna, mint őmaga. Ezt költének kedig a szent Atyák csak azért, hogy a szent és tudós jámbort gyűlölségbe hozhatnának az község előtt, miérthogy látják vala, hogy nagy becsületbe volna a község előtt.

Hallván ezt e vétet Arellaniai Kristóf, melyet költettek vala reá, felszóval kiáltá az egész község előtt, hogy ez undokságos hazugság volna, melyet hamisan őreá költöttek volna. Mert nem a volna az ő hite, hanem más, tudniillik, müvelhogy szűz volna az Mária, melyet ő az szentírásból megtanolta volna, most is kész volna hozzá, hogy arról bővséges bizonságot akarna tőnni, ha szükség kéválná.

Mikoron a tűznek helyére vitték volna, ott a tűz mellett áll vala egyik hipokrita barát, az ő szörzetbéli; és erősen kacag vala, és kacagásával bosszontja vala a tudós szent jámbor embert. És ez az undok barát egyik vala közülek, kik őnéki azelőtt fő ellenségi voltanak. Látván ezt Arellanai, megbosszonkodék valamennyére rajta. De hamar megcsendeszüle, és nagy engedelmesképpen megmutatá minden cselekedetivel az ő Istenes voltát. És ugyanakkoron szépen vigasztala és megerősíte más barátot is, ki annakelőtte ő tanyítványa volt, kinek Johannes Chrisostomus²²¹ vala neve. Mert azt is a keresztyéni hitért megszentenciázták vala véle a tűzre, és együtt égeték meg övéle.

²²⁰ Aquinói Szent Tamás (1225-1274) domonkosrendi szerzetes, a skolasztika legnagyobb alakja. Korában úttörő módon sokat merít a pogány Arisztotelész gondolataiból. Filozófiai rendszere, a tomizmus, a katolikus egyház uralkodó világnézete volt.

Duns Scotus Johannes (1274?-1308) ferences szerzetes, neves skolasztikus, aki több ponton támadta a tomizmust, az ún. scotizmus megalapítója.

Petrus Lombardus (?-1164) párizsi érsek, skolasztikus bölcse, filozófus; híres és nagy hatású művében (*Sententiarum libri IV*) az egyház tanait rendszerezte

²²¹ Heltainál: *Chrisostornusnak*

X.

DOKTOR EGYED JÁNOS, az Hispalis főtemplomnál való Kanonokoknak prédikátora, jeles tudós ember, kiről azelőtt gyakorta lőtt emléközet. Ezt ez jámbort Károly Császár igen szerette, és gyakorta gyónt hozzája, és prédikációját is gyakorta meghallgatta.

Ez e Doktor Egyed előszer a Pápai tudományt és Isten felől való tanyítását tanolta. Szájából hallottam az jámbornak panaszolkodását arról, miképpen az ő jó első üdejét aféle undok tudománnak megtanulásában elköltötte volna hejába. Mert ezt beszéli vala, hogy az ő üdejébe, mikoron az Complutensis országos oskolájában²²² tanólt, ugyan nagy gyalázatnak ítélték, ha valaki szentírást tanolt. Azt mondja vala, hogy gugolással afféléket nevezték Bibliastáknak. Valaki igen tudta megtanolni Aquinas Thamastnak, Scotusnak, Számveti Gergelnek²²³, Lombardus Péternek írásit - azt ítélték és tartották fő Mesternek. Mert ezeknek írásoknak sokkal nagyobb becsületi volt a szentírásnál.

Mikoron ez az Egyed Doktor annakutána prédikátor lőtt volna Sigüence²²⁴ városban, nem sok üdővel annakutána Hispalis városban hívák, hogy az megyés templomban prédikátor lönne. Mert az előtte való prédikátor az Sándor, igen dicsírte vala őtet az Káptolonnak, müvelhogy az Egyed Doktor nem csak tudós ember és jeles prédikátor volna, hanem szent, jámbor és ártatlan életet is viselne.

Mikoron immár felvötte volna a tiszte, váltig prédikálá a szokott Pápai tudománt, és abban váltig bölcselekődik vala. De az Úristennek igéjéhez ennyit tud vala, mint a lúd az zsoltárhoz. Jöve hozzá az Úristennek csodálatos gondja viseléséből egy szegény paraszt ember, és az megszólítván őtet, mondá:

- Egyed Doktor, tudós ember vagy, de igen hitvány keresztyén prédikátor vagy. Mert ha az akarsz lönni, másképpen kell tanolnod, és másféle könyveket kell olvasnod.

Elcsodálkozik vala előszer az paraszt embernek beszédin, de miérthogy jámbor és csendesz elméü ember vala, nem háborodék meg a szegény paraszt embernek beszédin, hanem gondolkodni kezde a dologról. Mert az Istennek lelke esztekéli vala az ő szüvét.

Azonközbe akada az Egyed Doktor mellé egy igen tudós ember, kinek Fontius Constantinus vala neve, evvel igen barátos lön az Egyed Doktor, és egymással szinetlen vetélködvén, az Egyed Doktor megkezdé jobban esmerni, hogy nagy tévelygésben volna. És úgy kezdé derékképpen a szentírást olvasni és igen tanolni, egyéb jó és igaz könyveket kezde keresni; és naponként igen gyarapodik vala a szent tudományban, az Úristennek igéjében.

Hogy immár prédikál vala, nem úgy hántorgatá té s tova beszédét, mint azelőtt. Hanem szép renddel, az Úristennek akaratja és igéje szerént magyaráz vala mindeneket nagy figyelmetességgel. Az Úristennek igéje megmutatá az ő erejét az hallgatókon. És naponként gyarapodik vala az Úrnak szent gyülekezete, és utálatosságban jutának a Pápai szörzések és az hipokritáknak minden cselekedetek.

²²² Compostella egyetemére járt

²²³ A latin eredetiben: Gregorius Arithmeticus. A szerző talán Gregoriusra (?-1358), a Riminiből származó skolasztikus filozófusra gondol, aki Petrus Lombardus könyveit kommentálta és az uzsoráról is írt egy traktátust; Szent Ágoston-rendi szerzetes, nominalista volt

²²⁴ Sigüence: Sigüenza, város Spanyolország északi részén, Madrid és Zaragoza között

Igen iríli vala ezt az ördeg, és színetlen vádolja vala az ő képmutató baráti által az Egyed Doktort a szent Vadászok előtt. Azok is mindnyájan igen gyűlölik vala őtet. Kiváltképpen akkoron kezdének főképpen reá irigykődni, mikoron Károl Császár neki adá az Dortosai²²⁵ pispekséget. Félnék vala az Vadászok tőle, hogyha a pispekségben szállhatna, tehát minden veszélt tőne az pápásokon. Minekokaért mindenvoltaképpen arra tanácskozának, hogy ha valamiképpen megolthatnák őtet.

Elüldézék ezokaért őtet a szent szék elejbe. És mikoron az Vadászok forgatták volna minden álnokságokkal az ő ügyét, megfogák a jámbort, és az halálos temlecbe bevívék.

Nagy sok cikkelekről vételkednek vala véle. Tudnillik, az ember megigazulásáról az Isten előtt, az jó cselekedetekről, az cselekedeteknek érdemiről, az Purgatoriomról, az emberi léleményekről, ha azok valamit használnak az bűneknek bocsánatjára; az egy Krisztusnak Közbejárásáról, az hitnek bizonyos voltáról, az öreklyékről, a szent keresztnak fájáról, melynek egy darabocskát imádatnak vala az papok a községgel az megyés templomban; az képekről és azoknak imádásáról; a Szenteknek segítségül való hívásáról, az emberi szörzésekről. És mikoron az embernek megigazulásáról Isten előtt feleletet tött volna az Vadászok előtt, nagyobb okot vőnek abból az jámbor ellen való düheskedésre, mert oly jeles feleletet és vallást tött vala erről, hogy soha azelőtt, sem ennekutána mását nem hallottuk senkitől, sem olvastuk senkinél. Mert az elébeli cikkelekért nem mernek vala arra menni, hogy megégetnék a jámbort. Mert tartnak vala is Károl Császártól, ki őtet méltónak ítélte vala olyan jeles pispekségre. De annakutána reá rohanának mindnyájan, és mindenképpen okot keresnek vala hozzája, müvelhogy ugyan megölhetnék az jámbort.

Vala egy tudós vén ember az Vadászok között, kit Coranusnak neveznek vala. Az, látván az jámbor Egyed Doktornak ő ártatlanságát, pártját fogá. De ez ellen támada más Vadászi egy undok hipokrita, Diazius Petrus, egy igen kövély felfuvalkodott gonosz ember, ki az igaz keresztyénséget eltagadta vala. Az Vadászok két bírót kívánnak vala az tudománnak megítélésére, Varquio Mortvoiát és Constantinust, ki Károl császár konfesszora vala. Egyed Doktor az ő részére nevezte vala Szamorenei Barthost, egy Domonkos barátot, ki sokszor szólt vala Egyed Doktorral az Úrnak ígéről, és megjelentötte vala néki, hogy ő is keresztyén volna. Ezt az barátot Károl császár tövé annakutána Toletumbeli²²⁶ pispékké. Ugyanakkoron az üdőben ítéletet tőn a tudomány felől Arias, kit közenségesképpen Szőke Mesternek neveznek a Vadászok között, kit Corranusnak neveznek vala. És miérthogy az elől nevezett barátok Károly császárral Alsó-Németországban valának, és jelen nem lehetének az ítéletben, ezért más bírót választának az Salmantica²²⁷ országos scolából, Asotus Domonkost, ki Domonkos szerzeti Barát vala, ki tudományáért igen híres-neves vala, de Sofista²²⁸ avagy az Pápai tudományba és emberi léleményekbe²²⁹. Ezt kedig nagy munkával és sokáig való várásának utána Salmanticáról elhozák Hispalisba. Mikoron az odajött volna, álnakul kezde cselekedni az jámbor együgyű Egyed Doktorral. Mert hozzája méne, és titkony kezde szólni vele igen idesden és barátságoson. Mindenben ajánlá magát őnéki. Mikoron az beszéd között

²²⁵ Dortosa: Tortosa, város az Ebro folyó torkolatvidékén

²²⁶ toledói

²²⁷ Salamanca egyeteméből

²²⁸ itt: álboles

²²⁹ a katolikus tantételeknek az a része (az ún. Szent hagyomány), amelyet a protestánsok azért kifogásoltak, mert emberi csinálmánynak tartották, amely nem egyeztethető össze az isteni eredetű Szentírással

eszébe vötte volna, hogy az Egyed Doktor megáltalkodott volna az ő szentenciájában²³⁰, és hogy úgy fogta volna az Istennek ígét, hogy senki el nem hajthatná mellőle; ottan azt teteti vala az Barát előtte, müvelhogy ő is azon értelemben és jámbor keresztyén volna. Azt végezé Egyed Doktorral, hogy azokat a cikkeleket, melyekért sok szóba költ volna²³¹ a község előtt és az Vadászok előtt, szépen megmagyarázná, és azt az magyarázatot megírná, hogy nyilván abból annakutána minden megértené, müvelhogy semmi hamisságot forgatna. Sőt arra ígéri vala magát az Barát, hogy ő maga megírná annak a formáját²³², melyből lönne annakutána a község előtt az a magyarázat. Ha pedig az nem tetszenék néki, tehát mindketten egybeülnének, és úgy írnák meg ezt a formát az ő lelkesmeretinek megerősítésére és az igazságnak megoltalmazására.

Megírta ezokaért Asotus Barát annak az magyarázatnak formuláját. Annakutána szólának egymással felőle, és mindketten szépen megegyenesedének rajta.

Midőn annakutána az Vadászok napot regzettenek volna az megyés templomba, két prédikáció széket szőrzőnek egymás ellenébe. Egyiket Egyed Doktornak, az másikat Asotus Barátnak. Nagy gyülekezet lön a templomban, mert mind az egész község egybe gyüle oda.

Mikoron az Asotus Barát prédikált volna, a prédikáció után kivona kebeléből egy írást. De az álnak lator nem azt voná ki, melyet azelőtt írt vala, és melyen megegyenesedtenek vala egymással. Hanem mást, kit azután írt vala, mely mind ellenkőzik vala avval, melyet azelőtt írt vala. Mert az²³³ az írás tisztán tartja vala az igazságot, és Egyed Doktornak vallását. De ez nem! Hanem mind ellenkőzik vala az igazsággal, és visszamondja²³⁴ vala mindazokat, melyeket azelőtt két esztendővel az Egyed Doktor nagy álhatatossággal prédikált volna, és a fogházban vallott vala. Messze valának a prédikáció székek egymáshoz. És miérthogy egyenetlen szentenciákat²³⁵ mondnak vala mindkét felől, susog és szól vala a nép, annyira, hogy a népnek susogása és beszéde miatt az Egyed Doktor nem hallhatná, mit mondana az Asotus barát az ő prédikáció székiben. És mikoron Asotus Barát egyik cikkelt az visszamondásnak elolvasta volna az nép előtt, felszóval kiált vala az Egyed Doktorra, kérdvén: ha ő szöve volna-é? Felelé Egyed Doktor, hogy ő szöve volna, noha nem hallotta volna, mit olvasott volna ki a Barát az írásból. Mert ő, a szegény együgyű jámbor keresztyén azt tudja vala, hogy azt az írást elolvassa cikkelenként Asotus Barát, melyet azelőtt egyenlő akaratból megírtak vala, és melyen mindketten megegyenesedtek vala. Maga más vala, mind az igazsággal ellenkőző, és mellyel mind visszamondatja vala a szegény Egyed Doktorral amit azelőtt prédikált volna, és nagy álhatatossággal a temlecbe megoltalmazott vala.

Ennek vége lövén, megszentenciázik szegény Egyed Doktort, müvelhogy három esztendei fogsággal meg kellene őtet büntötni. És megtilták, hogy tíz egész esztendeig soholt ne prédikállana, leckét²³⁶ se olvasna, semmit sem írta, annakutána, hogy szabad ne volna Hispániából kimenni. Erre hozta vala az álnak lator Asotus Barát az ő csalárdságával, melyet még a

²³⁰ megingathatatlanul ragaszkodott véleményéhez

²³¹ melyeken sokat kellett volna vitatkozni

²³² vázlatát

²³³ Heltainál: ez

²³⁴ ellenkezőjére fordítja

²³⁵ különböző tételeket

²³⁶ szentlecke: a misén felolvasott nem evangéliumi olvasmányok

szentenciázáskort sem tudja vala a szegény együgyű Egyed Doktor. Müvelhogy ő az Asotus Barát miatt ekképpen járt volna. Csodálkozék ezokaért, honnét volna olyan ő büntötése? Mikoron annakutána visszahozták volna a fogházba, ott jövének annakutána az ő baráti hozzá, és feddének reá, miérthogy megtagadta és visszamondotta volna az igazságot; és úgy érte azoknak beszédekből, mint járt volna az baráttal.

Méglen szegényt ott tarták az fogságban, három fő ellensége hala meg. A Sborro Domonkos barát; Mexius Péter, ki philosophusnak nevezi vala magát, maga oly tudatlan vala, mint egy számár; és Diazius Peter, egyik az Vadászok közül. Ezek ő fő ellenségi gonosz halálokkal meghalának mind egymás után.

Éle annak a csalárdságos visszamondásnak utána öt esztendeig, és minden ember a község között tisztességes emléközetet és ítéletet teszen vala felőle, és igen hasznos vala a község között, nem különben mint azelőtt, mikoron szabad vala néki prédikállani. Elméne és meglátogató az atyafiakat az Olajos völgybe, melyek az Evangéliomot megesmervén elhadták vala az Pápai undokságokat, és az Cacalie Doktornak fenytéke alatt valának.

Mikoron azokat az atyafiakat vigasztolta volna, hazatére Hispalisban. De miért hosszú vala az út, az nagy rázódásból, melyet sok üdőtől fogva nem szokta vala, megbetegüle, és kevés üdő múlva nagy békességes lelkiesmerettel kimúlék ez világból, az örek életnek nyugadalmára.

Szép és jeles munkát hagyott háta megett. Tudniillik, az Mózes Próféta első könyvének magyarázatját. Egy nyíhány Psalmusra is magyarázott, és Salomonnak Főénekére és szent Pálnak levelére, melyet írt az Colossa városbelieknek. Magyarázta pedig Hispániai nyelven igen szépen és gyönyörűségesen, nagy lelki hasznokkal. És ezek az ő munkái megmutatják, hogy az élő Isten igen jeles és jó lélekkel szerette volt, és hogy Istenes jámbor szent ember volt.

Akiket kedig a temlecbe írt, azok meghalodják a többit, hogy evvel is az kegyelmes Isten megjelenése, hogy ő azokkal vagyon, kik óerötte szenvednek és keresztet viselnek.

Két esztendő múlva jobban meggerjeszté a pokolbeli ördeg az Vadászoknak szüvét, és kiásaták az ő testét és tetemit, és az piacra hozván, vászonból csinálának az ő képét, és az ő tetemit az ő képével megégeték. Nyilván, ha ő maga jelen lőtt volna, különben nem cselekedtenek volna véle. De az, ki mennyekben lakik, megneveti és megcsúfolja őket, melyet megbizonyít rajtok alkotmatos üdőben etc.

VÉGEZŐ BESZÉD.

Ím atyámfiai, keresztyének, ez könyvből meglátjátok, münémü hatalmat vött a Pápa az ő pilés darabantival az Istennek Gyülekezetin Hispániában és Olaszországban. És szinte olyan kegyetlenképpen cselekedett ezelőtt való esztendőben Angliában, midőn Filep Király²³⁷ házasságra vötte vala az királyi nemből való nagy üdeü apácát²³⁸ feleségül magának. Sok esztendőtl fogván úgy cselekösznek Flandriában, Burgundiában és az egész Alsó-Németországban. Sok ezer Mártíromot öltek meg ott negyven esztendőtl fogva, és számlálhatatlan kécncset gyűjtöttek ott, melyet elfondorlottak az Piléses latrok a sok jámbortól, és a Kobzóba ragadták. Kimondhatlan tyrannis és kegyetlenség regnál ott. Nem szabad ott a Polgár ember magával: undok rabságban tartják. Nem engedik az ördegnek vadászi, hogy az Polgár embereknél egy könyv is legyen, sem Újtestamentomat, sem Bibliát, sem semmit. Házonként járnak minden esztendőben, és mind elkeresik az házokat: valahol valami könyvet találnak, azt mind elveszik, és a gazdát mindjára az halálos temlecbe viszik. Ha könyvet nem találnak, a gazdát megesketik, hogy igazán akarja megmondani mindent, amit tud mind a két szomszédja felől. Azt kérdik meg tőle, ha Luther-é valamelyik a szomszédok közül? Ha húst eszik-é böjt napon? Ha megyen-é mindennap a Misére minden házanépeivel? Ha gyónik-é és Urat vészen minden böjtben? Ha imádja-é a Szenteket? Ha ad-é comparációt papoknak avagy barátoknak az áldott Miséért? Ha térdre esik-é, mikoron az urat²³⁹ viszik valami beteghöz? Ezt és effélieket nagy sokakat megkérdenek a gazdától. A végében annakutána megkérdik hit szerént tőle az családját, hányan legyenek? És az gazdának meg kell mondani, és azoknak neveket mind levélben teszik,²⁴⁰ és mindenkinek adnak egy-egy ón pénzt. Azt az ón pénzt böjtben meg kell a gazdának behozatni vélek az egyházban az Legestrom szerént, és midőn mindenik meggyónt, odaadja az ón pénzt és mellette egy ezüst pénzt. Úgy menekődhetik meg mindenik annakutána. Nagy sommát teszen csak a gyónó pénz is esztendeig. Ekképpen kereskednek a szent Atyák, és megfosztják a szegény népeket mind az lelkiektől s mind e testiektől.

Ezt kívánják, ezt szomjúhozzák az ördegnek Hóhéri, és ezt keresnék minden voltaképpen türajtatok is művelni, Atyámfiai Magyarok, mind Erdélben s mind Magyarországon. Ezért gyűltenek volt ennyi papok, barátok mindenfelől Maximilianus Császár²⁴¹ táborában, mikoron az vén Török császár vitatja és vészi vala Szigetet és Gyulát. Mert akkoron egynyíhány ezren voltak barátok és papok a táborban, és minden napon kereszttel jártanak az ora pro nobissal²⁴², és sokezer Misét mondottanak mind az földön, mind az hajókban a Dunában: evvel az ájítatossággal az ő rétes Istenektől azt kívánván, hogy immár kezekbe adná Magyarországot. Hogy a jó földön vadászhatnának, mint azelőtt vadásztanak Hispániába, Olaszországban, Angliában és egész Niderlandban²⁴³. Sőt immár mindeniknek az Papok,

²³⁷ II. Fülöp (1527-1598); 1556-tól spanyol király, 1554-ben feleségül vette Tudor Máriát, Anglia királynőjét; a katolicizmus következetes híve volt

²³⁸ Tudor Máriáról van szó, aki feltehetőleg katolikussága miatt nyújtotta kezét II. Fülöpnek, „nagy üdeüen”, azaz már nem egészen fiatalon

²³⁹ oltáriszentséget

²⁴⁰ felírják

²⁴¹ (Habsburg) Miksa német-római császár és magyar király (uralkodott: 1564-1576)

²⁴² szó szerint: könyörögj érettünk; itt: litánia, könyörgő imádság, azaz nyilvános könyörgő körmeneteket rendeztek

²⁴³ Niderland, azaz Németalföld

Barátok közül a levél köbelébe volt, ki hol legyen Pispék, Apát úr, Prépóst, Esperes, Kananok, Oltármester, Vikárius, Plébános, Prior, Gardian etc. Mert készen immár számot vetettnek volt, de a gazda nélkül. Azt ne véljed pedig, keresztyén, hogyha Magyarországra beférkezhetnének, hogy különben vadásznának, avagy lágyobban cselekednének, mint ott cselekösznek, ahol mostan a megvakult Fejedelmek után bírnak: ingyen se véljed azt, hanem mindnyájan olyan nagy, sőt sokkal nagyobb ínségben lönnénk, hogynem mint azok, kik Hispániában avagy Olaszországban vadnak.

Élő Isten, minden állatoknak teremője! Mü nem evégre teremtetted az emberi nemzetet, sem mikoron megromlott volna nem avégre megváltottad a te szent Fiadnak általa! Miért engeded tehát, Kegyelmes Úristen, hogy ez vadkanok, medvék, farkasok etc. oly igen elvesztik a te juhaidat? Tied, én Istenem, a szőlő! Miért hagyod az Antikrisztus latornak annyira elpusztítani?

Pásztoroknak mondják ez kegyetlen monstromok²⁴⁴ magokat. Úgy vagyon, hogy pásztorok, de olyanok, mint kikről panaszolkodik szent Ezekiel Próféta: „Nem a te szegény nyomorult nyájodat legeltetik, hanem magokat. Nem nyírik a szegény juhokat, hogy gyaptyokat elvennék, hanem ugyan megmetszik torkokat a te juhaidnak, és megnyúzzák őket kegyetlenül. Nem fejik meg őket, hogy elvennék csak a tejet, hanem véreket is szíjják és megisszák. Nemcsak a kevéreket észik meg, hanem az erőtlenekeket, betegöket, nyavalyásokat is sem kímílik.”

Keresik mostan is a te juhaidot, kegyelmes Úristen, de nem mint a jó pásztor keresi azokat, melyek eltévelyedtenek, hanem hogy megöljék és megmészárolják őket minden kegyetlenséggel. Ne engedjed, Úristen, hogy a te örekséged tovább annyira elnyomorodjék és elpusztuljon ez gonosz ördegi vadok és Vadászok miatt, hanem légy oltalmunk ez a fene vadak ellen!

Atyámfiai Magyarok, ebből a könyvből lássátok meg immár, kicsodát imádtatok az Római Pápában és az ő pilés seregében. Gondoljátok meg, atyámfiai, hová búdosztatok, Rómába, kihöz mentetek, és ki után költettétek a tü szép magyar arany forintokat? Gondoljátok meg, micsoda búcsút hoztatok onnét haza a tü drága pénzetekért, és micsoda ínségben voltatok az Pápanak pilés serege alatt.

Emellett ezt is meggondoljátok, mely igen nagy az Istennek jóvolta, melyet megmutatta ebben, hogy a mü Kegyelmes Fejedelmünket adta münénkünk, kinek Istenességének általa, ő szent felsége megszabadított minket ez undokságos népektől, mind a Pápától, mind az ő fertelmes és undokságos és kegyetlen seregétől. Esmerjük, atyámfiai magyarok, az Istennek ezt a nagy jótétét. És legyünk hálaadók az Istennek és a mü kegyelmes Fejedelmünknek. Mutassuk meg a mü hálaadásunkat őhozzája igaz szeretettel, becsülettel és igaz Keresztyéni engedelemmel. Ezek mellett szolgáljunk tiszta hívséggel néki, és mutassuk azt a hívséget mindenféle szolgálatunkkal.

Hogy kedig megmeneködjünk ez undok népektől, hogy soha közettünk helyek és lakások ne legyen, színetlen könyöregjünk a kegyelmes Istennek, hogy legyen kegyelmes hozzánk, és minden bűneinket megbocsássa. És tartsa meg az ő jóvoltából a mü kegyelmes fejedelmünket, adjon jó egészséget és békességet néki, megoltalmazza őtet az ördegtől és minden ő álnakságitól, adjon szent Lelket néki, ki legyen ő vezérje, hogy az Istennek utáiban mindenkoron járjon, hogy az Istennek áldomása mindéltig rajta legyen. Hogy békességben megmaradhassunk, és az Úristennek ígében megjakorlhassuk magunkat, és örökké a mü kegyelmes Fejedelmünkkel üdvezülhessünk, a mü urunk Krisztus Jézusban, az élő Istennek áldott szent Fiában: Amen, Amen, adjad Úristen: Amen.

²⁴⁴ szörnyeteg

KRÓNIKA
AZ MAGYAROKNAK DOLGAIRÓL.

AZ BONFINIUS ANTALRÓL ÉS ANNAK BÖLCS ÍRÁSIRÓL.

Mikoron írának Krisztus Urunknak születésének utána 1486, és immár Mátyás király az ő királyságában nagy sok hadakat viselt volna, és egyébképpen is sok jeles dolgokat cselekedett és véghöz vitt volna, bekülde Franciaországba és Németországba, és mindenütt megkeresteté az jeles tudós népeket, és behozatá azokat nagy költséggel és bőv füzetésre Magyarországba; [A MAGYAROK BARBÁRUSOK.] mert látja vala, hogy a magyarok barbárusok és csak bárdolatlan parasztok volnának, és semmi egyébire igen jelesek nem volnának, hanem csak az egy nagy vitézségre. [MÁTYÁS KIRÁLY HOZÁ BE A TUDOMÁNYOKAT.] Ennekokaért hozá be a sok tudós embereket Magyarországba. Ezek mellett egyébféle sok jeles műves mestereket külön-különbféle tudományokban és mesterségekben, hogy az magyarok meglátnák azoknak szép tudományokat, nagy emberséges voltokat és az ő bölcs mesterségeket: ők is megszelídnének, és a régi ostobaságból kitérnének, és tanulnának naponként szép emberséges és bölcs tudományokat és mesterségeket, hogy az ő országa is megépülne és megékesülne. [MÁTYÁS KIRÁLY TISZTESSÉGKÍVÁNÓ.] Miért kedig Mátyás király igen nagy tisztességgkívánó is vala, nem akará, hogy az ő jeles cselekedeti, jeles hadai, nagy győzedelmi és az ő sok jeles lött dolgai, avagy az ő nagy vitéz atyjának dolgai, jeles cselekedeti és ennyi sok diadalmi vele egyetembe meghalának és felejtséggbe jutnának; hanem hogy renddel megíratatnának, és az írásnak vagy krónikáknak olvasása által esmeretbe lönnének, és megmaradnának az jövőendő embereknél. Hogy ekképpen emléközetbe maradna mindenkoron az ő nevek mind az egész világban. Ezért hívatá Olaszországból ezt az Bonfinius Antalt is.

[BONFINIUS ANTAL KICSODA VOLT?] Olasz volt ezokaért ez Bonfinius Antal, Asculán²⁴⁵ városbeli polgár, mely a Picenti²⁴⁶ tartományban vagyon; és ékesen szóló és író a deák nyelvben volt, a görög nyelvet is igen nagy mesterségesen tudta. Volt kedig özvegy ember akkoron, mikoron Mátyás király ötet kihozatá hozzája. Vala kedig szegény ember, és maradtanak vala néki feleségétől két hajadon leányi, házasságra alkolmatosok. Mikoron ezokaért Mátyás királyhoz jött volna, szép írásokat hozza néki; hozza kedig az ő írási és szép versei között egnyíhány kenyvét is, melyeket görög nyelvből deák nyelvre tolmácsolt vala. Mikoron látta volna ezokaért Mátyás király az Bonfiniusnak nagy bölcs voltát, igen örüle néki. [MÁTYÁS BÖCSÜLI A TUDOMÁNT.] És miérthogy hallotta vala szegény voltát, és hogy öreg kiházásító leányai volnának, ő magát ezer arany forinttal megajándékozá, mindenik leányt is ezer-ezer forinttal, hogy ez lönné jegyruhájok. Mert Olaszországban olyan törvény vagyon, hogy az atya előszer kihirdeti az ő leányának törvényét²⁴⁷, mert anélkül senki nem kéri, és senki sem veszi el. Úgy marada annakutána Bonfinius Mátyás királynál.

[MÁTYÁS KIRÁLY PARANC SOLJA AZ KRÓNKA ÍRÁSÁT.] Meghagyá kedig Mátyás király mind a püspekeknek, mind az apáturaknak és mindenféle deákoknak, hogy elkeresnék mind az egész országot, minden káptolonbeli libráriákat és minden kalastromokat, és egybegyűtenének minden jegyzéseket, írásokat és minden históriákat, és azokat behoznák, hogy megláthatná azokat az Bonfinius retor, és egymásután szép rendre hozhatná, és szép ékes deák szókkal megírhathatná azokat.

²⁴⁵ Ascoli Piceno (olasz város)

²⁴⁶ Marche tartomány déli része, az ókori Dicenum

²⁴⁷ azaz: hogy mennyi lesz a hozomány

És mikoron ekképpen lőtt volna, Bonfinius a sok jegyzésekből és külön-különbféle írásokból mind egy könyvbe szörzé mind az egész históriát kezdettől fogva mindvégig. [MINT KÉSZÜLT MEG A MAGYAR KRÓNKA?] Annakutána Mátyás király mind az egész országból gyűte az urak és főrendek közül huszonnégy vényeket, és Visegrádon azok előtt és a király előtt mind kezdettől fogva végig elolvasá Bonfinius a könyvet, és úgy szóltanak renddel minden cikkelekhöz, és megmondották, mint hallották ők azon dolgokat az ő ősoktól. Úgy készült meg az Bonfinius krónikája Mátyás királyig. Mátyás király üdejébe Bonfinius mind véle volt és együtt járt véle a táborokban, és füleivel meghallotta és szömeivel meglátta mind az dolgokat, és úgy írta meg azokat szép renddel.

[LÁSZLÓ KIRÁLY ÍRATTA A KRÓNIKÁT.] Mátyás király után is élt Bonfinius, és László²⁴⁸ király udvarában volt. László király is nagy füzetést tött néki, és arra fogadta, hogy az ő üdejébéli dolgokat Mátyás király üdejétől fogva megírja. Meg is írta, és annakutána az egész krónikát dedikálta és ajánlotta László királynak. De a könyv nem volt nyomtatva, hanem csak írva; és a püspekek annakutána ki-ki mind magának megíratta. [MINT TALÁLTATOTT A BONFINIUS KRÓNIKÁJA?] De miérthogy a könyv nagy és hosszú, restelték megírni mind a könyvet. Ezért egyik egy részét írta, a másik a másikat, harmadik az harmadikat. E sok darabokból annakutána mű üdönkbe egybeszedeggettük és rendbe hoztuk mind az egész könyvet nagy munkával és nagy nehezen, mert az egész könyv elveszett Bonfiniusnál és László királynál. [MÁTYÁS KIRÁLY JÓVOLTÁBÓL VAGYON KRÓNIKÁNK.] Mátyás királynak köszenjük ezokaért ezt, hogy nálunk vagy az magyar krónika, és hogy Bonfinius azt bölc és ékes deák szóval megírta. Mert ha Mátyás király oly bőv füzetést nem tött volna, és viaszfazékban és somfánál főzött volna, mint az mostani fejedelmek és urak, bizony egy csöpp krónikánk sem volna, és nem tudná senki, mint jötenek a magyarok be, és honnét jötenek be az országba; kik voltanak fejedelmek és királyok kezdettől fogva ez országban etc. Köszenet volna ebbe az jámboroknál: méltók is volnának ezek böcsületre, kik ebben munkálkodtanak és munkálkosznak, hogy az magyarok az ő nyelvekben megláthassák az ő elejeknek jeles históriáit; de kevesen találatnak, kik valami hálaadóssággal lönnének az szegény jámborokhoz. Mit tehetünk? Olyan volt mind kezdettől fogva az világ. Ám légyen minden az ő kívánsága szerint.

²⁴⁸ II. Ulászló (uralkodott: 1490-1516), a trónon Mátyást követő magyar király

**AZ MAGYAR KRÓNIKA, A BÖLCS ÉS ÉKESEN SZÓLÓ,
ÉS ÉKES SZÉP BÖLCS DEÁK SZÓKKAL ÍRÓ
BONFINIUS ANTALNAK ÍRÁSA SZERINT.**

ELŐJÁRÓ BESZÉD.

I. RÉSZ.

[HELTAI GÁSPÁR.] (...) Bonfinius nagy sok tartományokat számlál elő, melyek mind északra vadnak, és sokféle népeket, igen régieket, és majd az egész Legyelországot mind megírja. De énnékem úgy tetszik, hogy az együgyű magyaroknak ezek nem szükségesek. A finnyás olvasóknak vagyon deák Bonfiniusok, ott megolvashatják, ha igen nagy kedvek vagyon hozzá. Elhattam ezokaért azokat. Ha kedig a felséges Isten éltetne, tehát kiadnám mind az egész világnak megírását, ott megolvashatja annakutána minden ember, hol és mint vadnak. Ha kedig az Isten elhozza az én sabbathomat,²⁴⁹ anélkül lesznek az emberek.

II. RÉSZ.

MAGYARORSZÁGRÓL ÉS ANNAK FÖLDEIRŐL.

[MAGYARORSZÁG JELES FÖLD.] (...) Ezt írhatom kedig Magyarországnak földéről, hogy nem enged semmi földnek mind e széles világon, akár az ő jó egét nézed, akár az ő népeit, akár az ő termő és gyümölcsös voltát, akár az ő barmait és vadait, akár az ő bányáit és érceit, akár aranyát, ezüstét, rezét, kénesőt²⁵⁰, ónát, vasát etc. Akár az ő hév avagy hideg folyó vizeit, akár az ő gabonáit, veteményit, gyümölcsseit, akár mindeneket.

A régi jeles és nagy városi elpusztultának ugyan a nagy és színetlen való hadak miatt, miért-hogy mind ennyi nemzetek környüle voltanak, kik történek reá gyűlölségből. És miérthogy nem volt soha semmi nyugalma, azért nem épűthetnek az magyarok újonnan városokat: sőt ha valamit épűtettek is, hertelen csinálták azt, és csak imígy-amúgy épűtötték. [AZ ELSŐBEN PAPOK VADNAK.] Az emberek kedig, kik Magyarországnak laknak, három rendben vadnak: elsőben papok vadnak; mert sok érsekek, püspekek, prépostok, káptalanok, apát urak etc. vadnak benne, kik mind a fő renden vadnak. Másodikban az vitézlő urak vadnak, kik gondot viselnek az hadakozásra. Harmad rendben vadnak az műves és szántó emberek és az egész parasztság.

AZ VÁRMEGYÉKRŐL.

Noha a régi városok elpusztultanak Magyarországnak, de ezért szántalan sok városok, várak, faluk és erősségek vadnak és mezővárosok Magyarországnak, Tótországnak, Szlovákországnak, Horvátországnak, Rácországnak,²⁵¹ Szilágyban, Máramarosban és egész Erdélyben, melyek szépen vadnak elrendelve és vármegyékre elosztva. Szép kedig és igen kies mind az egész Magyarország, és majd az egész világnál és ország tartományinál dicséretesb volna az ő szépsége, kiessége, jóvolta és az ő egészséges volta: de miérthogy olyan háborgó és békétlen, ezért a nagy tolvajlásokért és szántalan sok kóborlásokért kevésb városok és faluk találtnak benne. De találtnak mindezáltal sok vármegyék és városok benne, és szántalan sok faluk, melyek közzül sok olyan, mint egy-egy város. És az vármegyéket nevezték az városokról vagy

²⁴⁹ itt: halálomat

²⁵⁰ higany

²⁵¹ Tótország: Horvátország (a mai Horvátország északi része); Szlovákország: Szlavónia (nem pedig a mai Szlovákia!); Horvátország: itt Dalmácia (a Szávától délre, az Adriáig); Rácország: Szerbia

várakról, vagy az hadnagyokról²⁵², kik a magyarokkal kijöttek Scythiából²⁵³, és letölték magokat a Duna mellett kétfelé; holott laktanak, most is ott laknak az ő maradékjok.

AZ VÁRMEGYÉKNEK SZÁMA.

(...) 10. vármegye a székesfejérvári, mely a székesfejérvári várastól neveztetik. Ez igen erős város a rétből vagy on. Ebben vagy on Szent István királynak jeles temploma, melyben a magyar királyoknak koporsói vadnak, mert ez az ő temetűhelyek. Ezt a templomot kezdeté Mátyás király újonnan megépíteni drága költségekkel, de félbemaradott. Ha a felséges fejedelem elvégezhetné volna, talán egész Európába sem volt volna mása. Ott egy prépostság vala és egy nagy káptalon, sok egyéb papokkal és sok szörzetesekkel, kiknek sok és ugyan számtalan sok jövedelmek vala: mert nagy jószágok vala mind széllel Magyarországon etc. De mikor írnának 1543, megfűzeték a bak árát. Mostan Szelim prépost szentel ott...

[KOLOCSA ÉRSEKSÉG.] Ebben az vármegyében vala az Kolocsaváros²⁵⁴ is, érsekség hely, holott mindenkoron jeles érsekek laktanak, kik a magyar királyoknak kancelláriusi és főtanácsi voltak.

[VESZPRÍMI PÜSPEKSÉG.] 11. vármegye az veszprími, mely ellenében vagy on Kolocsánál napnyugatra. Neveztetett ez vármegye is az Veszprím várostól, mely püspökség hely vala. Az Veszprüm kedig német név és fejér kutat teszen, az szép és jeles forrásokért.

(...)

13. vármegye a pilisi, mely a Dunára megyen. Ennek mind hegyes földé vagy on, rakva szőlővel, de miérthogy ennyi bányák és hévizek fornak ki az hegyekből, ezért lészen a hegyeknek a bora könyköves, és ezért részegülnek meg az emberek olyan hamar. Ez vármegyében vagy on mind a Buda, mind Új-, mind Ó-Buda, melyek mellett álfoly a Duna. Neveztettenek kedig e névvel a budinusoktól²⁵⁵, az igen régi scythiai népektől, kik Attilával az hunnosoknak fejedelmével bejöttek Magyarországra.

Mert kijöttek Ázsiából az hunnosok, és általkelvén a Tanais²⁵⁶ nagy folyóvizét, bementenek annak Scythiának középre, mely Európában vagy on, és sokáig laktanak együtt a budinusokkal, még azelőtt, hogy bejöttek volna Pannóniába és azt elbirták volna.

A Dunaparton Ó-Buda felett tetszik még a nagy darab falakból és a körítésekből egy igen nagy régi város, melyet a mostani emberek Scambriának neveznek. Ezt az várost építették régebben a sicambriusok²⁵⁷, régi német népek. [LÉGIÓ: EGY-EGY BIZONYOS SZÁMÚ SEREG VOLT; TÖTT

²⁵² a régi nyelvben hadvezért jelent, itt törzsfőt

²⁵³ Szittyaiország; a Fekete-tengertől Szibériáig terjedő alföld ókori elnevezése

²⁵⁴ Kalocsa

²⁵⁵ Hérodotosz által említett mitikus nép a Volga középső folyása mentén

²⁵⁶ Don

²⁵⁷ A sicamber (sigambri v. sugambri) nép a mai Köln környékén, a Rajna folyása mentén élt germán néptörzs volt. Heltai velük hozza kapcsolatba a Sicambria elnevezést - ez azonban csak egyike a korban szokásos magyarzatoknak. Egy nem magyar eredetű hagyomány szerint Sicambiát az Antenor vezetésével menekülő trójaiak alapították. Földrajzilag Buda környékén keresik, ezért valószínű, hogy a legenda keletkezéséhez Aquincum romjai szolgáltattak alapot. (Ennek eredeti latin nevét ugyanis nem ismerték a középkorban.) Nevét egyesek szerint a közeli Sycan-hegyről kapta, mások úgy vélik, hogy a gall törzsek alapították saját nevük emlékeztetére. (Kulcsár Péter nyomán.)

KEDIG KEZEL HÉTEZER HADAKOZÓ FÉRFIAIT, ÍGY OSZTOTTÁK A RÓMAIAK MINDEN Ő VITÉZLŐ SEREGEKET; ELSŐ LÉGIÓ; MÁSODIK LÉGIÓ, HARMADIK LÉGIÓ ETC.] Mert légiót adtak azok mindenha segítségül a rómaiaknak. És miérthogy azokat odavetették a földnek őrzésére és megoltalmazására, úgy rakták meg azt a nagy várast, és nevezték azt az ő nevek után Scambriának.

Mert Mátyás király üdejében ástanak ott ki egy követ, kin szép betűkkel írva vala: „Sicambriusoknak légiója, melyet ide őrzésre vetettek, építették meg ezt a várast és az ő nevek után nevezték azt Sicambriának.”

Vagyon még azon Dunaparton két igen régi pusztá váras. Az egyik a nagy lapátzon vagyon Esztergom mellett Komáromnak ellenébe, Tata mellett²⁵⁸, melyet a német tizedik légió épített volt. A másik, mely Buda felett mintegy tizenhat hagyításni földre vagyon. Ezt is a német hadakozók a tizennegyedik légió rakták volt, holott mostan Szent András egyháza vagyon,²⁵⁹ és fenn a hegyen egy falu. Még meglátszanak nyíhol-níhol a körítések és egyéb rakások is, melyek még nem omlottanak le, noha igen régiek. (...)

III. RÉSZ. AZ ERDÉLYORSZÁGRÓL ÉS AZ Ő VÁRMEGYÉIRŐL.

Az Erdély nem igen nagy ország, és csak az egyik része, mely Magyarország felé vagyon, az vagyon vármegyékre osztva. (...) 4. vármegye a kolosi, mely az várástól neveztetett. (...) [KOLOSI VÁRMEGYE.] Ebben az vármegyében vagyon két mélyföld²⁶⁰ Kolozstól, az jeles, híres és neves váras Kolozsvár, melyet annakelőtte a németek neveztenek Klaussenburgnak, mely ennékem, Heltai Gáspárnak másik hazám. Ez várasban, Kolozsvárban lőtt a felséges Mátyás király ez világra az Óvárban, egy régi házban, mely a déli kapunak szinte ellenében vagyon. (...)

IV. RÉSZ. AZ ERDÉLYORSZÁGNAK TÖBB RÉSZEIRŐL.

[SZÉKELYEK.] (...) Ezek mellett vadnak annakutána a székelyek. Ezek mindnyájan szabad nemesek, és a scythiabeliek között legrégebbiek. Ezek szabad népek voltak, és senkinek nem szolgáltanak, hanem arra voltak kötelesek, hogyha ellenség jutott az országra, a király parancsolatjára önékik előszer fel kellett kelniük az ellenség ellen. Adót sem adtanak senkinek, hanem a magyar királynak egy-egy ökerrel tartoztanak a koronázatra és a menyekezőre, és ha a királyné asszonnak fia lőtt. Jeles hadakozó népek voltak ezek. És az ő földek székekre vadon osztván. Azok között teremnek az erdélyi jeles lovak, hadra valók és jeles szekéres lovak; és sok jó és kövér ökrek.

[SZÁSZOK.] (...) A székelyek mellett napnyugatra és délre ott laknak a szászok, kiket deákol saxonesnek hínak. Ezek kedig ázsiai népek, mert Ázsiából jöttek ki nagy sokasággal, és leszállottanak Európában. És igen régen lakik e szász nemzet ez országban. Mert nemcsak egy úttal jöttek be az országba: miképpen annakutána a krónikába megmondjuk. (...)

²⁵⁸ Szőny

²⁵⁹ Szentendre

²⁶⁰ mérföld; a magyar mérföld kb. 4,5 km, az erdélyi - valószínűleg Heltai ebben számol - kb. 5-5,5 km

V. RÉSZ.

AZ ERDÉLYSÉGNEK NAGY VOLTÁRÓL ÉS BÓDOG VOLTÁRÓL.

Az Erdélyország nem igen nagy ország, mert Bánffihunyadtól mind Túrts váráig, mely Brassón túl vagy, alig vagy negyven mérföldig az hossza. A szélessége alig vagy húsz. De noha görbécses és igen hegyes föld, azért igen jó termő föld és igen bőv gyümölcsöző. Környüle vétetett kedig, mint egy szép koronával, a magas hegyekkel, melyek között szántalan sok faluk vadnak, holott az emberek szántással és kapálással készítnek földet a búza, rozs, köles és egyéb magvoknak bevetésére, és mind hegyen-völgyen jeles termése leszen. [ARANYÁSZÓK.] De az embereknek nagyobb része mind aranyászók.

Mert az hegyekből és patakokból kivájják a fővént, és megmossák azt, és szép drága aranyat mosnak ki belőle, és gyakorta oly aranyokat, oly szép szömeket és gostyánokat találnak benne, hogy egyik egy girát²⁶¹, egynyíhánszor két avagy három girát is nyom. A többi kedig érceket művelnek: arany, ezüst, réz, kéncső, vas etc. érceket. És helyyel-hellyel bányavárosok vadnak az nagy hegyek között, tudniaillik Offnbánya, Abrugybánya, Szalaknabánya, Köresbánya, Vasbánya, Kisbánya, Bernárdbánya, Toroszkóbánya.

[GYÓGYBÁNYA.] Nem messze Szászvárashoz vagy egy jeles hév víz, Gyógyváras mellett, mely igen egészséges, és sok betegek gyógyulnak abban, mikoron benne ferednek. Ez koronás hegyekben és erdőkben Erdély körül találni külön-különbféle sok vadakat, serényes ökröket, vadlovakat, jávorokat, dánvadakat, beléneket. Esmét külön-különbféle madarakat, zákányokat, vadpávákat, jeles sólymokat etc.

A székelyeknek földjén Vásárhely felett nem törem bor, de mindenféle gabona sok. [ANNO 1573 KOLOSVÁROTT ADTANAK HÁROM BUDAI PINTET EGY MAGYAR PÉNZEN. GYAKOR HELYEN KETTŐT.] A több helyeken kedig Erdélyben (csak Brassótól és Fogaras környékétől megválva) bőv bor terem, elannyira, hogy soholt egyebet nem isznak bornál, mert igen olcsó, elannyira, hogy egynyíhánszor egy budai pintet vesznek egy pénzen.²⁶² Mindenféle gabona is terem benne, jeles barmok és lovak, melyek nagy csordákkal és ménesekkel járnak a nagy hegyekben.

²⁶¹ pénz vagy pénzérték vagy súlyegység, itt az utóbbi, egy gira kb. 0,7 kg

²⁶² egy budai pint kb. 1,4 liter, egy magyar pénz az egy dénár, száz dénár az egy magyar forint

**MIKÉPPEN A NAGY KÁROLY CSÁSZÁR
A SAXONIABÉLI SZÁSZOKAT FEGYVERREL
HAJTOTTA ESMET A RÓMAI KERESZTYÉNSÉGHÖZ;
ÉS MIKÉPPEN HELYHEZTÖTTE ŐKET
MAGYARORSZÁGBA ÉS ERDÉLBE.**

I. RÉSZ.

[KÁROLY CSÁSZÁR MEGYEN A SZÁSZOKRA.] Azonközbe hírt hozának Károly császárnak²⁶³ Németországból, mivelhogy a saxóniai szászok elhették volna a római keresztyénséget, kiket azelőtt fegyverrel arra hajtott vala, vélek hadakozván sok üdeig. Azokra indítá ezokaért az ő népét, és mikoron megütközett volna véle, diadalmos lőn a szászok ellen. És veszének a szászok közül az viadalban harmincezeren. És ez had miatt igen elpusztul a Saxónia.

[HONNÉT VADNAK A SZÁSZOK MAGYARORSZÁGBAN?] És miérthogy a Nagy Károly császár fél vala, hogy a magyarok üdővel esmet elszakadnának tőle, túsul vév a saxóniai hercegnek és nagy uraknak fiait, és azokat nagy sok szászokkal elkülde alá Magyarországba, hogy azok ott letelepednének, és városokat és erősségeket épütenének. Ezt kedig a magyarokért műveli, hogy az jelen való szászok miatt ne szakadhatnának el oly hamar ötőle és a Római Császárságtól.

[A SZEPESI SZÁSZOK.] Mikoron ezokaért e német nemzetek, kiváltképpen kedig a szászok, bejöttek volna Magyarországba, egyik rész letelepedék a Szepességben, holott szép városakat épütenék, Kassát, Eperjest, Szebent, Bártfát, Lőcsét etc.

[MÁRAMAROSI SZÁSZOK.] A másik rész szakada a lengyel havas alá Máramarosban, Huszt, Munkács és Beregszász környül.

[NAGYBÁNYAI SZÁSZOK.] Az harmadik rész odaszálla az havas alá, hol mostan Nagybánya és Láposbánya vagyon.

[AZ ERDÉLYI SZÁSZOK. HERMANNSTADT.] A negyedik és nagyobbik rész a fő saxóniai herceg fiával, Hermannal beméne Erdélbe, és ezek elfoglalák körös-környül az havasok alját, és ott délre épütek Szebent egy magasságnak orozatján, és nevezek a főhercegnek fia neve után Hermannstadt, azaz Hermanváros²⁶⁴, mint mostan is nevezik. A többi megépütek annakutána a több városokat, Kolosvárot, Szászvárost, Szászsebest, Besztercét, Drégent, Meggyest, Segesvárot, Kőhalmot, Brassót etc.

²⁶³ Nagy Károly 768-tól frank király, 800-tól fölveszi a római császár címet, meghalt 814-ben; hadjáratai során az egykori nyugatrómai birodalom nagy részét és a Rajnán túli germán szász területeket is meghódította.

²⁶⁴ Nagyszeben

AZ MAGYARI KIRÁLYOK.

ELSŐ MAGYAROKNAK KIRÁLYA SZENT ISTVÁN KIRÁLY.

[SZENT ISTVÁN KIRÁLY.] Mikoron ezokaért az első István király, kit Szent Istvánnak is neveznek, királlyá lőtt volna, igen eszesen bírja az ő tisztit, mindenkoron szöme előtt viselé az Istent, tudván, hogy ennek kellene számot adni minden cselekedetiről. És ezt igen gondolja vala, hogy egy fejedelem sem lehetne nyomósb az ő birodalmában, ki nem böcsüllené és ki szüve szerint nem szeretné és félné az Istent és ki ennek nem szolgálna igaz hitből, ártatlan szent életben és az igazságnak szeretetiben. És erősen olvassa valaha szentírást, és minden nehéz dolgokban megértkeződik valaha tudós emberektől, kiváltképpen kedig a prédikátoroktól. (...)

Annakutána Szent István király követeket bocsáta mind a környülvaló országokba és mindenfelé békességet szörze és szövetségesekeket szörze minden szomszédival.

[AZ URAK ÁRULTATÁST SZÖREZNEK SZENT ISTVÁN KIRÁLY ELLEN.] De nem sok üdővel annakutána az urak árultatást művelének ellene a pogánságnak kívánságából, és egybe esküvének a király ellen, és támadást művelének az országban, és a községet erővel kezdék elhajtani a római keresztyénségről. Dúlni kezdék ezokaért a falukat, és mikoron jobban egybe gyülekeztenek volna, megkezdék a királyi városokat is, mind Veszprímet a Balaton-víz mellett, mind egyebeket is.

A SZENT ISTVÁN KIRÁLYNAK HADAIRÓL.

II. RÉSZ.

Szent István király kedig tudja és jól hiszi vala, hogy ő Istennek kedvébe volna, és hogy az Istennek gondja volna reá. És hogy megoltalmazandó volna őtet a pogány hamis emberek ellen. Ezokaért mindjára sereget gyűte Kupa²⁶⁵ ellen, a fő áruló ellen.

[KUPA ÚR.] Ez e Kupa kedig nagy és böcsületes²⁶⁶ ember vala egész Magyarországon és bírja vala kapitányul az egész Somogyságot. És ez ebbe praktikál vala, hogy a Sarolta hercegnét a Szent István királynak az anyját magának vehetné feleségül, hogy annakutána e szín alatt és a pogánságnak visszahozása alatt kiűzhetné a Szent István királyt és a magyaroknak királya lehetne.

Segítségül hívá ezokaért Szent István az Istent, és arra kéré őtet, hogy el ne hadná a Magyarországot. Szent Márton püspöknek²⁶⁷ is igen esedezők és nagy fogadásokat fogada néki.

²⁶⁵ ma ismertebb nevén: Koppány

²⁶⁶ itt: becsülésben, tiszteletben álló

²⁶⁷ Sabariában, a mai Pannonhalma környékén született, IV. századi tours-i püspök, Franciaország védőszentje; István azért imádkozik hozzá, mert hadba vonulása előtt a Szent Márton nevére szentelt apátságban (ma: Pannonhalma) tartózkodott

[NÉMET HADNAGYOK.] Annakutána választa az ő atyjának hív vitézi közül két hadnagyot, mind a kettőt németet: kinek egyiknek Huntess vala neve, a másiknak kedig Pázmán. És ezeknek kezek alá osztá az egész sereget. Főkapitánnyá választa kedig az egész seregre egy jámbor keresztyén vitézlő férfit, kinek Vencel vala neve, ki ő is német vala, hogy ez mind a hadnagyokkal és mind az egész sereggel bírja.

Elindula ezokaért szép renddel minden seregével, és mikoron az Garam vize mellé jutottanak volna, ott egybe találának a Kupa kapitánnyal és a több áruló urakkal, és megütközének vélek. [SZENT ISTVÁN KIRÁLY DIADALA KUPA ÚR ELLEN.] A Szent István kedig igen imádkozik vala; annakutána igen biztatja vala az vitézeket és inté őket, hogy bátor szívvel vínának a keresztyéni hit mellett. Azonközbe az Vencel, a főkapitány megszömlélte volt a Kupát, és arra sietvén, bajt kezdé véle víni. És az vívásban levágá és fejét vevé a Kupának, és ottan kiáltani kezdé:

- Az Isten münénkünk adta a győzedelmet!

És így kezdé mind Szent István népe kiáltani, és Kupának népe megijede és futásra vevé a dolgot, és az Vencel kapitány az ő seregével utánok üze, és sokat levágának benne, és majd mind megfogák az áruló urakat a futásban.

[SZENT ISTVÁN KIRÁLY GYŐZEDELMESE.] És mikoron a király megizente volna önékik, hogy mindnyájan megtérnének, megtére a Vencel kapitány minden néppel, és fogva hozá a királynak mind az áruló urakat, és a király törvényt tétete rájuk a táborban, és mind fejeket szedeté. A Kupa testét kedig négygé vágatá, és az egyik részét az esztergomi kapuba felfüggeszteté, a másik részét az veszprémi kapuba, az harmadikat a győri kapuba, a negyedikat beküldé Erdélbe, és felfüggeszteté a gyulafejevári kapuba, hogy például ott állana minden árulóknak. A több foglyokat kedig megbünteté, mindeniket az ő gonoszságának nagy volta szerént. (...)

És a király sok ajándékokat küldé az ő fogadásából a Szent Márton kalastromában, és egész Somogyorságból új dézsmákat szörze hozzá, miérthogy a somogyiak az áruló Kupa mellé támadtanak vala.

[SZENT ISTVÁN KIRÁLY BALGATOCSÁGA.] A király kedig nem hívé magát el e nagy diadalomért, hanem alázatos lőn, és színetlen könyörge az Istennek, hogy az Isten bölcs tanáccsal meglátogatná őtet, hogy halálának előtte mind a keresztyéni hithöz hozhatná az ő népét, a magyarokat, és hogy megerősíthetné őket abban. (...)

IV. RÉSZ.

[SZENT ISTVÁN KIRÁLY MEGHÁZASULÁSA.] (...) Megházasula annakutána, és házasságára hozatá a másik Henrik császárnak²⁶⁸ leányát, ki jámbor és istenfélő császár vala. A leánnak Giszle vala neve. Ez házasságnak általa megbékélének a magyarok a németekkel és több keresztyén nemzetségekkel. Ez Giszle sok magzatokat szüle néki, de ezek mind üdőnek előtte meghalának. A többi között szüle a Szent Emre herceget is, de ez is meghala.

És a Szent István király és a Giszle királyné-asszony nagy ájítatosságban és szentségben élének egymással, és sok egyházakat, püspökségeket, káptalanokat, egyházi rendeket és

²⁶⁸ I. (Civakodó) Henrik bajor herceg (nem császár!)

kalastromokat és hospitályokat szörzének és épütének szerin-szerte az országba, és minden gazdagságokat költenek a templomoknak, oltároknak és képeknek ékesítésére. (...)

[NEM CSODA, MERT AZ JÁMBOROK RÓMAI KERESZTYÉNEK VALÁNAK. SZENT ISTVÁN KIRÁLY NAGY ÁJTATOSSÁGA.] Minden éjjel ő maga, csak másodmagával kiment nagy zsák pénzekkel és úgy osztogató azokat a szegényeknek. És kiváltképpen való papokat tartott egyynyihányat, kik csak alamizsna osztogatók voltak. (...)

Minekutána kedig Szent Giszle, az ő felesége megholt volna, sok üdő múlva esmet megházasula, és feleségül hozta magának esmet egy Giszle nevű asszonyt, mely leánya vala Gwilhelmusnak, a burgundiai hercegnek²⁶⁹. De ez nem az előbbeli Giszle vala, hanem kövély és haragos asszonyállot, kinek csak ez világi dolgok kellnek vala. (...)

V. RÉSZ.

[SZENT ISTVÁN KIRÁLY GYULÁVAL VALÓ HADA.] Mikoron írnának Krisztus Urunknak születése után 1002, támada nagy hada Szent István királynak az Gyula kapitánnyal Erdélben, ki távolvó való bátyja²⁷⁰ vala néki. Mert Gyula kapitány pogány, kegyetlen ember vala, és igen bánja vala az öccsének, a királynak dolgait, hogy a keresztyéni hitre állott és megkeresztelkedett volna, és egyynyihánszor erősen feddődött vala a királlyal érötte. Annakutána fegyverre is kapa, hogy avval megoltalmazná a pogánságot, és hogy visszahajthatná a keresztyén magyarokat a pogáni bálványozásra. És azért az erdéli hegyeken általmenvén minduntalan gyötri vala a magyarországiakat, dúlván és kóborlván őket minden kegyetlenséggel.

[SZENT ISTVÁN KIRÁLY KEGYESSÉGE.] Az jámbor és istenfélő király nem akara örömet támogatni az ő vére ellen. Követeket bocsáta ezokaért Gyulához Erdélbe, és ezek által könyörge Gyula bátyjának, és inté őtet igen gyakorta, hogy elhagyná a scythiai vadságot és kegyetlenséget. És hogy megesmerné az igaz Istent, és az üdvözítő Úrjézus Krisztust. De minden ügyeközeti heában lőn. Ezokaért őnéki is fegyverhöz kellett nyúlni, hogy erővel megennyhítené az ő Gyula bátyját.

És mikoron a király nagy népet egybegyüttett volna, beindula Erdélybe. És kevés üdeig meghajtá az egész Erdélyiséget. Végre megfogá a Gyula kapitányt, mind feleségestül és két fiával, és elvivé véle Magyarországba. (...)

[SZENT ISTVÁN KIRÁLY KÓRÁGYA.] Nem sok esztendő múlva betegségbe esék a király. És miérthogy immár minden magzati és a Szent Emre herceg is megholtanak vala, és az ő unokái és atyafiai avagy az ő vér szerint való rokoni közzül nem vala senki, ki őtet halálának utána követhetné a királyi méltóságban; miérthogy ezt is megértötte vala, hogy az ő magyar e szándékba volnának, hogy az ő halála után mindjára az római keresztyénséget el akarnák hadni, és hogy a scythiai bálványozásra akarnának térni, igen kezde ezen bánkódni, annyira, hogy a nagy bánatból egyik betegségből a másikban esnék. És a fájdalomban is esék annyira, hogy lábon nem állhatna.

[A MAGYAROKNAK VISSZAVONYÁSA.] Ebből ezokaért merészséget vőnek magának a magyarok, és az urak közül négyen egybeeskövének a király ellen, hogy meg akarnák ölni

²⁶⁹ Istvánnak csak egy felesége volt: a bajor herceg lánya, Gizella, aki túl is élte férjét; a burgundiai herceg Gizella nevű leánya István feleségének az *anyja* volt

²⁷⁰ nagybátyja (István anyjának, Saroltnak testvére)

ötet, és halála után a magyarokat a scythiai bálványozásba hozni. [ISTEN MEGOLTALMAZÁ A SZENT ISTVÁN KIRÁLYT.] És mikoron az egyik, estve, a garádicson felorozkodott volna a királyi palotába, ahol a király fekszik vala, és még világot nem gyújtottanak volna: kiesék azonközbe a ruha alól a mezítelen tör a földre, és nagyot zördüle. Mindjárt megkezdé a király kérdeni:

- Micsoda zöregne oly igen ott?

És odaszólitá az árulót, és erősen kezdé megkérdeni, micsoda volna szándékja? Ez kedig mindjárt megijedvén, leesék előtte, és nagy sírással és könyörgéssel kegyelmet kezde kérni fejének. És a király megértvén tőle az árultatást, megkegyelmeze néki és elbocsátá. Annakutána megfogatá a több árulókat, és mikoron azok megvallották volna az ő vétkeket, megbünteté őket törvénnyel.

És mikoron az hideglelés reá jutott volna, és napról-napra gonoszbbá lönne az ő betegsége, elhivatá hozzája a püspekeket és mind az urakat, és hosszú beszéddel szóla nékik e két dologról: előszer más királynak választásáról, másodszer a római keresztyénségbe való megmaradásról. [SZENT ISTVÁN KIRÁLY NAGY SZORGALMATOSSÁGA.] És nagy szorgalmatossággal arra inté őket, hogy a keresztyénségben állhatatosan megmaradván, szeretnék egymást, és békességbe maradnának egymással, és hogy mindenbe ártatlanul élnének, és elhadnák a sok kóborlást és az erőszakvételt, és hogy békességet tartanának mind a szomszédságbéliekkel, és hogy a fejedelmek parancsolatjának engednének.

[SZENT ISTVÁN KIRÁLY UTOLSÓ SZORGALMATOSSÁGA.] Mikoron írának Krisztus Urunknak születésének utána 1034, Nagybódogasszon napján, esmet mind behivatá a püspekeket és az urakat. És mikoron misét mondottanak előtte, esmet megszólitá és inté őket minden jókra. És mondá:

- Én az Magyarországot ajánlottam még régen a Szűz Mária asszonyunknak, és azt választottam patronának a magyaroknak, és az ő nevére verettem a magyaroknak pénzét. Ezokaért állhatatos szívvel szolgáljatok mindnyájan asszonyunknak. És ha valami veszedelem akarna jönni reátok, Ő az Ő palástjával befedezi és megoltalmazza a Magyarországot: mert Ő Patrona Hungariae²⁷¹.

És miérthogy ezt kívánja vala, hogy a királyi méltóság megmaradna az ő vérénél: ezokaért mindjára elküldé postán az Egruti Budát Nyitrában, hogy elhozná onnét az Vazult, Mihálynak, az ő atyja öccsének fiát, mert fogva küldette vala azt Nyitrába az ő vásottságáért, és ott tartatja vala a fogságban, hogy azt még élteben magyari királynak szörzené.

VI. RÉSZ.

[GISZLÁNAK ISTENTELEN VOLTA.] Mikoron kedig Giszla, a felesége ezt megértötte volna, elől elküldé Segust, Budának a fiát Nyitrába, és meghagyá néki, hogy a király nevével odamenne, és kívájná az Vazulnak mind a két szömét, és annakutána fekete ónat olvasztana, és azt töltené mind a két fülébe; és hogy Segus annakutána elfutna Csehországba. [VAZUL MEGVAKÍTTATIK.] Mert a Giszla nem akará az Vazulnak királyi létét, hanem kívánná a Pétert²⁷² királlyá lönni, ki német vala, és a Szent István király hűgának fia, a Gwilelmus hercegtől.

²⁷¹ Magyarország oltalmazója; Szűz Máriának, Magyarország védőszentjének később közkeletűvé vált elnevezése. Kulcsár Péter megfigyelése szerint nyomtatásban itt fordul elő először

²⁷² Orseolo Péter, Orseolo Otto velencei dózsának és István hűgának fia, István halála után magyar király (1038-1041 és 1044-1046.)

[VAZUL HOZATIK A KIRÁLYHOZ.] Mikoron Buda jutott volna másodnapon Nyitrába, tehát szöm nélkül és süketen találá az Vazult, és felvévén őtet, a királyhoz hozá. Alikoron meglátta volna Vazult a király, igen kezde sírni. [KOPOSZ LÁSZLÓNAK FIAI.] Annakutána mindjárást hozzá hívatá az ő atyja öccsének, Mihálynak unokáit, Vazulnak bátyjának, az Koposz Lászlónak fiait, Andrást, Bélát és Leventát: és meghagyá ezeknek, hogy hamar elfutnának Lengyelországba és Csehországba, és hogy megoltalmaznák magukat:

- Mert én - úgy mondá - halálra beteg vagyok és bosszút nem állhatok az ellenségeken, és a királynéasszont vissza nem vonhatom az ő gonosz szándékából. Megértvén ezt az ifjak, engedelmesek lőnek a királyi parancsoltnak, és mindjárást titkon elrándulának Lengyelországban.

[SZENT ISTVÁN KIRÁLY HALÁLA.] Annakutána mindjárást behívatván a püspekeket és az urakat, és üdvösséges dolgokat eleikben adván, öközettek kimúlék ez világból, mikoron magyar király volt volna harminchét esztendeig. És az ő temetésére mind eljövének a fő népek, nemcsak Magyarországból és Erdélből, hanem mind a szomszéd országokból is. És nagy tisztességgel vivék az királynak testét Székesfejervárra, és ott eltemeték azt az ő szép templomában, melyet ő ott rakatott vala, igen szép koporsóban.

[PÁPA SZENTET CSINÁL ISTVÁN KIRÁLYBÓL.] Mikoron annakutána László, az ő unokája, magyar király lőtt volna, ez sok pénzt, drága ajándékokat küldé Rómába a Pápának; úgy küldé a Pápa búcsús leveleket Magyarországon, és kivéteté a Szent István testét, és ereklét csinála belőle; és úgy ír be az ő nevét a szentek közükben, és innepet szörze néki. Így nevezik ez időtől fogva a magyarok ezt a királyt Szent István királynak és nagy ájtatossággal megülik a római keresztyének az ő napját.

Az ő halálának utána nagy csodák és veszedelmek lőnek, mert sok városok és faluk megégének, földindulások is lőnek, két napot is látának az égbe, nagy drágaság és merigy halál is következék, és sok hadak miatt igen megnyomorodék az ország.

A X. MAGYARI KIRÁLY, LÁSZLÓ, BÉLA KIRÁLYNAK A MÁSODIK FIA, GEJSÁNAK AZ ÖCCSE.

I. RÉSZ.

(...)

[LÁSZLÓ JELES PAP KIRÁLY.] És mihelt királlyá lött vala, ottan monostorokat, egyházakat és káptalanokat építeni kezde és azokhoz bőv jövedelmeket szörze. És mindenütt csak ez vala gondja, miképpen az egyházbeli isteni szolgálatot a papok és barátok által megszoríthatná; és mindenkoron ő maga jelen vala minden misékben, vecsernékben, prímákban. És csak ez kell vala a püspekeknek és azoknak szolgálainak.

[LÁSZLÓ KIRÁLY MEGBÉKÉLÉK SALAMON KIRÁLLYAL. VERT VISZEN VERETLENT.] Annakutána, hogy az országban valami új veszedelem ne támadna, az urak könyörgenek László királynak, hogy megbékélnék a Salomon királlyal. Végre reá bírák. És úgy békélék meg véle, hogy minden esztendőben akarna Magyarországból Salomonnak királyi költséget adni; de hogy Magyarországba ne jőne, és hogy ahhoz semmi szava lönne. Szegény Salomon király engede a békességnek. És kéré László királyt, hogy méltoltatnék szömbbe véle lönni. László király megígére, hogy Mosonnál szömbbe akarna véle lönni.

[SALAMON KIRÁLY FOGSÁGA.] Mikoron oda egybegyűltenek volna, László király alattomba megfogatá Salomon királyt és Visegrád várába viteté; és ott a tömlecbe téteté. És melléje vetete egy Bod embert is, ki gonosztévő úr vala.

(...)

Annakutána, hogy megtért volna László király, a papoknak esztekéléséből nagy kívánsága lön erre, hogy a Szent István király testét kivehetné a koporsóból, és hogy ereklét csináltathatna belőle. De semmiképpen fel nem bonthaták a koporsót. Maga immár negyvenöt esztendeig feküdt vala a test a koporsóban. [SZENT APÁCA DORGÁLJA A KIRÁLYT.] És mikoron ezen sápolódnék a király, micsoda oka volna ennek, egy szent apáca juta László királyhoz, és mondá:

- Király, nem tudod-é, hogy Salomon király a temlecben vagyon?

És mindjára elküldé, és elhozatá Salomon királyt a temlecből. És annakutána kivévé a Szent István király testét, és ereklét csinálának benne. És mikoron kevés napig volt volna László királynál, elkéredzék Salomon a királytól.

Annakutána Salomon méne a kunokhoz. És Kuthescus, a kunoknak fejedelme megígére magát néki, hogy beakarná őtet hozni országába és székiben ültetni, ha az ő leányát akarná feleségül venni, és az Erdélyországot néki akarná adni. És Salomon megígére magát. Nagy híre lön ezokaért Magyarországból ennek. Azonközbe beütének a kunok az országban.

[LÁSZLÓ KIRÁLY DIADALMOS A KUNOK ELLEN.] És László király sietséggel sereget gyűte, és szömbeszállá a kunokkal. És megütköztén vélek diadalmos lön ellenek. A kunok közül tízezeren hullának el az viadalban. A magyarok közül is ezeren és egynyhányan maradának. De a Kutes fejedelem elszalada Salamonnal. És László király nagy nyereséggel visszatére. És minden egyházakban misét mondata, és processiókat járván hálákat ada az Istennek. És a nyereségből sok ajándokokat osztogata az egyházaknak, és hálaadásra a mű üdvözítéknék egy szép egyházat rakata.

[SALOMON KIRÁLY REMETE LESZEN.] Salomon király annakutána az ő szolgálival a Duna mellé méne, oda alá Trákia²⁷³ felé, és ott elorokodék tőlek az erdőben, és annakutána csak egyszer látták őtet Magyarországon, Kálmán király idejében. De igen hamar esmet elvesze. Annakutána ott sokáig az erdőben lakott a Duna mellett, végre meghala. És elhozák őtet az erdőből, és Polában temeték el. A felesége kedig, mind anyástól Stíriába²⁷⁴ holtának, az Agmond²⁷⁵ apáca kalastromba.

II. RÉSZ.

[A KUNOK ELRABOLJÁK ERDÉLT.] Ezüdüben esmet kijövének a kunok Magyarországon. Előszer Erdélszágot rablá el, és tűzzel megégeték. Erdélből kimenvén Magyarországra menének, és rablánek mind Biharig, Váradon túl. És ott táborban lőnek a kunok Unsoer²⁷⁶ víz mellett. És onnét elindulván a Tiszán átalmenének, és elrablá mind a Tokajvidéket és a Szabolcs vármegyét, és a Tiszapartot mindkét felől, és nagy rablást mindenütt mívelének. Annakutána kimondhatatlan nagy prédával megtérének, nagy erősen dücsökedvén.

[LÁSZLÓ KIRÁLY MEGÜTKÖZIK A KUNOKKAL.] Vala akkoron László király Dalmáciában. És hallván ezt a röttenetes hírt, vissza kezde onnét tényi minden népével, és éjjel-nappal siet Magyarországon. És a Temes folyóvíznél eléré a kunokat a nagy prédával, mert ott megszállottanak vala. És ott látván a nagy prédát, megszólítá az egész sereget, és sok beszéddel inté őket vitézi cselekedetre, és a sok raboknak megszabadítására. És mikoron elvégezte vala beszédét, néki hajtá a zászlókat, és megkezdé az ütközetet. Mikoron kedig hátul megkezdették volna a kunokat, mindjárást rendbe üték a sereget, és erősen kezdenek a magyarok ellen víni. És így lőnek a sok rabok hátol; és az asszonyi állatok megkezdék a raboknak kezeit ódni, és azok megszabadulván, erős hagyigálásokkal kezdenek víni a kunokra. Látván a kunok, hogy közbevévé volnának, oldalfélre szakadának, és futni kezdenek; a magyarok utánok üzének, és erősen vágják vala őket. László király utánok kiálta a magyaroknak, hogy békét hadnának az öldeklésnek, hanem mind megfogják őket: talám a keresztyéni hithöz tértének. [LÁSZLÓ KIRÁLY DIADALMOS A KUNOK ELLEN.] A magyarok ezokaért mind megfogák a többi. Kopulc, a kunoknak fejedelme, és sok fő népe, az viadalnak a kezdetiben hamar elveszének.

És László király a diadalomnak utána mindjárást meghagyja, hogy minden egyházokban a szenteknek litániát és miséket mondanának, és hogy mindenütt az Istennek hálát adnának a diadalomért.

[A KUNOK BOSSZÚT AKARNAK ÁLLANI.] Mikoron a kunok odahaza meghallották volna az ő atyjok-fiainak elveszését, és hogy azok közül sokan volnának fogva a magyaroknál, igen megbúsulának. Kiváltképpen, hogy meghallák, hogy fejedelmek is a fő népekkel egyetembe odaveszett volna. És esmet mindnyájan felkelének, a rabokat is mindnyájan a hadba üzének. Kérének segítséget is a szomszédságoktól, a cumanosoktól és az oroszoktól,²⁷⁷ hogy ezek is

²⁷³ itt és a humanista történetírásban általában: Bulgária

²⁷⁴ Stájerország

²⁷⁵ Admont: városka az Enns folyó partján

²⁷⁶ Ér-meder, a Berettyó jobb oldali mellékveze, ma már kiszáradt, mocsaras terület

²⁷⁷ cumanusok: az ún. fehér vagy palóc kunok; oroszok?: oroszok

segítségül lönnének nékik, hogy bosszút állhatnának a magyarokon, és hogy megszabadíthatnának az ő fogoly atyafiait.

[A KUNOK NEZÉSEN PARANC SOLNAK LÁSZLÓ KIRÁLYNAK.] Annakutána követeket bocsátának László királyhoz, és ezek által parancsolának László királynak, hogy megadná és visszabocsátná a foglyokat. Ha azt nem művelné, tehát viadallal kínálnák ötöt, és napot nevezének az ütközetnek. Mikoron a követek László király elejbe jutottak volna, mindjára, minden köszönet és tisztességes beszéd nélkül parancsolni kezdenek, hogy a foglyokat visszabocsátná. És bosszúbeszéddel is illeték a királyt. [LÁSZLÓ KIRÁLY VÁLASZA.] A király meghallván a követséget, mosolgoni kezde, és mondá:

- A meggyőzetteket nem illik olyan beszédek, mikoron a diadalmostól valamit akarnak kérni. Kiváltképpen valami jeles dolgot.

Annakutána elő kezdé nékik számlálni, minémű bosszúságokat műveltenek a kunok a magyarokon egynyíhánszor immár: hogy, noha a magyarok soha nem bántották őket, immár háromszor bejöttek a kunok Magyarországon, és kimondhatlan nagy kárt töltenek; dúlásokkal, rablásokkal és égetésekkel.

- Ezért semmit nem gondolok én a tü követségtekkel, és semmit nem adok a tü parancsoló beszédekre. Menjete el!

És a követek mindjára viadalt hirdetének a királynak, és napot nevezének.

A király mindjára népet kezde gyűjteni. Kiváltképpen jeles lovagokat, és mindenütt az országban parancsolá, hogy felkelnének a népek, mind városokban, mind falukban. És mindjára az országnak határára indula, hogy eleit vönné a kunoknak, hogy be ne jöhetnének az országba. A kunok is a nevezett napra jelen lőnek számtalan nagy sokasággal. És nem messze a Duna partjához egy szombat napon kezdenek az viadalhoz.

[LÁSZLÓ KIRÁLY VITÉZSÉGE.] És mikoron elkezdettek volna az viadalt, László király mindenütt csak a kunoknak fejedelmére vigyáza. És egy helyre jutván, híni kezdé a fejedelmet:

- Ákum, Ákum! Jer néki!

Mindjára néki jöve a fejedelem. És mikoron egybe csaptanak volna, László király úgy üté a szekercével az Ákusz fejedelemnek a fejét, hogy semmiképpen meg nem állhata, hanem hajladozni kezde. És mindjára a hegyes törrel által üté. És ottan meghala.

III. RÉSZ.

[A MAGYAROK DIADALMOSOK A KUNOK ELLEN.] Mikoron a kunok látták volna, hogy az ő fejedelmek megholt volna, megijedének, és lassabban kezdenek víni; végre ugyan hátat adának: és rajtok a magyarok; erősen ökleldezik, verik és vágják vala őket, annyira, hogy igen kevesen hazaszaladhatának benne. És ekképpen diadalmos lévén, a kazdag prédát vivé haza Szent István királynak²⁷⁸. És a szenteknek mindenütt litániát mondata, és nagy hálákat adata minden egyházakban az Istennek. Ez volt a kunoknak utolsó bejövetelek Magyarországon.

²⁷⁸ Szent István ekkor már természetesen rég halott: László király Szent István székesfehérvári székesegyházának tett gazdag felajánlásáról van szó

[LÁSZLÓ KIRÁLY DIADALMOS AZ OROSZOK ELLEN.] Annakutána méne László király az oroszokra, kik segítséget adtanak vala a kunoknak. De ezek megalázzák magokat előtte, és megbékélének véle.

Azoktól méne a lengyelekre. [LÁSZLÓ KIRÁLY MEGSZÁLLJA KRAKKÓT.] És mikoron ezeket megverte volna, megszállá a Krakkó várast. És megcsalá a krakkaiakat. Mert mikoron három hólnapig megvítatá volna az várast, és nagy éhség volna mind belől az városban, mind kövül a táborban: meghagyá, hogy minden ember egy-egy szekernye földet éjjel vinné az város körítése mellé. És mikoron nagy halmot töltettenek volna, mind behinteté az egész halmot liszttel. És mikoron reggel a polgárok meglátták volna az halmot, azt tudják vala, hogy merő liszt volna. És megijedvén mondának:

- Mü nem tarthatjuk az várast, müglen megeszik e nagy halom lisztet.

És feladák az várast László királynak. És annakutána megengesztelék a polgárok a királyt, és engedelmesek lőnek néki, és fogadásokat tőnek néki.

(...)

Mikoron Csehországban esmet eszveszés támadott volna, nagy sereget gyűte esmet László király, és Csehország felé indula. [LÁSZLÓ KIRÁLY HALÁLRA MEGBETEGÜL.] És csak alig ért vala a határra, megbetegüle. És mindjára egybehívatá mind az érsekeket, püspekeket és az urakat. És megjelentvén az ő betegsége, inté őket erre, hogy még éltében királyt választának magoknak, miérthogy fia nem volna önéki. Valának kedig az bátyjának, az Gejsa királynak két fiai, egyik Álmos, az másik Kálmán. Kálmán kedig Lengyelországban vala, Álmos kedig Magyarországon. És követeket küldé a Kálmánért Lengyelországban.

Azonközben nagyobb kezd lőnni a betegség, hogy nem várhatá a Kálmánt; ezokaért Álmost nevezé magyarországi királynak. Annakutána testamentomot tőn.

[LÁSZLÓ KIRÁLY TESTAMENTOMA.] És mennyi kazdagsága nála és véle vala, azt testamentomban mind hadja a püspekeknek, papoknak és kalastromoknak. Egy egyház sem volt egész Magyarországon, hova nem hagyott volna valamit.

[LÁSZLÓ KIRÁLY HALÁLA.] Másodnapon annakutána, meghala László király, mikoron a magyar királyságot bírta volna tizenkilenc esztendeig.²⁷⁹ Lőn kedig halála mikoron írának 1095, Kisasszon havának 30. napján. Az ő testamentombéli hagyásából elvivék őtet Váradra, és nagy tisztességgel eltemeték ott őtet a monostorba, melyet épütotett vala Bódogasszonnak nevére. És egész Magyarország gyászla őtet sokáig.

(...)

²⁷⁹ I. László (uralkodott: 1077-1095) 18 évig volt magyar király

AZ HUNYADI JÁNOSRÓL, ERDÉLI VAJDÁRÓL ÉS ANNAK JELES DOLGAIRÓL.

I. RÉSZ.

Itt e helyen szólanom kell [HELTAI GÁSPÁR.] az Hunyadi Jánosnak eredetiről és nemzetségről; nem az Bonfinius mesternek írása szerint, hanem az igaz história szerint, melyet halottunk azoktól, kiknek atyjok szolgálta régen az Hunyadi Jánost, és sok ütközetekben forgattanak véle. Mert az olasz Bonfinius kedvesködni akarván Mátyás királynak, a rómaiaktól hozá alá az ő eredetét, és olaszt csinál belőle. De a dolog nem úgy vagyon, hanem mint ebben az írásban megtalálod írván, így higgyed az históriát igaznak lönni.

Mikoron Krisztus Urunknak születése után írnának ezerháromszázkilencvenkettőben és magyar király vala az Zsigmond, [HUNYADI JÁNOSNAK EREDETI.] az brandenburgi herceg, ki az Mária királyné asszonyt, az ördönges Lajos királynak leányát vette vala feleségül, kiről a magyar királyság reá szállott vala, vala akkoron az havas-elvő²⁸⁰ vajdaság a magyar korona alatt, miképpen az moldova vajdaság is. Hogy kedig az havaselvő vajda megholt vala, marada utána két fia, egyiknek Dán, a másiknak Mircse vala neve, és ezek ketten együtt bírják vala az országot. [AZ HAVASELVŐK TÁMADNAK EGYMÁSRA.] Üdö múltván hasonlós lön közetek, és egymás ellen kezdenék támadni. Az Dán vajda eszt elvesztvén, török császárhoz küldé, és ahhoz ragaszkodék, és népet kére tőle az ő atyafia Mircse ellen. Amuráth, a török császár örüle néki, és gyorsan nagy erőt bocsáta néki segítségül. [MIRCSE ZSIGMOND KIRÁLYHOZ JŐ.] Látván az öccse, Mircse, hogy oly hatalmas erővel volna, megijede tőle, és kiszekék az országból, és Magyarországra jöve, és feljöve Budára Zsigmond királyhoz. Ott szép ajándékokat mutata be a királynak, és lábaihoz esvén erősen könyörge néki, hogy őfelsége hamar látna Havaselvő földhöz, mert az ő atyafia, Dán törökhöz adta volna magát.

Hallván ezt Zsigmond király, elámélkodék rajta. És mondá Mircsének:

- Ha igaz ez a hír, igen jól tötted, hogy feljöttél ide hozzám.

Mondá Mircse:

- Felséges király! nincs külenben.

És a király megérte mindeneket rönddel az Mircsétől. Annakutána mindjárt népet kezde gyűjteni, és elkészíté az ő seregét. És Budáról kiindulván Magyarországon általméne, és beméne Erdélybe. Mikoron az Isztrigy²⁸¹ mellett, Déván felől táborba szállott volna, ott mulata egy üdeig, méglen az erdélyi vajda felvönné az ő népét, és az alföldi hősek utána érköznének. [ZSIGMOND KIRÁLY ELUNÁ AZ ÖZVEGYSÉGET.] Mikoron egy jó üdeig ott mulatott volna, eluná az özvegységet. És a komornyik inasokkal szólni kezde az a föld felől:

- Minémű föld volna? Szép nép volna-é rajta? Kiváltképpen ha valami szép asszonyi állatokat és leányokat láttanak volna ott a környékben valahol?

²⁸⁰ Havasalföld; a mai Romániának a Kárpátoktól délre fekvő része (Munténia és Olténia)

²⁸¹ ma: Sztrigy

II. RÉSZ.

Mondának az inasok, hogy szép szömélyeket láttanak volna, kiváltképpen egy igen szép leánt láttanak volna egy gazdag bojérnél, kinek mása nem volna messze földön. Zsigmond király érette bocsátá az inasokat. Mikoron elhozták volna a leánt és királlyal szömbe állana estve, mondá a királynak:

- Felséges Uram! Én nemes leán vagyok, az Morzsinaí nemzetből való. [AZ MORZSINAI OKOSKODIK.] Ha velem közesülni akarsz, együtt megterhesülek tőled: mint lönne annakutána magamnak és az én magzatomnak dolga? Erre legyen felségednek előszer fő gondja!

[ZSIGMOND KIRÁLY ÍGÉRETI.] Mondá Zsigmond király:

- Ha megterhesülsz tőlem, gondom leszen reád, és szép jószágot adok tenéked és magzatodnak, nemzetségedet is jobban megneemesítem és nagyobb méltóságra viszem.

És hittet megígéré ezt néki, és keze adásával is megerősíté.

Egynyíhány nap múlva elindítá a népet és beméne Havaselvő földébe. És ott szömbe víva Zsigmond király az oláhokkal és törökekkel, és győzedelmes lön ellenek, és mind Nikápolyig el-beméne, és megvév Nikápolyt, és mind elpusztítá azt. Visszajövé annakutána, esmet Erdélyen általméne, és esmet megszálla az Isztrigy mellett, szinte az előbbeli helyen. Esmet elküldé az inasokat az Morzsinaí szép leányzóért. És mondá néki a leány:

- Felséges Uram! [AZ MORZSINAI TERHES.] Amitől félek vala, szinte az esett rajtam, mert terhébe estem tőled. Az Istenért is kérem felségedet, ne hagyj immár, mert igen nagy nyavalyába leszek. Vaj ki nehéz ügyem leszen!

[ZSIGMOND KIRÁLY JELT ÁD MORZSINAINAK.] A király mindjárt számlálni kezdé az üdőt, tehát majd négy hónapja vala, hogy véle közesült vala. És ujjából kivoná az egyik gyűrőt, és adá azt a Morzsinaínak, és mondá néki:

- Semmit ne félj, ezt tartsad jegyül. Evvel megoltalmazhatod magadat mindenek ellen. Cédulát is adok. Azonközbe várj Istentől.

És reggel bőv költséget ada néki, és úgy bocsátá haza. Annakutána megindítá az ő népét, és Magyarországon általmenvén felméne Budára.

[VOJK BUTHI.] Vala ott az üdőben egy havaselvő bojér, kinek Vojk Buthi vala neve. Az kiszekett vala Havaselvő földéből a nagy egyenletlenségért. Avval közlé dolgát a szép Morzsinaí. Az látván az ő szépségét és gazdagságát, házastársul vév az Morzsinaít. Azonközbe Mircse vajda elhivatá az Vojk Buthit, hogy hazajőne, és megígéré néki minden jószágát. Felvév Vojk Buthi az ő szép feleségét, és hazaméne vele Havaselvő földébe, és ott lakának egymással. [HUNYADI JÁNOSNAK SZÜLETÉSE.] Nem sok üdő múlva leesék az szép Morzsinaí, és igen szép fiat szüle Buthinak. És megkeresztelvén azt, Jankulának nevezék őtet. És nagy gondot visele reá az anya, és szépen nevelé azt, mint Zsigmond király meghatta vala néki.

[BEMUTATJA MORZSINAI AZ JANKULÁT.] Üdő múlva, mikoron Zsigmond király esmet bement volna hadával Havaselvő földébe, hogy vína a törökek ellen, az Morzsinaí felvév a gyermeket, az Jankulát, és beméne a királyhoz, és eleibe tév a gyermeket és a cédulával a gyűrőt. Látván a király a cédulát és az gyűrőt, igen kezdé örülni az Jankulának. És meghagyá az asszonynak, hogy üdő múlva felhozná a gyermeket Budára, ott mindenekről jó választ adna néki. Mert gondját akarná rólok viselni, melyen nem csak ők, hanem minden nemzetek örülnének.

III. RÉSZ.

Mikoron Zsigmond király minden dolgait elvégezte volna oda, visszatére és hazaméne Budára. [MORZSINAI VISSZAJŐ ERDÉLYBE.] Üdövel meghala az ura Morzsinainak, és kijöve az ő szép fiával, az Jankulával, esmet az ő bátyjaihoz Erdélbe, és ott lakék nálok. Üdö múlva az asszony mondá az bátyjának, az Morzsina Gáspárnak:

- Szerető bátyám! E gyermekkel ennékem utam volna, mert fel kellene mennem Budára, de nem tudom, mint mehessek. Kérlek, ídes bátyám, jere velem, kérlek vígy oda, mert netalámtán te sem bánod.

Mondá a bátyja:

- Jó húgom! Igen messze a Buda, mi patvart járnál te ott?

Mondá az asszon:

[MORZSINAI FELÜGYEKÖZÉK BUDÁRA.] - Vagy messze, vagy nem messze, de ennékem fel kell mennem. Ha eljősz velem, nagy hasznot tesz a kis Jankulának, sőt az egész nemzetünknek.

Hallván ezt a Morzsina Gáspár, elálmélkodék rajta, és mondá:

- Hadd haladjon a dolog valamennyére, ím gondolkodom felőle. Meglássuk.

Egynyíhány nap múlva az asszony mosni készül vala, és letötte vala az Jankulát a földre, hogy ott hallgatna és játszódnék a porban, és igen erősen kezde a gyermek ott sírni. Az asszony odaméne, és a Zsigmond király gyűrőjét adá a Jankula kezében, hogy avval játszódnék, és vesztteg hallgatna. [AZ GYŰRŐS HOLLÓ.] Mikoron egy jó üdeig játszott volna Jankula az gyűrővel, és ott hallgatna a porban, egy holló meglátta a fáról a szép fénes gyűrőt az gyermek kezébe, és odaröpülván, kikapá a gyermek kezéből a gyűrőt, és felvivé azt a fára. Az Jankula hertelen igen kezde kiáltani. Az anya elhagyá a szapponozást, és elfutamék a gyermekhöz: tehát nincs a gyűrő! Feltekéntvén a fára, tehát az holló orrába fénlik, és ott praktikál rajta. Elijede az asszony, és mindjarást a bátyjához futamék, és nagy zokogással megbeszélé néki, mint járt volna és mondá:

- Szerelmes bátyám! Meggyünk?²⁸² [MORZSINAI KÖNYÖREG AZ BÁTYNÁK.] Az átkozott holló elkezdi minden szerencsénket elveszteni, mert orrában vagyon a Zsigmond király gyűrője, melyet jegyül ada ennékem, midőn megművelém az ő akaratját. Ha az gonosz holló elviszi a gyűrőt, nem fogja a király megállani az ő ígéretit, melyet ennékem tött. Bizony a gyűrő nélkül soha nem merek a király eleibe körülni, sem merem a szegény Jankula dolgát említeni. Jaj! Jaj! Hová legyenek?

Morzsina is elijedvén, megragadá ijét s tegzét, és elméne az húgával. Íme tehát a holló ott vagyon a fán, és praktikál az orrával a gyűrővel. És mindjarást egy nyíllal hozzáaránza, de a nagy hertelenkedésbe hibát tön, és nem találá az hollót. [MORZSINAI GÁSPÁR MEGLÖVI AZ GYŰRŐS HOLLÓT.] Más nyilat vén és avval melybe²⁸³ lövé az hollót, hogy aláesék mind a gyűréstől, és nagy örömbe lönek mindketten.

²⁸² Mit tegyünk?

²⁸³ értsd: mellbe

[MORZSINAI FELVISZI JANKULÁT BUDÁRA] Morzsinai Gáspár ezokaért megértvén az hűgától a Zsigmond királynak minden dolgát, felvév a hűgát az Jankulával egyetembe, és felvivé őket Budára. Egy napon, midőn a király alájött volna ebéd után az vár piacára és ott morálna, az Morzsinai az Jankulával odajárulván, a királynak nyújtá a cédulát és a gyűrőt, és mondá:

- Felséges Uram! Lásd meg ezeket, kérlek. Felséges Uram, megemléközzél a te ígéretedről, és ne utáld meg szegény fejemet és fiadat. Könyörülj, Felséges Uram, a szegény nemzetemen²⁸⁴ is!

Zsigmond király, pirulván egy kevésbé, mindjárt az Jankulának kezde mosolgni. Azután visszaadá neki a gyűrőt és mondá:

[ZSIGMOND KIRÁLY VÁLASZA.] - Jól tötted, hogy feljöttél, és hogy felhozta a gyermeket. Gondodat viselem. Úrrá teszem az Jankulát. Nemzetedet is felemelem.

És a király mindjárt hívá Bán Ferencet, és meghagyá neki:

- Ezeket vidd ki jó szállásra, és viselj gondot rájuk. Meglásd, hogy minden eleget legyen, ne hagyjad felejtenem az ő ügyeket, juttasd eszembe, hogy olykoron örömmel bocsássam őket haza Erdélbe.

Bán Ferenc kiméne vélek, és általvivé őket Pestté egy polgárnak házához, és ott mindennap jól tartá őket, mintha mindennap menyekzőben lánának. És a király gyakorta általhozatja vala a kis Jankulát Budára, és csak magának lövén, játszodozik vala véle. És mikoron visszabocsájtá vala, nagy sok szép gyűrőket fűze a nyakára, és aranyláncokkal övedzi vala be, és nagy erszény arany forintokat függeszt a nyakába, és úgy bocsájtja vala vissza.

Egy hólnap múlván Bán Ferenc látá, hogy igen jókedvű volna a király, és mondá neki:

- Felséges Uram! Üdö volna a kis Jankulát jó válasszal visszabocsátani. Meghigyje Felséged, amint én arányozhatok hozzá, ha élhet Jankula, igen nagy ember leszen benne. [ZSIGMOND KIRÁLY MEGAJÁNDÉKOZÁ JANKULÁT.] A király mindjárt megajándékozá őtet Hunyaddal, Déván felyül, és a környüle való jószággal. És mindjárt megpecsétlé az levelet önnen szekretummal²⁸⁵, és parancsolatot ír a erdéli vajdának, hogy beiktatná őket abban, és hogy megoltalmazná őket mindenek ellen. A hollót kedig, kinek egy arany gyűrű volna orrába, azt adá címerül az Jankulának és az egész Morzsinai nemzetnek. És a Morzsinai nemzetnek szép jószágot ada az Hátságban.²⁸⁶ Az asszonyt kedig nagy somma arany forintokkal és egy hatlovú kólyával megajándékozta. Amellett útiköltséget is bőven ada nekik. És annakutána úgy bocsátá őket nagy örömmel be Erdélybe.

IV. RÉSZ.

[HONNÉT NEVEZTETIK JANKULA HUNYADI JÁNOSNAK?] Haza jöven mind elfoglalák az jószágokat, és úgy lakék a szép Morzsinai az ő fiával Hunyadon, és ott felnöve az Jankula, - onnét nevezteték annakutána Hunyadi Jánosnak. Az anya is ott kezel Hunyadhoz hala meg, és eltemetve vagyon egy faluba, kinek Thelek neve, ha jól megemléközem felőle. Nem neveltetett fel Pesten, az anya sem holt Pesten²⁸⁷, hanem így vagyon az igaz história, amint én megírtam.

²⁸⁴ nemzetségemen, családomon

²⁸⁵ titkos pecsétjével, melyet a király fontos ügyiratoknál használt (sigillum secretum)

²⁸⁶ Hátszeg vidéke

²⁸⁷ Heltai itt Bonfinivel, forrásával vitatkozik

[HUNYADI JÁNOSNAK IFJÚSÁGA.] Minekutána az Jankula felhuzakodott volna, és immár szép ifjú volna, először a Csákiakhoz adta magát, és azokat szolgálta, és ezeknél kezdette legelőször is az ő emberségét megmutatni. A Csákiaktól elbúcsúzván, a csanádi püspökhöz akadott, és azt szolgálta. Onnét elszakadván, az zágrábi püspöket szolgálta tizenkét lóval. Onnét jutott annakutána Magyarországra, egy vitézlő nagy úr alá, onnét híredék ki az ő neve Magyarországra az ő nagy vitézségeért, hogy a királynak is esmeretségbe juta.

[HUNYADI JÁNOS BEMEGYEN OLASZORSZÁGBA.] Mikoron annakutána Zsigmond király beméne Olaszországba, úgy méne Hunyadi János is be véle. Olaszországban álla a Filephöz, az medilánomi herceghöz²⁸⁸, és azt nagy éberséggel szolgálta egynyihány esztendeig egynyihány lóval. Annakutána visszajöve esmet Magyarországon, és az Alföldön vitézködék a jeles hősek között a törökek ellen. [HUNYADI JÁNOS GAZDAGSÁGÁNAK FUNDAMENTOMA.] Egyszer az ő társaival ott felkele és beméne Mysiába²⁸⁹, és ott feldúlának egy görög kalagor²⁹⁰ kalastromot, és igen drága kénccset hozának abból vissza. Ott nyére Hunyadi János nagy sok drága dolgokat, köveket és sok arany szörszámokat.

[HUNYADI JÁNOS FELMEGYEN NÉMETORSZÁGBA.] Mikoron Zsigmond király felméne Németországba, Hunyadi János is igen szépen felékesíté magát nagy szép és drága öltözetekkel, és együtt felméne a királlyal. És mikoron egy jó üdeig oda mulatott volna, és ott jeles emberségeket cselekedett volna, híres és dicsíretes névvel visszajöve Magyarországra. Azután hadi tisztekben szépen, eszesen és jámborul kezdé magát viselni, annyira, hogy mindenütt és mindeneknél igen jó híre kezdé lönni.

Annakutána Hunyadon egy igen szép várat épített. És az Gerébek nemzetségéből²⁹¹ hoza feleséget magának, az Erzsébet asszont, az nagy Szilágy Mihálynak ídes szép hűgát. Abból kedig két fiat nemzett. Hunyadon szülé az Erzsébet asszony a nagyobbikat, az Hunyadi Lászlót, ki annakutána az uraknak árultatásából Budán méltatlan és kegyetlenül elvesze, amint annakutána megmondjuk. [MÁTYÁS KIRÁLY KOLOZSVÁROTT SZÜLETETT EZ VILÁGRA.] Egynyihány esztendő múlva úgy szüle a küsebbiket, az Mátyást, ki annakutána felséges, sőt legfelségesb magyar király lön. Szüle kedig ezt a Mátyást Kolozsvárott, Erdélben, mikoron írának Krisztus Urunknak születése után 1443, Böjt második havának huszonhetedik napján, reggel 3 órakort.

Mert az Erzsébet asszony akkor Kolozsvárott szállott vala, jöven Szilágyból, egy szőlőműves kazdag embernél, ki lakik vala az óvárba egyenest arcról, mikoron bemennek az óvárban, egy kőházban. És az ember szász vala. Annál marada szálláson az Erzsébet asszony a szülésnek utána egynyihány esztendeig. [KOLOZSVÁROTT JÁR HUNYADI MÁTYÁS AZ OSKOLÁBA.] És ott vitték a fiát, Mátyást, legelőször is az oskolába.

Hogy annakutána magyar királlyá lön Mátyás, nagyon megajándékozá a gazdát, és jeles szabadsággal meglátogató; mostan is az vasajtókon és az vastáblákon rajta vagyon az Mátyás király címere, az aranygyűrűs holló. [MÁTYÁS KIRÁLY MEGAJÁNDÉKOZÁ KOLOZSVÁROTT PRIVILÉGIOMOKKAL.] És örök emléközetre megajándékozá az várast is, igen nagy és jeles

²⁸⁸ Filippo Visconti milánói herceg, akit 1432-33-ban Lombardiában szolgált Hunyadi

²⁸⁹ Szerbia

²⁹⁰ görögkeleti szerzetes

²⁹¹ ősrégi magyar nemzetség, melynek tagjai a XIII. századtól fontos egyházi és világi méltóságokat töltöttek be

privilegiommal és szabadsággal, melynek a drága levele mostan is ugyan volna:²⁹² hogy minden kolozsvári ember egy-egy kalangyától kihányá a két-két kévét a dézsmába, és az ő gabonáját felrakja az ő akaratja szerint, és hazavigye, ott hagyván a dézsmát. Szüretbe kedig kádba töltse a sajtóknál a szőlő alatt az ő dézsmáját, és ki-ki mind hazavigye az ő mustját: halhatatlan nagy szabadság! De evvel akarta a felséges Mátyás király az ő hazáját felékesíteni. Mert nem minden bokorban terem olyan felséges és híres-neves fejedelem! [CSÁKI MIHÁLY.] De ezt a szabadságot megrontá amaz papozlár, a Csáki Mihály,²⁹³ ki az János király fiának fő kancelláriusa vala, az ő királyának nevével²⁹⁴. De az²⁹⁵ soha nem műveli vala: hanem a Csáky ördegi nagy irigysége a jámbor polgárok ellen. Mátyás király, úgy tetszik, hogy az adhatót adta²⁹⁶, mert övé volt a dézsma. [1571.] Ha adhatót nem adta²⁹⁷: miért maradnak helyekben az ő egyéb donációi, melyeket a nemeseknek adott? De így jár ez: egyiknek bűn, másinak nem bűn. Elkölt Buda is tőlünk etc.

[HUNYADI JÁNOS.] Mikoron ezokaért az Hunyadi János olyan híres és neves ember lőtt volna, a király néki adá az Erdéli Vajdaságot, melyet annakutána holtig bíra nagy emberséggel és jámborsággal, amint annakutána meghalljuk. [ERDÉLYI VAJDA.] És úgy kelle a neve, hogy mindenkoron csak János vajdának nevezék. És az hunyadi várat és várast Vajdahunyadjának. Bírát ezokaért az Vajdaságot egynyíhány esztendőig nagy dicsírettel, és mindenképpen megoltalmazá az országot, mind a törökek ellen és mind az egyéb ellenségek ellen, amint utána meghalljuk.

V. RÉSZ.

[HUNYADI JÁNOSNAK DICSÍRETI. LÁSZLÓ KIRÁLY MEGAJÁNDÉKOZZA HUNYADI JÁNOST.] Mikoron annakutána László király²⁹⁸ meglátta volna az Hunyadi Jánosnak emberi és az ő nagy vitéz voltát, ki akkoron erdéli vajda vala, adá néki ahhoz a Szörényi Bánságot is és a temesvári ispánságot, hogy ő megoltalmazná az Alföldeket a törökek ellen. János vajda, miérthogy jámbor vala, és szereti vala hazáját, és az egész keresztyénségért felvév e tiszteket, és kész lőn mindenre; noha tudja vala, hogy fejébe és tisztességébe jára²⁹⁹ mind e tiszteknek gondjaviselése. [AZ MAGYARI URAK MEGESZIK EGYMÁST.] De a több magyar urak semmit nem gondolnak vala, sem a keresztyénséggel, sem hazájokkal, sem az szegény községgel, sem az önne megmaradásokkal, hanem fuvalkodásból és fösvénségből kergetik vala egymást nagy és fene kegyetlenséggel.

²⁹² értsd: érvényben lenne

²⁹³ Csáky Mihály János Zsigmond egyik legbizalmasabb embere, főkancellárja volt. Korábban a gyulafehérvári püspökség vikáriusa. Csatlakozva a reformációhoz Heltait is több ízben támogatta, ezért meglepő a vele szemben használt éles hang.

²⁹⁴ értsd: királyának nevében

²⁹⁵ ti. János Zsigmond

²⁹⁶ azaz: jogosan adta

²⁹⁷ értsd: ha nem jogosan adott

²⁹⁸ Jagelló Ulászló (uralkodott: 1440-1444)

²⁹⁹ fejének és tisztességének (jó hírének) elvesztésébe kerülhet

[AMURÁTH CSÁSZÁR BOSSZÚT AKAR ÁLLANI AZ MAGYAROKON.] Azonközbe a török, az Amuráth fejedelem, bosszonkodik vala ezen, hogy annyi sok vitéz törököt vesztett vala a Nándorfejérvár alatt. (Mert az ásásban vesztett vala tizenhétezer férfiat, kik mind odaveszének a föld alatt. Az ostromokban kedig vesze nyolcezer jeles vitézlő férfiú.) Ezokaért minden-
képpen okot keres vala, hogy esmet bosszút állhatna a magyarokon. Ezokaért beszáguldata mindenütt Magyarországba, és rablata mindenfelől. És feljövének a Duna mellett mind a Tiszáig; esmet elrablá mind az országot a Száva és a Dráva között. De a magyar urak mind-
azonáltal üzik és kergetik vala egymást, és semmit nem gondolának a törökkel; [HUNYADI JÁNOSNAK DICSÍRETI.] csak az egyetlenegy Hunyadi Jánosnak vala gondja erről, és ez vitézködik vala éjjel-nappal a törökek ellen.

[IZÁCS TÖRÖK VAJDA.] Akkoron az üdőben bírja vala egy Izács nevő török az Rácországot és Dáciának³⁰⁰ nagyobbik részét. Ez jeles vitéz és nyughatatlan ember vala, és igen tisztesség-
kívánó. Ezokaért gyakorta feljőve, és nagy rablásokat művele mind szinte Nándorfejérvárig; és gyakorta feljebb is jöve. Ezt nem szenvedheté el az Hunyadi János, hogy az Izács vajda úgy rablana, és elpusztítaná tűzzel és fegyverrel az országot. Ezokaért titkon népet gyűte, mind lovagokat, mind darabantokat, Újlaki Miklóst³⁰¹ is, a társát, hozzá hívatá, és elindula a néppel, és általméne a Dunán, és táborba szálla Nándorfejérvár között.

[IZÁCS VAJDA SZÖMBESZÁLLA HUNYADI JÁNOSSEL.] Megértvén ezt is Izács vajda, mind-
járást minden népét elindítá, és szömbeszálla Hunyadi Jánossal. És mikoron viadalnak állott volna, Hunyadi János is sereget szörze, és szép rendekben állata minden népét. A két szárnyára állatá az huszárokat, középen kedig az gyalog fegyvereseket és a több gyalogokat. Azok megett álló seregben állata a lovag fegyvereseket, a számszeríjasokat és a kopjásokat, hogy azok oltalmul lönnének a két szárnyoknak, és a középső roppont gyalogseregnek.

[VÍNAK A TÖRÖKEK A MAGYAROKKAL.] Annakutána mindjárt dobott üttete, és trombitákat fütata az ütközetre, és nagy merészséggel egybe roppona a két sereg. És a törökek kegyetlenül kezdenek víni a két szárnyon való huszárokra, és tolni kezdék őket nagy kiáltásokkal; de hogy a fegyveresek hozzákezdenek, mindjárást megtolák őket vissza. Mikoron egy jó üdeig erősen víttanak volna egymás ellen, és mindkét felől sokan elhullattanak volna, a magyarok az ő rendeket erősen megtartván, megbonták a törökeknek seregét, és erősen kezdék őket veszteni. [IZÁCS VAJDA ELFUTAMIK.] Látván ezt az Izács vajda, megijede, és hátat kezdé adni, és Szönderő felé kezdé tartani. Látván ezt a törökek, mindnyájan utána kezdenek szaladni. Hunyadi János kedig utánok sieté, és sokat levága a törökek közül, mind Szönderőig, az hofstátban.

[HUNYADI JÁNOSNAK NAGY NYERESÉGE.] Hunyadi János az úton jeles törökeket foga, és sok drága marhákat nyere el tőlek. Annakutána visszajöven mind felszedeté a sok hadi szerszá-
mokat és marhákat az ütközetnek helyén, és minden népével és az egész ragadománnyal és a sok foglyokkal visszajöve Nándorfejérvárba. Mikoron László király Budán meghallotta volna ezt e győzedelmet, nagy örömbé lőn minden udvarával, és egész Budával. [LÁSZLÓ KIRÁLY HÁLAADÓ JÁNOS VAJDÁNAK.] És szép dicsíró levelet írta a király, és szép ajándokokat küldé az Hunyadi Jánosnak, és nagy hálákat adata az Istennek minden egyházakban. És Izács vajda nem oly szabadon nyargala minden felé.

(...)

³⁰⁰ Erdélynek a humanista történétírók által használt elnevezése

³⁰¹ Újlaki Miklós erdélyi vajda, macsói bán, Bosnyákország királya volt, kezdetben Hunyadi párthíve, később ellensége

AZ XXXVI. MAGYARI KIRÁLY, AZ HUNYADI MÁTYÁS, AZ GUBERNÁTOR HUNYADI JÁNOSNAK A FIA.

I. RÉSZ.

Az Gara László, a nádorispán, Magyarországon is gyűlést hirdete, hogy az urak mindnyájan gyűlnének a Rákosra. [SZILÁGYI MIHÁLY.] Szilágyi Mihály akkoron és az Hunyadi Jánosnak fő baráti nagy néppel valának az Alföldön. Szilágyi Mihály kedig az Erzsébet asszonnak, az Hunyadi Jánosnének bátyja vala, jeles, eszes és vitéz ember. Ez, miérthogy tudja vala némely uraknak irigységét az Hunyadi János neve és nemzetsége ellen, felvévé minden népét az ő társaival, majd húszezer embert, és kijöve Erdélből az Alföldre. Ott elég pénzt ada néki az húga, az Hunyadi Jánosné, hogy az bátyja bosszút állana az ő László fia méltatlan haláláért, és ha valamiképpen lehetne, a másik fiát, az Hunyadi Mátyást, a királyi méltóságra felemelné.

[SZILÁGYI MIHÁLY JÖ AZ RÁKOSRA.] Mikoron ezokaért a Rákoson gyűlés volna, feljöve Szilágyi Mihály is nagy sok urakkal és nagy néppel az Alföldről a gyűlésbe, hova mind a sok püspekek, urak, nemesek és az városoknak követi egybegyűltenek vala az új királynak választására. Szilágyi Mihállyal kedig ez urak valának: Székel Tamás, az Auráné úr³⁰², Rozgoni Sebestyén, Kanizsai László, Szentmiklósi Pangrácz és mind, kikkel mindnyájan az Hunyadi János igen jól tött vala. Ezek mindnyájan nagy hálaadásból együtt jövének fel Szilágyi Mihállyal. [AZ IRIGY PÁRTOS URAK.] Az irigy és pártos urak kedig Budára gyűltek vala. Gara László, a nádorispán; Ujlaki Miklós, az vajda; Bánfi Pál, az Lindvai és többen effélék. Ezek mind tartnak vala Szilágyitól, miérthogy irigységből sokat cselekedtenek az Hunyadi János nemzetsége ellen, ezért gyűltenek vala egybe a budai várban. Ez is örögbíti vala az ő félelmeket, hogy mikoron Szilágyi Mihály az urakkal és a néppel a Rákosra jött volna, másod éjen mindjárt megfagya és beállta a Duna, hogy szabadon általmehetnek vala.

Általmenének ezokaért nagy sokan az Hunyadi Mátyásnak pártjai közül, kik által hívák az urakat Budáról a gyűlésbe. Végre kedig annyin lőnek, hogy ugyan erővel kezdék őket általhozni. De Szilágyi Mihály eleit vövé e félelemnek, mert felkiáltatá, hogy a gyűlésben feje, jószága vesztés alatt senki erővel semmit ne cselekednék, hanem hogy szabad lönne a gyűlés. [ÁLTALHÍJÁK BUDÁRÓL AZ URAKAT AZ RÁKOSRA.] És az urakban által küldé Budára, és glitleveleket küldé az uraknak, hogy szabadon és minden bántás nélkül jöjhetnének az gyűlésbe, és esmét visszamehetnének. És mikoron az urak eljöttek volna, egynyíhány napig tanácskozának, de heába. Látván azt Szilágyi, a gyűlésnek közepin mindjárt akasztófát felásata, és mészárszéket tétete mellé. És azt kiáltatá, hogy valaki az ő választásnak szavát nem akarná az Hunyadi Mátyásra adni, mindjárt szörnyű halállal kellene annak meghalni.

[AZ URAK MEGIJEDNEK.] Látván és hallván ezt az pártos urak, igen megijedének, kiváltképpen hogy látták, hogy az Szilágyi népe az egész gyűlést környülvötte vala. És előjöve Szilágyi Mihály, és a gyűlésnek közepin megállta, és ekképpen kezde szólani:

- Tudjátok-é, urak, hogy királyunk megholt; ezért jöttünk immár egybe, hogy királyt válasszunk magunknak, mert király nélkül semmiképpen nem lehetünk. [SZILÁGYI MIHÁLY ORÁCIÓJA AZ GYÜLÉS ELŐTT.] Ha sokáig mulatunk az választással, nem jó, mert ki imide szól, ki amoda, és nem leszen a dolognak vége. Minekutána a királyi mag az Máriában

³⁰² az aurániai perjel

elfogyott³⁰³ és immár erre kényszerítettünk, hogy idegen nemzetektől kuldulnunk kell királyokat, minémű nyavalyákban és nyomorúságokban löttünk legyen, azt mindnyájan jól tudjátok. Olyan árvaságra jutottunk immár, hogy nem tudunk hová folyamni, és kinek bátorsággal adhassuk királyságunkat. Így volt a cseheknek is dolga. De hogy az ő királyi birodalmok meg ne nyomorodnék, önnek közülek választottanak királyt magoknak, a Pogyebrádi Györgyét. Ők immár nyugalomba vadnak. Mű is ezokaért azoktól tanoljunk. Ha mű ezokaért az gubernátor fiát, az Hunyadi Mátyást műmagunknak királlyá választjuk, úgy tetszik ennékem, nem leszen gonosz. Ezokaért ez az én szóm, hogy ezt válasszuk. Mert miképpen hogy az atya megszabadította az országot mind külső, mind belső ellenségektől, azonképpen a fiának birodalma alatt is nyugodalomba lehetünk. Meghigyjétek, urak, nem messze távozik az atyjának nyomdokától! Aminémű hálaadással kedig mindnyájan tartozunk az ő jámbor atyjának, ki-ki meggondolja. Undokul megöltétek az ő jeles fiát, az Hunyadi Lászlót, azt a vétket eltöreljétek mostan a másik fiának királlyá választásával. [SZILÁGYI MIHÁLY KEZES LESZEN HUNYADI MÁTYÁSÉRT.] Ha valamit véleködtek felőle, hogy üdővel bosszút kezdene állani rajtatok az bátyja, az Hunyadi László haláláért, ím én kezes leszek érötte erős hittel, hogy meg nem emléközik arról. Ezokaért kérlek és intlek mindnyájan tüteket, hogy ezt az Hunyadi Mátyást válasszátok e mai napon magyar királlyá etc.

II. RÉSZ.

Mikoron Szilágyi elvégezte volna az ő hosszú beszédét, engedni kezdenék, és dicsérik vala a Szilágyi beszédét, hogy mindenekben igazat mondott volna. De kéri vala ezen, hogy a második napra halasztanák a választást, és ekképpen csendességgel ebbe marada a dolog. A pártos urak alattomba szömbe lönek Szilágyival és az ő társaival, és megjelenték azt, hogy félnek az Hunyadi Mátyásnak bosszúállásától. Szilágyi felele felőle. Úgy engedének azután mindnyájan a választásnak, és kötést tőnek egymással.

[HUNYADI MÁTYÁS VÁLASZTATIK MAGYAR KIRÁLLYÁ.] Másodnapon esmet mindnyájan egybegyülenek, és nem sok tanács után kihozták az ortályt az uraknak tanácsából, hogy Hunyadi Mátyást választották volna magyar királlyá. És az egész gyűlés fel kezdte kiáltani: Éltesse az Isten Mátyás királyt; és nagy örömben és vigasságba lön az egész község, és mindenütt énekszóval dicsírik vala az Istent.

[GUBERNÁTORT SZÖREZNEK MÁTYÁS KIRÁLYNAK.] Vala kedig Hunyadi Mátyás csak tizenhét esztendő mikoron királlyá választák. Ennekokaért ugyanazon gyűlésben végezék azt, hogy gubernátora lönne a királynak az ő ifjú voltaért, az országnak nagy gondjaiért. Azokaért az egész gyűlés gubernátorrá választá a király mellé Szilágyi Mihályt, hogy öt esztendeig a gubernátornál volna minden hatalom, és úgy szállana az egész országnak birodalma a királyra. Mert ő is az öt esztendőbe megérnék az ő üdeje szerént. Ekképpen adák ezokaért Szilágyi Mihálynak a gubernátorságot, és ötet rendelék arra, hogy az új királynak behozására gondja lönne.

[HÍRRÉ TESZIK POGYEBRÁDINAK AZ MÁTYÁS VÁLASZTÁSÁT.] Szilágyi Mihály, az gubernátor, egy levelet íra, és egy folyó követtől elküldé azt a cseh királynak, az Pogyebrádi Györgynek, és abban megjelenté néki, hogy a magyarok királlyá választották volna az Hunyadi Mátyást, és kéri vala ötöt, hogy megkészítené ötöt és az végekbe küldené; a saccolás-pénzről gondot akarna ő viselni.

³⁰³ Nagy Lajos király lánya, vele halt ki az Anjou királyi ház 1395-ben

[POGYEBRÁDI MEGOLVASÁ A SZILÁGYI MIHÁLY LEVELÉT.] Mikoron ezokaért a vacsorán néki hozták volna, a cseh királynak, Szilágyi levelét, és megolvasta volna azt, Hunyadi Mátyás ott ül vala az asztalnál az vacsorán, majd az utolsó helyét tartván, és a király felhívá őtet, és a fő helyre ülteté melléje. Mátyás e szokotlan dolgot látván, igen csodálkozik vala rajta, és nem győze eleget álmélni; fél is vala egyfelől, hogy ez valami küsebségére ne lönne néki végre. Végre megkérde a királyt: miért cselekednék vele olyan szokatlan módon? A király mondá néki, hogy csak önnék vígan, az vacsora után jó hírt akarna néki mondani. Veszteg hallgata az ifjú, és rakva vala a szüve álmélnodással, reménységgel, e mellett félelemmel is, és nem ehetik vala.

Azonközben Szilágyi Mihály elbocsátá a gyűlést, és az urak mind Budára gyűlének, hogy megvárnák az új királyt. [SZILÁGYI MIHÁLY KIÁSATJA AZ HUNYADI LÁSZLÓT.] És Szilágyi Mihály beméne a kápolnába, és nagy sírással kiásatá az Hunyadi László testét, hogy az ő húga gyermeke, az új királynak a bátyja ott ne fekennék a gyilkosok és az árulók között; és vivé őtet be Erdélybe, az ő atyja koporsója mellé nagy tisztességgel. És annakutána úgy kezde az Mátyás királynak behozásához nagy hamarsággal. Mert még azon télben, minekelőtte elolvadna a gyég, siette őt behozni. Mert melléje véve az Vitézi Jánost, az váradi püspöket; a Székely Tamást, Rozgóni Sebestyént, a Kanizsai Lászlót és a Pongrácot, esmet a Szokoly Pétert és a Csanádi Jánost, ki hadnagya vala a Szilágyi seregének.

[AZ URAK MENNEK MÁTYÁS KIRÁLYÉRT.] És Esztergomnál által menének a gyégen a Dunán, és felmenének a morvai határba. Az útból gyakorta követeket küldének az cseh királyhoz, és kéri vala őtet, hogy jó üdején készülne és hozná a királyt az határba, és megigérik néki a saccolópénzt.

Azonközbe vacsora után az Pogyebrádi György, a cseh király, mikoron Hunyadi Mátyás olyan csodálkozásban volna, amint odafel megmondottam, a kertben hívá Hunyadi Mátyást, és ott mondá néki:

- Mit adsz ennékem, Mátyás, ha nagy jó hírt mondok tenéked, melynek igen örülsz? Megadod-e ennékem, amit tőled kívánok?

Felelé Mátyás:

- Nagyobb örömet nem mondhatnál ennékem, mintha megszabadítanál e fogságból. Ezért örökké hálaadó lönnék te Felségednek, és mindent adnék, amit adhatnék.

És mondá a király néki:

- Üdvözlég, Mátyás, magyar király; üdvözlég magyaroknak felséges fejedelme, kit csodaképpen választott az Úristen! [POGYEBRÁD KÖSZEN HUNYADI MÁTYÁSNAK MINT MAGYARI KIRÁLYNAK.] Mert a magyarok a Rákosra egybegyűlvén, tégedet választottak magyar királynak, nézvén a te atyádnak jámborságát és az ő sok jótéteményit. Isten volt veled, és csak ő oltalmazott meg.

- Ezokaért, felséges Mátyás király, kérlek tégedet, kötést tegyünk egymással, és erősítsük azt az én leányommal való új házassággal és egyenlő tanáccsal³⁰⁴, és segítségével megoltalmazzuk a két országunkat, mert higgyed, hogy háborúk³⁰⁵ az embereknek elméi, és némelyek igen tisztességg kívánók; a községnek akaratja is igen hajlandó. [POGYEBRÁD A CSEH KIRÁLY LEÁNYÁT AJÁNlja MÁTYÁS KIRÁLYNAK.] Ezokaért e mai napon néked ajánlottam az én

³⁰⁴ egyetértéssel

³⁰⁵ itt: háborgók

leányomat, hogy az legyen házastársod, mert méltó is arra, hogy az legyen, és hogy annak általa megerősíttessék működöttünk a kötés, együtt bírjátok az országot nagy szeretetbe. Utolszor, ídes fiam, Mátyás: ím szabad légy! Isten nagy és gazdag országot adott tenéked. Engemet kínáltanak a saccolásban hatvanezer forinttal teérötted; megengedjed, hogy azt elvehessem, hogy abból megtoldhassam a menyeközének nagy költségét. Ím nincsen még három hólnapja a László király³⁰⁶ halálának, és mindkettűnk a kegyelmes Isten királlyá tön; engemet a cseheknek, tégedet a magyaroknak. Nagy csoda dolog ez. Nagy hálaadással tartozunk mindketten az Istennek.

III. RÉSZ.

[MÁTYÁS KIRÁLY MINDENBE ENGED A CSEH KIRÁLYNAK.] Ezeket meghallván Hunyadi Mátyás mindenekbe engedelmes lön nagy örömmel a Pogyebrádi Györgynek ő kívánságinak, és igen megköszöné néki, és jó hit alatt megígéré néki, hogy mind atévő akarna lönni...

IV. RÉSZ.

[A MAGYAROK VISSZAINDULNAK MÁTYÁS KIRÁLYYAL.] A magyarok felvévén királyokat, egyenest alásietének véle Buda felé. Az úton mindenütt nagy örömmel várja vala ötet a község, és jót kívánnak vala néki az Istentől, és előmenetet az ő királyi birodalmának. A seregbe kedig az úton nagy emberséggel és nyájassággal viselé magát mindenhez, hogy víg és jó kedvet mutatván mindenekehöz. Mikoron szinte húshagytban Esztergom felé a Dunára jöttek volna, immár röpedezni kezdett vala a gyég, de mégis a seregnek nagyobb része általméne a Dunán a királlyal, a többi kedig alá tartának Pestre.

[AZ URAK ELEJBE JÖNNEK MÁTYÁS KIRÁLYNAK.] Mikoron másodnapra elközelgettek volna Budához, a püspekek és mindnyájan az urak kijövének Budáról, azokkal is a budai bíró és az egész tanács. A papok is kijövének processzióval, hordozván képeket és mindenféle egyházi szörszámokat, és énekeket mondván.

A zsidók is kijövének, hordozván a törvének két tábláját.³⁰⁷ [AZ BUDAIAK SZÓLNAK MÁTYÁS KIRÁLYNAK.] A kapu előtt mennyezet alá fogák a királyt, és a bíró az egész tanácsal és várossal szupplikála néki, hogy az ő törvényeket és régi királyoktól nyert szabadságokat megkonfirmálná. És megkonfirmálá azokat esküvéssel. Ugyanezent ígéré esküvéssel az uraknak is, minekelötte bebocsátának ötet az várba.

Mikoron bejött volna az várasba, mindjárást bévivék ötet Bódogasszony egyházába³⁰⁸. És mikoron a tanácsház előtt elmene, kiáltani kezdenék a foglyok, kiket a kéncestartó megfogott vala ez előtt való üdőkben, és mind megszabadítá azokat. Mikoron a templomba bement volna, az Úrjézus Krisztusnak és az Bódogasszonnak hálákat ada, és fogadásokat tön, hogy az ő szolgálatjokban mindenkoron akarna foglalatos lönni.

³⁰⁶ V. László (1440-1457); már 1440-ben megkoronázzák, a tényleges hatalom azonban I. Ulászló, később Hunyadi János, majd a Cillei-liga kezében volt. Cseh és magyar király volt egy személyben.

³⁰⁷ a Biblia szerint Isten törvényeit Mózes két kőtáblába vésve kapta, a táblák idővel a zsidóság egyik szent jelképévé lettek

³⁰⁸ ma Mátyás-templomnak nevezett

[MÁTYÁS KIRÁLYT BEVISZIK AZ BUDAI VÁRBA.] A templomból felvivék őtet az várba, és az úton nagy vigassággal lőn mind az egész nép, mind az urak, mind a nemesek, mind az város-beli fő népek, mind az egész község; és Istentől minden jót kívánnak vala az új királynak.

Mikoron az várba bement volna és letelepedett volna, nem sok nap múlva az ország dolgaihoz kezde, hogy azokat szépen elrendelné és lecsendesítené. És az ő választételin mindnyájan csodálkoznak vala, és mindnyájan dicsírik vala az ifjat, hogy mindenbe az királyi méltósága szerént viselné magát; még azok is az urak, kik irigységből ellenzették vala az ő választását, dicsírik vala őtet, és hozzája hajlának. De az urak, az ő atyjának baráti, mint Vitéz János, az váradi püspök; Dienes, az esztergomi érsek; Szilágyi Mihály, az anyja bátyja; Rozgoni Sebestyén, Kanizsai László, Szokoly Péter és a többi mindenkoron környüle forgolódnak vala és vigyáznak vala, hogy semmiben ne cselekednék az ő királyi méltósága ellen. És ő maga a királyi birodalomnak kezdetibe semmit nem cselekednék az ő hírek és tanácsok nélkül. Mikoron valamit a tanács elejbe vagy a község elejbe kell vala adni, mindnyájan elálmélnak vala az ő bölcs és megért beszédin. [MÁTYÁS KIRÁLY DICSÍRETI.] Mikoron az urak rendszerént szólnak vala a dolgokhoz a tanácsba, figyelmetesen hallgatja vala őket. Mikoron egynyíhánszor az urak ellenkednek vala egymással a tanácsba, nagy böcsülettel feddik vala reájok, és egyenességre inté őket. Egynyíhánszor elhallgatja vala ezt, egynyíhánszor még az gubernátornak tanácsát is megvonssza vala, de nagy mértékletességgel.

[MÁTYÁS KIRÁLY IRIGYI.] Látván ezt az Újlaki Miklós, a nádorispán és a Pál³⁰⁹ és az egyéb ellenkezői, és eszékbe vévén a király elméjét, hogy igen okos volna az ő ifjúságára, kétségeesének az ő reménségekben. Mert ők ezt várják vala, hogy a király az ifjúságnak éretlen volta szerént minden apróságot és gyalázatos dolgokat kezdene cselekedni, hogy ők annakutána abból okot vennének panaszolkodásokra és a patvarkodásokra, hogy ezekből új háborúságot indíthatnának az országban. Mert a nádorispán az ő nemes voltaért kívánja vala a királyi birodalmot. Nem hitte vala kedig, hogy olyan megért erkölcsű volna az Hunyadi Mátyás. Igen nehezli vala és ugyan bánja vala a királynak olyan megért tanácskozásit és cselekedetit. És felette igen bánja vala, hogy a gubernátor felemeli vala az ő barátait. (...)

XI. RÉSZ.

[SZILÁGYI MIHÁLYNAK RÖTTÖNETES HISTÓRIÁJA.] Az üdőbe az irigy fandarlók annyira hozták vala az nagy Szilágyi Mihály dolgát a király előtt, hogy annyira haragudott vala reá, hogy meg akarja vala öletni, olyan fő embert, önen rokonát, ki ennyi sok jót cselekedett vala véle. Ebből eszedbe veheted, micsoda oskola legyen az udvar, és mint kelljen embernek az fejedelmeknek jó akaratjokba bízni. Az okát nem tudjuk, miért haragutt volt oly igen reá. Némelyek azt mondják, hogy az jámbor Szilágyi Mihály ólálkodott volna a királyi birodalom után, de semmi. Mert elvehette volna azt, mikoron a gyűlésbe az egész ország megkínálá őtet véle. Némelyek ezt mondják az okának lönni, hogy ő az országnak rendeléséből gubernátor lövén, gyakorta és sok dolgokért dorgálta legyen Mátyás királyt, és nem mindenekben szájára bocsáta.³¹⁰ Mert igen jámbor és igen kemény ember vala a Szilágyi Mihály. A király kedig ifjú, furcsa, nagyakaró és egy mindenre kész vala. Melyből fél vala az jámbor Szilágyi Mihály,

³⁰⁹ az eredetiben, Bonfininál is így (szövegromlás?), nagy valószínűséggel Alsólindvai Bánffy Pálról van szó

³¹⁰ értsd: tett a szája íze szerint

hogyan olyant ne indítana az ő felfuvalkodásából és hertelenkedéséből, hogy annakutána kurcot vallana³¹¹ miatta, és nagy szömérembe hozná magát és mind az ő egész nemzetségét.

[MÁTYÁS KIRÁLY LEVELET ÍR SZILÁGYINAK.] A király levelet ír Szilágyinak, és kéré őtet, hogy a Tisza mellé jőne, mert igen nagy dolgokról kellene egymással szólniok.

Mikoron Szilágyi a Tisza mellé jutott volna, és senkitől semmit nem félne, hertelen reá küldé Mátyás király az ő seregét egy faluba, és megfogatá őtet. Igen csodálkozik vala Szilágyi Mihály rajta, mit művelne az ő rokona, húga gyermeke, Mátyás király. Az egész nép kedig megbúdula rajta, és mindnyájan elálmétkodván mondanák:

- Mi patvart cselekedik a király? Így kell-é füzetni az jámbor rokonának az ő nagy jótéiteit? Bezzeg undok dolog ez! A királyi méltóság és dücsőségért ekképpen kell-é fogsággal füzetni az jámbor rokonát? Ördeg vigyen el olyan dolgot!

[SZILÁGYINAK PANASZKODÁSA.] A Szilágyi Mihály kedig nagy bánattal őmagába panaszkodik vala, mondván:

- Oh bolondságoknak bolondsága! Oh balgatag iffiú, hogy nem veszed eszedbe, hova és mely nagy szégyenbe visznek ez gonosz, irigy és áruló fondorlók? Nem bánkódom az önen veszedelmemen, mert én immár eleget éltem, tisztességem elég vagyon. De terajtd bánkódom, hogy a te királyi nevedet így ferteszted és szidalomba hozod minden embereknel. Én semmi gonoszt nem cselekedtem, méltatlan műveléd ezt rajtam. De az igaz Isten megbüntet tégedet ezért.

[SZILÁGYIT FOGVA VISZIK VILÁGOSVÁRBA.] Hallván ezt Mátyás király, meghagyá, hogy Szilágyi Mihályt fogva vinnék Világosvárba, és hogy meghadnák a porkoláboknak, hogy úgy örüznék ezt a foglyot, mint a két szemöket. A porkolábok, egyik Lábatlan Gergely, a másik Daczó György, fogházba rökeszték a Szilágyi Mihályt, és darabantokat helyesztének a fogháznak ajtaja eleibe. De mindennap jól tarták őtet, mint olyan jeles szömélyt. Szilágyi Mihály könyörge a porkoláboknak, hogy engednék néki az ő régi szakácsát, ki az ő szája úzére tudna főzni. Megengedek azt néki.

De evvel nem lőnek még csendesek az Szilágyi Mihálynak irigyi és árulói, hanem naponként halálra kezdenek őtet vádlani, és reá vivék az iffiúnak furcsa elméjét. [MÁTYÁS KIRÁLY MÉLTATLAN DOLGA.] És levelet ír a porkoláboknak, hogy fejét vönnék a Szilágyi Mihálynak. A porkolábok tanácsot tartának egymással, mert irtóznak vala olyan jeles embernek fejét vönni, és oly hitvánul elveszteni. Elküldenek ezokaért egy főembert a királyhoz, ki a király szájából meghallaná, mit akarna cselekedtetni a Szilágyi Mihállyal. Végre az Lábatlan Gergely önmaga méne a királyhoz. [SZILÁGYI MIHÁLY JÁMBOR SZAKÁCSA.] Mikoron ezokaért a főporkoláb oda volna a királyhoz, a Szilágyi Mihály szakácsa gondolkodni kezde az urának megszabadítása felől, és szóla három társaival, a Szilágyi szolgálival. És egy napon reggel nagyon kezde kiáltani:

- Rajtunk a törökek! (mert Világos vár a vége felé³¹² vala).

- Hamar, hamar, minden ember fegyvert fogjon!

Mindnyájan az várba elhivék kiáltását, és mindjárt felrezenének, és felfegyverközvén kifutamának az vár eleibe, hogy ott ellene állanának a törökek. A szakács negyedmagával utánok ballaga, és bészárvará utánok a kaput; és a kapuba levágának egynyíhányat a darabontokban. És feltörvén a fogházat, kihozá az urát, Szilágyi Mihályt, és az várat kezébe adá.

³¹¹ a rövidebbet húzná

³¹² a végek felé

Akik kimentenek vala a törökek eleikbe, látván, hogy senki nem volna, vissza kezdenék térni az vár felé. De íme a kapu betöve vala, és Szilágyi Mihály kiharancsol vala belőle. És mikoron az várra erővel kezdenének támadni, lövésekkel hátra hajták őket, és onnét elpironkodának. [SZILÁGYI MIHÁLY CSODAKÉPPEN FÉR VILÁGOSVÁRHOZ.] Mikoron ezokaért ekképpen Szilágyi Mihály kezébe vötte volna az Világos várat, paraszt népeket hívata belé, és azok által rakatá az várat éléssel. És alattomba elkülde mindjára az ő hív barátiért és az ő népeiért, és azokkal megerősíté az várat. Annakutána ő maga Szilágyi Mihály nagy csendességbe marada, és semmiben nem ügyeközék bosszút állani a királyon, hanem mind az Alföldön forga, és megoltalmazá az végeket a törökektől, és nem készüle többszer az udvarba.

XII. RÉSZ.

[SZILÁGYI KÖVETET BOCSÁT MÁTYÁS KIRÁLYHOZ.] Mikoron immár megszabadult volna, követet bocsátá a királyhoz, és megizené néki, hogy sokkal többet tartoznék az ő szakácsának, hogynemmint a királynak, az ő rokonának; miérthogy ez hamisan és méltatlan ötet a fogházba rekesztötte volna, de amaz kiszabadította volna ötet, kinek soha semmi jóval nem volt volna. Melyből erre dicséretes hálaadó név, amarra pedig örökké való hálaadatlan név szállott volna. És Mátyás király igen szégyenli vala ezt. És ebből tanolá, hogy nem kellene mindjára egy fejedelemnek az fandarlóknak szavát bevenni és fogadni.

[MÁTYÁS KIRÁLY VISZONTAG LEVELET ÍR SZILÁGYINAK.] Mátyás király viszontag levelet ír a Szilágyi Mihálynak, és fedelét szaba az ő cselekedetének, mondván: Én is meghattam vala, hogy immár elbocsátanának a fogságból, de bizony nehezlem azt tőled, hogy énnálamnál feljebb becsüled a te szakácsodat. Hogy ez te rajtad esett némely emberek annak okai, kik nem jól éltenek az én ifjúságomnak gyenge voltával és az én királyi birodalmomnak a kezdetivel. De ne higgyed, hogy valami gonosz szándékkal voltam hozzád, mert mindenkoron meg akartalak böcsülletni mint rokonomat, ki ennyi jót tött velem. De a te példáddal kellett az én királyi méltóságomat megerősítenem. Mert egynyíhányan a dacos urak közül megtanultanak engemet ő királyokat becsülleni, látván, hogy tégedet, olyan fő embert és rokonomat nem kímélettelek. Ezokaért meg ne háborodjál ezen, hanem minden jót reménylj felőlem. Rövid napon nagy tisztelességgel megengesztellek, és az előbbeli tisztelességedbe ültötlek.

[ROZGONIT ESMET BOCSÁTJA MÁTYÁS KIRÁLY A CSEH LATROKRA.] Az második esztendőbe³¹³ a király esmet elbocsátá a Rozgoni Sebestyént az Magyarországba kóborló csehek ellen. Először ezokaért méne egy kastélyra, melynek Patha³¹⁴ vala neve, melyet egy nagy hegyre épütettek vala. Ebben sok csehek valának, mert erős vala a kastély. Mikoron ezt megszállotta volna, ostromnak indítá a népet, először megtöltvén az áraját. És mikoron erősen megostromlotta volna, nem veheté meg azt. Visszajöve ezokaért a királyhoz, és mondá néki, mely erősen megoltalmaznák magokat a cseh kóborlók a kastélyba, és mely igen nagy kárt vallott volna a népbe; és megmondá a királynak, hogy még öfelségének is elég gondot adnának a kastélyból. Mikoron Rozgoni visszajött volna, nem találá a királyt honn. Mert a király napot tött vala Szilágyi Mihálynak, mikoron a Tisza mellé jőne, mert ő is oda akarna menni és meg akarná ötet engesztelni. A király ezokaért lön a Tisza-parton innét egy faluba, melynek Várkon neve; Szilágyi Mihály kedig túl lön a túlsó parton Tisza-Varsánt. [MÁTYÁS KIRÁLY ÉS SZILÁGYI TRAKTÁLNAK EGYMÁSSAL.] A Tisza-parton ezokaért egynyíhászor

³¹³ ti. Mátyás uralkodásának második évében

³¹⁴ Patha (Batha) kastélya Gömör megyében volt

egybe gyűlének ketten csak egynyíhánnyal magokkal és úgy beszélének egymással. Először nagy sok panaszkodással kezdenek egymással vetélkedni³¹⁵, és sokképpen megmentek egymást³¹⁶. Végre megköveték egymást és megbocsátának egymásnak, és sírván örökké való kötést tőnek egymással a püspekek és az hadnagyok előtt. Azonközbe oda érkezék Rozgoni Sebestyén és megmondá a királynak, mint járt volna Patha alatt, mint vesztötte volna el az ostromot és mely igen nagy kárt vallott volna a népbe. Mátyás király ezokaért visszatére. [MÁTYÁS KIRÁLY VISSZATÉR SZILÁGYI MIHÁLYVAL EGRŐL.] És Szilágyi Mihály elkíséré őtet szinte Egrig, mert a király gyűlést hirdetett vala oda, hogy ott tanácskoznék az urakkal és az országgal az ő hadai felől. Ott a gyűlésbe a király esmet az előbbeli méltóságba ültető Szilágyi Mihályt és az egész Alföldet néki adá birtokába, hogy megoltalmazná azt a törökek ellen. És Szilágyi Mihály elbúcsúzván, aláméne az Alföldre. (...)

XXXI. RÉSZ.

(...) [Mátyás király] a bosszúállásról kezde gondolkodni. És először kezde az esztergomi János érsekhöz³¹⁷, hogy annak büntetésével a többi megijesztené. Követet bocsáta ezokaért Mátyás király fel Esztergomba, és aláhívatá jeles tanácsra az érseket. Tudja vala az érsek minémű bosszúálló és felfuvalkodott szűvű volna a király, és hogy félelmes volna az ő dolga; de miérthogy a király hite és levele nála vala, nem gondola véle, hanem alájöve Budára. [MÁTYÁS KIRÁLY MEGFOGATJA AZ ÉRSEKET.] A király mindjára őt alá veté az érseket az várba, de mindazáltal meghagyja, hogy nagy tisztességbe tartanak őtet. Annakutána éjjel titkon kiviteté az érseket Budából, és felviteté Visegrádba az várba, és ott tartatá őtet egynyíhány hónapig.

Annakutána hogy Mátyás király kitölteté volna bosszúját rajta, megemlékezék az érseknek jámborságáról és az ő sok jó tétéményiről, melyeket cselekedett vala az ő atyjával és őmagával is. [AZ ÉRSEKNEK MEGSZABADULÁSA.] Kibocsátá őtet a fogságból, és nagy tisztességgel hazaviteté őtet az esztergomi várba. De az esztergomi várba hadakozókat hadja nála, kik reá vigyáznának, hogy semmi új dolgot ne indíthatna a király ellen. De az érsek oly igen bánkódék a nagy méltatlanságon, melyet a király rajta művele, hogy mindennap az halált kíváná Istentől. [AZ ÉRSEK MEGHAL.] És azon esztendőbe megbetegüle belé és kisasszony havába meghala, Szent Lőrinc estin. Az ő halálán bánkódnak vala mind az urak az egész országba. [AZ ÉRSEK JELES EMBER VOLT.] Mert jeles és jámbor ember vala. Nagy palotát építtetett vala Esztergomot az várba, és az előtt egy szép kerengőt tiszta piros márván kövekből, melynek duplász menete vala nagy szép és drága ékességekkel. A palotának belső falán szép és drága boltozásokat hajtatott vala, kikben renddel drága festékekkel megíratta vala mind a szibilláknak³¹⁸ képeit. Azon palotában az egyik hosszú falon renddel szépen mind megíratta vala szép és drága festékekkel mind a magyaroknak őseket, a scithiai hercegeket, annakutána királyokat.

³¹⁵ vitatkozni

³¹⁶ értsd: sokképpen támadtak egymásra

³¹⁷ Vitéz János (1408-1472) tudós humanista, a Hunyadiak híve, váradi püspök, később esztergomi érsek és kancellár. Mivel nem értett egyet Mátyás külpolitikájával, részt vett az 1471. évi Mátyás-ellenes szervezkedésben.

³¹⁸ ókori (görög és római) prófétanők: egyes írók szerint öten voltak, a legelterjedtebb vélemény azonban Varróé, aki szerint tízen

Nem íratta vala kedig a királyoknak képeit csak Mátyás királyig, mikoron ő élt, hanem Mátyás király után is egyníhány ablakot íratott meg, melyet valami prognostikomból avagy a csillagoknak járásából vött jövendő mondásból. [AZ ÉRSEKNEK PROGNOSTIKOMOS KÉPEI.] És úgy akarta az ő utána valóknak azok a képek által jelönten, mi volna jövendő ez országban. Az első ablakban Mátyás király után íratta vala egy király képét, mintha egy király ülne egy zseccelszékbe, behunt szömekkel, ki szunnyadoznék és kevés gondot viselne az országnak dolgaira. Evvel jelentötte, hogy Mátyás király után egy király volna jövendő, ki nem sok gondot viselendő volna az országra. És úgy lön. [LÁSZLÓ KIRÁLY KÉPE.] Mert László³¹⁹ lön király, ki igen tunya és lágy ember vala. És mikoron új hírt hoznak vala néki, hogy a törökek kárt töttenek és imezt és amazt az várat vették meg, ő nem indul vala ezen, hanem lágy beszéddel mondja vala:

- Dobrsi, dobrsi.

[LAJOS KIRÁLY KÉPE.] A másik ablakon íratott vala egy király képét, és annak lábai alatt tüzet irtanak vala, mely környül embereket sitnek vala nyársokon³²⁰. Evvel a képpel jelentötte a szegény Lajos királyt³²¹, hogy az is csendes király lönne. És hogy ő üdejébe támadandó volna a keresztes had³²².

[A HARMADIK ABLAK.] Az harmadik ablakra íratott vala két mezítelen embert, kik küszkednek vala az magyar koronáért, melyet az ő lábok alá megírtanak vala. [JÁNOS KIRÁLY, FERDINÁND KIRÁLY.] Evvel a képpel azt jelöntötte, hogy János király és Ferdinánd király³²³ jövendők volnának³²⁴ az országért. És úgy lött. Mert annyira veszedének egymással a királyi birodalomért, hogy majd mind a kettő mezítelenek maradának, mind országotól.

[A NEGYEDIK ABLAK.] Az negyedik ablakba íratott vala egy haragos oroszlán képét, mely a földön fekszik vala, és a két első lábának körmeiben tart vala egy koronás patyalatot. Evvel e képpel azt jelenté, hogy a török császár fogná elfoglalni az magyar királyi birodalomnak méltóságát, és hogy azt kezdené bírni mindvégig.

Mert ez ablak és kép után nem lön több alak, sem több ablak, sem több írás, hanem ez vala az vége. Úgy tetszik, hogy ez be is teljesedett. Mert egyníhány esztendeje vagy on immár, hogy mind Buda, a mű királyi székünk, mind Fejérvár, a koronázó hely elköltének tölünk. Hogy az János király fia, János, valamennyére csüggelődék az Erdélyi Birodalomba; és hogy Pozsonba mégis valami színt tartnak a koronázásban - az csak árnyék a Magyar Birodalomnak.

Nagy Kolonyiába³²⁵ minden esztendőben kimegyen egy napon az egész váras, mind nagy, mind kicsin a mezőre. [NAGY KOLONYIAI JÖVENDŐMONDÁS.] És ott a gyermekek az veres kápolnánál egy igen régi éneket mondanak, mondván:

³¹⁹ II. (Jagelló) Ulászló (uralkodott: 1490-1516)

³²⁰ célzás az 1514. évi parasztfelkelésre, amelynek leverése után az urak Dózsa Györgyöt, a felkelés vezérét tüzes vastrónra ültették, fejére izzó vaskoronát tettek, kezébe tüzes jogart adtak, húsát katonáival marcangoltatták szét

³²¹ II. Lajos (uralkodott: 1516-1526) azért szegény, mert a mohácsi csatában fiatalon a Csele patakba fulladt

³²² Dózsa serege; a parasztok eredetileg a X. Leó pápa által meghirdetett keresztes hadjáratra gyülekeztek. (Heltai téved, amikor a felkelést II. Lajos uralkodása alatti időre teszi.)

³²³ I. Habsburg Ferdinánd (uralkodott: 1526-1564; a főnemesi párt 1526 decemberében királlyá választja, míg a köznemesi párt novemberben már Szapolyai Jánost koronázta meg.

³²⁴ vetélkedni fognak a királyságért

³²⁵ Köln

- „Eddig jó fel török császár az ő erejével, és itt e kápolnánál elveszti az ő fejét.”

Bizony, ha a török császár addig felmegyen, hogy nagy Kolonyiáig jut, bizony nem sok marad épen Németországban is. Mert Kolonyia messze vagyon az Alföldre tova alá, az Rév³²⁶ vize mellett, hol immár a tengerbe kezd sietni. (...)

Irtózom ezt megmondani, de azért megmondom, mert úgy leszen: a napnyugati föld és császárság³²⁷ rabságba leszen, és az naptámadati leszen a birodalom. Isten, ő szent felsége, tudja ezeket mind szörével: mert ő végezte ezeket mind el az ő szent tanácsába. De az jelek megmutatják, hogy nem igen messze az vége.

XXXII. RÉSZ.

[PANNONIUS JÁNOS ELFUTAMODIK.] Mikoron Pannonius János, az pécsi püspök, ki a János érseknek húga fia vala, meghallotta volna az érseknek fogságát, mindjárt elfutamék, és beméne Zágrábba, Tótországba. Mert ő bírta vala reá a bátyját³²⁸, hogy elhajolna a királytól. Mikoron annakutána meghallotta volna az érseknek halálát, annyira kezde bánkódni, hogy megbetegüle belé, és kevés hólnap múlva meghala. [PANNONIUS JÁNOSNAK DICSÍRETE.] Drága és jeles tudós ember vala ez a Pannonius János, kinek mása ő előtte nem volt Magyarországra, kiváltképpen az versek szörzésébe. Jeles deák és görög vala.³²⁹

Az ő papjai Pécssett igen kedvelik vala őtet, és miérthogy senki nem meri vala őtet eltemetni a királytól való félelemért, az ő papjai titkon bevivék az ő testét egy kápolnába, és szurkozott koporsóban tarták azt ott sok üdeig. Mikoron annakutána Mátyás király odajutott volna Pécsé, a káptolon könyörge néki, hogy engedné meg nekik, hogy eltemessék az János poéta testét. Mert ingyen püspöknek nem merik vala mondani. Hallván ezt Mátyás király, keserülni kezdé az Pannonius Jánost; és megdorgálá a kanonokat érte, hogy régen el nem temették volna őtet. És meghagyja, hogy nagy tisztességgel eltemetnék. [ELTEMETIK PANNONIUS JÁNOST.] És úgy temeték őtet nagy pompával. Lőnek kedig ezek mind, mikoron írnának Krisztus Urunknak születése után 1472. (...)

XXXVI. RÉSZ.

(...) Mikoron ezokaért Mátyás király négy légió néppel Szabács ellenébe jutott volna a Száva-partra, mindjárt által kele az vízen és árkot ásata és palánkokat ásata fel Szabácsvár környül, hogy senki élést be ne vihetne. És éjjel hozzá kezde mindjárt az vár vitézéséhez, és nagy csatázások lőnek kezettek, hogy színetlen vitéz az várat, semmi nyugodalmok nem lehete a törökeknek. Gyakorta is fenn a kőfalakon és a bástyákon vívának erősen egymással. De a keresztények visszaverették.

[MÁTYÁS KIRÁLY NAGY MERÉSSZÉGE.] Nagy merészséget látának itt Mátyás királyba. Mert egy csolnokba üle csak egy inassal³³⁰ és az hajóssal, és alája méne az várnak, és megkémlé

³²⁶ Rajna

³²⁷ ti. német-római császárság

³²⁸ Vitéz János a nagybátyja volt Janus Pannoniusnak

³²⁹ kiválóan tudott latinul és görögül

³³⁰ fiatal legényke

éjjel, és meglátogatá az víz felől való bástyákat Szabácsnak. És mikoron az örüzők eszekbe vötték volna ötöt, reá igazítának egy tarackot, és ellövék mellőle az inast, de a király nem gondola avval semmit, hanem mind megnézegeté az várat, és úgy jöve vissza. És az egész tábor elcsodálkozik az ő vakmerő bátorságán. Mikoron ezokaért sok üdeig vította volna Szabácsot, és meg nem vehette volna, fortélyokat kezde gondolni. Ezokaért éjjel elbocsáta egy nagy sereget a táborból az vár megett egy völgybe. Annakutána igen reggel indítá a tábort az ostromnak, és napestig mind veszedék az ostromon. És mikoron estve bésetűtedett volna, elindítá a tábort és elkezdte menni. A törökek igen örülének és önni-innya kezdének, és nyugodalomra adák magukat némelyek, némelyek kedig kijöven az várból, széllel morálnak vala minden félelem nélkül.

[MÁTYÁS KIRÁLY MEGVESZI SZABÁCSOT.] Azonközbe kijöve hertelen a sereg az völgyből, ahová elrejtezett vala, és mindjárást az várra esének, és akik künn valának, mind künn rekeszték azokat, és levágák őket, és hamarsággal az ostromlásba meghágák az várat, hogy a törökek benn ingyen sem vötték volna jól eszekbe.³³¹ A király is visszaküldé mindjárást az huszárokat, őmaga is utánok érkezők. Hogy a király jelen volna, szűvet vőnek a vitézek, és erősen vínak vala a törökekkel fenn a körítéseken; és a keresztyének megtolák a törökeket, és ott benn az várba nagy sok törökeket levágának, a többi megadák magokat, és mind megfogák őket. Lőn kedig ez a megszállásnak utána harmincadik napon. Másodnapon mindjárást az ásáshoz kezdete Mátyás király, és környülvővé az várnak a Száva vizét, hogy szigetbe lőn annakutána Szabács, és mindenképpen megerősítetté azt.

Hogy hír lőn ebbe, hogy Mátyás király megvőtte volna az erős Szabácsot, melyet a török Magyarországnak határára épített vala, nagy öröme lőn az egész országnak rajta, és mindnyájan hálát adnak vala az Istennek. [A PÁPA PÉNZT KÜLD MÁTYÁS KIRÁLYNAK.] Az olaszok is mindnyájan örülének rajta, és a pápa Rómából bocsáta egy püspöket követségbe Mátyás királyhoz, és attól küldé neki ötvenezer arany forintot ajándokba. Az velencések is követet bocsátanak, és ottan küldenek neki negyvenháromezer arany forintot ajándokon. A törökek kedig igen megijedének, hallván, hogy az erős Sabác elkölt volna tőlek. És Mátyás király elbocsátá az huszárokat, és azok elszáguldván mind Szönderőig eldülák a földet.

[MÁTYÁS KIRÁLY MEGSZÁLLJA SZENDERŐT.] Annakutána Mátyás király utánok indula az huszároknak, és Szenderő alá méne, mely a Duna-parton vagyon. És három kastélyt csináltata fából környüle, és környül foga az várat palánkokkal, hogy senki be nem mehet vala, hanem csak a Dunáról. (...)

XXXVII. RÉSZ.

(...) És Mátyás király igen kívánczik vala Szenderő alá menni, de a menyeköző is előtte vala. De mindazonáltal mind zsoldot kiáltata³³², és népeket gyűte az hadra. Azonközbe elbocsátá az székesfejérvári prépostot az római császárhoz és egyéb fejedelmekhez, hogy a menyeközére híná őket. Az egyéb fejedelmekhez is bocsáta követeket. Azonközbe íranak a követek, János az váradi püspök és a többi, kik az menyasszonyért, az Beatrix királynéasszonyért mentenek vala, hogy útba volnának a királynéasszonnyal, sok szép és jeles násznépekkel.

³³¹ értsd: semmiképpen nem gondolták volna

³³² megszavaztatja a hadiköltséget

[MÁTYÁS KIRÁLY MEGLANKADT BEATRIXÉRT.] Hallván ezt Mátyás király nagyon örüle, de mindjárt lankadni kezdte a had dolgában. Mert igen dicsérik vala az Beatrixot néki, hogy felette igen szép és igen jeles szömély volna, minden jóságokkal rakva. Hogy kedig Mahomat császár³³³ okot adna Mátyás királynak, hogy elszállana az ő népe Szenderő alól, elbocsátá az ő népét a törökeket, hogy beszáguldanának Tótországba, és mind elrablanák azt. Arra is ügyeközik vala, hogyha valamiképpen az útban elkaphatná az Beatrix királyné asszonyt. Mikoron ezokaért iszonyú pusztaságot műveltenek volna a törökek Tótországba, számtalan és felette igen nagy prédát kihajtanak az országból, és visszamenének békével Macedoniába.

Azonközbe általjövének a követek a tengeren az Beatrix menyasszonnyal, és bejövének Tótországba. Odajöven megláták, mely nagy pusztaságot műveltenek vala a törökek. És nagy félelemmel jövének mind a Drávaig. És mikoron által jöttek volna a Dráván, mindennap eleibe mennek vala a püspekekben és az urakban, kik nagy örömmel és tisztességgel fogadják vala az új királyné asszonyt. Mátyás király kedig az urakkal Székesfejervárra ment vala, és ott várja vala az menyasszonyt, hogy azt a menyeközőnek előtte megkoronáztatná. [MÁTYÁS KIRÁLY NAGY TISZTESSÉGGEL FOGADJA BEATRIX MENYASSZONT.] Mikoron eljutott volna az Beatrix menyasszon, kiméne Mátyás király Székesfejervárból eleibe mind az urakkal nagy tisztességgel. És egy hagyításnyi földig mind veres posztóval fedték vala be az utot, és nagy tisztességgel fogadá az menyasszont, és az veres posztón bevivé azt az városba nagy vigassággal. Mikoron elvégezték volna Székesfejerváratt az koronázatot, felvivé az menyasszont Budára, Karácson havába, mikoron írának Krisztus Urunknak születése után ezernégyszáz és hetvenhatba. [MÁTYÁS KIRÁLY MENYEKÖZÉJE BUDÁN.] És Budán lőn annakutána a menyeköző egynyíhány napig, mondhatatlan nagy pompával és költséggel. És sok országokból a fejedelmek mind jeles ajándékokat küldtettenek vala; az országból kedig mind az urak és minden városok annyira, hogy minden tárházok megtelének véle.

[TÖRÖK CSÁSZÁR NEM BOLOND.] A török császár túl mind eszébe véné azt. És míglen a király és mind az egész ország e nagy pompaságba foglalatos volna, és a szükséges országnak dolgaira semmi gondot nem viselnének, török császár alattomba negyvenezer töröket felbocsátá, és azok megszállák a kastélyokat Szenderő alatt, és hamar mind megvévé azokat. És oda vesze mind az álgyük, minden hadi szörszámok, és a törökek mind megégeték a kastélyokat és elhányák őket. Onnét a jégen általméne, és beméne Erdélybe. [A TÖRÖKEK ELRABOLJÁK ERDÉLYT.] És meddiglen az erdélyiek jól lakának Budán a menyeközében, addig a törökek mind elrablák az egész Erdélyt, és pusztíták azt tűzzel és fegyverrel, és többet negyvenezer rabnál hajta ki belőle Törökországba. És mikoron az urak megözték volna immáron az bélest Budán a menyeközében, visszatérven megtalálák az pusztá helyeket hazájokba. És ez veszedelemből elöttene mind az egész ország, és annakutána nem igen nagy merészséggel támadának a törökek ellen. Mert Mátyás király is asszonyiálkodni kezdte, és annak kezdte mindenbe ködvesködni. Úgy hűle meg az előbbeli törökek ellen való tusakodásától.

³³³ II. Mahomet vagy Mohamed (1430-1481) török szultán; 1450-ben lép trónra, uralkodása alatt Bizáncot és az egész Balkánt meghódította

AZ MÁTYÁS KIRÁLYNAK NAGY DICSÍRETI

Az Mátyás király szép termetű férfiú vala, sem igen kicsiny, sem igen nagy. A közép termettséget valamennyire meghaladta vala; szép és nemes tekintetű, mutatván akaratos, bátor szívet. Veres orcája vala, szép sárga hajú. Szépen ékesítik vala orcáját mind szömeldeki, melyek szélesek valának és gyors, feketére hajlandó szömei, és az ő mindenképpen illő orra; szabad és egyenes tekintetű vala, és oroszláni módra az eltekintésben semmit nem pillant vala a szömével. Az eltekintésben kegyességet mutat vala, akire kedig fél szömmel néz vala, az nyilván nagy haragnak jele lőn. Majd hosszú vala a nyaka és az álla, és majd széles vala a szája. Szép illendő feje vala, sem felette igen nagy, se igen kicsiny. Az homloka majd széles vala. Szépen illenek vala egybe minden tagjai. Szép gömbelég karjai valának és hosszú kezei. Széles vala mind háta, mind mellye. Szép lábai valának, az lovon való járásra alkalmasak. És mindenképpen szép teste vala, fejr-erős színű, mint a Nagy Sándor felől írnak. Gyermekségétől fogva igen gyors vala és erős mellyű, nagy és bátor szívű, nagy dicsíret- és tisztességkivánó. Igen munkatehető vala, és nem hamar fárad vala meg. Igen szenvedhetett vala az ő teste mind hideget, mind hevet, mind éhséget és mindenféle munkát. Az hadakozás könnyű dolog vala nála. Semmi nehezebb dolga nem lőn, mint otthon hivalkodni. Gyönyörűséges lakásokat igen szereti vala. Kedveli vala a szép asszonyi-állati szömeltyeket, de más embernek feleségét soha nem bántotta. Gyakorta mulatott barátaival, és ijutt az lakásba vélek. Kész vala mindjárt az ígéretekre. És hertelen haragú vala. Szabad elméje vala, mindenkoron nagy dolgokra ügyközik vala. Nem vala kegyetlen, sem embertelen, mint a fene pogányok, hanem a rómaiaknak természete után minden cselekedetiben vágyódik vala. Hogy egynyíhányat barátaik közül megnyomorított, nagy okokért kellett azt megművelni, noha nem dicséretes vala ez ő benne. Első vétekre senkit nem büntött az ő baráti közül. De ha másodúttal vétkezett, keményen megbüntötte annakutána. Nem igen jeles szerencséje is vala barátaikhoz, mert sokat alávaló rendből felemelt, kik annakutána ellene ügyköztenek praktikálni. De némelyeket is pórságból vőtte ki és a porból vette fel, kik igen jeles emberek löttének annakutána. Egyébképpen minden dolgaiban igen jó szerencsés vala. Az csehek ellen való hadban egyszer minden költsége elfogyott vala. És a hadakozók mindennap kéri vala az ő zsoldokat. Akkoron egy napról a másakra halasztja vala őket; ma s holnap hoznak etc. Mikoron szinte az utolsó napot tötte volna nekik, azon éjjel kockát kezdé hányni az urakkal, és azon egy éjjel tízezer arany forintot nyere tőlek. És azokat osztá annak utána az hadakozók közübe. Nem gyakorta vétség esett az ő dolgaiba, amihez kezdett. Ez is igen felmagasztalá az ő felséges mivoltát, hogy nem vala embertelen, hanem igen nyájas és emberséges, és örömet hallgatja vala az embereket, és minden embert jó válasszal elbocsáta vala tőle. Igen kegyelmes és szelíd erkölcsű vala mindaddig, méglen Beatrix királyné asszony hozzá jöve. Mert annakutána az megmáslá az ő kegyes természetit.

Az írási tudományokhoz felette igen nagy kedve vala. Megkeresteté minden országokban az jeles és tudós férfiakat, és drága költségekkel elhozatá azokat Magyarországba. Különb-különbféle mesterembereket is behozata az országba. Ezt hallottam Brodorik István³³⁴ püspektől, kinél vala az egész épületnek jegyzésének a képe is. A Duna mellett Budán alol nagy, mély, széles, hosszú és igen temérdek fundamentumokat vettete fel, és megrakatá azokat valamennyire a föld fölött, és nem mondá senkinek, mit akarna oda csináltatni. E készen immár, mind meggondolta és megjegyzette vala nagy papirosra a fondálókkal, minémű lönne

³³⁴ Brodarics István: II. Lajos kancellárja, váci püspök, a mohácsi csata történetírója

az az épület. Úgy jegyezték vala, hogy az épületnek két piaca³³⁵ lönne. Az egyik a felső Bécs felől igen hosszú, a másik félannyi. A felső piacon úgy rendelte vala, hogy három felől mindenik oldalon boltos kamarák jönnének egymás felett hét renddel, napnyugatra Buda felé és a Duna felé volnának, mind a kamaráknak az ablaki. Úgy jegyezte vala kedig, hogy öt kerengő volna köröskörnyül, és ez kerengőkbe mennének a széles garádicsok fel a földről, egyikről a másakra. És hogy a kerengők a kamarák előtt oly szélesek volnának, hogy a deákok mind beleférnének, és ott hallgathatnának leckét. Ahhoz kedig a piacot egybe akará szorítani. És hét részre akarta azt szakasztani egy-egy által-kőfallal. És mindenik szakasztásnak az ő piacára középben egy-egy faragott oszlopot akart állatni, és az oszlopnak az oldalában akarta az lektornak székit helyezettetni, holott a doktorokat el akarta rendelni mindvégig, minden oszlop mellett a leckéknek olvasására, hogy az egyik oszlop mellett az egyik grammát olvasott, a másik oszlopnál a másik dialektikát, a harmadik mellett a harmadik lektor a retorikát. A negyedik oszlop mellett a negyedik doktor aritmetikát, az ötödik mellett az ötödik lektor a muzsikát, a hatodik mellett a hatodik doktor geometriát, a hetedik mellett a hetedik lektor az asztronomiát³³⁶. És mindenik oszlopra felyül egy kristályos lámpást akara csináltatni, s minden estve a lámpásokat akarta meggyújtani, hogy éjjel is olvashatnának a lektorok leckéket, és a deákok tanolhatnának szinte mint nappal, az hét lámpásoknak világosságtól. És úgy akarta az épületet rendelni, hogy mindenik piacról bolt alatt által mehetnének a kamarák között a kamora-székekbe, a Dunára. Ahol által akarta rekeszteni az hosszú piacat a küsebbik piactól, abban az oldalba akarta a doktoroknak és a lektoroknak házait csináltatni minden szükséges szobákkal és kamarákkal, hogy az ablakok azoknak házainak lönnének napkeletre a küsebbik piacára, napnyugatra az hosszú piacra, az oszlopok felé, északra a Dunára, délre kedig Budára. Annakutána úgy akará a küsebbik piacát épüteni, hogy az északi oldalba szép boltok, szép szobák és szép kamarák lönnének, hogy az elsőben az orvas doktorok lankának, az másikban az patikárosok és az barbélyok, az harmadikban volnának az betegek külön-különbféle szobákban, boltokban és kamarákban. A másik oldalon lönnének szép pincék, szobák, boltok és kamarák, kikben lankék az ökonomus, a családos ember és minden ő családjai; hogy az mindenféle bort és sereket, kenyeret szinetlen árolna nagy bővséggel. Az naptámadati oldalában jegyezté vala az egyik nagy kaput kezépben; az felső részre, délre Buda felé jegyezté vala a műveseknek házait, holott mindenféle művesek árolnának, de nem hogy ott lankának. De az alsó részére a Duna felé jegyezte vala a kapu felől szép szobákat, boltokat és kamarákat, hol az egész akadémiának avagy fő országnak oskolájának prépostja lankék, ki mind a több deákoknak, lektoroknak, mestereknek és doktoroknak rektorok és vezérlője volna. És úgy rendelte vala, hogy északra a kapun alól a Duna felől, mind az egész szeren³³⁷ alol egymás mellett mind konyhák volnának, és afelett mindenféle szükségekre való házok, mert azt tekéllette vala ő magába, hogy úgy rendelne minden szükségeket a skola mellé mind ételből, mind italból, mind az egyéb embereknek szükségére valókból, hogy az negyvenezer tanoló deákokból egy sem jőne be egész esztendeig a várasba semmi szükségéért, hanem ott bőven volnának a skola mellett. Ennek alkotmatosságra kedig jegyezte vala, hogy az első kisebbik udvarba két oszlop állana, és az oszlopból csatornás kút folya ki, és mindenik oszlopon felyül egy-egy nagy kristályos lámpa volna, mely éten-étszaka világoskodnék. Úgy is jegyezt vala, hogy az hosszú piacon is azon csatornás kút felforrana és

³³⁵ udvara

³³⁶ a grammatika, dialektika és retorika alkották a triviumot, a középkori oktatási rendszer alsóbb fokát, a muzsika, a geometria, az aritmetika és az asztronómia a quadriviumot, a tanulás felsőbb szintjét; a trivium és a quadrivium együtt pedig a hét szabad művészetet

³³⁷ értsd: soron

kiötlenednék három helyen a Duna-vízzel. Úgy is intézte vala a dolgot, hogy negyvenezer deák laknék színetlen e skolában, és arra ügyeközik vala, hogy oly disciplinát szörzene a skolában, hogy ne volna az egész skolában mind ennyi deák között is vagy egy dákos is, hogy ennyi deáknak mind elég ételek és italok volna; az kedig a Duna mellé mészáros céhet akar vala szörzeni, egy kenyérsütő utcájával egyetembe; és abban egy nagy vásárt, melyet meg akara ajándékozni nagy szabadságokkal, hogy mindennap elég volna a negyvenezer deáknak. És a prépost avagy rektorsághoz és az ökonomussághoz jeles és nagy jószágot akar vala szakasztani, és sok ezer forint ára jövedelmet, hogy mind e széles világon nem lenne jobb, szebb és bővebb skola annál. Ezt is megjegyzette vala, hogy az jeles épületet, melyre szándékozott vala régente Zsigmond király és császár³³⁸, hogy azt is véghez akarná vinni. Tudniaillik, hogy Buda várából hidat akarna hozni faragott kövekből, és azt által akarná vinni a skola felett nagy szélesen a Dunán, és az híd végén a Dunaparton, Pesten fölött, igen erős várat akarna rakni, temérdek kőfalokkal, nagy töltéssel, hogy boltakon általmehetnének a nagy töltésen mind a párkányba, mind a nagy szegletes bástyákban, melyek mind ki a széles és mély árokba szolgálnának. Mind olyan jeles és nagy dolgokat meggondolt és elvégzett vala az ő fejében, melyeket meg is jegyzetett és megíratott vala nagy szépen az fondálókkkal. Nagy elméje vala az embernek és véghetetlen tanácsa³³⁹. Ha száz esztendeig kellett volna élni, csak az egy jegyzett épületre nem volt volna elég; mégis a fundamentomát megásatá és megrakatá, és meglátszanak ott a mai napon is, noha nem tudja minden ember, micsoda és mit akart avval indítani.

Ez mellett az isteni szolgálatra igen hajol vala színetlen, nagy szorgalmatossággal. És erre nem tud vala semmit kímélni. Mikoron egyszer Szegeden az gyűlésben vala, és Szent Demeter napján bement volna a nagy misére, és látta volna, hogy nem igen jeles casula avagy misemondó ruha volna a plébánoson a nagy misén, mindjáraást offerendára méne, és mikoron megkörülte volna Szent Demeternek oltárát³⁴⁰, mindjárt levoná az ő felső ruháját, és az oltárra offerálá azt, hogy Szent Demeternek casulát csinálnának belőle. Becsülik vala kedig azt a ruhát hatvanezer forintra. Ebből tetszik, mely ájítatos szüve volt. Esmet, mennyi költséggel megépütette Budán a király kápolnáját; mennyi költséggel szörzett a sok nagyszavú³⁴¹ papokat belé; mennyi nagy költséggel épütötte a libráriát; mennyi sok pénzzel szörzette a nagy sok íratott hártás könyveket belé, mind göröget, mind deákot; mennyi sok és számtalan nagy pénzzel megépütette a sok egyházakat, oltárokat, apátúrságokat és kalastromokat etc.

Ennek felette igen bátor szüve is vala, mert nagy dolgokat mer vala kísérteni, mint oda elő Szabács várának megvítatásáról megmondottuk. Mert egyedül ült egy inassal egy csólnakba és csak révésszel, és úgy járta éjjel Szabácsnak az oldalát, és ő maga meglátta és megkémlötte, hol és miképpen kellene Szabácsot vitaní és ostromolni. Bécsset hogy vitaní, ő maga vött vaját és kosár tikmonyat a hátára, és úgy árolta ezeket a bécsi vásáron üdegen rossz ruházatokban, és úgy hallotta ott benn Bécsben, mit szólnak az emberek és mire ügyeköznek, és mindenképpen meglátta az hadakozóknak az ő tartásokat, és minémű renddel örüznének.

Egyszer, midőn török császárral szömbe szállott volna táborban, török ruhában öltézék másodmagával, és megelegyedék azokkal, kik élést visznek vala a török táborba. És midőn

³³⁸ I. (Luxemburgi) Zsigmond (uralkodott: 1387-1437) magyar király, 1410-től német-római császár

³³⁹ igen sok terve, elképzelése

³⁴⁰ Szent Demeter- (Dömötör-) templom Szeged nevezetes román stílusú temploma volt, a mai Dóm helyén

³⁴¹ ékesen szóló

bement volna a török táborba, napestig ott árpát árul vala, nem igen messze a császár sátorától. És mikoron a császárnak felviszik vala az ebédet, mind megszámlála a tál étkeket. És mikoron visszajött volna az ő táborába, másodnapon levelet íra török császárnak, mondván: Agebül őrzesz táborodban, mert tegnap mind ott ültem sátorod előtt és árpát ároltam. És mind megkémlettem táborodat. Hogy kedig ne kételkedjél ebben, ennyi számú tál étkeket vittnek tenéked fel ebédre. Hogy ezt török császár a levélből megértötte volna, igen megjijede, és másodnap virradóra kioroszkodék táborából, és elméne Mátyás király előtt.

Igen okossággal vigyázó ember is vala Mátyás király. És mikoron valakit vádolnak vala előtte, avagy hogy a kémek valami hírt hoznak vala néki, nem mindenkor hiszi vala beszédeket. Hanem paraszt slejt ruhába öltözvén, ő maga másodmagával kioroszkodik vala udvarából, és mindeneket ő maga akara szömével meglátni. Budán a kapások közé állott, és úgy akarta meghallani, mit szól a község felőle, és minémű ítéletet teszen az ő királyi birodalma felől.

Erdélybe bemenvén, Hunyadon eloroszkodék a seregtől, és Kolozsvárra bemenvén, mind aláfel kerengett az városban. Azután a mészárszékbe ment, és ott úgy lógatta a mészárszéken lábait. Egy bíró lakott ott ellenébe a mészárszéknek, ki a jobbágyokkal nagy sok tűzre való fát hozatott volt, a kolozsvári szegény néppel azt felvágatta volt. Annakutána a poroszlókkal mind a fa mellé kergeté a szegény népeket a piacról, hogy a fát behordanák a bírónak az udvarba, és asztogba raknák. Úgy találá az egyik poroszló Mátyás királyra, és mondá néki:

- Jere, te sima orrú, hordj fát!

Mondá Mátyás király:

- Hány pénzt adsz?

És mondá a poroszló:

- Ebet adok! - és jót rándíta egyet³⁴² a válla közett a bottal, és úgy hajtá ötet a ház elejbe az vágott fa mellé. Hogy oda juta a király, tehát a bíró fekszik a könyöklén.³⁴³

Mondá Mátyás király:

- Mit adsz, hogy besegítsem a fát vinni?

Mondá a bíró:

- Co el, kurvafi! Hordjad, mert ezennel úgy kékül meg a hátod!

És szegény Mátyásnak váltig kelle hordani. A behordásba pedig három hasáb fára megírta volt Mátyás király az ő nevét veres krétával. Azonba eloroszkodék onnét, és Gyaluba ment fel a sereg közübe. Harmadnapra alá jő Kolozsvárra. Mikoron egynyíhány nap mulatott volna, szömbe hívatá a kolozsvári bírót és a tanácsot. Hogy szömbe volnának, megkérde a bírót, mint volna a város? Épülne-e avagy nem? Volna-e a szegénységnek valaki nyomorítására avagy nem? Felelé a bíró:

- Felséges urunk, a te oltalmad alatt jó békességben vagyunk, nincsen a szegénységnek semmi nyomorúsága.

Mond a király szolgálainak:

- Menjenek a darabontok el, és hányják meg a bíró udvarában az új asztag fát. A fa közett ott megtaláltok három hasáb fát, melyeken az én nevem vagyon megírva veres krétával, hozzátok azokat ide. És fogjátok meg a bíró poroszlóit, és hozzátok azokat is ide.

³⁴² vága rá

³⁴³ támaszkodik a könyöklőn

És a darabontok mind odafutának, és megkezdék hányni az új asztag fát, és nem sok üdő múlva kettőt megtalálának a fákba. És a király mondá a bírónak:

- Hol vetted ezt a fát? Mondd meg!

És a bíró megrémülván, döderegve mondá:

- Az jobbágyokkal hozattam.

Mondá a király:

- Kicsoda vágta fel?

Mikoron a bíró hallgatna, megrevasztá a király:

- Mondd meg!

És mondá a bíró:

- Az városbeli szegény nép vágta fel.

Mondá a király:

- Kicsoda vitte be udvarodba?

És fordulván az egyik poroszlóra és mondá néki:

- Lator, nézzed az orromat, ha sima? Lator! Most is tüzel a hátom a te ütésed miatt!

És mondá az uraknak:

- Lássátok a nagy kegyetlenséget! - és megbeszélé nékik az egész históriát.

Annakutána mondá a bírónak:

- Te hamis bíró, aggebnek és kurvafiának mondál, és meg akarád kéküteni hátamot, hogy füzetést kívánok vala a fahordásért. Ezeket a fákot hátamon kellett behordanom. Ihol kezem írása rajta vagyon, meg nem tagadhatod. Mi nem jobbágyul adtanak a szent királyok a szegény népet és a falukat az városokhoz, hogy a bírák és tanácsok rabul bírják azokat; nem tő jobbágyitok, hanem mindnyájan én jobbágyim vattok, mint szinte amazok szegények. De miérthogy ők együgyűek szegények, az ő gondjaviseléseknek terhejét raktuk türeátok; és hogy a városoknak építésére segítségül legyenek. Még a nemeseknek is nem adtuk a szegény népet jobbágyul avagy rabul, hanem csak a földet adtuk nékik az ő vitézségekért, hogy majorkodjanak rajta, és a szegénység is majorkodjék rajta. És miérthogy a szegények élők³⁴⁴ az ő földeket, hogy azért adót adjanak nékik a király adója mellett, és bizonyos napokon is szolgáljanak nékik; és ezért viszontag tartoznak a nemesek véle, hogy gondjokat viseljék és megoltalmazzák őket.

Annakutána úgy fordítá Mátyás király beszédét a kolozsvári bíróra, és mondá néki:

- Te hamis és kegyetlen bíró, miérthogy ezt a törvényteleniséget művelted, és ekképpen szömemnek láttára hamisan megraboltattad, ezért akasztófa volna helyed; de hazámon nem művelem ezt a szömérmet, hanem harmadnapra a fejed elüssék. Te kedig, lator poroszló, törvényteleniségnek hóhére, miérthogy a szegénységet így kénzottad, és ennékem megütötted minden ok nélkül az hátamot, és ebbel kínáltál engemet, harmadnapra elvágják a te jobb kezedet, mellyel megütöttél engemet és a szegényeket, és annakutána egy nagy gyevedert kössenek nyakadra, és avval egyetemben az akasztófára felakasszanak.

³⁴⁴ használják

És a másik poroszlónak mondá:

- Te szegénykergető lator, tégedet harmadnapra a prengér alá vigyenek, és három pálcával jól megcöpeljék a hátodat, annakutána a várasból kiverjenek, és országomból kimenj, mert ha megtaláltatol országomba akasztófa leszen helyed.

És ezek mind így lõnek.

Annakutána Szebenbe is úgy oroszzkodott bé, és a fekete apácák³⁴⁵ mellett ment be egy szegény özvegyasszonynak házába. És a képet ott hagyván,³⁴⁶ mind bejárta az egész várast, és mindeneket meglátott és megértett. Mert sok nyelveket tud vala Mátyás király. Csak törökül és görögül nem tudott: a több Európa-béli nyelveket majd mind megtudta. És mikoron harmadnapig ott lakott volna a szegény özvegynél, egy péntek napon borért küldötte a szegény asszonyt. Addig, míg az asszony borért méne, feladá egy kis csuporból az olajos káposztát a tűznél, és mind megövé azt. És egy arany forintot tón a csupornak a fenekére, és elszekék onnét, méglen a szegény asszony megjöve a borral. Azt mondotta, hogy soha életében jobb ízű étket nem ött az olajos káposztánál az özvegy asszonynál. És a szalonnás káposztánál, melyet ött vala Domine Valentinénél estve, mikoron Moldovából kiszaladott volt³⁴⁷ az havason által. De Szebenben is annakutána fejét vétette a polgármesternek.³⁴⁸

Annakfelette igen eszes és bölcs ember vala Mátyás király. Mikoron beszél vala, nem egymás hátára hányja vala a beszédeket, hanem halkal beszéle, szép renddel egymás után, és minden beszéde nyomós vala. Egyébképpen baráti között igen szép vigasságos beszédű és csúfondáros vala. Barátival oly nyájas vala, hogy őket vacsorára híván, gyakorta ő maga beméne a konyhába, és megsegít nekik készíteni az vacsorát. Nem csak kedig az övéivel téssen vala jót, hanem az üdegenekkel is. A jó szerencsében nem hivé el magát, hanem térden állván, úgy ada hálát az Istennek. Bőv kezű vala az isteni szolgálatra. Mikoron valami súlyos dologban vala, nem bánkodik vala, hanem nagy vigasságot mutat vala. Mikoron előmente vala az ő dolgainak, mindennel jól teszen vala. Nem haragszik vala azokra, kik reá feddnek vala. Igen megneveti vala a kérkedőket. Barátihoz igen kegyes vala, az ő ellenségihöz kedig igen röttenetes. Mikoron a hadban volt Mátyás király, erősen vigyázott. Nem hatta az vigyázást csak az örüzőkre és az istrázzokra, hanem őmaga forgolódott, ment és jött. Őmaga akart mindent látni és tudni. És mikoron várat vagy várast kell vítatni vala, ő maga megnézte előszer, annakutána eleibe adta az hadnagyoknak mind az víásnak minden módját. Ha meg kellett ütközni valami ellenséggel nagy pénzzel szörzett ő jeles kémeket, és mind megtudta előszer, mint vagyon az ellenségnek táborá, serege és minden készületi, mire ügyeközik, mit végez tanácsába, mint akarja az viadalt kezdeni. Ahhoz képest és ugyan az ellen nagy bölcsességgel rendelte minden népét, és mind az hadnagyoknak megparancsolta, ki hol álljon, mit műveljen. Egynyíhányszor úgy indította seregét, és olyan hamarsággal ment az ellenségre, hogy az ellenség ingyen sem tudta vélni; és nagy bátorságban volt, és ott nyomta meg az ellenséget. Egynyíhányszor rút és pokol üdőben, mikoron az ellenség ingyen sem tudna félni, úgy ütötte meg az ellenségnek táborát. És oly csoda módon tudta ő megkörülni az ellenséget, hogy minden ember elcsodálkozott rajta. Felette igen bátor szüve vala az hadakozásra,

³⁴⁵ klarisszák (ferences rendi apácák)

³⁴⁶ eltitkolva kilétét

³⁴⁷ Mátyás 1467-ben csatát veszített Stefan cel Maré moldvai vajdával szemben - a sebesült király menekülni kényszerült

³⁴⁸ Geréb Péternek, mert ő is részt vett a Mátyás-ellenes összeesküvésben (1467)

amellett igen bölcs, de igen álnak³⁴⁹ is. Egy fordulásban olyan fortélyt talált az ellenség ellen, hogy az hősek mindnyájan elálmélkodtak rajta. Ahova megyen vala, úgy megyen vala, mintha röpülne. Kocsis-postán egynéhány száz mérföldig elment, csak kevés napig. Igen vigyázhat vala és igen nagy munkát tehet vala.

Az hadban szépen tud cselekedni az hősekkel. Noha beszédes vala és csúfságot indít vala³⁵⁰ az hősek között, azért úgy viseli vala magát ezmellett, hogy úgy félnek vala tőle, mint egy kegyetlen oroszántól. Az viadalban bátor szívvel megyen vala néki, és vitézül vív vala. Az diadalom után kedig kegyes is vala, és tud vala könyörölni a könyörgőken. Őmaga kedig teszen vala választ minden könyörgőnek, és nem halasztja vala senkinek dolgát vagy a kancellárosokra, vagy imerre, vagy amarra. Nem vala hertelen haragó, de az hitetlenek ellen, és kik arcol ellene támadnak vala, és kik árulást szöreznek vala ellene, igen kegyetlen vala.

Mely igen bölcs lött legyen kedig Mátyás király az hadaknak viselésében és a seregeknek elrendelésében, azt megmutatta egy nap előttünk³⁵¹, mikoron megvötte volna Németújhelyt. Mert ott Újhelyből kihozá egynéhány nap múlva a feleségét, az Beatrix királynéasszonyt, és a széles mezőre hozá az váras eleibe. Annakutána oda hozá minden népét, és ott megmutatá az ő seregrendelésnek minden nagy mesterségét a királynéasszony és az ő egyéb baráti előtt, és a sok fejedelmek jeles követi előtt, kik akkoron nála valának: és mindnyájan elálmélkodának rajta. Valamit olvastam a régi tudós mestereknél, kik írtanak az hadakozásról és a seregeknek elrendeléséről mindenféle viadalra, látván Mátyás királynak jeles rendelését (mert az Beatrix királynéasszony mellett állók vala), mind eszembe juta, és úgy tetszik vala, mintha mind ott jelen látnám. Megmutatá ott Mátyás király nem csak azt, hogy jeles bölcs király volna és hatalmas, hanem ezt is jelentené, hogy jeles és legfeljebb való hadnagy is volna.

Ekképpen rendelte vala kedig minden hadakozóit. Négy részben szörzette vala mind az egész sereget. Az huszárokat és az könnyű fegyvereseket kétfelé rendelé a szárnyokban. A két szárnya között rendelé a seregnek a derekát. Ebben valának előszer rendekben a lovagok, kik húszezeren valának; az lovagok megett valának rendekben az gyalogok, kik tízezeren valának. A dereka mellett oldalról mindkét felől és hátol valának a szekerek, melyek majd kilencezeren valának. Ezeknek az seregeknek ő maga osztá ki renddel az zászlókat. Az elsőnek adá a római keresztyénségnek címerét az zászlóba. A másiknak adá az Hunyadi nemzetnek címerit. Az harmadiknak adá az Magyarországnak címerit. A negyediknek adá a Tótországnak, Csehországnak és Bécsországnak³⁵² címereit. Annakutána úgy osztogató ki a hadnagyoknak címereit renddel. És minden kopjas hadakozónak új lobogója vala a kopja végén, melyekkel felette igen szép ékes vala a sereg. Az egész sereg kedig nagy veszteg hallgatásban vala.

Hogy az első zászlót elhozá, adá azt a király egy régi hősnek, és szép szóval megtanyítá azt az ő tisztire. És annakutána mindjárást leódatá a sarkantyút róla, hogy ne űzhetné a lovat, hanem az ő helyébe veszteg állana. És mindjárást állata az a zászlótartó körül tizenkét képeseket, esmet tizenkét alabárdosokat és annyi botosokat³⁵³. Úgy rendelé annakutána az izeket renddel a zászlótartó eleibe, és mindenik izbe helyezett huszonöt lovagot. Nyolcvan olyan izeket helyezett a zászlótartó eleibe, utána is annyit. A több részeket is a seregnek szinte

³⁴⁹ itt: ravasz, fortélyos

³⁵⁰ tréfálkozást kezdeményez

³⁵¹ Heltai itt Bonfini nyomán ír első személyben, aki az eseményeknél valóban jelen lehetett

³⁵² Alsó-Ausztria

³⁵³ itt: buzogányosokat

ekképpen szörzé. Őmaga a királyok, környül forga mind a seregen, és hogy előindítja vala a sereget, ki-ki mind szépen megtartá az ő rendét, mert mindenik fél vala a királytól, és vigyáz vala az ő rendire. Egy emberszavat ott senki nem hallott, hanem csak tisztán a királyét.

Mikoron előbb mozdultak volna egy kevéssé, inte a király az egyik zászlóaljának. És ottan tettetik vala, mintha az ellenség szömbe volna, és néki mozdulának szép renddel, hol körek formába, hol háromhegyűbe, hol négyhegyűbe, hol olló formába, és ekképpen szép renddel megmutatják vala az ő kész voltokat. És mikoron minden részek ekképpen megmutaták volna magokat, úgy rendelé annakutána az egész sereget ütközetre, hogy megmutatnája az Beátrix királynéasszonynak az ütközetnek az ő módját. A két szárnyára rendelé az fegyveres lovagokat az ő rendekbe. Két részét esmet az lovagok, fegyveresek közül a közepire rendelé elől, a seregeknek a derekába. Középaránt ezek közükbe gyalog fegyvereseket rendele. Ezeknek utána rendelé az gyalogokat, a képeseket, a kéziéseket és a több gyalogosokat. Ezek után állata a könnyű fegyvereseket, szépen rendekben. A harmadik rendbe állatá az darabontokat, kik jelesek valának. És azok között vala a fő zászló és az utolsó. Mindenik szárnya eleibe egy-egy sereg huszárt rendele, kik az hamar lovakon valának. És ennek az egész roppont seregnek az ő formája és képe szinte olyan vala, mint egy skorpiónak a képe. És ezeket úgy indítá, minthogy szinte az ütközetnek mennének. És Beátrix királyné asszony és mű mindnyájan véle egyetemben elcsodálkoznak vala rajta, hogy egy fő ennyi számú népet olyan nagy engedelmességből tudna igazítani, és olyan szép tartással bírni.

[MÁTYÁS KIR. TÁBORÁNAK DICSÍRITI.] Olyan szép szörtartásban nevele vala fel Mátyás király az magyarokat az hadakozásra, jeles fenyűtök³⁵⁴ alatt. Véle voltam mindenütt a táborban, és szömmel megláttam, mint tanyította és oktatta őket. Soha népet nem láttam, mely inkább tudna mind hevet, mind hideget szenvedni, mint az ő népe. Soha sem láttam népet, mely inkább szerette és böcsülte volna az ő fejedelmét, mint az ő népe őtet szereti és böcsüli vala. Mihelyt dobott ütének, mindnyájan készek valának az viadalra és készek valának mellette halálra menni. Soha támadás³⁵⁵ nem lőn az ő táborában. Tiszta vala kedig az ő tábora: minden fertelmes élet nélkül és paráznaság nélkül. Nem igen sok dézselést és tobzódást látnak vala az ő táborában. Sem hallnak vala ott isteni káromlásokat, sem átkozódásokat, sem rút és undok szitkozódásokat. Házások valának főképpen mind az ő hadakozói, kiváltképpen az lovagok. Egynyihányszor csak harmadévre szállattanak egyszer haza, mégsem hallott senki valami paráznaságot hozzájuk. Ha valakit találunk vala valami parázna szömmel, azt úgy tartják vala, mint egy tisztességevesztettet. Mind télben, nyárban egyaránt valának a táborban, és nagy békességgel szenvedék el mind az hevet, mind az hideget. Jeles hadnagyai valának kedig Mátyás királynak, külön-külön nemzetek közül, és ugyan sokan. Ezek között vala kedig Mátyás király, mint egy Nagy Sándor.

Életében mind az egész ország reá kiált vala Mátyás királyra, hogy igen kövély, nagyravágyó, hertelen haragó és felette igen telhetetlen volna; megnyúzná és megönné az országot a sok váموkkal és a nagy rovásokkal, mert négyszer rója vala minden esztendőben az országot etc. De mihelyt meghala, minden ember ottan dicsírni kezdé őtet. Mert mindjárt megelevenülnének a törökek is, és az ország egyik nyavalyából a másikba esék. Akkor kezdé minden ember megesmerni, micsoda jeles fejedelem volt volna az Mátyás király. És akkor kezdenék mind az emberek mondani: De csak élne Mátyás király, bátor minden esztendőben hétszer róna meg az országot etc. (...)

³⁵⁴ itt: fegyelem

³⁵⁵ lázadás

AZ HARMINCNYOLCADIK MAGYAR KIRÁLY, LAJOS, AZ MÁSODIK, AZ LÁSZLÓ KIRÁLYNAK FIA

Születék ez Lajos, mikoron írának Krisztus Urunknak születése után 1503. Az atyja vala László király, az anyja kedig, amint oda fel is megmondottam, az Anna asszony,³⁵⁶ az Candala fejedelem leánya, aki gallai vala. De ez meghala a szülésbe. Még nem vala teljességgel két esztendő, mikoron a magyarok ötet megkoronázzák magyar királlyá. Negyedik esztendőben koronázzák ötet a csehek csehországi királlyá. [LAJOS KIRÁLY MINÉMŰ VOLT.] Szép termetű vala férfiú korába, lágy és csendes erkölcsű vala, mint az atyja. És miért hitvány mesteri valának, kik felnevelék ötet, ebből tunya lőn, és nem igen gyors az országnak bírására. Vadászásra, vigasságra, táncra kész lőn, minthogy szinte hasonló felesége lőn hozzá etc. Ebből lőn, hogy a magyarok nem igen böcsülik vala ötet, mint szinte az atyját.

De ehhez igen segít vala a Szapolyai János, az erdélyi vajda. Mert ez mindenbe megalázza vala a király dolgait: mert bosszankodik vala reá, miérthogy ő verte vala meg a kereszteseket, és neki ígérték vala a királyi méltóságot a nemesek László király halála után. Ezért valahol lehet vala, küsebségre ejti vala az Lajos király dolgait, miképpen ennekutána is meghalljuk.

[MIKORON LETT LAJOS KIRÁLY VESZEDELME.] Mikoron kedig megvondogálta volna Lajos az ő királyi birodalmát, megélen írának Krisztus Urunknak születése után 1526, és ő maga immár huszonnégy esztendő volna, feljöve Szolimán³⁵⁷ török császár egy igen hatalmas sereggel és bójöve Magyarországra. Vala kedig akkoron nádorispán Báthori István, a sánta, ki az nagy Báthori Istvánnak öccse, Báthori Andrásnak fia vala. Erdélyi vajda vala, mint odafel mondám, a Szapolyai János. Tót és horvátországi bán vala Battyáni Ferenc. Temesvári ispán vala Prini Péter³⁵⁸, és ennél vala a magyar korona. [TOMORI PÁL.] Tomori Pál vala kalocsai érsek, és ez vigyáz vala az Alföldre, mert jeles vitézlő ember vala, és sokszor csatázott vala a törökekkel. De végre cseri barátta lőn. Mikoron kedig immár Nándorfejérvár elveszett volna, az ország a királlyal egyetembe kolocsai érsekké tövé erővel, hogy ő ott alatt lévén, gondot viselne az Alföldre és az végekre. Kancellárius vala kedig az Brodorik István, az váci püspök. Kincstartó vala Thurzó Elek, pozsoni és budai udvarbíró vala Bornemisza János. Esztergomi érsek vala Szalkai László etc.

Meghozták a hírt Lajos királynak, hogy Szolimán török császár felindult volna Magyarországra. Immár Nándorfejérvár övé vala, Szabácsot is megvőtte vala. Szalonkémént és mind a több erősségeket a Száva mellett törte vala, mint szinte Péterváradig, hogy immár az egész Szerémség mind övé vala. Tomori Pál is színetlen ír vala a királynak, hogy feljöne Szolimán császár. [TOMORI PÁL ÖMAGA MÉGYEN A KIRÁLYHOZ.] Végre hogy látá, hogy semmit nem használa az levelekkel, őmaga felüle kocsira, és felszágulda a királyhoz, és megmonda a királynak mindeneket, és mely nagy szerencsés volna az egész ország. Erre is oktatá a királyt, hogy sietne népet mindjára szőrezni, hogy eleit vehetnék a töröknek, hogy által ne bocsátnák ötöt a Száván Nándorfejérváron felyül.

³⁵⁶ II. Ulászló felesége, a francia származású, XII. Lajos udvarában nevelkedett Candalai Anna hercegnő

³⁵⁷ II. Szolimán (1495-1566); a török birodalom az ő uralkodása alatt érte el legnagyobb kiterjedését

³⁵⁸ Perényi Péter

A király nem tudta mit tenni, hanem gyűlést hirdetett mindjárt Szent György napjára. A gyűlésben azt végezték, hogy mind az urak, mind a nemesek, a parasztságnak is némely része Szent Jakab havának második napján Tolnában lőnének, és onnantól mindnyájan elindulának a királlyal a törökök ellen. Azonközbe küldte Lajos király követeket Rómába pápához, és segítséget kért tőle, esmét a németekhez, csehekhez, sziléziakhoz, morvákhoz etc. Azt is megengedte az országnak, miérthogy a sok kóborló urak és kapdasó tisztartók miatt megüresült vala a tárház, hogy Lajos király az egyházmárhákhöz kezdene, és abból szörzene költséget a hadra.

Mikoron eloszlott volna a gyűlés, a király szorgalmatos lőn, és mindenfelé írá, Károly császárhoz,³⁵⁹ francia királyhoz és mind az egyéb urakhoz, és kerette őket, hogy el ne hadnák őtet az ő nagy szükségében. De mikoron senki nem könyörülne rajta, ő maga gyűtte azonközbe, amit gyűthetett, és rendelt az Macedonai Lászlót és az Gerendi Miklóst hozzá, hogy azok vezessék a pénzt, és fűzetnének az hadakozóknak. Az kénestartó is pénzt vőn az apáturakon, a prépostokon, a káptalanokon, az szabad városokon³⁶⁰, az erdélyi szászokon és a zsidókon. Azonközben megírta az Tomori Pál és az erdélyi vajda, hogy a török immár közel volna Nándorfejfővárhoz, és hogy a törökök közül sokan általjöttek volna a Száván.

A király megírt Szapolyai Jánosnak, az erdélyi vajdának, hogy felvenné a székelyeket és mind az erdélyieket és mellette mind a nemességet és az hópénzeseket, és alátérne Temesvár felé, és háta megé körűlne török császárnak. Az havaselvő vajdának is meghagyta, hogy békörűlne Trákiába, és ott rabolna és égetne a császár nem honlétébe. Emiatt vissza kellene térni török császárnak, avagy oda hadni országát.

Méglen ezek lőnek, elműlék a nap, melyet a gyűlésben neveztenek vala, hogy minden rendbeli népeknek Tolnában kell vala lőnni, és senki ott nem lőn. Azonközbe úgy jutta az hír, hogy török császár egynyíhány erősséget megvőtt és eltőretett volna, és immár erősen vitaná Péterváradját. A király látá, hogy senki nem jőne sem Németországból, és hogy a magyarországi urak is vontatásra vőttek volna a dolgot. Hogy senki őreá nem vethetne, és ővele okot nem adhatna, mintha őrajta múlt volna el; a kevés népet, amelyet olyan sietségben egybegyűthetett vala, kiindítá Budából, ő maga is kiindula szent Jakab havának huszonnegyedik napján, és a Duna mellett lassan-lassan alámendegéle. A király népe vala akkoron mindkörűlbe csak háromezer ember. Annakutána Báthori András jőve a király mellé valami néppel.

Azonközben egyik követ üzte a másikat be Erdélybe az Szapolyai Jánoshoz, hogy sietne jőni a királyhoz az erdélyi haddal. Azonközbe elhozták a szomorú hírt, hogy török császár megvőtte volna Péterváradját, és hogy immár Újlakra méne. Azonközbe Tomori Pál általmenvén a Dunán kétezer lóval, ott veszedik vala alá s fel a törökök ellen. Ezer gyalogat és kevés lovagot hagyott vala az várnak oltalmazására. A vízen is valami naszádi valának, de mindaz a törökök ellen igen kevés vala.

Tolnában hogy vala a király, gyűlének az vármegyékből hozzája. [SZAPOLYAI GYÖRGY.] Annakutána jőve Szapolyai György háromszáz fegyveressel és tizenkétszáz gyaloggal. [HANNIBÁL CIPRIAI.] Jőve a cipriai Hannibál is a pápa népével, tizenháromszáz gyaloggal. Ezek mellett esmét négyezer gyalogat bocsátott vala a pápa, azok is oda érkezőnek; szép fegyveres nép vala ez, és jó készüllettel valának, noha gyalogok valának. Jövének tizenöt száz lengyelek is szép készüllettel, kikkel Gnomski Lenárt, egy fő ember. [VÁRDAI PÁL EGRI

³⁵⁹ V. Károly (1550-1558); 1519-től spanyol király, 1520-tól német-római császár, uralkodik 1556-ig. Ő volt az, akinek birodalmában „nem nyugodott le a nap”

³⁶⁰ amelyek csak a király fennhatósága alá tartoztak (ún. szabad királyi városok)

PÜSPEK. PRINI FERENC VÁRADI PÜSPEK.] Püspekek is jövének: Várdai Pál, az egri püspek, Prini Ferenc³⁶¹, az váradi püspek és egyebek. Azonközbe úgy hozzák a hírt, hogy Újlakot is megvőtte volna a török.

A király tanácskozik vala mindennap, mint kellene előbb menni, és hova kellene szállani. De miérthogy immár a Duna mellett való erősségek mind a török kezébe valának, arra hajla mind az egész tanács, hogy valamiképpen a Dráva révét el kellene foglalni a törökektől, hogy által ne jöhetne a Dráván. És a király elbocsátá néppel a nádorispánt, hogy a Dráva mellé menne. És ada a nemesek közül is sokakat mellé. [AZ MAGYAROK HÁTRA VONSZÁK MAGOKAT.] A nádorispán elméne ugyan, noha beteg vala, de a nemesek nem akarának elmenni, mert ezt hányják vala, hogy önégik privilégiumok volna, hogy soholt ne hadakoznának, hanem csak szinte a király zászlaja alatt³⁶². Ez versengésbe elmúlék a Dráva dolga is.

Hogy ezt meghallá a király, igen búsula rajta, és mondá:

- Látom, mire ügyekeztek mindnyájan! A tü fejeteket meg akarjátok mindnyájan menteni az én fejemnek elvesztésével. Ám legyen! Nem akartok tü oda menni: Istennek segítségéből önmagam oda viszem fejemet. Ám, Uram Isten te tudod, miképpen kell a dolognak lönni.

Másodnapon ezokaért kiindula Tolnárol a király, és méne Szekszárdá. Onnét méne Báthára. [KÉT HADNAGY: TOMORI PÁL, SZAPOLYAI GYÖRGY.] Ott szörze a király két fő hadnagyot, egyiket Tomori Pált, a másikat Szapolyai Györgyet.

A hadnagyok elindíták a sereget, és menének a mohácsi mezőre, hogy elfoglalnák a mezőt, és tábort járnának azon. És mikoron mindnyájan megszállattanak volna, eljuta éjjel Podmaniczky Mihály a királyhoz, és megmondá neki, hogy török császár immár általjött volna a Dráván. Ott nagy veszekedés lön a tanácsba, mit kellene művelni a királynak? Meg kellene ütközni a törökekkel, avagy hátra kellene menni? Mert az erdélyi vajda nem jött vala még meg, az horvátok sem jöttek vala, sem az németek, sem a csehek. Tomori Pál azt adja vala tanácsul, hogy a király ugyan megütköznék a törökekkel, mert noha a törökek sokan volnának, de igen kevés volna a színnép köztetek. A hadakozók is mindnyájan azt kiálták vala.

Hogy immár mindnyájan megegyenesülének rajta, hogy ugyan meg kellene ütközni, mondá Prini Ferenc, az váradi püspek, a király előtt csúfolkodván:

- Ím látom, hogy meg akartok ütközni. Fráter Pál³⁶³ neki viszi a sok jámbort. [PRINI FERENCNEK JÖVENDŐ MONDÁSA.] De annakelőtte az magyaroknak csak tízezer mártíromnak innepe vala³⁶⁴, innét tovább leszen nekik húszezer mártíromoknak innepek is, melyek e mai napon az országért víván, mind levágattatnak. Bár bebocsássátok Broderik Istvánt Rómába, hogy kérje a pápát, hogy beírja mind a húszezert (mert akkoron többen nem valának a király seregében) az kalendáriumba!

³⁶¹ Perényi Ferenc, a mohácsi csatában fiatalon elesett tehetséges erdélyi humanista

³⁶² a nemesség ragaszkodott ősi - e korban már anakronisztikus - jogához: csak akkor indult a csatába, ha a király személyesen is jelen volt

³⁶³ ti. Tomori Pál

³⁶⁴ A katolikus egyháztörténet két ilyen ünnepet ismer. A nevezetesebb Akakiosnak és tízezer katonájának az Ararát hegyen történt keresztre feszítésére emlékezik, mely Hadrianus császár alatt a II. században történt volna. Történelmi alapja nincs. A másik ünnep Diocletianus idejében vértanúhalált halt tízezer hívőnek és püspöküknek állít emléket.

Ugyanazon napon jövének az hajók Budáról, hozván az álgúkat, nagyokat és kicsideket, és golyóbisokat a puskaporral egyetembe, és egyéb hadi szörszámokkal. Jövének kétszáz gyalogok is, kiket bocsátott vala a Thurzó Elek, ki Budán királynéasszonnyal vala. Ugyanazon napon hozá Tomori Pál az ő seregét, ötezer embert a király serege mellé. Vasárnapon jöve az horvátországi bán is az ő népével, mint háromezer emberrel. Véle valának valami urak is, Tahi János, Bánffy János és egyebek is. Hétfőn jöve az Erdődi Simon is, a zágrábi püspök, az ő öccsével, Erdődi Péterrel, kik valának több hétszáz lóval. Szinte akkoron jöve Atzél István is háromszáz lovaggal, és egynyíhány ezer aranyforintot is hozza, melyeket ajándékokba küldötte vala Bornemissza János Lajos királynak. Estve felé juta Szeretsen János is kétezer gyaloggal, kézi jesekekkel. Jöve az More Filep is, a pécsi püspök az öccsével, More Lászlóval.

Mikoron eljött volna Kisasszony havának az huszonkilencedik napja, mely Szent Jánosnak fővétele napja vala, a seregrendelэшöz kezdének. A török is mindjárt megmutatá magát. Az nádorispán megkörűle a királlyal mind az tábort, és újjával megmutatá a királyt, hogy jelen volna, és kész volna víni hazánkért haláláig. És szép beszédekkel inté mind a sereget. Azonközbe aláereszkedék a dombról a török sereg. [AZ MOHÁCSI VIADALOM.] Innét is ütközetet fúvának és dobolának, és egybe roppona a két sereg, és nagy viadalom lőn közettek. Végre hátat kezdének a törökek adni. Imezek pedig tolongnak utánok, és a törökek mindaddig hátra mászkálának, méglen a magyarokat az álgúk eleikbe csalák. Akkorra mindjárt kisüték egyszersmind a sok álgúkat (vala kedig több háromszáznál) az magyarokra, és az álgúk nagy romlást művelének benne, elannyira, hogy megkezde az jobb szárnya tántorodni, és hátat kezde adni. Mindazonáltal erősen vív vala a derék sereg³⁶⁵ a törökek ellen. De hogy az jancsároknak seregére érének, és azok sűrén kezdének lönyi, meglankodának a magyarok, mert szántalanok kezdének hullani az lövések miatt, és úgy kezdének hátra futni. A török lovagok kedig utánok tolyának, oldalról is ütközének nékik, és a Krassó sebedékes érre kezdék őket tolni, és szántalan sok nép oda vesze az érbe.

A futásban a király Cetritzcel egybetalála, és mikoron az érre találtanak volna, Cetritz előlméne és általúszzata. [LAJOS KIRÁLY MEGFULLAD A SEBEDÉKBE.] A király utána méne, és mikor a meredek parton ki akarna a lóval hágtatni, visszaesék a ló véle, és a királyt fegyverben az vízbe és sárban nyomá, és ott fullada meg az jámbor Lajos király. Ott megtalálták annakutána az ő testét. Tomori Pál vitézül víván, az ütközetben hala meg. Az ő fejét a császár kopjára téteté, és az ő egész táborában hordatta azt.

Másodnapon a török császár eleibe hozatta a foglyokat, a nemeseket, és szöme előtt levágata tizenötszázat benne: ezekkel áldoza a nap. A foglyok közül keveset megtarta, csakhogy azoktól megtudhatná a császár és Ibraim basa minden szükséges dolgokat. (...)

Nagy sok urak veszének kedig az viadalban és a futásban. (...) És a fő nemesek közül vagy ötszázan. Gyalagok vagy négyezeren szaladtanak el. A gyalagoknak hadnagyi közül nem szaladott el senki, hanem csak az Hannibál, a cipriai. Az álgúk mind oda veszének.

Az viadalnak után harmadnapig kiszáguldának a törökek mind széllle Magyarországbán. Kicsoda mondhatná a nagy kárt, melyet mindenfelől tőnek. Mind a Balaton állóvízig elszáguldának a törökek. Pécs városát mind elégeték.

Hogy ez lönne az Mohács-mezőn, Szapolyai János, az erdélyi vajda, az ő nagy népével Szegednél füttezék. Mert csak azt várja vala ő, hogy oda veszne Lajos király, hogy ő magát annakutána elől tolhatná. Onnét éjjel elorosz kodék a néptől, és úgy lőn szömbe a Szolimán

³⁶⁵ értsd: derékhad, a sereg középső, fő része

császárral, és úgy kötö meg az ebláncot véle; kinek az előmente és az hitvány vége mint lőtt annakutána, azt meghalljuk, ha az Isten akarja, a krónikának második részében.

Hogy Mária királyné asszony³⁶⁶ meghallá ezt a veszedelmet Budán, igen elijede, és kifutamék Budáról, és felfuta Pozsonyba az Thurzó Elekkel és az veszprími püspökkel. Oly nagy rőműlés vala kedig az országban, hogy minden ember fut vala, ahová szömével lát vala. Az várakat mind pusztán hagyák. [ESZTERGOM PUSZTÁN HAGYATIK.] Esztergomból kiszekék az Orbántz András. És szerencsére találá egy szegény darabant belé, Nagy Máté, az marada benne valami rozsos³⁶⁷ paraszttal. Maga az Orbántz András annak előtte igen fennhéjáz vala, mert ez verte vala fel az Mária királyné asszonynak marháját a futásban. [VISEGRÁDOT A PAPOK ÉS BARÁTOK MEGTARTJÁK.] Visegrádot tarták meg a papok és barátok.

Mikoron Szolimán császár Budára feljött volna, pusztán találá mind az várast, mind az várat. És általhidlalá az Dunát Pestnél. És sok népet általbocsátván, mind feldúlatá és elrablatá a Tisza-Duna kezét, és mindeneket elveszte tűzzel és fegyverrel. És mikoron mindnyájan visszajöttenek volna a rablásból, zsákmányt tőn mind a budai, mind a pesti gazdaságokban, és felgyútván az városokat, minden népével visszaméne Törökországba. És a pusztá földet és a füstelgő üszegőket hagyá hátra Magyarorszáiban.

FINIS

³⁶⁶ II. Lajos felesége, V. Károly német-római császárnak és testvérének, a későbbi I. (Habsburg) Ferdinándnak húga

³⁶⁷ rozstermelő(?)

SZÓMAGYARÁZAT

advent - 1. a katolikus liturgiában a karácsony bevezető része; 2. az az időszak, amikorra ez az ünnepkör esik

ageb, aggeb - gyalázkodó kifejezés: vén lator

akadémia - egyetem

alakozás - alakoskodás

áldomás - áldás

allakos - jó formájú, csinos

állat - lény

antal - féleszű

Antikrisztus - 1. az Újszövetségi Szentírás szerint Krisztusnak a világ végén megjelenő nagy hatalmú ellensége, átvitt értelemben a kereszténységgel szemben ellenséges személy; 2. az ördög, az ördög szolgálatában álló

apelláció - 1. fellebbezés; 2. hivatkozás

apol - csókol

aránz - 1. céloz; 2. következtet

arbiter - döntőbíró

arcról - szembe

argumentum - érv, bizonyíték

aritmetika - számtan

áros - árus, kereskedő

ártán, ártány - herélt, hízásra fogott kandisznó

asszonyiálkodik - asszonnyal való foglalatossággal tölti az időt

asztog - asztag

asztronómia - csillagászat

aszú - száraz

audiencia - kihallgatás

bakkalários - itt: baccalaureus: „babérkoszorús”, alsó fokú egyetemi végzettségű, a hittudománnyal kezdő szinten foglalkozó

bacon - régi spanyol pénz

barbély - 1. borbély; 2. felcser

bátor - (határozószó) ám, hát, tőlem nyugodtan, bátran

becs - régi spanyol pénz

bekakocsol - bekukucska

békó - béklyó, kötélcsomó
 belén - bölény
 benedicere - itt: áldás
 bepolaszt - bepólyáz, befed, eltakar
 berbetelés - mormolás, mormogás
 berhe - kötényke
 béles - süteményfajta
 béllet - bélelt
 birodalom - hatalom
 bizony - való
 boglár - díszcsat
 bojér - havasalföldi vagy moldvai nemesember
 bolt - 1. boltozatos; 2. boltozatos helyiség; 3. bolt, áruda
 bartosan - karajosan, karimásan, átvitt értelemben: szembe húzva (kalap)
 borostnya - borostyán
 borsöprő - a bor üledékes alja
 budul - 1. zavarodik; 2. eláraszt
 bulcsu, bulcso - 1. a bűnökért elszenvedendő túlvilági büntetés bizonyos fokú mérséklése; 2. szentek vagy templomok fölszentelésének emlékünnepe; 3. az előzővel kapcsolatos mulatság, vásári jellegű szórakozás

 cinterem - 1. halottasház; 2. temető
 cipriai - ciprusi
 cirkátor - fogdmeg
 calumniae - rágalmak

 csap - részeg
 csatornás kút - szökőkút
 csepke - jelentéktelen ember
 cseri barát - ferences rendi szerzetes
 csík - halfajta
 csimasz - poloska; átvitt értelemben: csipkelődő, tolakodó ember
 csinadoff - nagyon finom gyolcs
 csörc - nyomorúságos, sovány

daktor, doktor - tudós
darabant, drabant - 1. gyalogos katona; 2. fegyveres szolga, hajdú
dákos - szolgadiák
degradáció - lefokozás, tisztségtől való megfosztás
dékán, dékány - vezető, főnök, előljáró
dekrétum - 1. törvénytár; 2. törvényrendelet
dézsel - dőzsöl
dialektika - a vitatkozás tudománya
discant - kotta
disciplina - fegyelem; átvitt értelemben: tanügyi szabályzat
disputáció - vita, hitvita
doborsa, dobrsi - jól van
donáció - ajándék, adomány
duplás - kettős
döreckel - meghemperget
duska - felköszöntés után a poharat egy hajtásra kiinni
dündendörrel - nagy hangon, fontoskodva

ebag - szitkozódás, mint „ageb”
egregius - méltóságos
egyházmарha - egyházi kincs, vagyon
egyült - rögtön, egyszeribe
elbudul - elbódul
élés - élelem
eleven szén - tűz
elhanyatni - elhanyatlani, megtántorodni
elkóborlani - elharácsolni
elkóborol - elkoboz
elkoporít - elrabol, jogtalanul megszerez, megkaparint
eltekingés - nézés, ránézés
elve - túl
emse - nőtény disznó
észbe venni - meggondolni, megjegyezni, észrevenni
es - ősz

evangéliom, evangélium - az Újszövetség Jézus életével és tanításaival foglalkozó négy könyve, az evangélisták műve

excepció - kifogás, óvás

fabula - oktató mese

faktor - ügyintéző, megbízott

fandarló - fondorlatos, cseles

fecskés-féle - itt: domonkos szerzetes (fehér-fekete ruhájuk emlékeztet a fecskére)

fedelet szab - kimagyaráz, megmagyaráz

fedél - főkötő

fék - kötőfék

felajoz - felpeckel

féléken - félékeny, félős

felestök - reggeli

fényűték - fegyelem

fertály óra - fél óra

fiskális - ügyvéd

focskand - hány

fogás - ravaszsgot is jelent

fondál - 1. alapít; 2. tervez

fondomentom, fundamentom - alap

fraktúra - kényeskedés, cicomaság

franc - francia

francu - verbaj

futás - futkos

fültett - füllesztett, fonnyasztott

fünces - élénk, vidám, fürge

gárdián, gvárgyán - szerzetesek főnöke

generális - általában: előljáró

glitlevél - hitlevél, menedéklevél

gosztyán - aranyrög

graciánus - oltármester-helyettes (egyházi méltóság)

grádics, garádics - 1. lépcső; 2. fokozat

gramma - grammatika, nyelvtudomány

gömbölég, gömbeleg - gömbölyded

gubernátor - kormányzó

gugol - gúnyol

gyalol - gyalul, átvitt értelemben: illeszt, hozzászab

gyég - jég

gyeveder - 1. heveder; 2. kötél

gyolkos - gyilkos

ha - „hogy” kötőszó helyett is

hacoka - könnyű köntös, kabát

hadnagy - 1. hadvezér; 2. általában: előjáró

hagyításnyi - hajításnyi (régí hosszsmérték)

hagyomány - meghagyás, parancs

hársol - hadonászik

hátat ad - megfut

harkal - 1. harikál, azaz: hímez-hámoz; 2. dühvel ráront

háromhegyű - háromszög alakú

hártyás könyv - hártyára, azaz vékony bőrre (pergamenre) írt vagy ezzel borított könyv

hengér - hóhér

heretnek - eretnek

hipokritaság - képmutatás

hipokritálkodik - álszenteskedik

hivatalos - beidézett

hofstat - fejedelmi udvar

hólnap - hónap

holott - hol, ahol

hospitály, hispitály - kórház

hudoz - hugyoz

hurogat - riaszt

ijutt - ivott

illejük - illessük

inas - fiatal legényke

ingyen - egyáltalán, bizony

ingyen sem - egyáltalán nem, egyébként sem

innya - inni

irilleni - irigyelni

ír - rajzol

istráz - strázsa, istrázsa, őr

irdos-birdos - toldott-foldott

íz - csapatrész értelemben is

jargal - 1. járkál, 2. nyargal; átvitt értelemben: gyötör

jargálás - 1. járkálás, 2. járandóság, fizetés

jarló - gyarló

jászruha - gyászruha

jegyruha - hozomány

jobbapa - az ükapa nagyapja; átvitt értelemben: ős

kabala - kivénhedt kanca

kábálkodás - esztelenség, balgaság, zavarodottság, hazudozás

kacér - itt: eretnek

kalagor - kalugyer, azaz keleti ortodox (ún. görögkeleti) szerzetes

kalangya - kérébe kötött, majd keresztbe összerakott gabona

kalánka - kiskanál

kamara, kamora - szoba, helyiség, cella

kamoka - damaszt öltözet

kamora-szék - árnyékszék

kancellária-darab - hivatalnok

kandal - pislog

kanta ír - varázskenyőcs (átvitt értelemben)

karmazsin - vörös

katekizmus - a vallás legfontosabb tételeinek kérdés-felelet formájában történő kifejtése
katekhézis (hitoktatás) jelentésben is

katekumenus - a hitbe beavatandó személy, hittanuló

kazula - miseruha

kápa - csuha

káptalan, káptolon - papi tanácsadó testület, amely püspökségek, székesegyházak mellett működik

kén, kény - kín
képesek - hajítódárdások, dárdahordozók
képíró - rajzoló, festő
keresködni - kenyeret keresni értelemben is
keresztfogás - keresztkérdés
kesentyű - kősenyű, díszcsat, díszű, karkötő, nyakék
kifogó hely - kikötő
kím - kém
kimenyült - kifícamodott
kiötlenedik - felbuzog
kóborlás - fosztogatás
kobzó - államkincstár (fiscus)
kolcs - kulcs
kolika - epebaj
kolya - fedett kocsi
kolumna - hasáb, oszlop
kommunikál - áldoz
komparáció - 1. előkészület; 2. be-, megszerzés, átvitt értelemben: egyházi adó
konfesszor - gyóntató
konfirmál - felken, felhatalmaz, jóváhagy
konzílium - tanácskozás
koppogós - a korban divatos hegyes sarkú cipőben járó, így kopogó hangot adó; átvitt értelemben: cifra, kiöltözött
korcovág - korcolat, öveder; a test köré tekert, szíjjal rögzített régi ruhadarab
köbei - kebel
könyköves - kénköves
könyvez - könnyez
közenséges békesség - közcsend, társadalmi béke
kuasz - kuvasz
külön-külön színekkel - különböző módon
kürtő - kémény

lakás - lakoma
lánna - lemez
lapátz - lapály, síkság

lapicka - malomkerék terelőlapátja
 lángaz - ég, lángol
 lecsépelve - leverve
 legestrom - lajstrom, lista
 légio - seregrész, ezred
 légy - kém, provokátor
 lélekváltság - a tisztítótűzben (purgatórium) szenvedő lelkek kiszabadításáért mondott ima, a búcsú egyik válfaja
 lelki ének - egyházi ének
 librária - könyvtár
 liktárium - befőtt, gyümölcsle, gyümölcsíz, likőr
 litánia - felsorolásokból álló, párbeszédes formájú hosszú könyörgő ima
 Londinum - London
 locatos - szó szerint: kirendelt; itt: fogolykísérő

 maga - ámbár, jóllehet
 magisztrátus - előjáróság, városi hatóság
 majorkodik - gazdálkodik
 malomtaliga - nagyméretű taliga(?)
 marcana - csekélyke, kicsiny
 marha - kincs, vagyon
 marta ördeg - szitkozódás; egye fene, vigye ördög
 marta varjú - szitkozódás; egye fene, vigye kánya
 mártírom - mártír, vértanú
 más írral kötni - másképp fogni a dologhoz
 maurita, maurus - mór
 megbudul - össze-, megzavarodik
 megcöpel - elagyabugyál
 megegyenesül - egyetért, kiegyezik
 megejteni - törbeccsalni
 meggugol - kigúnyol
 meggyek - mit tegyek?
 meghül - alábbhagy
 megkeszér - megkeres
 megprengérez - pellengérre ítél, visz; átvitt értelemben: megbüntet

megrevaszt - ráivall
megtekenesül - elcsigázódik, megereszkedik
megvondogál - meghurcol, tönkretesz
mélyföld - mérföld
merigy - pestis
mester - iskolamester, oltármester, magiszter, tudós
metszek - mit tegyek?
mindkörülbe - összesen, mintegy
miniszter - lelkipásztor, egyházi szolga
moln, molna - malom
monstrum - szörny
mony - tojás
morál - lassan sétálgat
mordáltság - álnokság, fondorlatos gazság, orgyilkosság
mulat - időt tölt
munkatehetü - munkabíró, munkaszerető

nagydrág - nadrág
napa - anyós
naptámadati - keleti
nagyszavú - ékes szavú
naszád - kis méretű, gyors járatú hadihajó
négyhegyű - négyszögletű
nezésen - indulatosan, dühösen
notárius - jegyző

nyaráncs - narancs
nyílfoldozó - „zabhegyező”
nyomás - legelő
nyomós - maradandó

offerenda - adomány, ajándék
offerendál, offerál - felajánlás, ajándékadás
oráció - szónoklat
orátor - szónok, szószóló

országos iskola - egyetem

ortály - ítélet

ökonómus - gazdasz, Heltainál az egyetem gazdasági vezetője

örzsilip - felvonó zsilip

ött - evett

ördeg háma vonszon - ördög szolgálatában álló

paciencia - türelem

pakocsa - ld. trufa

palánk - gerendákból, cölöpökből, vesszőfonadék közé döngölt földből épített védőfal, erő

pallol - üt, ütöget

papozlár - pap (katolikus), pejoratív értelemben

paraszt - írástudatlan nem egyházi személy

patvar - 1. per 2. „fene” jelentésben is

patyolat - finom gyolcs, szövet

pecsenés - (tréfásan) vörös

péna - büntetés

penitencia - bűnbánat, vezeklés, ennek keretében végzett ima, jócselekedet

pepecselés - hókuszpókusz

perém - szegély, perem

pesti - beste

pesszer - pecér

petresolyom - petrezselyem

piac - udvar, tér

pilés - tonzúra, pilis; a szerzetesek kör alakban kiborotvált hajviselete

pint - régi magyar űrmérték (kb. másfél liter)

poroszló, prosló - törvényszolga, hajdú, börtönőr

praktikál - ármánykodik

prengér - pellengér, a középkorban használt büntetési eszköz; az elítéltet a köztéren felállított oszlophoz kötözték, nyilvános meggyalázásául

prima - szerzetesi karima (zsolozsma), melyet az első órában végeznek

Primas Hungariae - Magyarország primása, az ország legmagasabb rangú főpapja

principális - 1. feljebbvaló, előljáró; 2. gazda, a cég feje

prior - rendfőnök, perjel

privilégium - kiváltság
 processzió - körmenet, búcsújáró menet
 prófécia - jövendölés, jóslat
 prognosztikum - jóslat
 prokurátor, prókátor - védőügyvéd
 pronunciál - nyilatkozik, kijelent
 proverbium (proverb.) - 1. közmondás, mondás; 2. a Liber Proverbiorum (Salamon Bölcsessége) c. ószövetségi könyv rövidítése
 purgatorium, purgatorium - tisztítótűz, tisztítóhely: a katolikus felfogás szerint bocsánatos bűnnel terhelt lelkek átmeneti vezeklőhelye az üdvözülés előtt

 rabotálkodik - kényszermunkát végez
 regnál - uralkodik
 regzett - kitűzött, rögzített
 rekviemes mise - gyászmise
 religio - vallás, hit
 renget - ringat
 rétor - szónok, átvitt értelemben: történetíró
 retorika - szónoklattan
 riheszt - riaszt
 ró - adóztat
 rontcos - ráncos
 rökkené - rekkenő

 saccolás pénz - váltságdíj
 saccoltatás - sarcolás
 sáfár - gazdasági vezető
 sebedékes - süppedékes, mocsaras, ingoványos
 seregrendelés - hadvezetés
 síni és sírni - sírni-ríni
 skóla - iskola
 slejt - selejt, elrontott, nagyon rossz minőségű
 slógos - islógos; csillogó ércpikkelyekkel díszített
 sórál és mórál - fel s alá járkál, miközben sűg-bűg a másikkal
 spaciál - sétálgat
 sulyok - sulykoló fa, régen a mosáshoz használatos eszköz

summár - civakodó, rendbontó

svógor - sógor

szalai kasza - kétélű kasza

számszeríj - tusával ellátott íj, melyből rövid, vastag nyilakat lődöztek ki

szár - lábszár

szekernye - magas szárú saru

széllel - széjjel

szemérem - szégyen

szentelt doktor - tudós teológus

szentencia - ítélet

szerecsen - 1. mohamedán hitű; 2. néger

szinetlen - szüntelen

színnép - a nép színe-java

színtartóbéllet - kétszínű, álnok

szinte - szintén

szodomita - állatokkal fajtalankodó ember

szőlővíz - bor

szuperstíció - babonás hit

szuplikáció - 1. könyörgés; 2. adománygyűjtés

szű - szív

szüle - 1. szülő; 2. idősebb személy

szűrű - szérű

szűvet vönni - erőt meríteni

tabit - habos selyemszövet

tábort járni - tábort verni

tafota - selyemanyag (taft)

tanisztra - tarisznya

tarack - mozsárágyú

tarkabarkázik - meghamisít

támadás - zendülés

tárház - kincstár

tekenés, tekenezés - csigázás (kínzásmód)

té-s-tova - fel-alá

tetémiglen - csontig

tettetes - tettetések

tikmony - tyúktojás

tiltul - itt is, ott is

tirannus - zsarnok

tital - titulus, cím

tisztességkívánó - becsvágyó

törzsek - 1. fatörzs, tőke, karó, tuskó, 2. az ember törzse

traktál - vitatkozik, beszélget, tárgyal

trufa - ld. pakocsa (tréfa!)

turba - szütyő, szatyor

túros - sebes, feltört (láb)

ural - urának vall

utolsó láb - hátsó láb

üszeg - üszök

ünő - fiatal nőtény szarvas, szarvasmarha

űz - íz, ízület

üdeg - ideg, vékony drót, zsinór

üdő, üdé - idő

üstekbe menni - hajba kapni

vadász - itt: inkvizítor

vallás - vallomás

vecserne - 1. délutáni, esti templomi ájtatosság; 2. papi zsoltosma esti része

vélta - ritkán

vény - vén

versellyéz - kockát vet

vert viszen veretlent - agya-feje töretlent - régi közmondás, jelentése: amit az egyik vétkezett, azért a másiknak kell bűnhődni

verzikulus - kis vers, versecske

veszett - romlott

viás - vívás, ostromlás

vigyor - gyalázkodó kifejezés: lator

vikárus, vikárus - 1. püspöki helynök; 2. helyettes; 3. szolga

villam - villan

visszafordultság - elveteműtség

viszontag - viszont

vitatás - ostromlás

viza - halfajta

vizsla - gyalázkodó kifejezés: kandi, haszontalan

vondoz - vonszol

vonsz - húz, csábít, vonszol

vrázló - varázló

zabola - zabla

zákány - vízimadár(?)

zavarni, zárvarni - zárni

zavár - zár

zseccelszék - karosszék

zsib - csavargó, tolvaj

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

HELTAI GÁSPÁR VILÁGI ÍRÁSAINAK SZÖVEGKIADÁSAI

Heltai Gáspár esopusi meséi. Kiadta, a kísérő tanulmányt írta, a szójegyzéket összeállította: Imre Lajos. Bp. 1897. 304 l. (Régi Magyar Könyvtár 4.)

Heltai Gáspár: Háló. Kiadta, a kísérő tanulmányt írta: Trócsányi Zoltán. Bp. 1915. 192 l. (Régi Magyar Könyvtár 36.)

Heltai Gáspár: A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta, a szójegyzéket összeállította: Stoll Béla. Bp. 1951. [Az 1552. évi kolozsvári kiadás fényképmásolatának fakszimiléje.]

Heltai Gáspár: Chronica az magyaroknak dolgairól... A kísérő tanulmányt írta: Kulcsár Péter, a szöveget gondozta: Varjas Béla. Bp. 1973. 208 l. [Az 1575. évi kolozsvári kiadás fakszimiléje.]

Heltai Gáspár: Ponciánus császár históriája, miképpen az fiának, Diocleciánusnak hét bölcs és tudós mestereket fogadja... Kiadta, a kísérő szöveget írta: Nemeskürty István. Bp. 1976. 176 l. [Mivel az eredeti kolozsvári kiadásnak csak töredéke maradt fent, az 1633-as lőcsei nyomtatvány szövegét közli. A mai helyesírásra átírt szöveg néhány esetben eltér - nemcsak hangalakban - a lőcseitől.]

VÁLOGATÁSOK HELTAI GÁSPÁR MŰVEIBŐL

Heltai Gáspár: Válogatott írások 1552-1575. Kiadta, az utószót írta: Nemeskürty István. Bp. 1957. 275 l. (Magyar Könyvtár) [Mai helyesírásra átírt kiadás; esetenként nemcsak a hangalaktól, de az eredeti szövegtől is eltér, a kihagyott részeket nem jelöli.]

Heltai Gáspár válogatott munkái. Kiadta, a bevezetőt írta: Székely Erzsébet. Bukarest, 1958. [A „Száz fabula” szövegét teljes egészében közli, a többi műből is bő válogatást nyújt. Mai helyesírásra átírt kiadás. Szövege néha nem egyezik az eredetivel, a nyilvánvaló sajtóhibákat gyakran nem javítja. A mesék közül néhányból - valószínűleg téves szedés következtében - sorok hiányoznak.]

BIBLIOGRÁFIÁK

Bucsay Mihály: A magyarországi reformáció történetéről... = Theológiai Szemle 1965. 160-166. l.

Régi magyarországi nyomtatványok 1473-1600. Szerkesztették: Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István, Kelecsényi Ákos. Bp., 1971. [Heltai minden kiadványát ismerteti, a lelőhely és a vonatkozó szakirodalom feltüntetésével.]

Heltai Gáspár. = A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig. Szerkesztették: Stoll Béla, Varga Imre, V. Kovács Sándor. Bp., 1972. 306-308. l. [A Heltaira vonatkozó szakirodalom bibliográfiája. Lásd még az „Általános rész” adatait.]

FONTOSABB ÍRÁSOK, TANULMÁNYOK HELTAI GÁSPÁRRÓL, MEGJELENÉSÜK IDŐRENDJÉBEN

Waldapfel József: Heltai Gáspár forrásai. = Waldapfel József: Irodalmi tanulmányok. Bp. 1957. 39-71. l.

Waldapfel József: Heltai Gáspár és a magyar Ponciánus. = Waldapfel József: Irodalmi tanulmányok. Bp. 1957. 72-92. l.

Nemeskürty István: A kortárs európai széppróza szabad átdolgozása: Heltai Gáspár. = Nemeskürty István: A magyar széppróza születése. Bp. 1963. 59-196. l.

Nemeskürty István: Heltai Gáspár: A segesvári disputa és a Háló előszavából. = Nemeskürty István: A magyar széppróza születése. Bp. 1963. 282-292. l.

Nemeskürty István: Heltai Ponciánusa és a magyar reneszánsz szórakoztató próza. = Irodalomtörténeti Közlemények 1972. 555-579. l.

Varjas Béla: Heltai Gáspár, a könyvkiadó. = Magyar Könyvszemle 1973. 290-314. l.

A TÉMÁRA VONATKOZÓ EGYÉB, ÖSSZEFOGLALÓ JELLEGŰ MŰVEK

Ferenczi Zoltán: A kolozsvári nyomdászat története. Kolozsvár 1896. 118 l. [Néhány adata elavult.]

Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig. [Bp. 1921] 485 l. (Rendkívül adatgazdag mű.)

Die Praktiken der spanischen Inquisition. Berlin 1925. 236 l. [Heltai Háló c. munkájának forrásául szolgáló mű - Reginaldus Gonsalvius Montanus: Sancte Inquisitio... - német nyelvű kiadása. A Hálóban leírtak történelmi háttéréről, a szereplők életrajzi adatairól a jegyzetekben kimerítő tájékoztatást ad.]

Lucka, Emil: Torquemada und die spanische Inquisition. Wien 1926. 179 l. [A spanyol inkvizícióról olvasmányos stílusban megírt könyv; kiemelkedően jó korabeli képanyaggal.]

Horváth János: A reformáció jegyében. Bp. 1953. 544 l. [Összefoglaló munka a reformáció korának irodalmáról.]

Klaniczay Tibor: A magyar reformáció irodalma. - Klaniczay Tibor: Reneszánsz és barokk. Bp. 1961. 64-150. l.

Pirnát Antal: Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in der 1570-er Jahren. Bp. 1961. 217 l.

Soltész Zoltánné: A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században. Bp. 1961. 195 l. [Heltai nyomdájáról is.]

A magyar irodalom története. 1600-ig. 1. köt. Szerkesztette: Klaniczay Tibor. Bp. 1964. 567 l. [Kézikönyv. Az általános irodalmi irányokat és az egyes szerzőket egyaránt részletesen tárgyaló mű, a fejezetek végén bibliográfiával.]

Fitz József: A magyarországi nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története a reformáció korában. Bp. 1967. 293 l.

Kulcsár Péter: Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése. Bp. 1973. 251 l. [Humanizmus és reformáció 1.]

Zoványi Jenő: A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig. Bp. 1977. 461 l. [A kötetben található névmutató az 1921-ben megjelent munkára is vonatkozik.]

Bitskey István: Hitviták tüzeiben. Bp. 1978. 249 l.